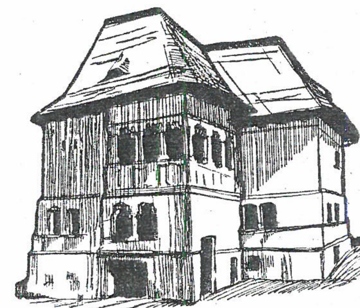
arh. NORA LĂZĂRESCU ● arh. GHEORGHE SĂSĂRMAN
arh. SANDA VOICULESCU

Istoria arhitecturii

manual pentru școli de specializare postliceală

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ – BUCUREȘTI, 1971

Manualul a fost întocmit pe baza programei școlare
aprobate de Ministerul Învățămîntului.

*

Manualul a fost întocmit sub îngrijirea
prof. dr. doc. arh. GRIGORE IONESCU

*

Materialul a fost elaborat astfel:

cap. I, II, XII — arh. **Gh. Săsărman**
cap. III, IV, V, VI — arh. **S. Voiculescu**
cap. VII, VIII, IX, X, XI — arh. **N. Lăzărescu**
cap. XIII — arh. **S. Voiculescu** (p. 212—235)
și arh. **N. Lăzărescu** (pag. 236—276)

*

Referenți: prof. arh. *Richard Bordenache*
conf. dr. arh. *Gheorghe Curinschi*
conf. *Ion Rebedeu*

*

Redactor: *ing. Virginia Rusu*

Tehnoredactor: *Dumitrașcu Sanda*

*

Coperta: *Roth Carol*

INTRODUCERE

Pentru formarea unui specialist în domeniul arhitecturii, pe lîngă cunoștințele multilaterale care răspund direct necesităților cerute de viitoarea activitate practică, studiul evoluției principalelor manifestări umane în domeniul activității constructive deține un loc însemnat. Cunoașterea monumentelor ridicate de meșterii trecutului, înțelegerea cauzelor care au determinat modificările survenite în arhitectură de-a lungul secolelor, constituie o permanentă sursă de învățăminte pentru practica actuală.

Fenomenul arhitectural a cunoscut un îndelungat proces de evoluție în cursul căruia s-au acumulat treptat experiențe noi, s-au imaginat procedee constructive, s-a modificat modul de înțelegere al expresivității formelor arhitecturale.

Primele forme ale unei activități constructive au apărut în timpul comunei primitive. Săpăturile arheologice au demonstrat existența, încă din epoca neolitică, a unor așezări colective alcătuite din bordeie, colibe sau locuințe lacustre apărate de elemente naturale sau întărire cu șanțuri și palisade. Asemenea așezări s-au păstrat pînă în zilele noastre la acele populații care viețuiesc încă în condițiile orînduirii primitive.

Dar primele construcții ridicate de oameni nu pot fi socotite arhitectură. Termenul de *arhitectură* se referă la acele clădiri în care organizarea spațiului atinge un anumit nivel de complexitate, satisfăcînd nu numai cerințele de utilitate și soliditate constructivă, ci și pe cele ale expresivității, construcția trebuind să dobîndească și valoare artistică.

La sfîrșitul neoliticului a apărut un fenomen nou, socotit a fi una din primele manifestări de esență arhitecturală, ridicarea monumentelor megalitice. Acestea sînt construcții a căror funcție nu se cunoaște (de cult sau funerară) caracterizate prin așezarea ordonată a unor blocuri verticale de piatră de mari dimensiuni (menhiri) sau a unor *dolmeni*-lespezi orizontale rezemate pe două elemente de piatră verticale, fie în aliniamente simple, fie în cercuri concentrice *(cromlehuri)*. Aria de răspîndire a monumentelor megalitice coincide cu cea a culturii neoliticului tîrziu și cuprinde Europa (Anglia, Franța, Suedia, Danemarca), nordul Africii, sudul și estul Indiei. Cel mai cunoscut ansamblu megalitic este cel de la Stonehenge din Anglia (fig. 1).

O dată depășit pragul comunei primitive, arhitectura a devenit una din manifestările majore ale civilizației omenești.

Arhitectura diferitelor epoci reflectă, prin programele folosite și rezolvarea funcțională și plastică, modul de viață specific și rapor-

turile de clasă existente și prin rezolvările constructive, capacitatea tehnică a societății care a creat-o, reprezentînd astfel o expresie sintetică a vieții sociale.

Istoria arhitecturii studiată de pe o poziție științifică, marxist-leninistă ilustrează modul în care activitatea constructivă a îmbrăcat forme specifice pentru fiecare țară sau regiune, în diferitele epoci istorice în

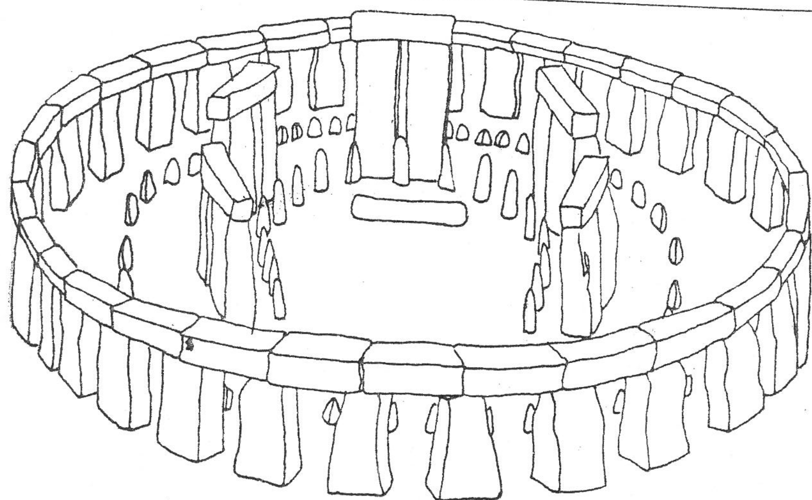

Fig. 1. Ansamblul de la Stonehenge.

funcție de situația socială și de condițiile specifice de climă, materiale de construcție, mod de viață, tradiții etc. Din cunoașterea particularităților arhitecturii diferitelor țări și regiuni, reies concluzii menite să înlesnească înțelegerea necesității și modalităților de a se creea, în țara noastră, construcții cu trăsături proprii, cu specific național.

Constructorii secolelor trecute și-au însușit întotdeauna experiența predecesorilor lor, folosind-o transpusă într-o viziune nouă, corespunzătoare cerințelor epocilor respective. Acest proces complex a determinat continuitatea fenomenului arhitectural, legătura permanentă cu tradiția.

Cunoașterea concretă a modului în care îmbinarea dintre tradiție și inovație a constituit impulsul dezvoltării arhitecturii trecutului, este de o mare importanță pentru creația contemporană. Arhitectura vremurilor noastre este rodul unei îndelungate evoluții, ea trebuind să se înscrie în mod logic pe aceeași linie, folosind din plin, în spirit creator, aportul epocilor anterioare, în condițiile tehnicii și necesităților vieții actuale.

1

Arhitectura Mesopotamiei și a Persiei Antice

A. ARHITECTURA MESOPOTAMIEI

Mesopotamia se întindea între văile fluviilor Tigru și Eufrat, pe teritoriul Irakului de astăzi. Țara era alcătuită din două regiuni distincte: în partea de nord — Asiria — desfășurată de-a lungul cursului superior al Tigrului, într-o zonă deluroasă și relativ mai săracă, iar în partea de sud — vechea Caldee — situată în șesul inundabil al Eufratului, mănos și deosebit de potrivit pentru agricultură.

Acest teritoriu a găzduit unele dintre cele mai vechi forme de civilizație din istoria omenirii. Culturi dezvoltate de tip neolitic sînt semnalate încă din mileniul al IV-lea î.e.n. Stabilirea unor grupări de populații (sumerieni și babilonieni în sud, asirieni în nord) a generat formarea, în mileniul al III-lea î.e.n., a unor orașe-state de tip sclavagist, conduse de regi. Ulterior a avut loc procesul de unificare a statelor izolate, sub hegemonia celui mai puternic dintre ele.

Supremația în întreaga Mesopotamie au deținut-o alternativ imperiul babilonian și cel asirian. Vechiul imperiu babilonian a atins apogeul puterii sub Hammurabi (1792—1750 î.e.n.). Începînd cu secolul al XV-lea î.e.n., rolul de prim rang l-a deținut Asiria, a cărei stăpînire s-a întins sub domnia lui Sargon al II-lea (722—705 î.e.n.) și Assurbanipal (669—663 î.e.n.) pînă în nordul Siriei, în Fenicia și chiar în Egipt. Spre sfîrșitul secolului al VII-lea î.e.n., centrul puterii militare și politice s-a deplasat din nou în imperiul babilonian, ajuns la înflorire maximă sub Nabucodonosor (604—562 î.e.n.). După anul 538 î.e.n. cucerirea Babilonului de către perși a contribuit la decăderea treptată a civilizației mesopotamiene.

Înflorirea oraşelor-state ale Mesopotamiei şi puterea imperiilor care s-au succedat în agitata sa istorie, îşi au obîrşia în fertilitatea pe care revărsarea celor două fluvii — precum şi ingenioasele sisteme de irigaţii — o asigurau ogoarelor. Bogăţia oraşelor de păstori şi agricultori a grăbit dezvoltarea meşteşugurilor şi a comerţului, a preocupărilor cultural-artistice. Statul sclavagist a permis concentrarea unor impresionante forţe umane — adevărate armate de sclavi — care au lucrat la zidirea unor construcţii uriaşe, capabile să exprime măreţia şi forţa imperiului.

URBANISMUL. Oraşele, puternic fortificate, au cunoscut în Mesopotamia o înflorire timpurie. Înconjurate de ziduri masive şi înalte — întărite cu rezalituri şi turnuri, prevăzute cu porţi bine apărate şi alcătuind una sau mai multe incinte concentrice — oraşele aveau adeseori contururi geometrice bine precizate, reprezentînd materializarea unor planuri prestabilite. Silueta lor era dominată de templul în trepte, numit zigurat, şi de palatul suveranului.

PROGRAME. *Ansamblurile religioase* erau alcătuite dintr-o arie sacră în cadrul căreia se afla templul, locuinţele pentru preoţi şi pelerini precum şi ziguratul, care domina întreaga compoziţie. Ziguratul (fig. 2) era alcătuit dintr-o suprapunere de prisme pătrate din ce în ce mai mici, legate între ele prin rampe şi scări monumentale. Pe platforma superioară se afla o capelă de cult.

Palatul regal constituia, de regulă, o ultimă redută, fiind, în cadrul întregului sistem de fortificaţii al oraşului, construcţia cea mai puternic apărată, împrejmuită de zidurile cele mai groase. Încăperile palatului erau grupate în jurul unor curţi interioare, aveau goluri puţine şi de dimensiuni mici, fiind adaptate condiţiilor climatice şi necesităţilor de apărare.

Locuinţa — de la palat pînă la cea mai umilă colibă — repeta acelaşi tip, axat pe concentrarea interesului asupra curţii interioare, în vreme ce către stradă erau numai ziduri oarbe. Ceea ce le diferenţia, în funcţie de rangul proprietarului, erau numărul şi dimensiunile încăperilor, confortul şi poziţia în oraş, mobilierul şi decoraţia.

Cel mai răspîndit material de construcţie a fost argila, utilizată mai ales sub formă de blocuri prismatice, uscate la soare. Precipitaţiile reduse au favorizat folosirea cărămizilor nearse. Construcţiile mai importante erau întărite cu mănunchiuri de trestie şi apărate împotriva umezelii cu bitum. Ancadramentele, colţurile zidurilor şi adesea chiar întregul parament se executau din materiale mai durabile (cum ar fi cărămida arsă, cărămida smălţuită, sau — mai ales în Asiria — piatra). Ca sistem de acoperire a încăperilor, în afara plafoanelor de lemn protejate spre exterior cu învelitori de pămînt bătut, se pare că au fost folosite pe alocuri şi bolţi semicilindrice construite din cărămidă.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. În arhitectura veche mesopotamiană spaţiul era închis, rigid, delimitat cu precizie. Ştiinţa compoziţiei a parcurs o evoluţie lentă, ajungînd de la simple aglomerări la ansambluri monumentale a căror fizionomie era determinată de succesiunea sălilor închise şi a curţilor interioare, dispuse conform unei orînduieli clare, cu axe de simetrie. Predominau volumele masive, orizontale, accentuate de silueta robustă a turnurilor şi ziguratelor. Plastica arhitecturală a folosit iniţial procedee simple: ziduri masive a căror unică decoraţie erau striaţiile verticale sau rezaliturile. Ulterior a căpătat o largă răspîndire modul de decorare a zidurilor cu mozaicuri multicolore, realizate prin înfigerea în masa de zidărie, după anume forme geometrice, a unor conuri din cărămidă, cu baza acoperită cu smalţ colorat. Mai tîrziu, în Asiria, s-au dezvoltat arta basoreliefului şi a sculpturii, menite să îmbogăţească formele arhitecturale. Pereţii sălilor erau înconjuraţi de frize reprezentînd scene de vînătoare sau de luptă; porţile erau flancate cu efigii de animale fantastice, lei sau tauri înaripaţi cu capete omeneşti. În vremea noului regat babilonian, elementele decorative caracteristice erau cărămizile şi panourile ceramice smălţuite, viu colorate, prin a căror compunere se realizau frize de mari dimensiuni sau decorări de ziduri şi porţi. Motivele decorative cele mai răspîndite reprezentau animale fantastice sau reale şi plante stilizate.

ARHITECTURA TIMPURILOR PRIMITIVE ŞI ARHAICE (circa 6 000—1 850 î.e.n.) cuprinde cele mai vechi manifestări ale arhitecturii în regiunea Mesopotamiei, începînd din vremurile neolitice şi încheindu-se cu succesiunea civilizaţiilor Sumerului vechi, sumero-akkadiană, sumero-elamită etc. În această perioadă, după anul 2 800 î.e.n., s-au constituit primele centre ale civilizaţiei mesopotamiene: *Uruk, Ur, Nippur, Kiş* etc. şi în cadrul lor, primele programe civile (palate, locuinţe) şi religioase-*ziguratul şi templul dublu al lui Nannar şi Ningal din Ur*, mileniul III—II î.e.n. (v. fig. 2).

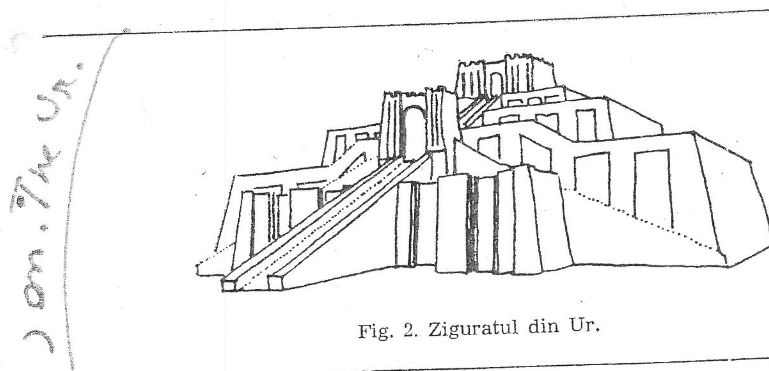

Fig. 2. Ziguratul din Ur.

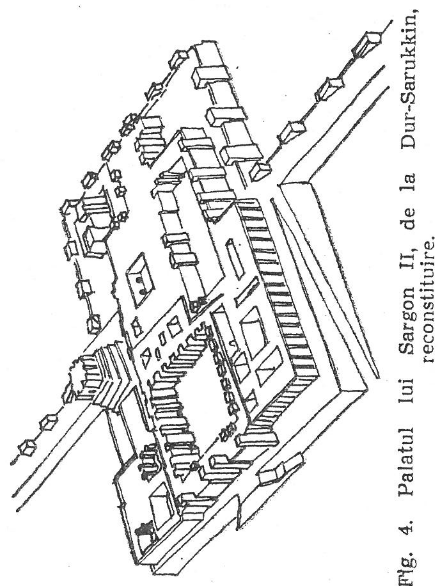

Fig. 4. Palatul lui Sargon II, de la Dur-Sarukkin, reconstituire.

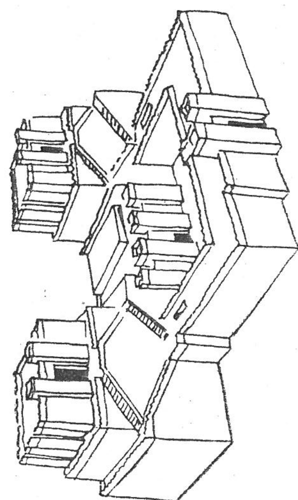

Fig. 5. Templul dublu al lui Annu şi Addad din Assur, reconstituire.

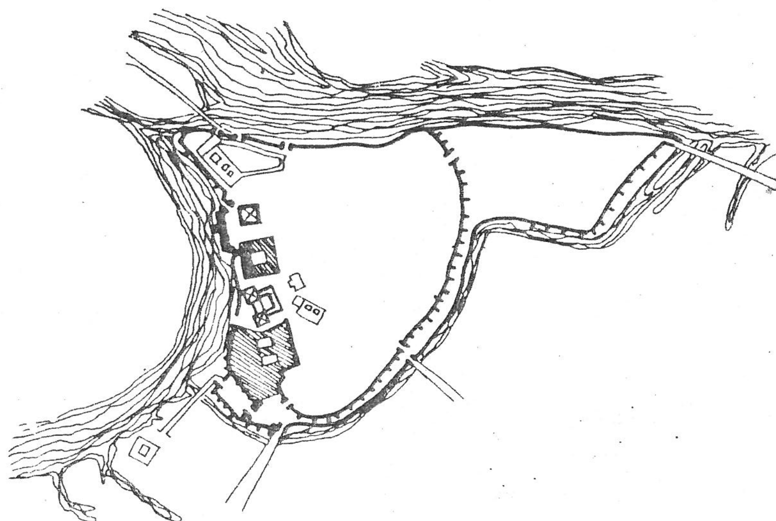

Fig. 3. Planul Assur-ului.

ARHITECTURA CELOR TREI REGATE MESOPOTAMIENE (1850—538 î.e.n.) se poate subîmpărţi în trei perioade: arhitectura regatului vechi babilonian, a regatului asirian şi cea a regatului nou babilonian.

Arhitectura regatului vechi babilonian (1850—1030 î.e.n.). Distrugerile şi refacerile repetate au făcut ca din vechiul Babilon să se păstreze foarte puţine urme, printre care *cartierul Merkeş,* cu resturi de locuinţe dispuse conform unui traseu ordonat. Mai bine conservate, ruinele *palatului regal de la Mari* înfăţişează un întreg complex de încăperi cu diferite funcţiuni, grupate în jurul unor curţi interioare.

Arhitectura regatului asirian (1030—606 î.e.n.). Reflectare a caracterului despotic şi militarist propriu statului asirian, arhitectura epocii s-a concretizat în construcţii de mari dimensiuni, puternic fortificate. Alături de aşezările urbane — *Assur (fig. 3)* sau *Ninive* — reşedinţele regale aveau înfăţişarea unor adevărate oraşe—cetăţi, alcătuite după forme ordonate, simetrice, organizate în jurul unor succesiuni de curţi interioare *(reşedinţa lui Sargon II,* 722—705 î.e.n., la *Dur-Sarukkin—Khorsabad* — fig. 4). În arhitectura religioasă, a persistat tradiţia ziguratului *(ziguratul lui Enlil, templul dublu al zeilor Annu şi Addad din Assur,* secolul VIII î.e.n. — fig. 5 etc.)

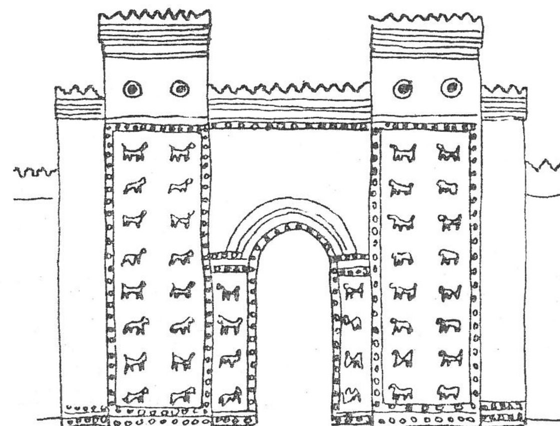

Fig. 6. Poarta zeiţei Iştar.

Arhitectura regatului nou babilonian (606—538 î.e.n.). Arhitectura mesopotamiană a atins în această perioadă o ultimă epocă de mare înflorire, manifestată cu precădere în monumentalele construcții ale Babilonului: *Poarta zeiței Iștar (fig. 6), Calea Procesiunilor, palatele regale* (cu celebrele grădini „suspendate" ale Semiramidei), *incinta sacră Esagila* cu *templul lui Marduk* și *ziguratul Etemenanki* („Turnul Babel"), toate alcătuind o compoziție urbană închegată (fig. 7).

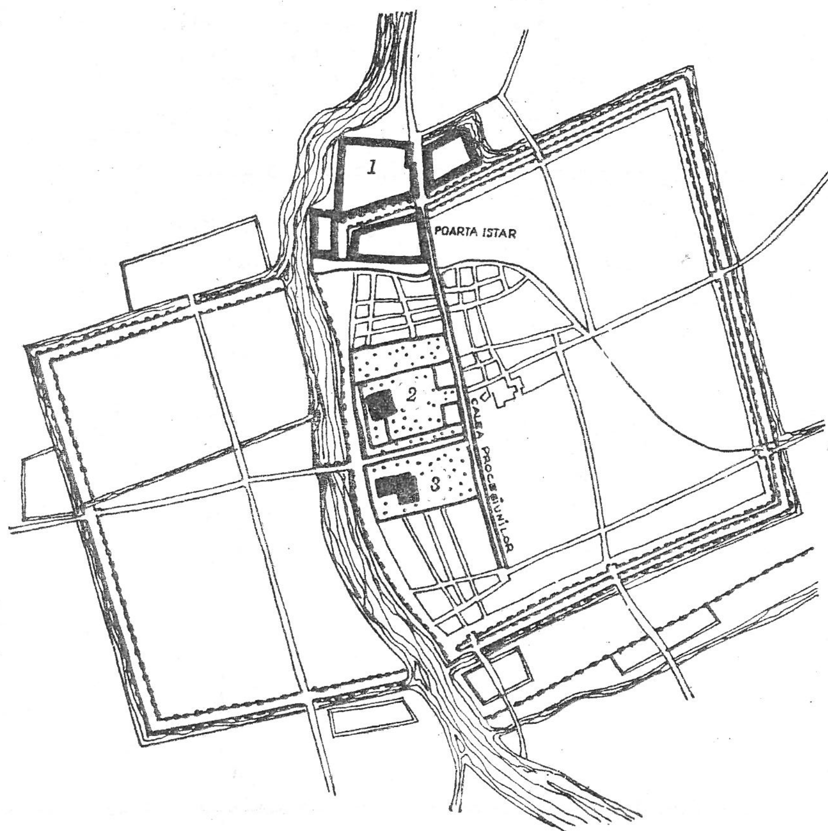

Fig. 7. Babilonul (plan):
1 — palatele regale; 2 — Turnul Babel; 3 — templul lui Marduk.

B. ARHITECTURA PERSIEI ANTICE

Aria geografică în care a luat naștere arhitectura persană se află pe teritoriul de astăzi al Iranului și cuprinde un ținut muntos, arid, cu rare oaze intramontane și submontane.

În secolul VI î.e.n., triburile perșilor, sub conducerea lui Cirus al II-lea, i-au supus pe mezi și astfel s-a constituit statul persan, în frunte cu dinastia ahemenizilor. După o perioadă de expansiune care a durat două secole, imperiul persan a fost cucerit în anul 330 î.e.n. de oștile lui Alexandru Macedon. Statul persan de tip sclavagist era condus de un rege care era și conducătorul militar suprem. Diferitele provincii ale imperiului erau guvernate de satrapi, conducerea centralizată fiind de tipul monarhiilor autocratice orientale.

URBANISMUL. Orașele persane sînt relativ puțin cunoscute. Despre Ecbatana se știe din descrieri că era înconjurată de șapte ziduri. Probabil și celelalte orașe — și în primul rînd Susa — erau fortificate. Planurile de ansamblu par lipsite de o idee compozițională majoră, dispoziția construcțiilor sugerînd o asemănare cu taberele militare de corturi.

PROGRAME. *Palatele* în arhitectura persană erau ample, dominate de spațioase săli de recepție, numite *apadana*, avînd încăperile grupate pe funcțiuni.

Mormintele erau de diferite tipuri: săpate în stîncă, construite la suprafață, în formă de turn etc.

Locuințele aveau încăperi înguste și erau acoperite cu un strat gros de pămînt, ca protecție împotriva arșiței.

Construcțiile religioase erau reprezentate prin altare-edicule de mici dimensiuni, destinate cultului focului, formele principale ale vieții religioase desfășurîndu-se probabil în aer liber.

Perșii au folosit pentru construcțiile lor importante piatra și lemnul. Sînt caracteristice sistemele de acoperire a marilor săli, divizate prin numeroase coloane de piatră care susțineau planșeele alcătuite din grinzi de lemn și învelitori de ceramică smălțuită.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. În arhitectura persană rezolvarea spațiului îmbina monumentalitatea generată de dimensiunile ample ale încăperilor cu o divizare rezultată din utilizarea numeroaselor puncte de sprijin interioare. Volumele erau simple, prismatice; în plastica arhitecturală, rolul determinant îl aveau coloanele cu capitel complex,

realizat din suprapuneri de toruri, volute și reprezentări animaliere (tauri înaripați).

În decorație, basoreliefuri tratate minuțios, reprezentînd procesiuni de personaje sau animale fantastice, alcătuiau frize dispuse pe parapetele teraselor și ale scărilor.

Ansamblul caracteristic arhitecturii persane este *reședința regală de la Persepolis* (fig. 8), care cuprindea, dispuse pe mai multe terase legate prin rampe și scări, *palatul și apadana* construite de Darius (521—486 î.e.n.), *apadana lui Xerxes* (486—465 î.e.n.) sau *sala celor 100 de coloane etc.*

În arhitectura funerară, de un interes deosebit sînt *mormintele regale* (ale lui Darius și urmașilor săi) de la *Persepolis* și *Nach i Rustem* (fig. 9).

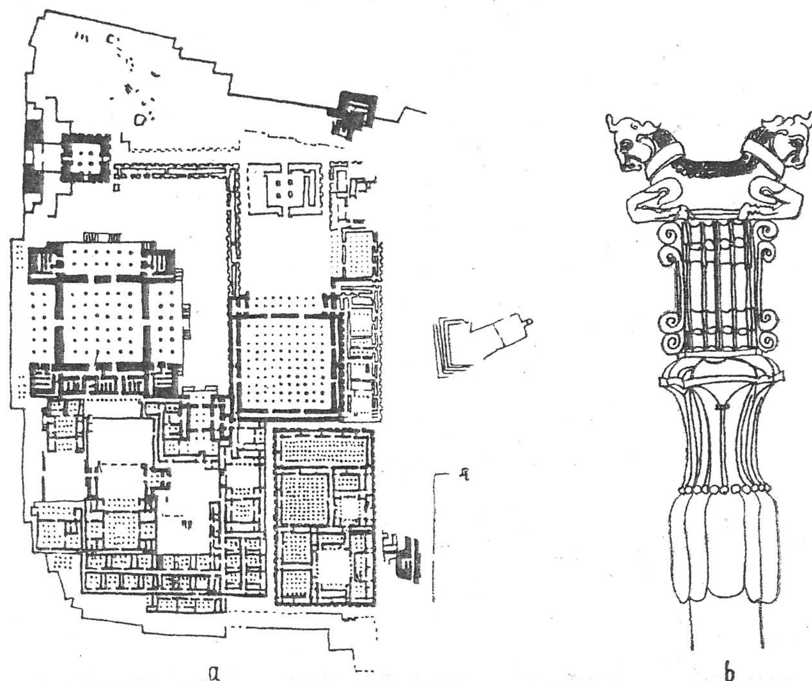

Fig. 8. Ansamblul de la Persepolis:
a — plan; *b* — detaliu de capitel.

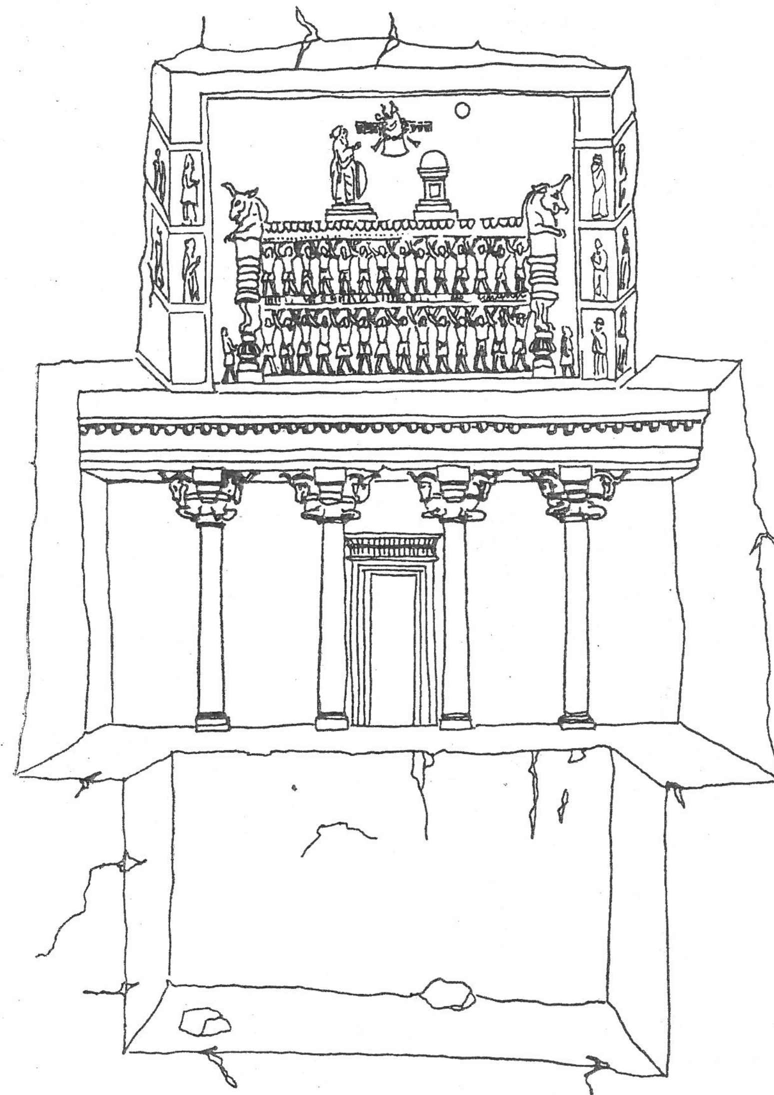

Fig. 9. Mormîntul lui Darius de la Nach i Rustem.

2

Arhitectura Egiptului Antic

Egiptul se întindea de-a lungul unei fîșii înguste de pămînt, fertilizată de revărsările Nilului, întinsă de la cataracte pînă la gurile fluviului. Clima uscată limita vegetația la prelunga oază de pe maluri; singurii copaci mai răspîndiți erau palmierii. Flancată de nisipurile pustiului și, în unele zone, de faleze stîncoase, această țară străveche era înzestrată cu felurite sorturi de piatră de construcție și cu o cale lesnicioasă de transport — însuși Nilul.

Locuit din cele mai vechi timpuri, Egiptul a devenit un regat unitar la sfîrșitul celui de al IV-lea mileniu î.e.n. Istoria egipteană a cunoscut nenumărate frămîntări interne, războaie și invazii străine, dar viața socială a suferit relativ puține modificări de-a lungul celor trei milenii de evoluție. Stat sclavagist, Egiptul antic era condus de un faraon și dominat de o aristocrație alcătuită din preoți, căpetenii militare și șefi administrativi. Religia, care ocupa în stat un loc însemnat și, mai ales, cultul morților căruia, în virtutea concepțiilor filozofice egiptene i se acorda cea mai mare atenție, și-au pus amprenta asupra întregii vieți spirituale.

URBANISMUL. *Orașele* — deși numeroase în perioada maximei înfloriri — sînt prea puțin cunoscute, deoarece nefiind construite din materiale durabile au dispărut. La *El Kahun*, așezare destinată să adăpostească în secolul XVIII î.e.n. pe constructorii piramidei lui Sesostris II, s-au păstrat resturi ale unor cartiere de locuințe modeste (fig. 10). Tell-el-Amarna, reședință efemeră a regelui Amenhotep al IV-lea (întemeiată către 1370 î.e.n.) cuprindea, printre altele, trei palate, mai multe temple, locuințe ale demnitarilor și un cartier destinat constructorilor. *Orașele morților* (necropole situate în afara așezărilor) oferă în schimb suficiente date în legătură cu priceperea arhitecților egipteni de a compune mari ansambluri monumentale.

PROGRAME. *Arhitectura funerară* a ocupat locul cel mai important în cadrul civilizației egiptene, fapt determinat de concepțiile religioase care acordau o atenție majoră cultului morților și dictau ridicarea unor construcții durabile, menite să creeze un cadru „veșnic" pentru „viața de apoi". În asemenea construcții — ale căror dimensiuni variau după importanța celui decedat — era adăpostită mumia, împreună cu un întreg inventar de bunuri, socotite necesare în lunga călătorie de după moarte. O problemă dificilă o constituia asigurarea secretului intrării și protejarea acesteia împotriva eventualilor profanatori.

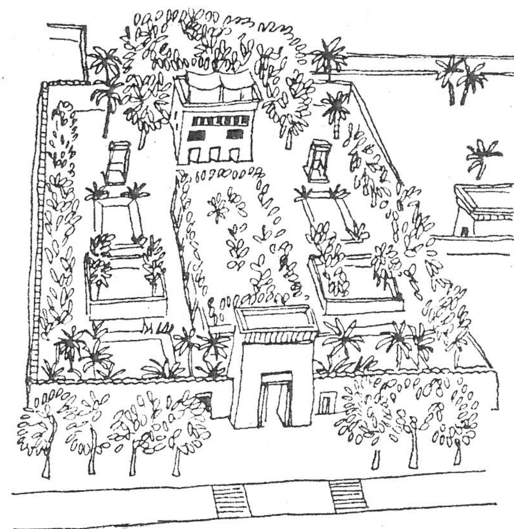

Fig. 10. Tip de locuință egipteană.

Principalele tipuri de morminte au fost: *piramida, mastabaua* — construcție de piatră, în formă de trunchi de piramidă, ridicată deasupra unei încăperi subterane (mormîntul propriu-zis), accesibilă printr-o galerie — și *mormîntul săpat în stîncă* (rupestru).

Templele funerare, legate de practicile mortuare, erau alcătuite de obicei dintr-o clădire cu rol de vestibul așezată pe malul Nilului, un *dromos* (alee mărginită de sfincși) care conducea spre spațiul de cult alipit piramidei.

Templele, dedicate zeităților egiptene, erau alcătuite dintr-o succesiune de curți și săli închise, dispuse în lungul unei axe monumentale de compoziție, fiind precedate de un dromos și de o intrare monumentală *(pylon)*. În unele cazuri, templele erau săpate parțial în stîncă. La capătul axei, ultima încăpere — accesibilă numai inițiaților — era sanctuarul.

Edificiile reprezentative erau construite din piatră, fie că erau construcții masive, ca în cazul piramidelor, fie că se realizau spații mai ample, delimitate de ziduri și acoperite cu dale de piatră. În cazul unor

deschideri mai mari se foloseau puncte de sprijin intermediare — coloane — legate prin sisteme de grinzi.

Tehnica tăierii, prelucrării și punerii în operă a blocurilor de piatră atinsese un înalt nivel de măiestrie. Erau utilizate calcarul, granitul, dioritul, gresia, cuarțitul, alabastrul. Alături de edificiile realizate prin zidire și asamblare, stîrnesc admirație alcătuirile monolitice de mari dimensiuni — coloși, obeliscuri — și construcțiile sau statuile săpate în stîncă. Clădirile mai puțin importante erau construite din cărămizi și acoperite cu trunchiuri de palmier deasupra cărora se așeza un strat de lut, iar locuințele oamenilor de rînd utilizau materiale și mai modeste.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. Arhitectura egipteană este dominată de spațiul rectangular închis, limitat cu precizie. Compozițiile spațiale urmăresc obținerea unor anumite efecte. Rezolvarea templelor după sistemul *telescopic* — spațiile care se succed sînt din ce în ce mai reduse, cu înălțimile scăzînd treptat, spre sanctuar, în paralel realizîndu-se și o diminuare a iluminării — contribuia la crearea atmosferei necesare desfășurării unui complicat ritual.

Plastica arhitecturală se bazează pe forme geometrice simple: piramida, prisma etc. Suprafețele netede, opace, decorate uneori cu basoreliefuri sau picturi, puteau fi percepute cu claritate în condițiile unei luminozități intense. Compozițiile sînt simetrice, echilibrate. Deși nota dominantă o dă orizontala, nu lipsesc nici accentele verticale. Proporțiile sînt impresionante, scara umană este voit abandonată — în cazul edificiilor și ansamblurilor reprezentative — în favoarea monumentalității copleșitoare. Grandoarea și maiestuozitatea arhitecturii proclamă puterea absolută a faraonului; durabilitatea construcțiilor, evocă dorința sa de a supraviețui timpului. În legătură cu plastica decorativă, este de reținut faptul că arhitectura egipteană operează o sinteză a artelor, utilizînd sculptura, basorelieful, pictura, menite să accentueze anumite efecte de atmosferă. Coloanele (fig. 11) sînt prevăzute cu diferite tipuri de capiteluri de inspirație vegetală (palmiforme, papiriforme) sau cu reprezentări antropomorfe (coloane *hatorice*). Unele rezolvări ale coloanelor — cu capitelul alcătuit dintr-o singură dală — sugerează o asemănare cu

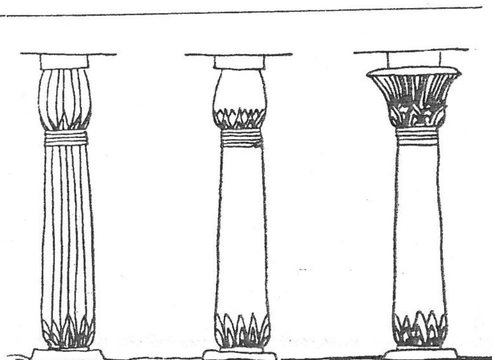

Fig. 11. Tipuri de coloane egiptene.

ordinul doric grec (*protodoric*). O prezență caracteristică este aceea a sfinxului: statuia unui animal fabulos, cu trup de leu și cap de om.

Ca și în arhitectură, în artele plastice sînt stabilite anumite canoane, atît în privința reprezentării figurilor și a corpului omenesc, cît și în utilizarea culorilor. Simbolurile au o deosebită răspîndire; inscripțiile adesea îmbinate cu scene figurative se desfășoară uneori pe întreaga suprafață a pereților. Ele se regăsesc pe obeliscuri și statui.

Arhitectura egipteană se poate împărți în patru mari perioade: arhitectura vechiului imperiu, a imperiului mediu, cea a imperiului nou și arhitectura perioadei tîrzii și elenistice.

ARHITECTURA IMPERIULUI VECHI (3 200—2 052 î.e.n.). În primul mileniu de existență a statului egiptean, arhitectura s-a manifestat cu precădere în edificii și ansambluri uriașe, destinate cultului funerar. După experimentarea unor procedee asemănătoare celor mesopotamiene — zidării de cărămidă cu rezalituri (*mormîntul lui Menes de la Nagadah*, circa 3 200 î.e.n. — fig. 12) s-a trecut la folosirea exclusivă a pietrei. De-a lungul întregului imperiu vechi a avut loc o îndelungată evoluție a piramidei care, pornind de la forme ceva mai complicate (*piramida în trepte din ansamblul funerar de la Sakkarah*, 2 778 î.e.n. — fig. 13) a atins perfecțiunea concretizată în formele simple și monumentale ale celor *trei piramide de la Giseh* ale faraonilor Keops, Kefren și Mykerinos (2 723—2 563 î.e.n — fig. 14). În cadrul ansamblului, templul anexat piramidei lui Keops, destinat cultului funerar al faraonului, precizează formele acestui program.

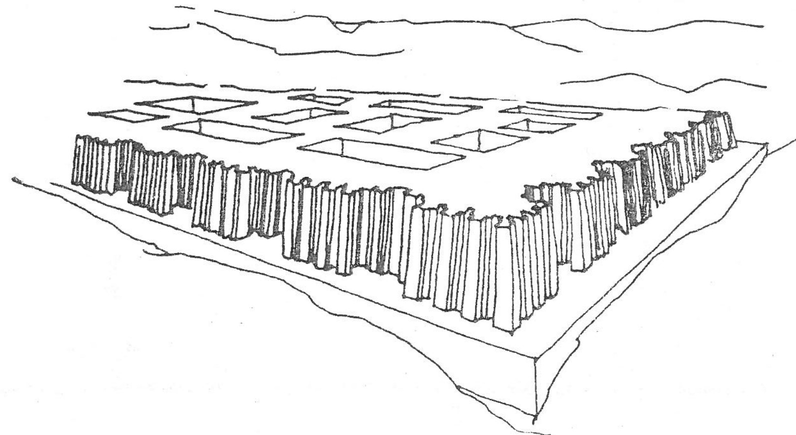

Fig. 12. Mormîntul lui Menes de la Nagadah, reconstituire.

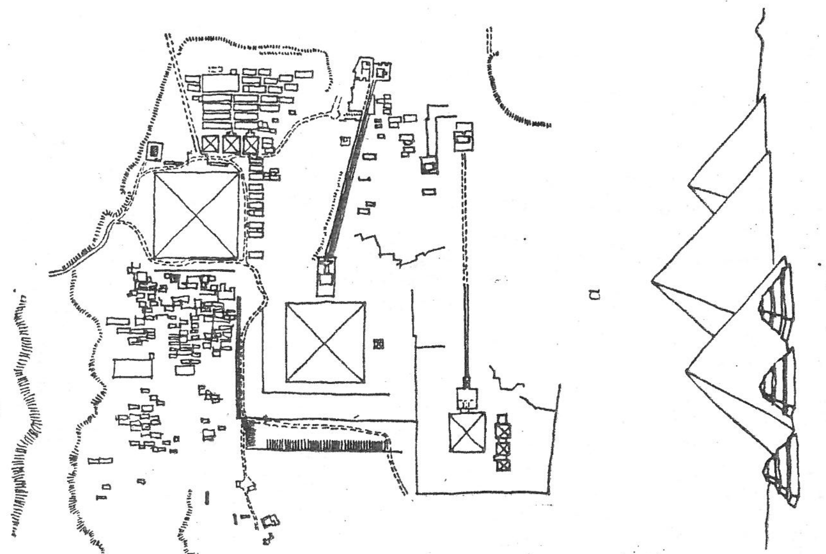

Fig. 14. Ansamblul de la Giseh: *a* — plan; *b* — vedere.

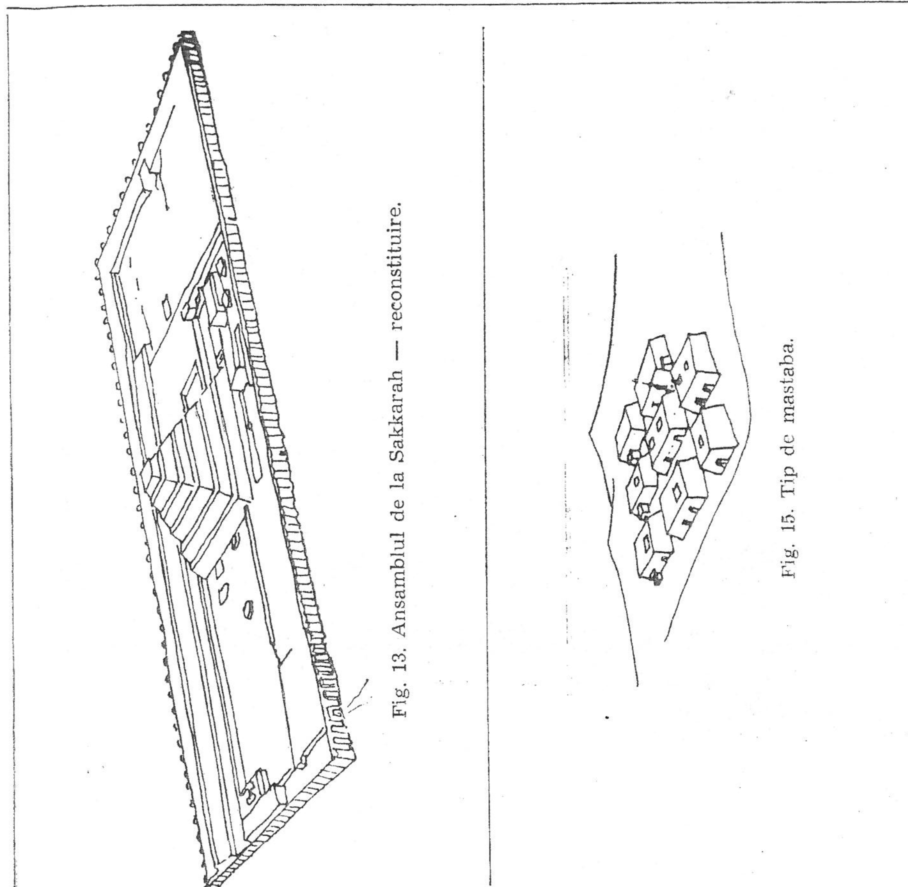

Fig. 13. Ansamblul de la Sakkarah — reconstituire.

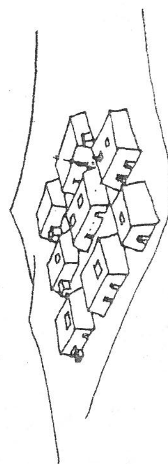

Fig. 15. Tip de mastaba.

ARHITECTURA IMPERIULUI MEDIU (2 052—1 567 î.e.n.). Slăbirea puterii centrale şi creşterea însemnătăţii provinciilor a dus la construirea cu precădere a unor edificii — în general cu program funerar — de dimensiuni mai modeste: mastabale (fig. 15), *piramidele de la Abydos*, mormintele rupestre de la *Beni Hassan*, cu coloane protodorice (mileniul al II-lea î.e.n.) etc. De dimensiuni monumentale era templul afectat cultului funerar al faraonului *Mentuhotep de la Deir-el-Bahari* (sec. XXI î.e.n.), alcătuit dintr-o succesiune de terase, sanctuarul fiind săpat în stîncă (fig. 16). Arhitectura civilă este reprezentată prin resturile unor locuinţe modeste ale muncitorilor care au lucrat pentru ridicarea piramidei de la El Kahun.

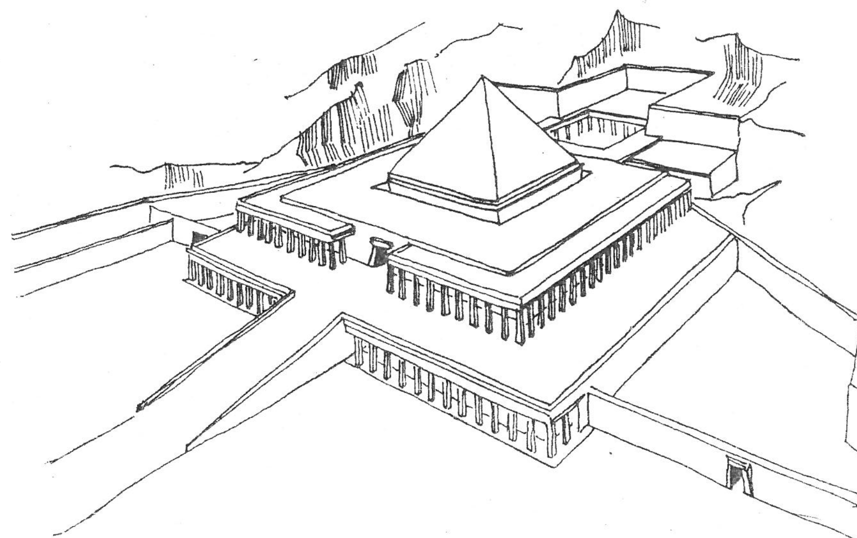

Fig. 16. Templul lui Mentuhotep de la Deir-el-Bahari.

ARHITECTURA IMPERIULUI NOU (1567—1085 î.e.n.). Urmare a întăririi puterii politice şi economice a statului egiptean, în această perioadă s-a desfăşurat o intensă activitate constructivă, concretizată într-o mare varietate de programe. Centrul s-a deplasat în nord, în preajma oraşului Teba. Construcţii civile — locuinţe de diferite tipuri — s-au păstrat în cadrul noii capitale a lui Amenhotep IV, *Ahetaton (Tell-el-Amarna)*, datînd de la începutul secolului XIV î.e.n. în vreme ce, la *Medinet-Abu* au fost ridicate *palatele* de mari dimensiuni ale lui *Ramses II şi Ramses III*

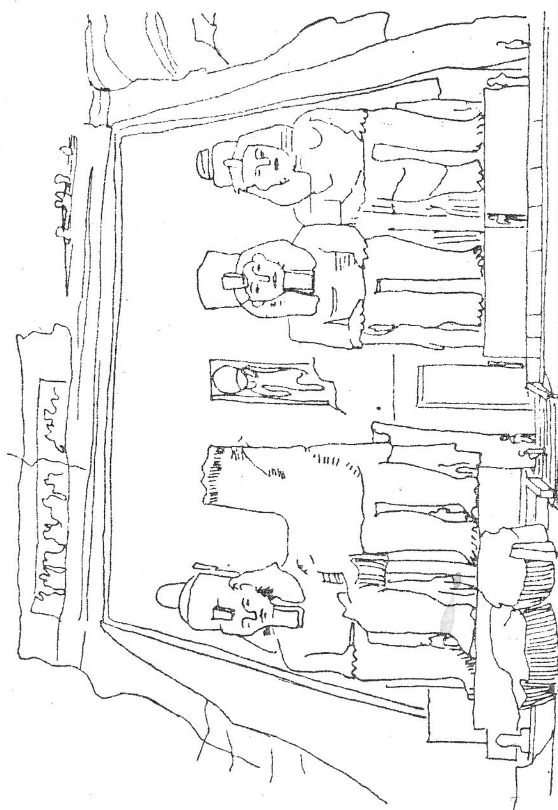

Fig. 18. Templul lui Ramses al II-lea de la Abu Simbel.

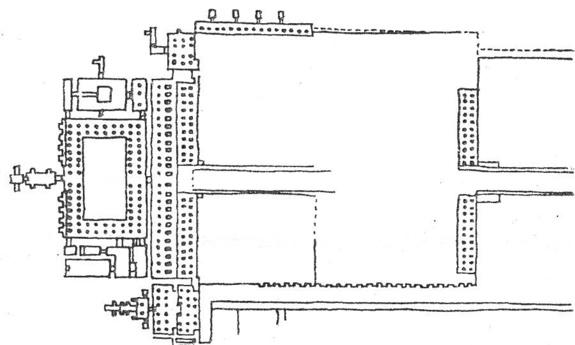
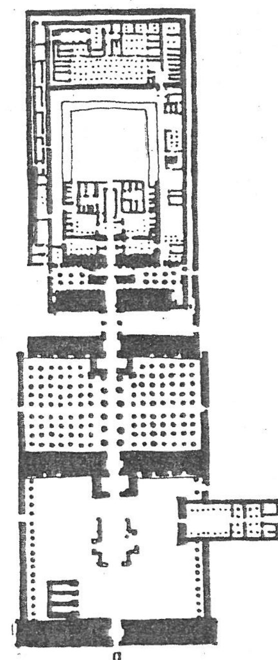

Fig. 17. Templul reginei Hatșepsut de la Deir-el-Bahari.

(sfîrșitul secolului XIII — începutul secolului XII î.e.n.). Templele de cult funerar și-au păstrat însemnătatea: cel semirupestru al *reginei Hatșepsut de la Deir-el-Bahari* (începutul secolului XV î.e.n.) — fig. 17, sau cel săpat în stîncă, cu celebrele statui ale lui *Ramses II, de la Abu-Simbel* (fig. 18).

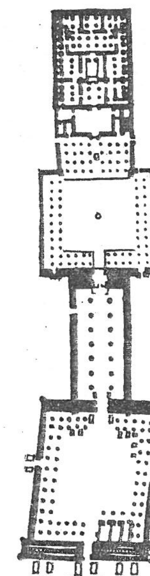
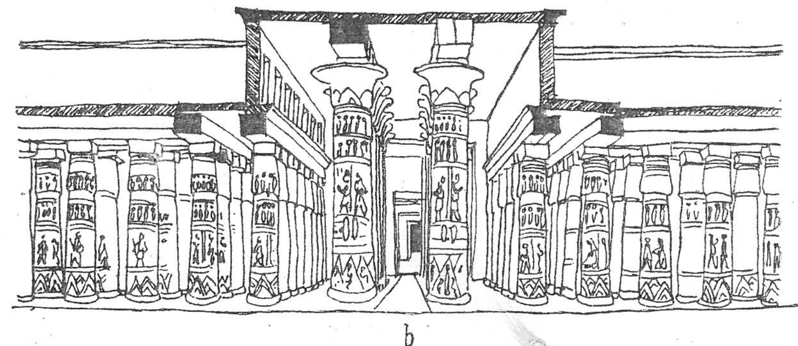

Fig. 20. Ansamblul de la Luxor.

Fig. 19. Templul lui Amon de la Karnak: *a* — vedere de ansamblu; *b* — sala tripartită.

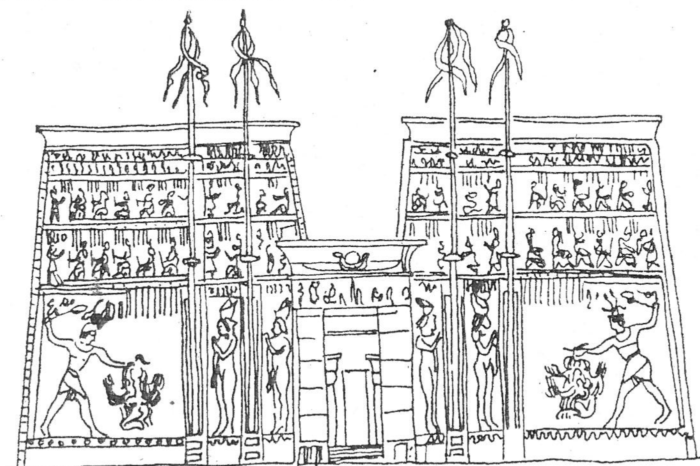

Fig. 21. Pylonul templului lui Horus de la Edfu.

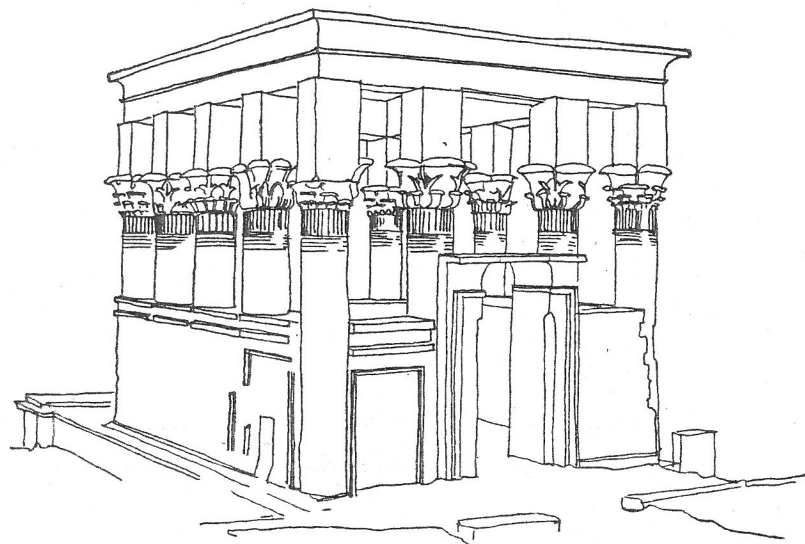

Fig. 22. Chioşcul din insula Philae.

Tot în această perioadă s-au fixat canoanele templului religios cu succesiuni de spaţii dispuse de-a lungul unei axe, într-o rezolvare „telescopică": *ansamblul de la Karnak* (fig. 19) destinat triadei *Amon, Mut, Khonsu*, început în secolul XVI şi continuat pînă în secolul IV î.e.n., sau cel de la *Luxor*, secolul XV—XIII î.e.n. (fig. 20). Slăbirea statului egiptean şi apoi ocuparea sa de trupele macedonene a implicat schimbări în concepţiile arhitecturale.

ARHITECTURA PERIOADEI TÎRZII ŞI ELENISTICE. (1085—30 î.e.n.). Asimilînd experienţe orientale sau greceşti, arhitectura egipteană în ultima sa fază s-a îndepărtat — fără însă se le părăsească total — de vechile procedee şi forme tradiţionale. Spaţiile au devenit mai deschise, aerate, supradimensionării şi monumentalităţii volumelor fiindu-le preferate forme mai apropiate de scara umană.

Templul zeiţei Isis din insula *Philae* (283—247 î.e.n.) ca şi templul lui *Horus, de la Edfu* (237—57 î.e.n.) (fig. 21) se păstrează în limitele de rezolvare tradiţională egipteană, în vreme ce chioşcul din ansamblul de la Philae — cu porticul său de coloane sugerează asemănări cu arhitectura templelor greceşti (fig. 22).

3

Arhitectura insulelor Mării Egee şi a Greciei Antice

A. ARHITECTURA CIVILIZAŢIILOR PREELENICE

Cultura preelenică s-a dezvoltat într-o zonă ce cuprindea insulele Mării Egee (arhipelagul Cicladelor, al Sporadelor, Creta), coasta Asiei Mici (Troia etc.) şi Grecia continentală (Argolida).

Istoria populaţiilor preelenice s-a desfăşurat de-a lungul unei perioade înscrisă între anii 3500 şi 1100 î.e.n. Orînduirea gentilică destrămîndu-se treptat, a făcut loc relaţiilor sclavagiste. O dată cu acestea, s-au constituit primele organizaţii statale. După o primă perioadă în care locul principal l-a deţinut civilizaţia cicladică (3500—2100 î.e.n.), centrul s-a deplasat în Creta (2100—1400 î.e.n.) şi apoi în Argolida (1400—1100 î.e.n.). Invazia aheenilor din anul 1600 î.e.n., urmată de cea a dorienilor în 1200—1100 î.e.n., au distrus bazele civilizaţiei preelenice, creînd premizele constituirii celei greceşti (elenice).

Din punct de vedere economic, agricultura a jucat un rol destul de însemnat; au urmat apoi meşteşugurile, dar mai ales navigaţia şi comerţul, dezvoltarea lor fiind favorizată de distanţele reduse dintre insule.

PROGRAME. Primele tipuri de *locuinţe* ale lumii preelenice au fost colibele colective — mai tîrziu unifamiliale — avînd în plan o formă ovoidală (la *Chamaissi,* în Creta — fig. 23) sau rectangulară (la *Gurnia*). Pentru evoluţia arhitecturii greceşti, forma cea mai interesantă de locuinţă preelenică folosită ulterior ca model pentru temple este cea denumită *„megaron“*. Megaronul, provenit din Asia Mica (Troia, fig. 24) şi adoptat de civilizaţia miceniană, era alcătuită dintr-o încăpere dreptunghiulară cu plafonul parţial descoperit în dreptul vetrei, un vestibul *(prodomos)* şi un antevestibul *(aithousa domati)* alcătuit din prelungirea zidurilor longitudinale, una din laturile sale fiind deschisă către exterior.

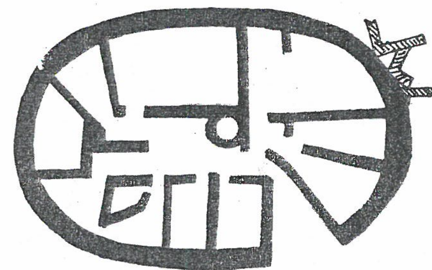

Fig. 23. Locuinţa colectivă de la Chamaissi — plan.

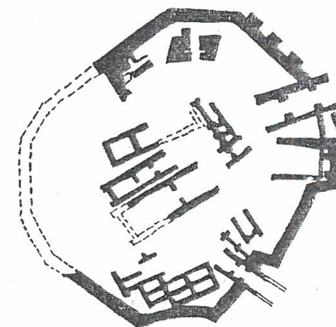

Fig. 24. Aşezarea de la Troia, stratul al II-lea — plan.

În Creta, *palatul* constituia un organism unitar, nefortificat. Încăperile, organizate pe zone de funcţiuni, erau dispuse în jurul unor curţi interioare (fig. 25). Diferite amenajări (canalizare, alimentare cu apă) urmăreau realizarea unui înalt grad de confort. Pentru locuinţele reprezentative, arhitectura miceniană a adoptat tipul de megaron care a căpătat dimensiuni şi forme monumentale. Grupări de astfel de construcţii alcătuiau palatele regale cuprinse în incinta cetăţilor fortificate.

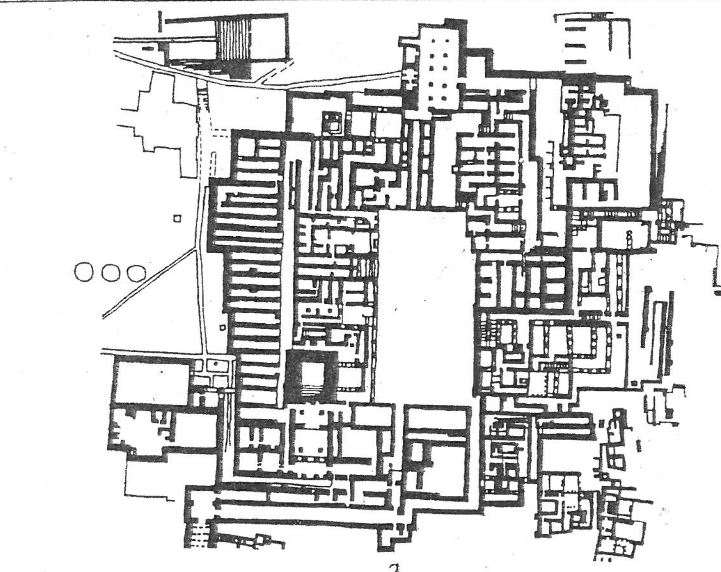
Construcţiile pentru spectacole constau din simple gradene de piatră dispuse în jurul unui spaţiu dreptunghiular pe care se desfăşurau tauromahii, exerciţii sportive etc.

Construcţiile de apărare — cetăţile, specifice civilizaţiei miceniene, erau înconjurate cu ziduri masive prevăzute cu porţi întărite (fig. 26).

Arhitectura funerară era reprezentată prin construcţii circulare boltite acoperite în exterior cu pămînt şi precedate de un drum-coridor de acces, *dromos.* Lipsa unor clădiri de cult a condus la presupunerea că în religia preelenică ceremoniile se desfăşurau în aer liber.

Pentru construcţii s-a folosit în special piatra, fie în zidărie ciclopică (blocuri poligonale, de mari dimensiuni, nelegate cu mortar), fie în zidărie cu asize orizontale regulate. Sistemul de acoperire a spaţiilor era realizat din grinzi de lemn şi uneori din blocuri de piatră dispuse în rînduri orizontale, care se restrîngeau treptat, realizînd astfel o formă de boltă. Lemnul mai era folosit pentru coloane, iar bronzul şi materialele semipreţioase, cum ar fi alabastrul, pentru decoraţii interioare.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. În arhitectura preelenică, rezolvarea spaţială urmărea realizarea unei atmosfere intime, respectînd scara umană. Această intenţie s-a concretizat în gruparea aparent dezordonată, dar urmărind o anumită logică funcţională, a unor încăperi de mici dimensiuni. Prin portice de coloane, curţi interioare, deschideri

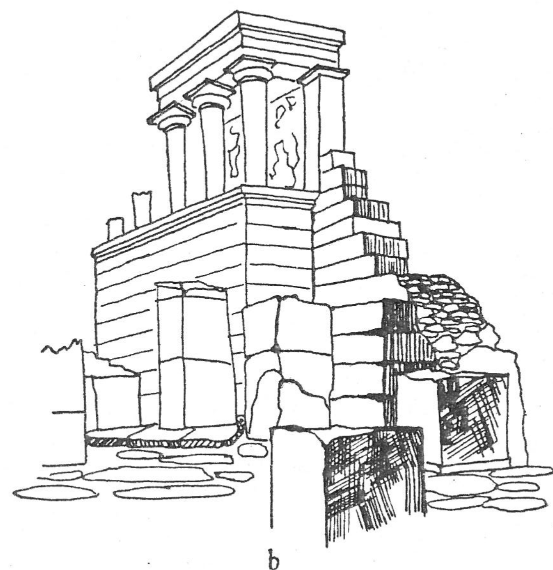
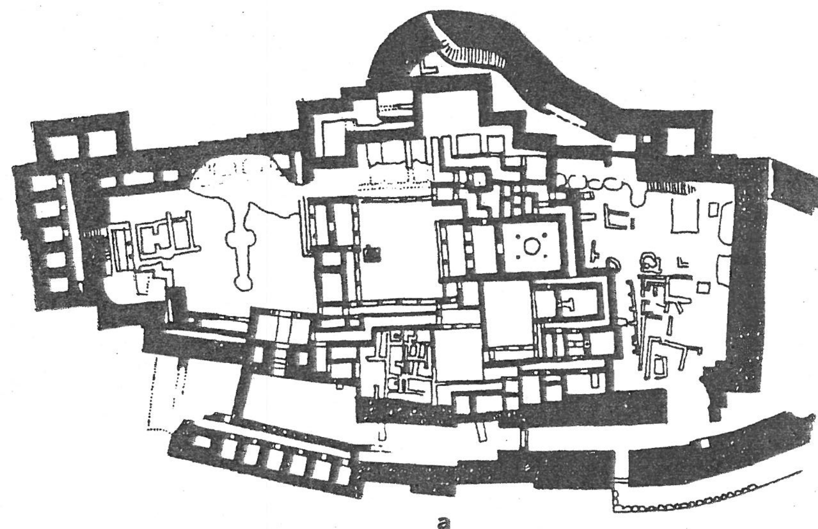

Fig. 25. Palatul de la Cnossos — Creta: *a* — plan; *b* — detaliu.

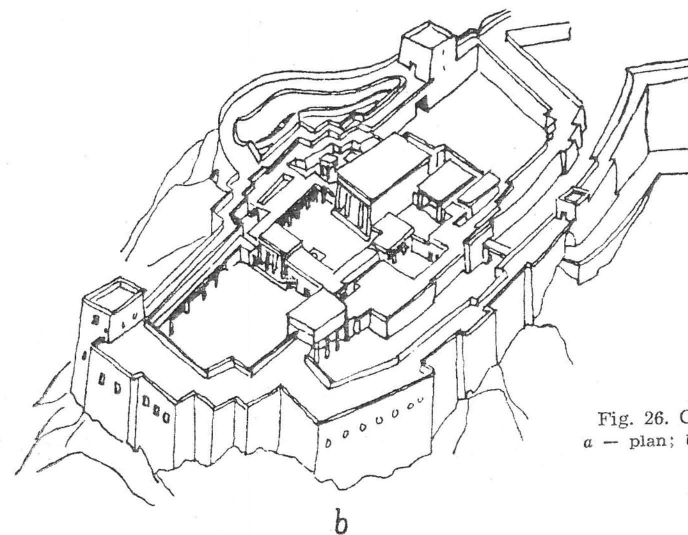

Fig. 26. Cetatea Tirint: *a* — plan; *b* — reconstituire.

mari, scări etc., se urmărea o continuitate spațială între interior și exterior. Plastica exterioară nu a constituit o preocupare specială. Interiorul era decorat cu mult rafinament: fresce, ornamente de bronz, alabastru etc. În decorația picturală a pereților ca și a vaselor de ceramică — alături de scene reprezentînd personaje în diverse acțiuni, s-au folosit motive inspirate din fauna sau flora marină: delfini, stele de mare, sepii, alge. Coloana cretană, cu fusul mai subțire la bază și cu capitelul alcătuit dintr-un tor și o abacă simplă a prefigurat coloana ordinului doric grec.

Arhitectura preelenică a parcurs trei etape mai importante în cadrul cărora centrul de interes artistic s-a deplasat din insulele Ciclade în Creta și, apoi, în Peloponez.

PERIOADA CICLADICĂ (3500—2100 î.e.n.). Alături de unele colibe primitive ovale sau circulare (*locuința colectivă de la Chamaissi* — v. fig. 23) și de resturi de clădiri lipsite de însemnătate, s-au păstrat din această perioadă unele construcții ceva mai importante. La Troia (în cuprinsul celui de al doilea din cele nouă straturi de civilizație care s-au suprapus pe colina troiană), s-a descoperit o așezare fortificată în cadrul căreia a apărut pentru prima dată construcția de tip megaron (v. fig. 24) reprezentînd locuința princiară.

PERIOADA CRETANĂ (2100—1400 î.e.n.). În insula Creta s-a dezvoltat o arhitectură de mare originalitate. Locul principal l-au deținut palatele, caracteristic fiind cel de la *Cnossos* (v. fig. 25), complexe ample, nefortificate, întrucît marea asigura o apărare naturală împotriva invaziilor din exterior.

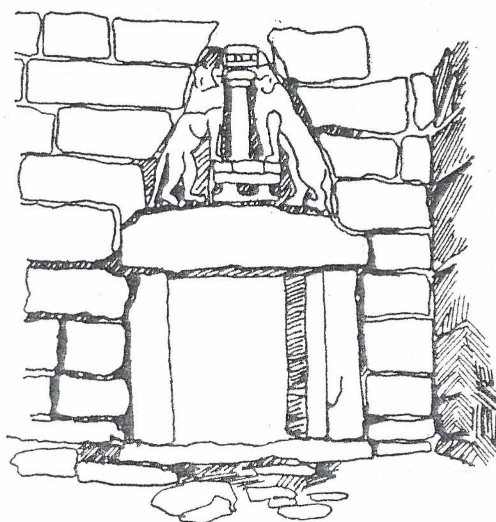

Fig. 27. Cetatea Micene — poarta Leilor.

PERIOADA MICENIANĂ (1400—1100 î.e.n.). După anul 1400 î.e.n. centrul puterii politice și economice s-a deplasat în Grecia continentală, în regiunea Argolidei din Peloponez. Cetățile mai însemnate — *Micene și Tirint* (v. fig. 26) — puternic fortificate, închideau în interiorul zidurilor palatele principilor (de fapt grupări de megaroane), locuri de adunare, depozite etc. Atrag atenția zidurile ciclopice și porțile de acces rezolvate în sistemul trilitic: două lespezi verticale peste care reazemă una orizontală (*Poarta leilor din Micene* — fig. 27). În exteriorul cetăților, construcțiile funerare alcătuiau complexe, un deosebit interes prezentîndu-l așa numitul *tezaur al lui Atreu din Micene*. Contemporan cu așezările din Argolida, în *stratul al șaselea de la Troia* (1500—1000 î.e.n). s-au descoperit resturile unei cetăți fortificate.

Așezările miceniene și cetatea troiană alcătuiesc cadrul legendar în care s-ar fi desfășurat acțiunea epopeelor homerice.

B. ARHITECTURA GRECIEI ANTICE

Cultura greacă s-a răspîndit pe un teritoriu alcătuit din actuala Grecie, insulele Mării Egee și regiunile unde au fost înființate orașele-colonii: țărmurile Asiei Mici, Italia de sud și Sicilia (formînd împreună Magna Grecia), litoralul Mării Negre (inclusiv cetățile de pe teritoriul țării noastre: Tomis, Istria, Callatis) etc.

Din fuziunea populației preelenice cu grupări migratoare — acheeni, dorieni, ionieni — s-a constituit, în jurul anului 1100 î.e.n., poporul grec. Pînă către anul 700 î.e.n., grecii au dus o viață patriarhală, bazată pe o organizare tribală. Treptat, ca și în cazul altor civilizații, s-au conturat trăsăturile proprii societății sclavagiste.

Teritoriul stîncos al Greciei nu a permis practicarea agriculturii decît în limita unor stricte necesități vitale, astfel încît economia s-a axat în special pe creșterea vitelor, cultura măslinilor și a altor pomi fructiferi și pe meșteșuguri. Țărmurile dantelate ale peninsulei, distanțele mici dintre insule, au făcut din greci un popor de mari navigatori și implicit comercianți. În căutarea piețelor de desfacere, încă din secolul al VII-lea a început procesul de creare a unor colonii-orașe-cetăți în regiuni depărtate, centre de schimb între negustorii greci și populațiile locale.

În perioada patriarhală, miturile diferitelor grupări etnice au fuzionat, generînd formele complexe ale religiei grecești. În mitologia grecilor antici, fenomenele naturale erau personificate printr-un mare număr de zeități cărora li se atribuiau nu numai o înfățișare umană idealizată, ci și acțiuni, reacții și sentimente omenești.

În condițiile izolării diferitelor regiuni datorită reliefului muntos al țării, s-au format primele orașe-cetăți independente, *polisurile*, legate între ele în confederații cu interese politico-economice comune. Contactul dintre populația diferitelor cetăți era înlesnit de reuniunile panelenice, cu caracter religios sau sportiv: serbările eleusiace, întrecerile olimpice etc., care au contribuit astfel la unitatea culturii lumii elenice.

Pînă către secolul al V-lea, forma de organizare politică a cetăților grecești a fost cea a aristocrației sclavagiste. Un progres însemnat l-a constituit trecerea la o formă evoluată de conducere a comunității, cu o largă participare a cetățenilor liberi la viața politică: democrația scla-

vagistă. Sub conducerea abilă şi înţeleaptă a lui Pericles (450—430 î.e.n.) cetatea Atenei a devenit un adevărat model de organizare democratică pentru toate celelalte oraşe greceşti.

În epoca lui Pericles au fost create condiţiile unei maxime înfloriri a artei, ştiinţelor şi gîndirii filosofice, fiind socotită, împreună cu deceniile ce i-au urmat, epoca de aur a culturii greceşti.

În secolul al IV-lea î.e.n., slăbită de luptele dintre cetăţi (războiul peloponeziac), Grecia a intrat sub dominaţia regilor macedoneni Filip al II-lea (358—336 î.e.n.) şi Alexandru cel Mare (336—323 î.e.n.) a cărui stăpînire s-a întins în întregul bazin egeean, Asia Mică, ajungînd pînă în India. Urmaşii acestuia nu au reuşit însă să menţină unitatea imperiului care s-a destrămat în provincii independente. Momentul dezmembrării coincide cu răspîndirea culturii greceşti în aceste provincii şi constituirea noii culturi *elenistice*. Încă din secolul II. î.e.n., Grecia continentală şi, pe rînd, celelalte provincii au fost ocupate de trupele romane, vechea Helladă cedînd treptat locul pe care îl ocupa în cultura lumii antice, Imperiului roman.

URBANISMUL. În timpurile cele mai vechi, polisurile se dezvoltau relativ întîmplător, cu cartierele de locuinţe grupate în jurul sanctuarului cetăţii, ridicat de obicei pe o înălţime fortificată: *acropola*. În unele cazuri, întregul oraş era protejat cu ziduri puternice de piatră *(Atena)*. În secolul al V-lea î.e.n., au apărut germenii unui urbanism raţional, bazat pe o tramă rectangulară de străzi. În acest mod a fost sistematizat, în anul 497, *portul Pireu*. Teoreticianul noii formule pare să fi fost *Hippodamus din Milet*.

Epoca elenistică şi-a însuşit principiile hippodamice, concretizate în centrele urbane *Alexandria, Milet, Priene;* pieţele comerciale — *agorele* — şi construcţiile publice înscrise în textura ordonată a străzilor alcătuiau compoziţii complexe, cu axe de simetrie.

PROGRAME. *Templul* a fost cea mai importantă temă a arhitecturii Greciei antice. Construit pe o înălţime, în cadrul incintei sacre a cetăţii *(Acropola Atenei, a Pergamului* etc.) sau făcînd parte din ansamblul marilor sanctuare panelenice *(Delphi, Eleusis)*, templul îndeplinea rolul de locuinţă a zeului căruia îi era dedicat, personificat printr-o statuie simbolică. Dat find acest mod de a concepe construcţia de cult, primele temple au reluat modelele vechii locuinţe princiare, megaronul, transformat în vederea adaptării la cerinţele funcţiunii religioase.

Cel mai simplu tip de templu era alcătuit dintr-un naos şi un vestibul deschis cu două coloane între prelungirile zidurilor, purtînd denumirea de *„in antis"* (fig. 28). Prevăzut apoi cu un portic în faţada principală, templul a devenit *„prostil"* (v. fig. 28). Din gruparea a două temple prostile a rezultat templul *„amfiprostil"*, al cărui nucleu cuprindea un *pronaos*-vestibul, un *naos*- sanctuarul propriu-zis şi un *opistodomos*-încăpere ce adăpostea uneori tezaurul. În forma sa devenită clasică, nucleul

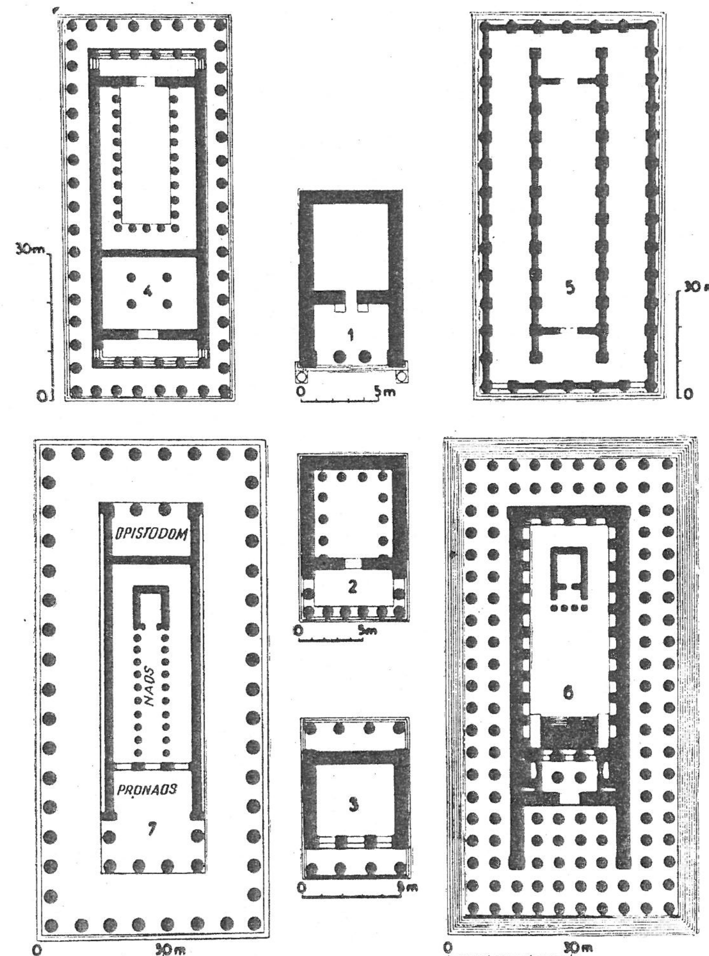
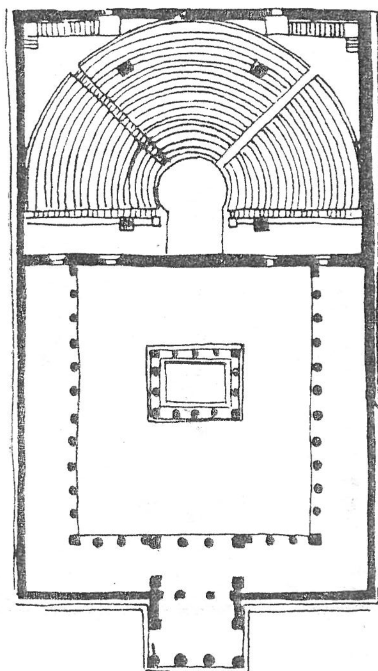

Fig. 28. Tipuri de temple greceşti:

1 — „in antis" (Themis din Ramnus); 2 — „prostil" (Arthemisa din Epidaur); 3 — „amfiprostil" (Nike Apteros); 4 — „peripter" (Parthenon); 5 — „pseudoperipter" (Zeus din Agrigente); 6 — „dipter" (Apollo Didymaeionul); 7 — „pseudodipter" („G" din Selinunte).

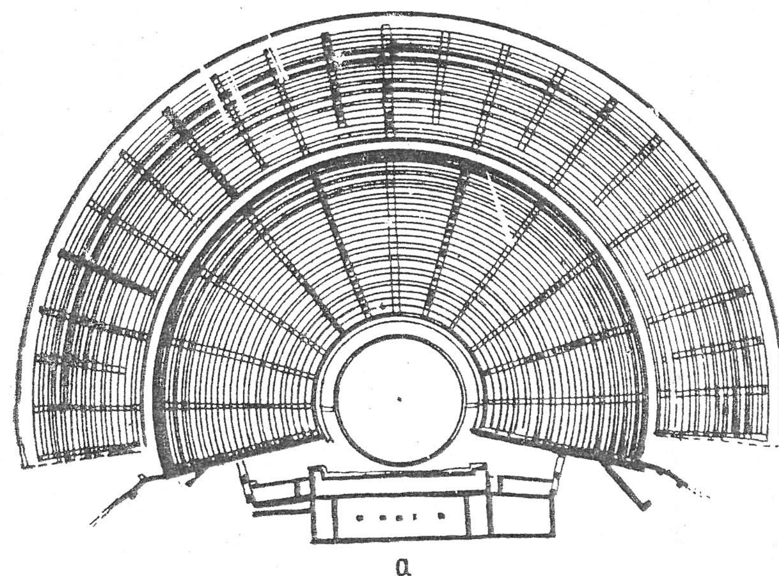
central a fost înconjurat pe toate laturile de un portic de coloane, în acest caz templul purtînd denumirea de *peripter*. Existau cîteva variante: *peripter monopter* — cu colonadă simplă, *peripter dipter* — cu dublă colonadă, *pseudoperipter* — cu coloanele angajate în zidurile laterale, *pseudodipter*, asemănător cu dipterul, avînd însă porticul format dintr-un singur șir de coloane. La templele clasice, raportul dintre numărul de coloane ale laturilor scurte și ale celor lungi era fix, dictat de formula $2n+1$ care stabilea numărul de coloane laterale față de cele frontale (n). În varianta circulară, templul se numea *tolos*.

Sanctuarul, ansamblu de mari dimensiuni, folosit de întregul popor grec, era ridicat în locuri cu semnificație religioasă sau în legătură cu existența unor izvoare tămăduitoare: Delphi, Olimpia, Eleusis, unde se desfășurau mistere, oracole și alte forme de cult. Sanctuarele cuprindeau temple, altare, teatre, statui, monumente votive, în raza lor ridicîndu-se diferite edificii destinate găzduirii vizitatorilor (un fel de hanuri).

Fig. 29. Buleutherionul din Milet.

Construcțiile publice mai importante erau grupate de obicei în jurul *agorei*, piața în care se desfășura viața politică și comercială a orașului, înconjurată cu portice acoperite *(stoa)*: *tersilionul* — loc pentru adunarea senatului, *buleutherionul* (fig. 29), *eclesiasterionul* etc., construcții cu diferite funcțiuni legate de adunarea unor demnitari.

Construcțiile pentru spectacole, legate și de unele practici religioase, au deținut un loc însemnat în arhitectura greacă. *Teatrul*, la început din lemn, apoi, din secolul al V-lea din piatră, era o construcție descoperită alcătuită dintr-un *teatron* cu gradenele așezate pe panta naturală a terenului, avînd un plan a cărui formă depășea un semicerc și îmbrățișa *orchestra* — locul corului — o platformă circulară cu dale (fig. 30). În perioada tîrzie, ca urmare a evoluției artei dramatice, scena s-a dezvoltat mult devenind un organism complex *(skene)*. Este caracteristică pentru teatrele grecești rezolvarea impecabilă a problemelor de acustică.

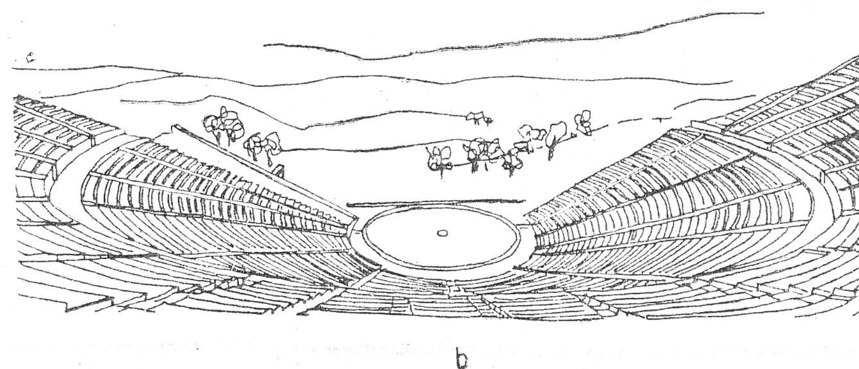

Fig. 30. Teatrul din Epidaur:
a — plan; *b* — vedere.

Adaptat pentru desfăşurarea spectacolelor muzicale, teatrul, în acest caz acoperit, se numea *odeon*.

Construcţiile pentru educaţia fizică erau nelipsite în cadrul cetăţilor sau în zona sanctuarelor. Printre acestea se numără: *stadionul* pentru întreceri atletice (fig. 31), *hipodromul* pentru curse de cai, *palestra* pentru exerciţii gimnastice şi *gimnasionul* în cadrul căruia exerciţiile fizice se îmbinau cu învăţămîntul.

Locuinţele (fig. 32) erau de obicei modeste, închise către exterior, cu încăperile grupate în jurul unor curţi interioare cu coloane *(peristil)*. Partea rezervată bărbaţilor *(andronitis)* era de obicei separată de cea destinată femeilor *(gynekonitis)*.

După o primă perioadă în care materialul principal de construcţie a fost lemnul, s-a trecut la folosirea pe scară largă a pietrei: diferite calcare, marmură de Paros, de Pentelic etc. Zidăria era realizată din blocuri cioplite regulat, nelegate cu mortar. Asamblarea diferitelor elemente se făcea cu ajutorul unor piese metalice (scoabe, crampoane etc.)

Sistemul constructiv, transpunere în piatră a structurii de lemn, se baza pe principiul *trilitului* (fig. 33): două elemente verticale care susţineau un element orizontal. Acoperirea spaţiilor se făcea cu grinzi de

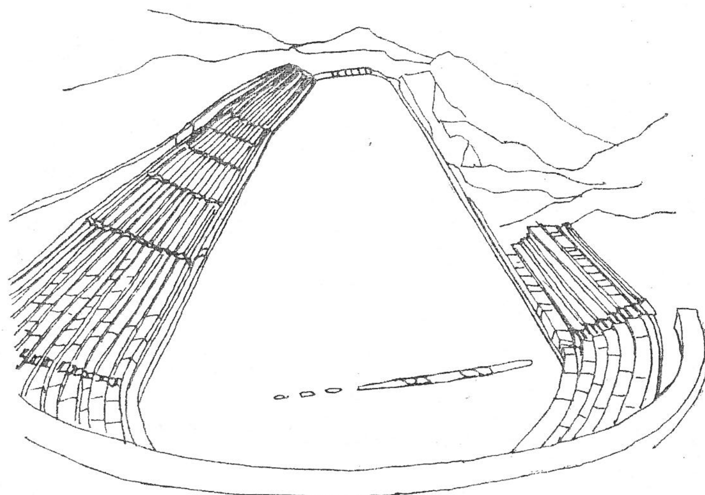

Fig. 31. Stadionul din Delphi.

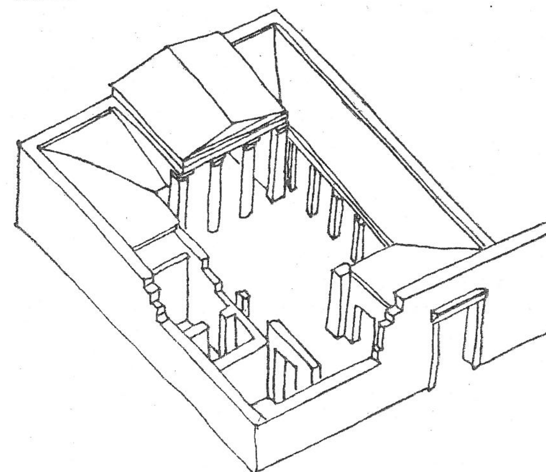

Fig. 32. Reconstituirea unei locuinţe din Priene.

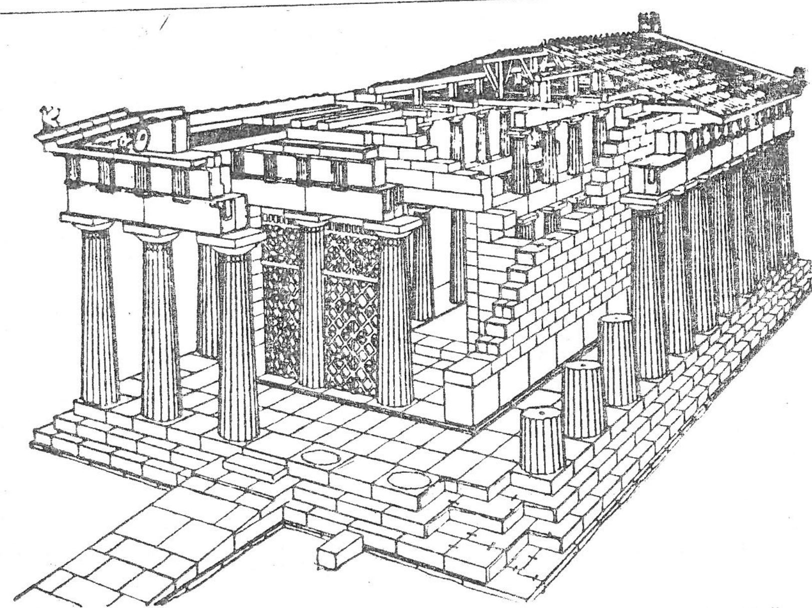

Fig. 33. Templul Atenei Aphaia din insula Aegina — secţiune constructivă.

piatră. Învelitorile în două ape, generînd în cazul templelor frontoane pe fațadele mici, erau realizate din solzi de piatră, material ceramic etc.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. Capacitatea creatoare a arhitecților greci s-a concentrat în realizarea unor volume cu caracter sculptural urmărind stabilirea unor raporturi expresive între clădirile ce alcătuiau ansamblul. Efecte speciale erau obținute prin compoziții bazate pe o asimetrie plină de rafinament. Ca o reflectare a umanismului, arhitectura greacă nu s-a îndepărtat de scara omului, nici chiar în edificiile reprezentative. Caracterul monumental al construcțiilor acestei epoci rezidă în rigoarea și simplitatea formelor.

Plastica arhitecturală se baza pe folosirea porticului de coloane atît la clădirile laice, cît și la temple. Șirul de coloane care se detașa pe fondul neutru al zidului genera interesante alternanțe de umbre și lumini.

De-a lungul istoriei arhitecturii grecești s-au constituit cele trei tipuri principale de colonade aparținînd ordinelor *doric, ionic* și *corintic* (fig. 34). O dată precizate formele lor, proporționarea diferitelor părți componente se făcea conform unor anumite reguli avînd la bază, ca unitate de măsură, *modulul* (raza fusului coloanei la partea inferioară).

Ordinul doric (fig. 34, *a*) a fost folosit cu precădere în Grecia continentală. Formele sale sînt simple, severe, dînd impresia de soliditate și forță. Principalele caracteristici sînt:

— lipsa bazei, coloana rezemînd direct pe *stilobat* — partea superioară a platformei *(crepidoma)* deasupra căreia se ridica templul;

— fusul coloanei are caneluri verticale cu muchii vii;

— capitelul alcătuit dintr-o *echină* rotunjită și o *abacă* prismatică;

— friza decorată cu *metope* sculptate și *triglifi* (transpunere în piatră a formei capetelor de grinzi din construcțiile de lemn).

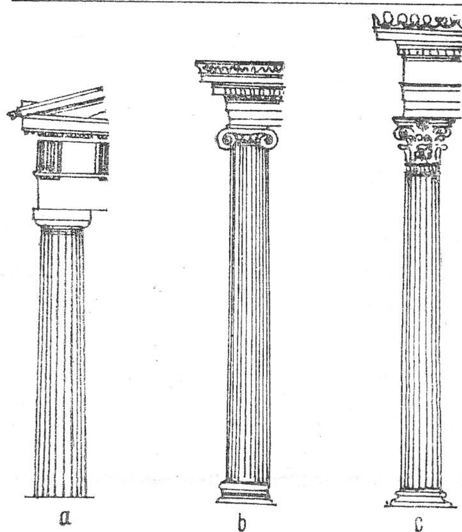

Fig. 34. Ordinele clasice grecești.

Ordinul ionic (fig. 34, *b*) a apărut în Asia Mică și în insulele mării Egee, pătrunzînd apoi, cu unele modificări, în Grecia continentală, în special în Attica. Se resimte preferința specific orientală pentru o de-

corație mai bogată, ionicul remarcîndu-se prin suplețe și eleganță. Ordinul ionic se caracterizează prin:

— coloana rezemată pe stilobat prin intermediul unei baze;

— fusul coloanei zvelt, avînd caneluri cu muchii teșite;

— capitelul decorat cu volute;

— friza, în varianta attică, decorată cu basoreliefuri în cîmp continuu (la ionicul asiatic friza lipsește cu totul).

Ordinul corintic (fig. 34, *c*) mai puțin folosit de greci decît celelalte două, diferă de ionic prin aceea că are coloana ușor mai înaltă și capitelul îmbrăcat în frunze de acant.

Simțul măsurii, propriu civilizației grecești, s-a manifestat în cazul arhitecturii printr-o rafinată și sobră dozare a elementelor decorative. Elementele sculpturale dispuse în locuri anumite, subliniau formele arhitecturale: frontoane, frize etc. Sînt celebre compozițiile ce decorau frontoanele templului lui Zeus din Olimpia, al Atenei din insula Aegina, friza panathenaică și metopele Parthenonului etc.

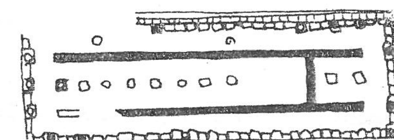
Uneori coloana era înlocuită cu reprezentări sculpturale ale corpului uman *(cariatide, atlanți)*. Pentru accentuarea unor anumite efecte s-a folosit culoarea: straturi de pictură în tonuri vii care subliniau antablamentul și capitelurile, sau elemente ceramice.

Arhitectura Greciei antice a parcurs o întreagă evoluție, de-a lungul căreia s-au constituit formele sale caracteristice.

PERIOADA ARHAICĂ (1100—450 î.e.n.). Arhitectura perioadei arhaice a urmat o linie evolutivă marcată de acumulări succesive, de o continuă perfecționare a formelor și proporțiilor, punîndu-se treptat bazele maturității artistice a epocii clasice.

Reproducînd forma megaronului preelenic la primele construcții simple cum ar fi *templul* numit de arheologi *„A" din Prinias-Creta* (secolul VII î.e.n.), adăugînd o pteromă (*Apolloionul din Thermos*, fig. 35 — anterior secolului VI î.e.n.), procedînd la împărțirea în pronaos, naos și opistodomos și înlocuind elementele constructive de lemn cu piatra, s-a ajuns treptat la precizarea formelor templului doric.

În plastica arhitecturală, formele greoaie sînt caracteristice primelor monumente dorice: coloane robuste (6—8 moduli), puternic galbate, echina capitelului foarte evazată, antablamentul masiv *(bazilica din Paestum* — fig. 36 — Italia, din secolul VI. î.e.n.). Parcurgînd diferite etape intermediare (*templele din Selinunte* secolele VI și V î.e.n.), spre sfîrșitul epocei arhaice s-a ajuns la așa numitul *arhaic avansat*, în cadrul căruia formele ordinului doric se apropie de cele clasice, exemplul cel mai caracteristic fiind templul *Atenei Aphaia (v. fig. 33) din insula Aegina* (495—485 î.e.n.). Coloana a devenit mai îngustă, ajungînd la o înălțime

Fig. 35. Apolloionul din Thermos.

de 10—11 moduli, raportul ei față de lățimea antablamentului fiind de 2,5 : 1, iar înclinarea echinei apropiată de 45°.

Dacă ordinul doric a fost folosit cu precădere în Grecia continentală (Attica, Pelopones) și în coloniile din Magna Grecia, în Asia Mică a apărut și s-a dezvoltat ordinul ionic. O imagine a primelor forme o oferă capitelul găsit la *Neandria* (fig. 37). Monumentele ionice cele mai cunoscute din vremurile arhaice sînt cele două temple diptere de mari dimensiuni: *Heraionul din Samos* (secolul VI. î.e.n.) și *Arthemisionul din Ephes* (550—500 î.e.n.) care au suferit ulterior transformări.

Pătrunzînd în Grecia, ordinul ionic a îmbrăcat și unele forme particulare. La *tezaurul Siphnienilor* (fig. 38) din sanctuarul de la *Delphi* (535—530 î.e.n.), în locul coloanelor au fost folosite ca puncte de sprijin, *cariatide:* elemente sculpturale reprezentînd femei.

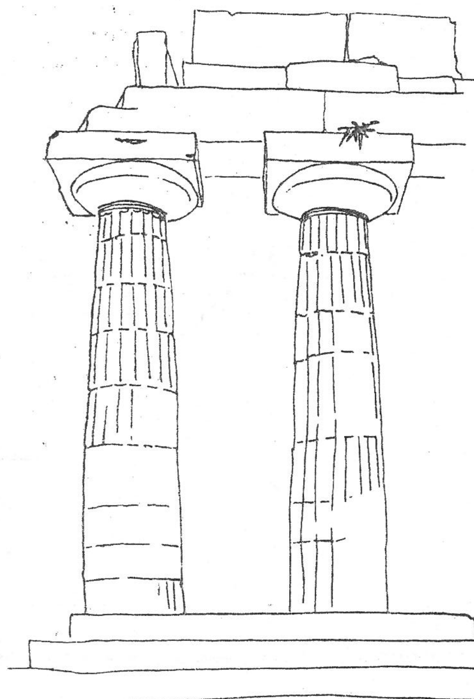

Fig. 36. Bazilica din Paestum — vedere.

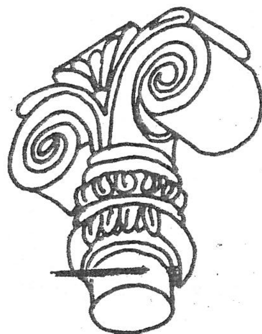

Fig. 37. Capitel ionic găsit la Neandria.

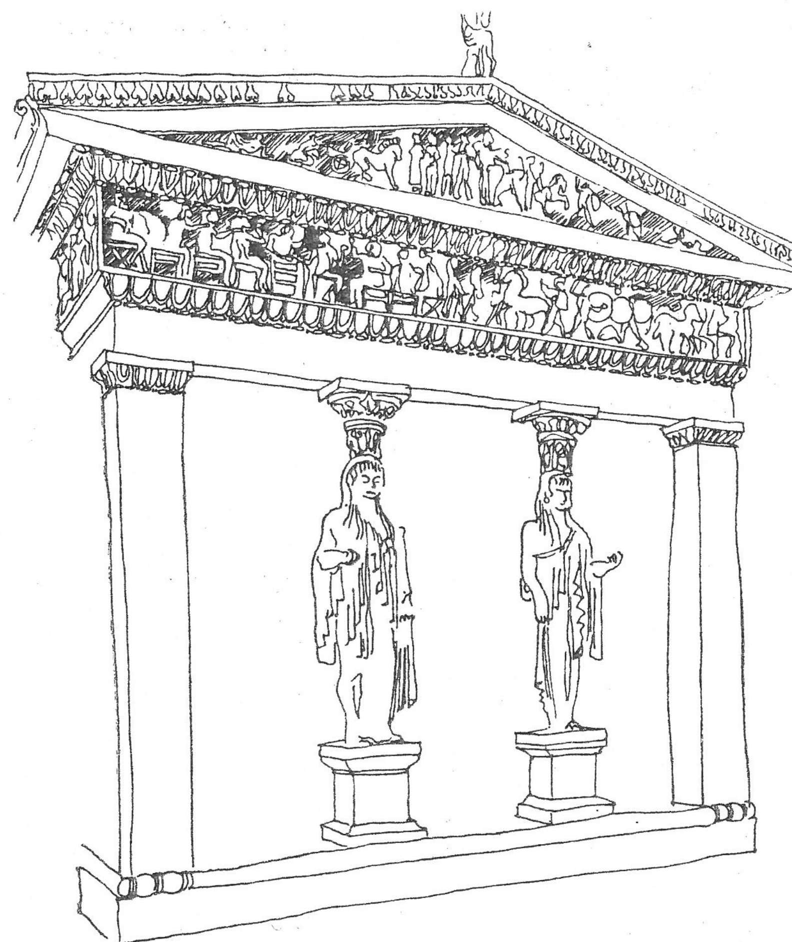

Fig. 38. Tezaurul Siphnienilor de la Delphi.

PERIOADA CLASICĂ (450—306 î.e.n.). În epoca de aur — cea a conducerii Atenei de către Pericles — și în deceniile ce i-au urmat arhitectura greacă a atins deplina ei maturitate.

Democrația sclavagistă a favorizat edificarea construcțiilor publice: agore, gimnasioane, săli pentru reuniuni politice, teatre (la *Epidaur* —

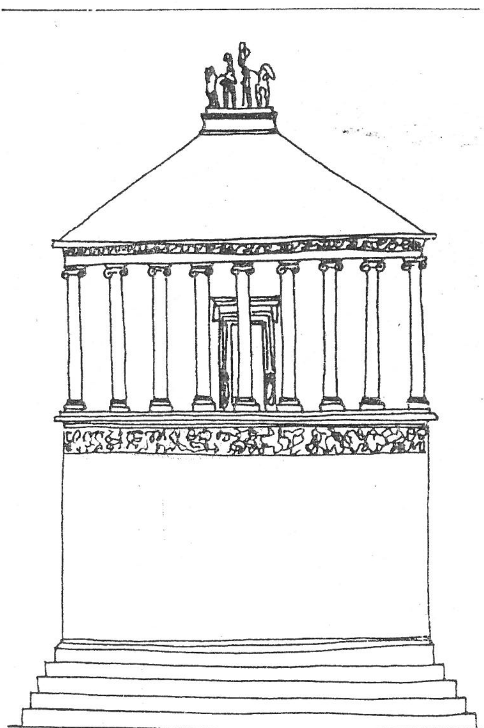

Fig. 39. Mausoleul din Halicarnass.

v. fig. 30. la Atena — *teatrul lui Dionisos,* ambele în secolul al IV-lea î.e.n.), monumente comemorative și funerare (*mausoleul din Halicarnass* — 353 î.e.n. — fig. 39).

În arhitectura religioasă s-au definitivat prototipurile templelor, ordinele stabilindu-și proporțiile devenite clasice. Un proces complex de influență reciprocă, de contopire a ordinelor, a început să se contureze încă din perioada clasică: ordinul doric a devenit mai suplu, ionicul, păstrîndu-și eleganța, a fost inclus în compoziția unor construcții dorice (*Parthenonul, propileele Acropolei ateniene*). La *Bassae,* templul lui *Apollo Epicurios* (430 î.e.n.) reunea toate cele trei ordine: doricul, ionicul și corinticul (primul exemplu cunoscut aparținînd acestui ordin).

Cel mai celebru ansamblu al perioadei clasice, Acropola cetății Atena (fig. 40) este reprezentativ pentru întreaga arhitectură greacă. După distrugerea sanctuarului de către perși, în anul 447 î.e.n., Pericles a inițiat refacerea tuturor construcțiilor acropolei, încredințînd conducerea lucrărilor marelui sculptor Phidias.

Primul edificiu ridicat, cel mai prestigios monument al cetății, *Parthenonul (v. fig. 28 și 41) — templul Atenei,* protectoarea orașului — construit între anii 447—439 î.e.n. de arhitecții *Ictinos* și *Calicrates,* a rămas pînă în zilele noastre chintesența ordinului doric grec și una din marile valori ale arhitecturii universale. Nucleul central era alcătuit dintr-un pronaos, un naos divizat în două încăperi (prima era menită să adăpostească statuia Atenei Parthenos, încadrată de o colonadă dorică, a doua, numită Parthenon, cu planșeul susținut de 4 coloane ionice, avea rol de tezaur al cetății) și un opistodomos. Întreaga construcție era înconjurată de un portic alcătuit din cîte 8 coloane în fațadele frontale și 17 în cele

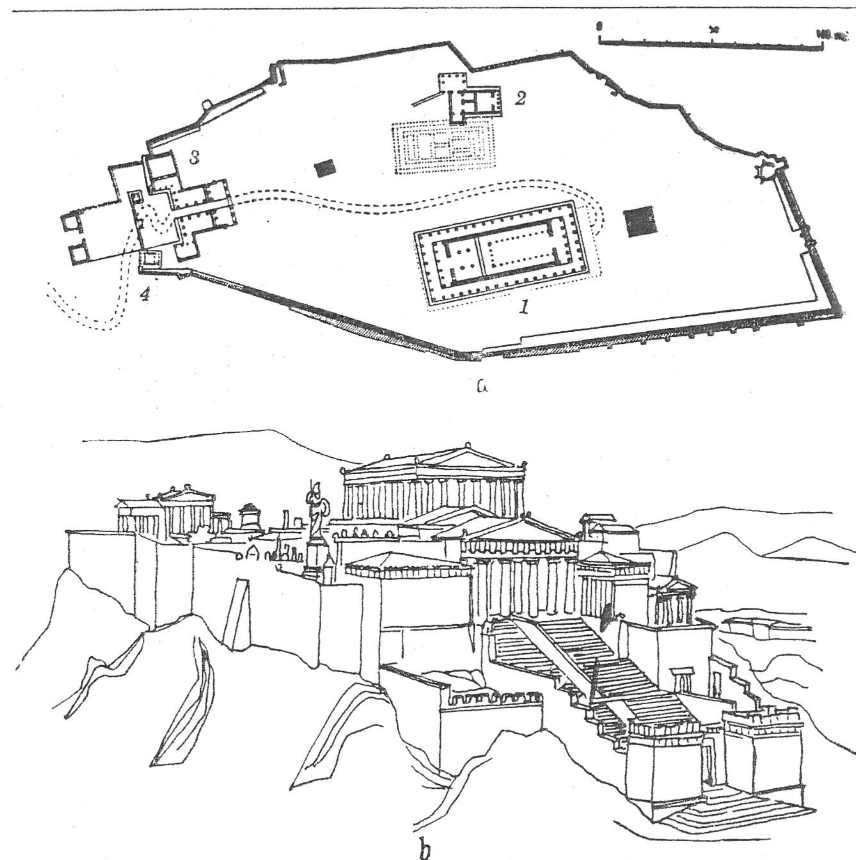

Fig. 40. Acropola Atenei:
a — plan; *b* — reconstituire; *1* — Parthenonul; *2* — Erechteionul; *3* — Propileele; *4* — templul Atenei Nike.

laterale. Calitățile Parthenonului rezidă în impecabila proporționare, echilibrată și rafinată a părților componente, în tehnica ireproșabilă de execuție, în dozarea savantă și nivelul artistic al sculpturilor decorative, datorate lui *Phidias:* friza panathenaică, metopele, sculpturile frontoanelor, statuia Athenei Parthenos (chrisoelephantină, adică realizată din aur și fildeș) din naos etc. Procedee de mare rafinament menite să corecteze unele iluzii optice trădează înalta măiestrie a constructorilor.

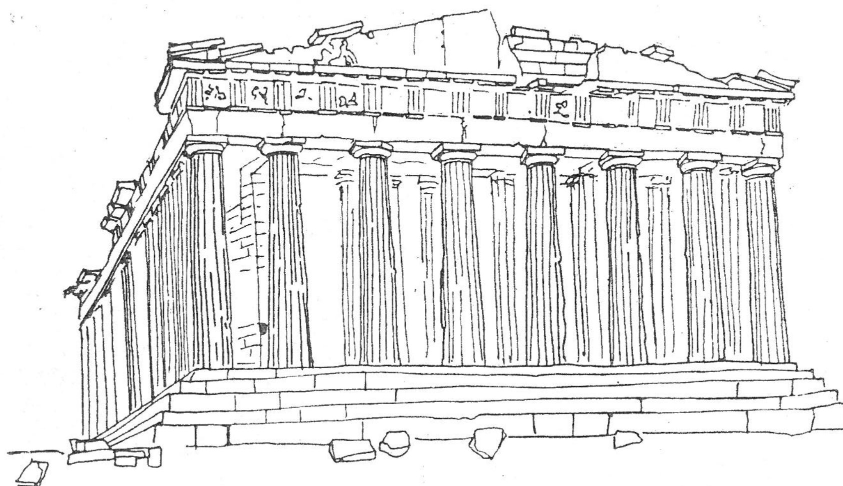

Fig. 41. Parthenonul.

După încheierea lucrărilor Parthenonului, în anul 437 î.e.n., arhitectul *Mnesicles* a înălțat monumetala poartă de intrare a acropolei — așa numitele *Propilee* (v. figura 40), compoziție complexă care reunește ordinul doric, folosit în exterior, cu ordinul ionic — în interior. Pătrunzînd prin Propilee, de-a lungul Căii Procesiunilor se deschidea o perspectivă directă spre statuia, azi dispărută, a Atenei Promachos, datorată tot lui Phidias, în vreme ce Parthenonul apărea lateral, oferind o imagine interesantă a două din fațade, cea de nord și cea de vest.

În imediata apropiere a porților de intrare, în dreapta celui ce intră, către vest, pe stînca *Pirgosului*, a fost ridicat în anii 442—421 î.e.n., templul de mici dimensiuni dar plin de grație al *Atenei Nike* — (v. fig. 28, 40 și 42), impecabil exemplar al ordinului ionic attic, alcătuit dintr-un naos simplu, cu cîte un portic cu patru coloane pe fațada principală și cea posterioară.

Ionicul și-a găsit însă expresia desăvîrșită într-un alt edificiu construit de arhitectul Philokles în anii imediat următori: 421—405 î.e.n.: *Erechteionul* (v. fig. 40 și 43) dedicat Atenei Polias și lui Poseidon-Erechteu. Templul trebuia să cuprindă cîteva locuri cu semnificație sacră: măslinul plantat de Atena, izvorul de apă sărată și urmele tridentului lui Poseidon, semn al luptei celor doi zei pentru supremația orașului. În condițiile acestui program complex, construcția, așezată pe un teren foarte denivelat are o formă neregulată: dreptunghiulară cu două portice ionice elegante,

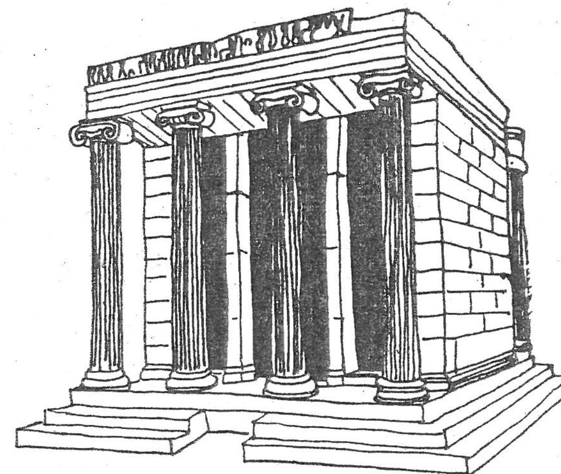

Fig. 42. Templul Atenei Nike.

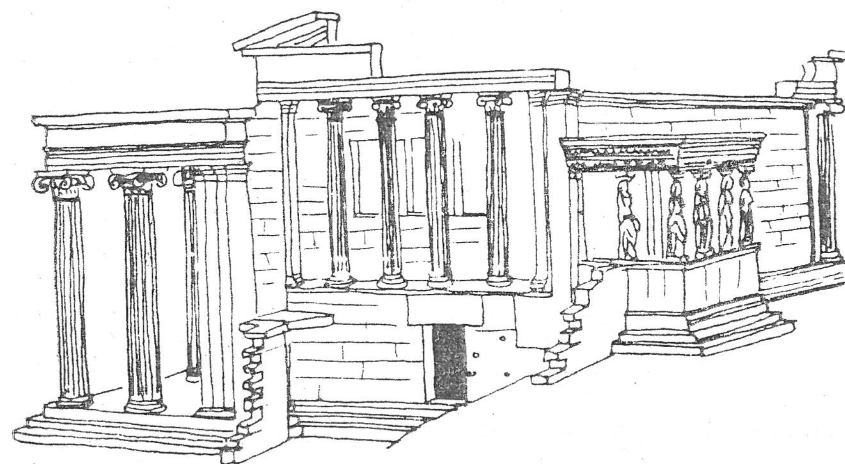

Fig. 43. Erechteionul.

alipite fațadelor de nord și est în vreme ce, pe zidul opac sudic, se detașează celebra *loggie a cariatidelor*.

În întreaga perioadă clasică, în Grecia continentală ca și în Magna Grecia, ordinul doric a fost cel preferat de arhitecți, în forme apropiate de cele ale Parthenonului.

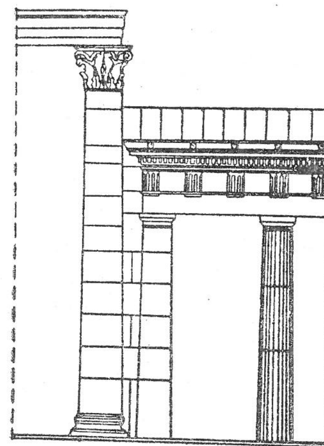
În Asia Mică, ponderea principală a deținut-o în continuare ordinul ionic, în edificii de mari proporții cum ar fi *Arthemisionul din Ephes* refăcut integral după anul 356 î.e.n.

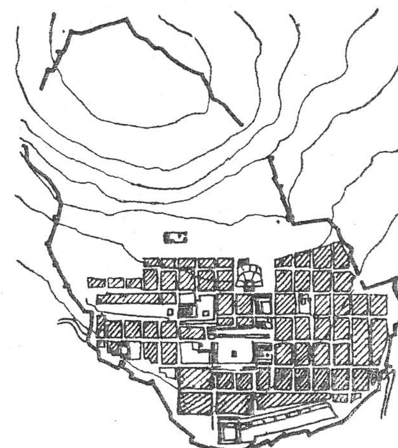
PERIOADA ELENISTICĂ (306—30 î.e.n.). Ultima fază de dezvoltare a culturii grecești, cea *elenistică*, a fost rodul contactului direct stabilit între vechea Grecie și regiunile înglobate în imperiul macedonean. După dezmembrarea marelui imperiu, fenomenul de difuzare a ideilor artistice în afara lumii grecești a continuat. Cultura elenistică s-a constituit în secolul al III-lea î.e.n., centrul său de greutate găsindu-se în marile orașe orientale: *Alexandria, Pergam, Priene, Milet*. În aceste noi centre pline de vitalitate, s-a produs un interesant proces de fuziune între formele artistice rafinate ale Greciei antice și puternicile tradiții locale. Momentul decadenței arhitecturii clasice a coincis cu cel de maximă răspîndire a experienței constructorilor greci în întreaga lume elenistică. În arhitectură, rezultatul contopirii formelor grecești cu diferitele elemente provinciale s-a concretizat în edificii în care virtuozitatea tehnică se îmbina cu excesul decorativ, cu plastica dinamică a volumelor, vădind uneori o puternică înclinație către pitoresc. Conducerea monarhică a statelor elenistice, cu implicațiile sale sociale, a favorizat atît gustul pentru lux, adeseori exagerat, cît și dorința de exprimare a puterii în construcții monumentale.

Dacă perfecțiunea îndelung elaborată a formelor arhitecturii grecești a dispărut treptat (ordinele clasice degenerate, proporții alterate, capiteluri atrofiate, antablament foarte îngust — fig. 44), în schimb plastica arhitecturală s-a îmbogățit. Ionicul a fost ordinul preferat de arhitecții perioadei elenistice. Se practica curent formula ordinelor suprapuse combinate: doric cu ionic sau corintic. Decorația a rupt vechile canoane generînd uneori forme curioase — capiteluri ionice, la care volutele sînt combinate cu figuri omenești, iar compozițiile au devenit din ce în ce mai complexe.

În urbanism, principiile hippodamice, întărite de o legislație autoritară, au căpătat o largă utilizare. Orașele elenistice — Alexandria, Priene (fig. 45), Milet — erau alcătuite conform unor structuri ordonate cu parcelări dreptunghiulare, între care se inserau construcțiile publice. O gîndire rațională a stat la baza amenajărilor edilitare, a orientării optime în raport cu punctele cardinale etc.

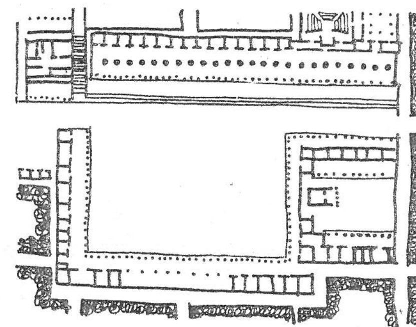
Agorele — piețe publice de adunare și discuții, avînd uneori și funcții comerciale, mărginite de portice, de clădiri obștești, hale de alimente etc., alcătuiau organisme complexe, ordonate, cu o separare clară a funcțiunilor. Un model îl constituie *agora din Priene* (fig. 46) din secolul al III-lea î.e.n., care grupa o piață politică cu portice, un eclesiaterion, o piață comercială cu hală de alimente și prăvălii și o arie religioasă închisă cu o stoa sacră.

Fig. 44. Ordine elenistice folosite la buleutherionul din Milet.

Fig. 45. Planul orașului Priene.

Celelalte *clădiri publice:* palestre și gimnasioane, academii de știință, biblioteci, clădiri cu funcțiune politică, au continuat și perfecționat experiența epocilor anterioare.

Teatrele și-au cucerit un rol din ce în ce mai însemnat în viața orașului elenistic. Forma lor a devenit mult mai complexă. Deplasarea spațiului de joc de pe orchestră pe avanscenă a implicat o dezvoltare a întregii structuri scenice. Sînt celebre *teatrele de la Priene* (secolele IV—III î.e.n.) și *Pergam* (secolul III î.e.n.), care, prin formele lor, fac trecerea între teatrele grecești și cele romane.

Fig. 46. Agora din Priene — plan.

În construcția clădirilor de cult elenistice, tradiția clasică a fost amplificată printr-o vădită tendință către forme monumen-

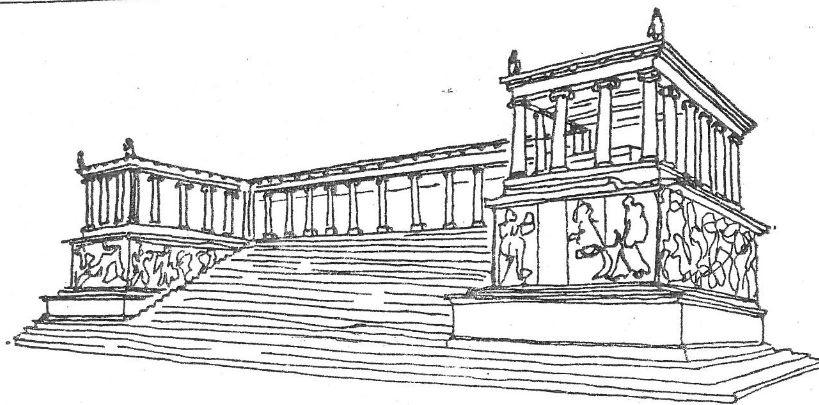

Fig. 47. Altarul lui zeus din Pergam.

tale, grandioase: refacerea *templului lui Apollo Didymaeionul din Milet* (313 î.e.n.), completat cu alte spații de cult (v. fig. 28), *altarul lui Zeus din Pergam* (180 î.e.n.), dominat de plastica dinamică a basoreliefurilor ce decorau soclul (fig. 47) etc.

ARHITECTURA GREACĂ PE TERITORIUL ȚĂRII NOASTRE. Pe țărmul dobrogean al Mării Negre, încă din secolul al VII-lea î.e.n., s-au ridicat marile cetăți ale coloniștilor greci: *Histria, Tomis, Callatis.* Cetățile grecești erau înconjurate de ziduri puternice, dispunînd probabil de clădiri publice sau de cult.

Ocupația romană și distrugerile repetate datorate diferiților invadatori au făcut ca urmele de arhitectură greacă să fie foarte reduse: ziduri masive de incintă la *Histria, Callatis,* resturi de locuințe și urmele a două temple în zona sacră a Histriei — unul datînd din secolul al V-lea î.e.n., și altul doric, dedicat Marelui Zeu (secolul III î.e.n.), realizat din marmură cu detalii care dovedesc un mare rafinament artistic.

4

Arhitectura Etruriei și a Romei Antice

A. ARHITECTURA ETRUSCĂ

Etruria ocupa un teritoriu destul de întins în partea vestică a Italiei Centrale, cuprinzînd actuala regiune toscană, precum și o parte din Veneto (la nord) și Lazium (la sud). În această zonă au luat ființă cetățile mai importante ale etruscilor: Volterra, Populonia, Tarquinia, Perugia, Falerri, Veii. Prin cuceriri militare etruscii au ocupat o parte a actualei Campanii, întemeind așezări urbane la Capua, Nocera etc. și s-au întins apoi pînă în regiunile nordice, la Felsina (Bologna) și gurile Padului.

Populația etruscă, s-a instalat pe teritoriul Italiei la începutul mileniului I î.e.n., contopindu-se cu alte grupări etnice paleoitalice. La sfîrșitul secolului al VIII-lea î.e.n. etruscii ajunseseră la o organizare politică avansată, cu conducere monarhică și, mai tîrziu, republicană. Concomitent, s-au constituit confederații de cetăți, urmînd modelul polisurilor grecești. În organizația socială casta preoțească deținea un rol de seamă, religia etruscă acordînd o atenție deosebită cultului funerar.

Pe măsura evoluției societății sclavagiste, etruscii și-au extins sfera de activitate de la agricultură la comerț și diferite meșteșuguri etc. Devenind treptat o mare putere, statul etrusc a deținut vreme de cîteva secole un rol foarte însemnat în viața politică a populațiilor de pe teritoriul Italiei. În secolul al IV-lea nu a mai putut rezista presiunilor externe, sfîrșind prin a fi înglobat în tînărul stat roman.

URBANISMUL. Construcția orașelor a atins la etrusci un înalt nivel de civilizație. Înconjurate cu ziduri puternice de apărare, prevăzute cu turnuri, drumuri de strajă și creneluri, porți monumentale duble, orașele erau trasate după forme geometrice regulate: două artere principale perpendiculare pe direcția nord-sud și est-vest, cardo și decumanus, împărțeau terenul în patru cartiere în cadrul cărora locuințele erau grupate în

parcele dreptunghiulare, ca în cazul așezării de la Marzzabotto (fig. 48). Importante amenajări edilitare erau menite să asigure un confort urban ridicat: străzi pavate, prevăzute cu rigole, drenaje, canale subterane boltite.

PROGRAME. *Locuința*, cunoscută din descrieri tîrzii sau din transpunerea formelor sale în urne funerare de argilă și morminte, era simplă, de formă dreptunghiulară cu încăperile dispuse în jurul unui spațiu parțial descoperit — *atrium* — unde se afla vatra.

Arhitectura funerară deținea un rol extrem de însemnat. Numeroasele morminte păstrate, foarte spațioase, decorate bogat cu fresce, reliefuri sau stucaturi, alcătuiau necropole în afara orașelor (fig. 49). S-a folosit o mare varietate de tipuri: morminte săpate în stîncă (la *Cerveteri, Vetulonia, Tarquinia*), edicule construite la suprafața terenului (la *Orvieto*) sau tumulsuri — morminte acoperite de movile de pămînt, avînd uneori un soclu circular de piatră (la *Veii, Populonia*).

Templul etrusc era constituit la origină dintr-o simplă arie sacră dreptunghiulară, ceremonialul religios desfășurîndu-se în aer liber. Devenit sub influența greacă, „casă a zeilor", în cadrul incintei sacre a fost ridicat apoi templul. Cunoscut din descrierile lui Vitruviu ca și din cîteva resturi păstrate (fundațiile templului lui *Jupiter Capitolinul din Roma*, sau cel de la *Falerri* — secolul al VI-lea î.e.n.) templul etrusc (fig. 50) avea un plan pătrat și se ridica pe un podium înalt. Jumătatea

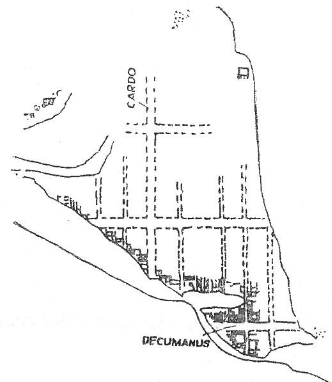

Fig. 48. Așezarea de la Marzzabotto — plan.

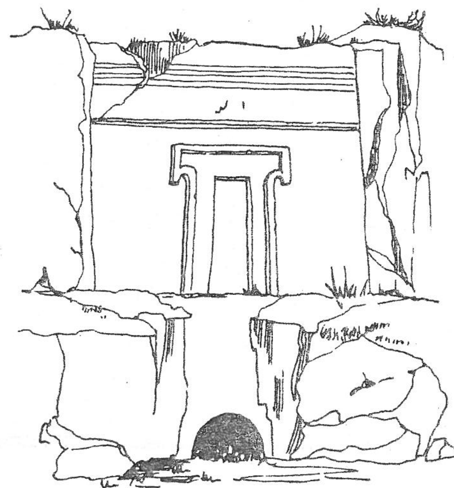
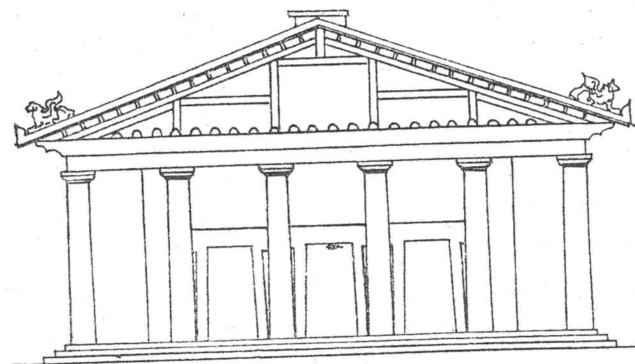

Fig. 49. Tip de mormînt etrusc.

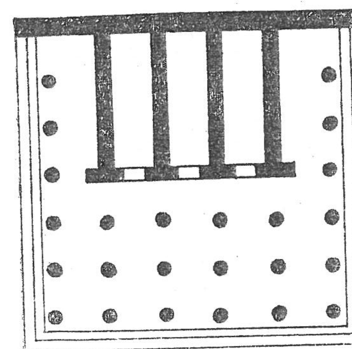

Fig. 50. Reconstituirea templului etrusc după Vitruviu.

anterioară era ocupată de un amplu vestibul deschis (portic), iar cea posterioară alcătuia *cella*, împărțită în trei încăperi, potrivit triadei divine etrusce: Tina, Cupra și Minerva, corespunzătoare lui Zeus, Herei și Atenei. Întreaga construcție era acoperită cu o învelitoare în două ape.

Constructorii etrusci au folosit mult piatra, sub formă de blocuri mari, poligonale, lespezi prismatice etc. Tot în piatră au fost realizate bolți și cupole, fie false (cu asize orizontale), fie cu bolțari radiali (formulă preluată și dezvoltată ulterior de romani). Alături de piatră a fost folosit lemnul — pentru planșee, șarpante, elemente verticale de susținere; pentru învelitori și elemente decorative s-a folosit ceramica.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. Imaginea arhitecturii etrusce se conturează cu mare dificultate cu ajutorul resturilor de edificii păstrate; mai cunoscute sînt în special mormintele. Spațiile interioare ale

acestora aveau o anumită monumentalitate, deşi dimensiunile încăperilor erau relativ modeste. Către exterior, formele iniţial simple, au fost îmbogăţite începînd din secolele IV—III î.e.n. prin folosirea în special la porticele templelor a ordinului toscan — prelucrare locală a doricului grec. O ornamentaţie din teracotă viu colorată sublinia în exterior elementele constructive; în interior se folosea fresca, sculptura etc.

B. ARHITECTURA ROMEI ANTICE

Pornind de la un teritoriu foarte restrîns din jurul capitalei, stăpînirea romană s-a extins treptat în urma războaielor de cucerire. În perioada de apogeu a imperiului roman (secolul I—II e.n.) acesta cuprindea întreaga Italie, teritoriile din bazinul Mării Mediterane — Galia, Spania, Africa de Nord, Asia Mică, peninsula balcanică — pătrunzînd adînc în teritoriul european (pînă la Marea Nordului, inclusiv Insulele Britanice). În aceste zone, foarte diferite ca populaţie, poziţie geografică, relief, climă, s-a răspîndit cultura elaborată în capitala imperiului, arhitectura căpătînd forme particulare în fiecare din provincii, în funcţie de tradiţiile autohtone şi de condiţiile naturale specifice.

Roma era încă din secolul al VII-lea î.e.n. centrul unei regiuni cu o populaţie rezultată din amestecul unor triburi paleoitalice cu alte grupări imigrate — latini, sabini etc. Dominată de etrusci, Roma a dus pînă în secolul al V-lea î.e.n. o existenţă patriarhală, în cadrul unor organizaţii sociale de tip gentilic. Conducătorii acestor organizaţii purtau titlul de regi. Centru comercial important, cu o economie agricolă şi meşteşugărescă înfloritoare, Roma şi-a cucerit independenţa în secolul al V-lea î.e.n., devenind republică aristocratică sclavagistă. O ascensiune spectaculoasă, rezultat al unor victorioase războaie de expansiune, a făcut ca pînă în anul 31 î.e.n., republica romană să ocupe un teritoriu vast, Marea Mediterană devenind în cadrul statului roman, un lac interior — „mare nostrum".

Din acest moment, care coincide cu trecerea la o nouă formă de guvernămînt — cea imperială — statul roman a intrat în arena istoriei ca cea mai mare putere economică şi militară a antichităţii.

În cadrul imperiului roman, societatea sclavagistă a atins o dezvoltare maximă. Extinzîndu-şi şi mai mult graniţele, uriaşul teritoriu organizat în provincii a constituit o sursă de imense bogăţii — produse agricole, meşteşugăreşti, metale preţioase etc. — care se concentrau în capitală. Puterea autocratică a înlăturat treptat toate tendinţele democratice ale perioadei republicane. În religie, care avea un pantheon complex alcătuit din tradiţionalele divinităţi ale casei şi familiei (zeităţi etrusce) şi altele provenite din Grecia şi Orient, a fost introdus şi cultul imperial prin divinizarea imperatorului.

O dată atins apogeul, în vremea împăraţilor din dinastia *Flavilor* (69—96) şi a primilor *Antonini* (96—117), imperiul roman a păşit pe panta declinului. Fenomenul s-a datorat contradicţiilor interne ale societăţii, concretizate prin desele revolte ale sclavilor, care treptat, au dus la slăbirea puterii imperiale. Destrămarea imperiului a fost accelerată de repetatele atacuri ale unor popoare migratorii; în anul 395 a fost divizat în două părţi — imperiul apusean cu capitala la Ravenna şi cel răsăritean cu centrul la Constantinopol. Imperiul apusean a fost desfiinţat în anul 476 prin ocuparea sa de trupele lu Odoacru, în vreme ce partea răsăriteană, devenită imperiul feudal bizantin, a supravieţuit încă o mie de ani (pînă în anul 1453).

URBANISMUL. În construcţiile de oraşe, spiritul raţionalist roman s-a manifestat printr-o îmbinare între structura ordonată a tramei stradale şi o tehnică edilitară foarte evoluată. Dacă structura oraşelor mari, cum era Roma, a fost rezultatul unor adaosuri şi transformări succesive, imaginea oraşului nou roman, s-a păstrat în diferitele aşezări cu caracter de colonie militară (fig. 51). Înconjurate de ziduri, cu porţi monumentale de acces, dispuse în direcţia celor patru puncte cardinale, aşezările romane erau împărţite după tradiţia etruscă în patru cartiere delimitate de două artere principale perpendiculare una pe alta: *cardo* şi *decumanus*. Oraşele erau dotate cu foruri, clădiri administrative, religioase, stadion, teatru, terme etc. Legătura între centrele provinciale şi capitală era asigurată prin şosele, drumuri strategice, poduri etc.

PROGRAME. *Locuinţa* era diferenţiată în funcţie de stratificarea socială. Pentru masa cetăţenilor, se construiau un fel de imobile de raport, grupate in nuclee, *insulae*, delimitate de străzi, avînd uneori cîte patru-cinci niveluri (la *Ostia*, la *Roma*). Locuinţa familiilor înstărite este cunoscută din exemplarele păstrate la *Pompei*. Locuinţele tradiţionale, modeste, urmînd modelele etrusce, aveau un spaţiu central *(atrium)* în jurul căruia erau dispuse dormitoarele *(cubiculae)*, încăperea destinată recepţiei *(tablinium)* etc. Către exterior existau uneori mici prăvălii numite *tabernae*, restul volumului fiind închis cu ziduri pline, opace. Moda elenistică a introdus un tip de locuinţă mai amplă (fig. 52) alcătuită dintr-o parte anterioară de tip tradiţional, cu atrium, şi o parte posterioară organizată în jurul unei curţi interioare cu portice — *peristilium*, amenajată ca grădină de agrement. Aici erau dispuse încăperile gospodăreşti, sala de mese *(triclinium)*, spaţiile semicirculare deschise destinate odihnei *(exedrae)* etc.

Mult dezvoltate, cu spaţii monumentale alcătuind compoziţii complexe, cu partea destinată recepţiei foarte amplă, palatele şi vilele imperiale răspundeau cerinţelor de confort, de lux rafinat şi reprezentare ale conducătorilor statului roman.

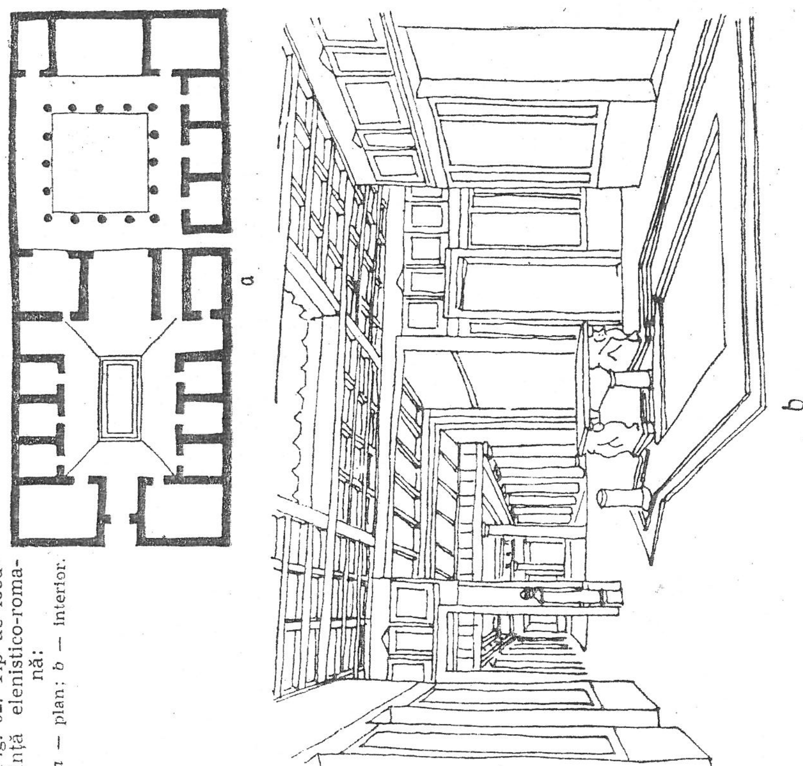

Fig. 52. Tip de locuință elenistico-romană:
a — plan; b — interior.

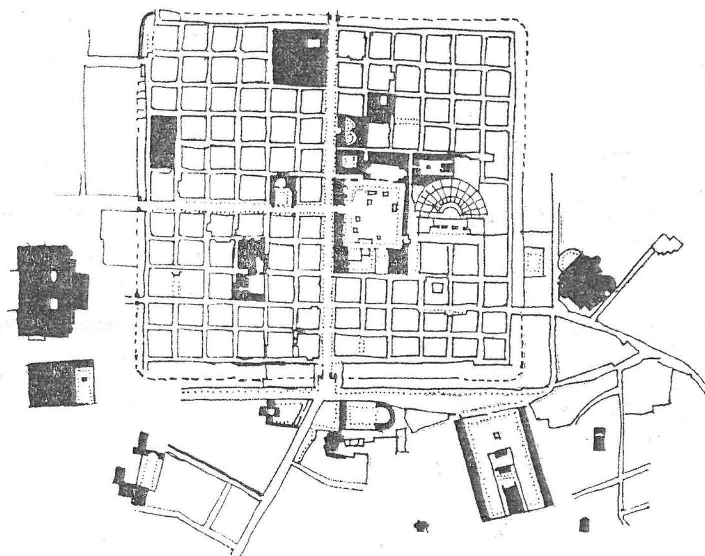

Fig. 51. Planul orașului Timgad.

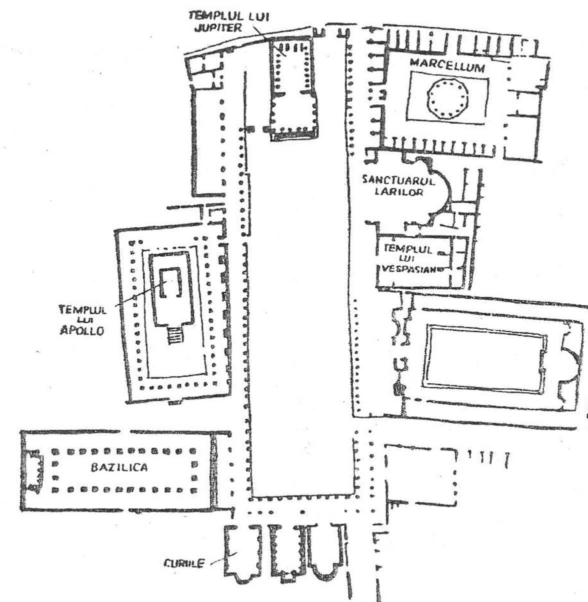

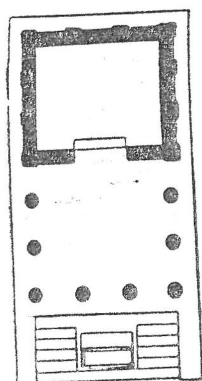
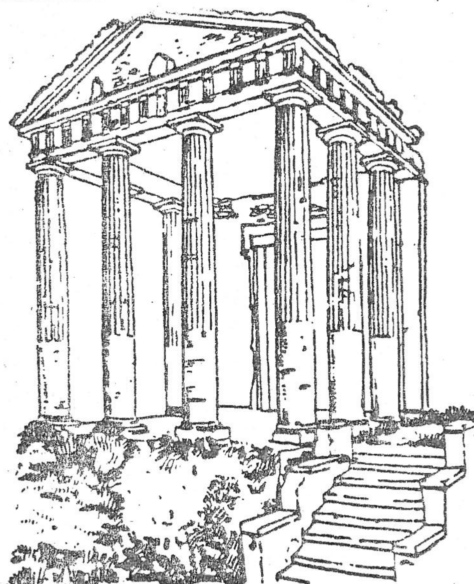
Fig. 53. Forul din Pompei.

Forul (fig. 53), echivalentul agorei grecești, constituia ansamblul destinat desfășurării vieții publice (comerț, întîlniri, discuții, întruniri politice, manifestări religioase).

Forul cuprindea, grupate în jurul unei piețe, diferite construcții: portice, exedre, spații pentru comerț, bazilici destinate întrunirilor, discuțiilor și justiției, uneori arce de triumf, dominanta compoziției fiind templul, legat de obicei de cultul împăratului divinizat.

Templul (fig. 54) a rezultat din sinteza edificiului de cult etrusc cu cel greco-elenistic. Păstrînd podiumul înalt și porticul larg din fațada principală a construcțiilor etrusce, templul roman a fost alcătuit, urmînd modelul celor grecești, cu plan dreptunghiular. Ideea pteromei — porticul de coloane înconjurător — a generat tipul de templu peripter sau pseudoperipter (cu coloane alipite zidului pe fațadele laterale). Tipul grecesc al *tolosului* — construcție de plan circular — a fost adoptat pentru unele clădiri religioase (fig. 55). În fazele tîrzii ale imperiului roman, influențele orientale s-au concretizat în diferite temple care ieșeau din canoanele clasice.

Fig. 54. Tip de templu roman (Templul lui Hercule din Cori):
a — plan; b — vedere.

a b

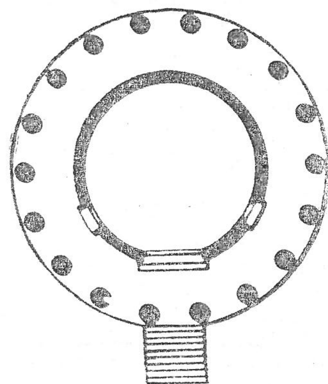
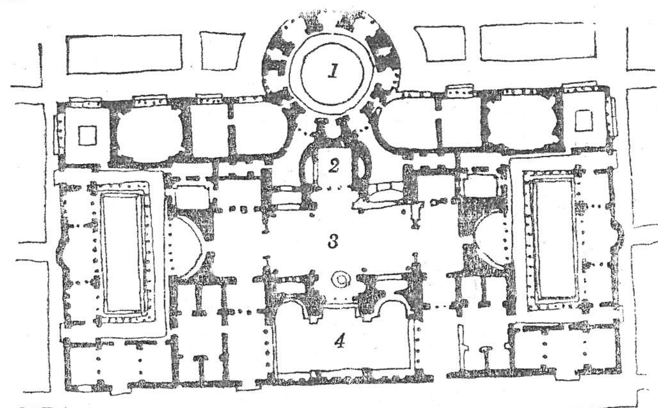

Fig. 55. Templul Vestei din Tivoli — plan.

Termele (fig. 56) îndeplineau o funcţiune complexă: băi publice, locuri de recreare, discuţii, sport. Ele erau realizate conform unui înalt grad de confort prin dispoziţia logică a încăperilor şi prin dotarea lor cu instalaţii sanitare — aducţiuni de apă, încălzire etc. Asemenea construcţii nu lipseau din alcătuirea nici unui oraş roman. În funcţie de amploarea pe care o aveau — ajungînd în capitală la dimensiuni grandioase — termele cuprindeau: săli de baie, bazine de apă cu diferite temperaturi — *caldarium, tepidarium, frigidarium* — baie de abur — *laconium* — încăperi pregătitoare (vestiare, masaj etc.), spaţii de odihnă, exedre, biblioteci, terenuri sportive.

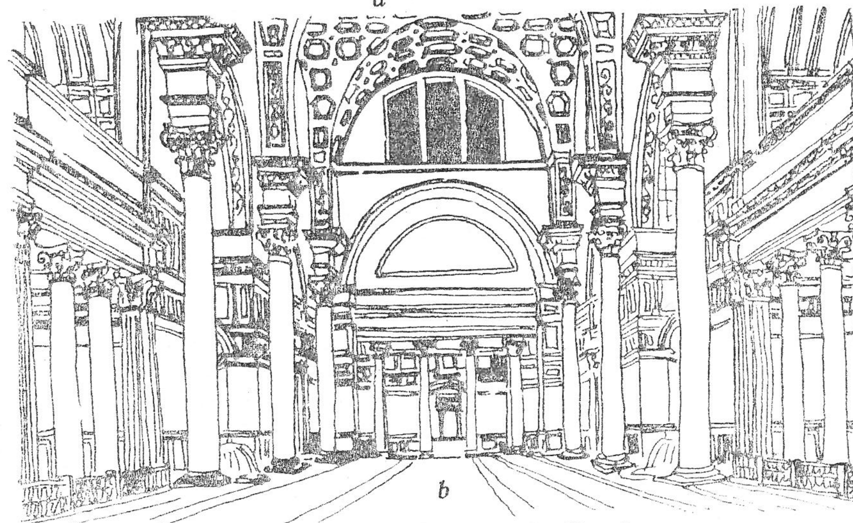
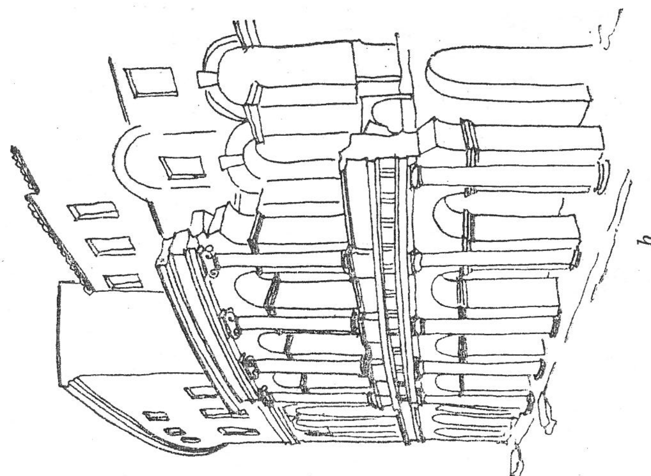

Fig. 56. Termele lui Caracalla (Roma):
a — plan; b — interior; 1 — caldarium; 2 — tepidarium; 3 — frigidarium; 4 — natatio.

Construcţiile pentru spectacole (fig. 57) au preluat formele teatrului greco-elenistic, adaptat la specificul artei scenice romane. Spre deosebire de cele greceşti, teatrele romane erau construite deasupra terenului, gradenele fiind susţinute pe sisteme complicate de galerii boltite care

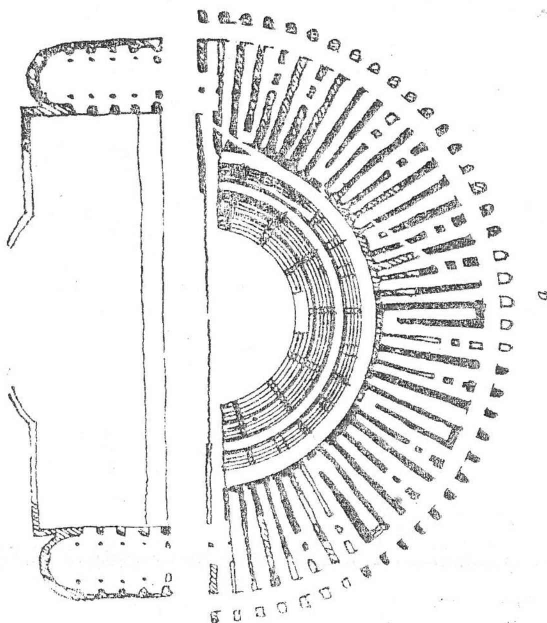

Fig. 57. Teatrul lui Marcellus (Roma):
a — plan; b — vedere.

asigurau și evacuarea rapidă a spectatorilor. Acțiunea piesei se petrecea pe scenă, orchestra și gradenele fiind dispuse după un plan semicircular. În exterior, corespunzător galeriilor boltite, fațadele erau decorate cu suprapuneri de ordine clasice cu arcade. Din cuplarea a două teatre a rezultat *amfiteatrul* (fig. 58) de plan elipsoidal, destinat marilor spectacole de masă. *Odeonul* pentru audiții muzicale, *stadionul* și *hipodromul* pentru întreceri sportive, se adăugau dotărilor orășenești.

Construcțiile comemorative erau menite să glorifice victoriile trupelor romane: arce de triumf cu una sau trei arcade, monumente în formă de tumulus, placate cu piatră și decorate cu basoreliefuri, columne etc.

Construcțiile funerare aveau forme variate: construcții circulare (derivate din tradiția etruscă), columbarii colective, edicule etc.

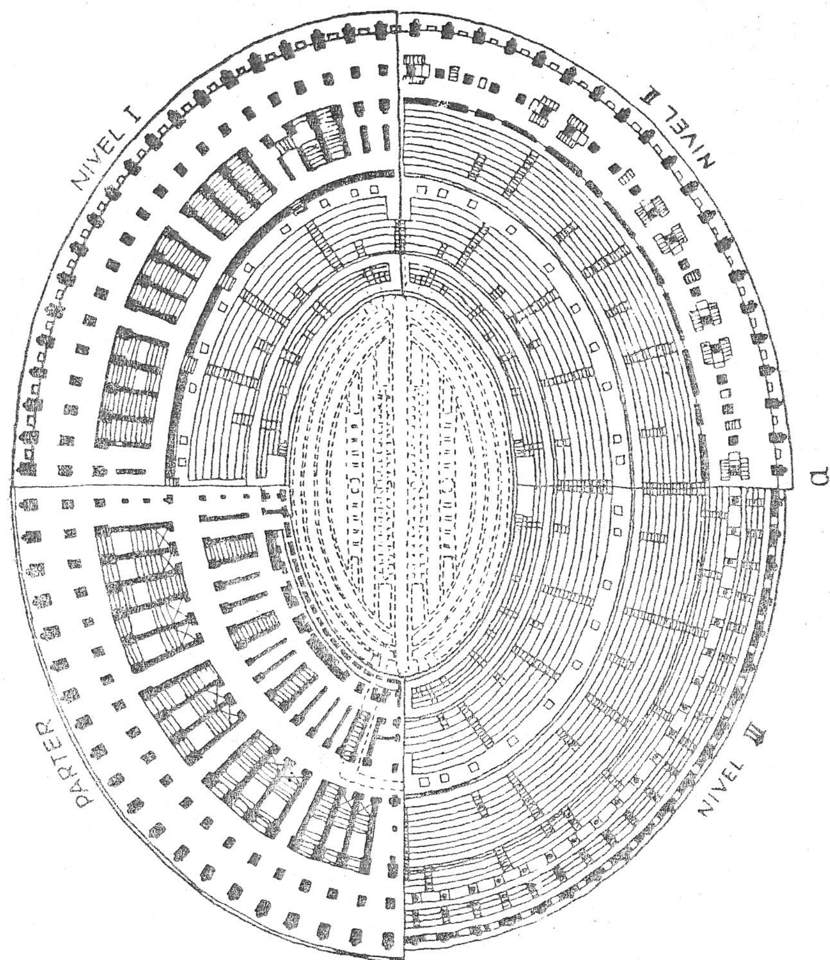
Tehnica constucțiilor a atins în timpul imperiului roman un înalt nivel de dezvoltare. Se foloseau cu predilecție materialele locale, soluție rațională și economică: lemnul, pentru acoperiri, cărămida, piatra, marmura de diferite calități, metalele, ceramica etc. Zidăriile erau realizate în diverse feluri: din cărămidă, piatră sau, în special, într-un sistem care combina placajul de piatră alcătuind fețele exterioare cu betonul folosit ca nucleu de rezistență. Structura de rezistență era zidăria plină, la goluri folosindu-se arcada realizată din bolțari de piatră sau cărămizi dispuse radial.

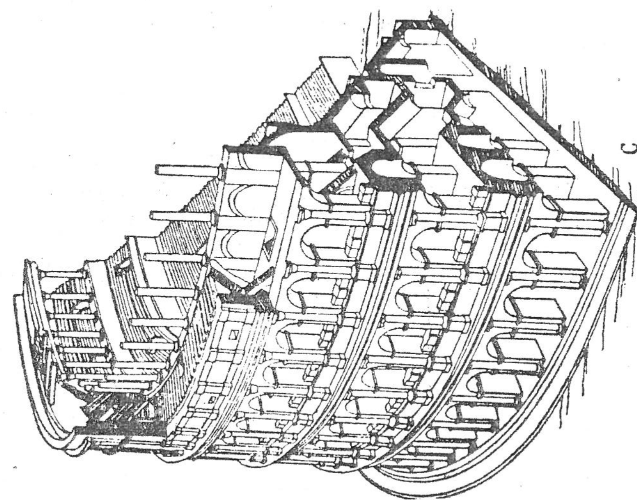
Romanii au obținut rezultate deosebite aducînd la un înalt nivel tehnic sistemele de acoperire a spațiilor: bolți semicilindrice, încrucișate, cu penetrații, cupole. Aceste tipuri de structuri au fost preluate și perfecționate din arhitectura etruscă sau din cea a regiunilor orientale: Asia Mică, Siria etc.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. Rod al sintezei dintre arhitectura etruscă cu cea greco-elenistică și experiențele lumii orientale, arhitectura romană s-a caracterizat printr-o capacitate remarcabilă de a crea spații monumentale. Marile ansambluri ale forurilor și, în egală măsură, construcțiile grandioase de terme sau palate, erau organizate în compoziții axiale cu succesiuni de spații, delimitate de ziduri sau portice curbe și rectangulare. În definirea imaginilor monumentale ale spațiului, rolul hotărîtor revenea sistemului de acoperire cu bolți sau cupole.

Plastica arhitecturală a fost tributară formelor greco-elenistice. Ordinele (fig. 59) — dintre care cel corintic a fost preferat — au fost prelucrate în spirit nou, arhitectura romană creînd și un nou ordin, îmbinare între ionic și corintic — *compozitul*. Pentru construcțiile romane, trăsătura caracteristică era aceea că ordinele — coloane și antablamente — și-au pierdut în unele cazuri rolul de elemente de rezistență, acesta fiind preluat de zidul plin și de arcada rezemată pe pile. Elementelor ordinelor, executate din piatră sau marmură în tehnica placajelor care îmbrăcau o zidărie de cărămidă, le-a revenit în acest caz un rol decorativ.

În decorație, accentul a fost pus pe sculptură: capiteluri, frize, basoreliefuri, panouri decorative, inscripții. În interior, decorul somptuos, de

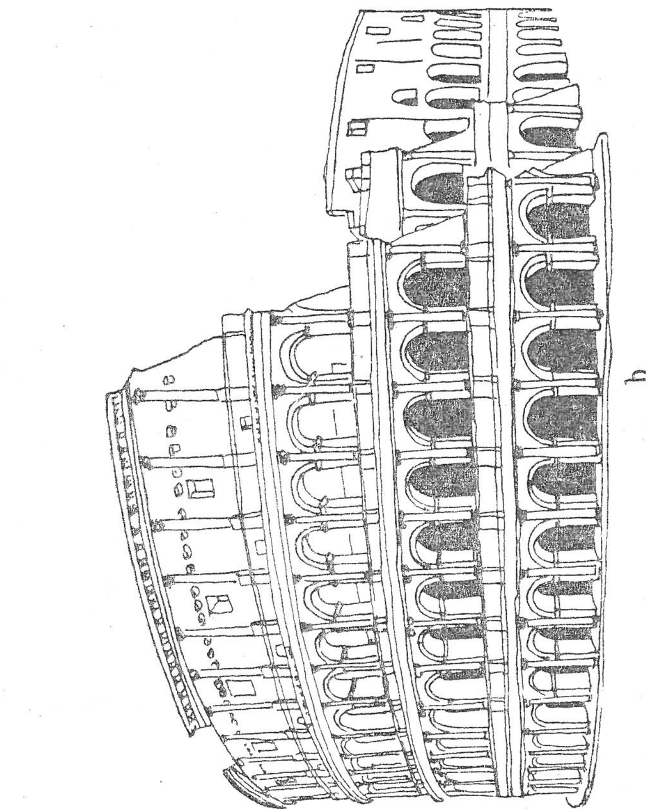

Fig. 58. Colloseum:
a — plan; *b* — fațada; *c* — secție axonometrică.

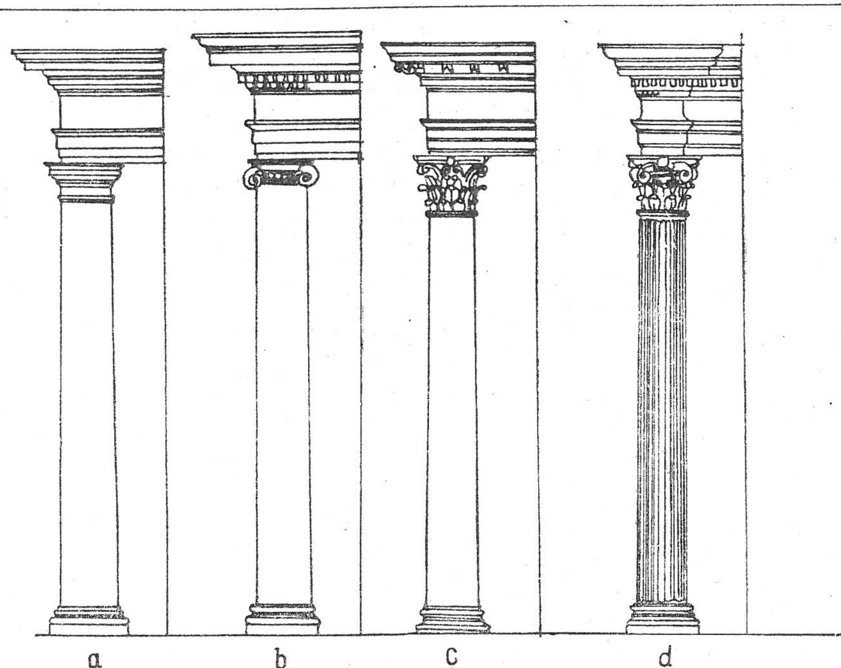

Fig. 59. Ordinele clasice romane:
a — doric; b — ionic; c — corintic; d — compozit.

un lux şi o bogăţie uneori exagerate, era realizat cu materiale preţioase: incrustaţii de marmură, sculpturi, bronz, mozaicuri decorative la pardoseli etc. Foarte frecvent pereţii erau împodobiţi cu fresce.

Etapele principale de dezvoltare ale arhitecturii romane sînt legate de fazele istorice parcurse de la vremurile republicii la cele ale imperiului.

ARHITECTURA ROMEI REPUBLICANE (509—31 î.e.n.). De-a lungul celor aproape cinci secole de existenţă a republicii romane, s-a desfăşurat procesul de fuziune dintre elementele tradiţionale şi cele greco-elenistice, pătrunse în special prin intermediul coloniilor din Magna Grecia.

În construcţia oraşelor s-a perpetuat experienţa etruscă. Roma a fost înconjurată cu ziduri de piatră prevăzute cu porţi de acces, iar în interior au fost executate numeroase lucrări edilitare. Ruinele oraşului *Pompei*, acoperit de lava Vezuviului în anul 79 e.n., permit reconstituirea

imaginii unei aşezări romane caracteristice: o incintă înconjurată cu ziduri şi porţi de acces, în interiorul căreia străzile urmau trasee relativ ordonate. Locuinţele (v. fig. 52) *(casa Pansa, casa Nunţii de Argint*, sec. I î.e.n.) erau de tip elenistico-roman cu atrium şi peristil. În centrul oraşului un for (v. fig. 53) grupa construcţiile reprezentative şi comerciale. Oraşul era dotat cu numeroase alte clădiri publice: *teatru, odeon, amfiteatru*, căruia i se anexase o cazarmă de gladiatori, *termele stabiane, hanuri* etc.

Arhitectura religioasă a definitivat în timpul republicii tipul de templu roman: doric *(templul lui Hercule din Cori*, v. fig. 54, 80 î.e.n.), ionic *(templul Fortunei Virilis din Roma*, fig. 60, 80 î.e.n.) sau corintic *(templul circular al Vestei din Roma*, fig. 61, sec. I î.e.n.). *Ansamblul religios dedicat lui Hercule* de la *Tivoli* (prima jumătate a sec. I î.e.n.) cuprindea, în centrul unei incinte rectangulare, un templu şi un teatru, într-o dispoziţie axială, pe două terase denivelate. Cadrul incintei era alcătuit din diferite încăperi în faţa cărora se desfăşurau portice suprapuse cu arcade şi coloane angajate asemănătoare celor folosite, se pare pentru prima oară, în anul 78 î.e.n. la arhivele Romei — *tabularium* (fig. 62) şi preluat de arhitectura epocilor următoare. Asemenea tip de ansambluri ordonate, cu axe de simetrie, au deschis calea marilor complexe urbanistice ale Romei Imperiale.

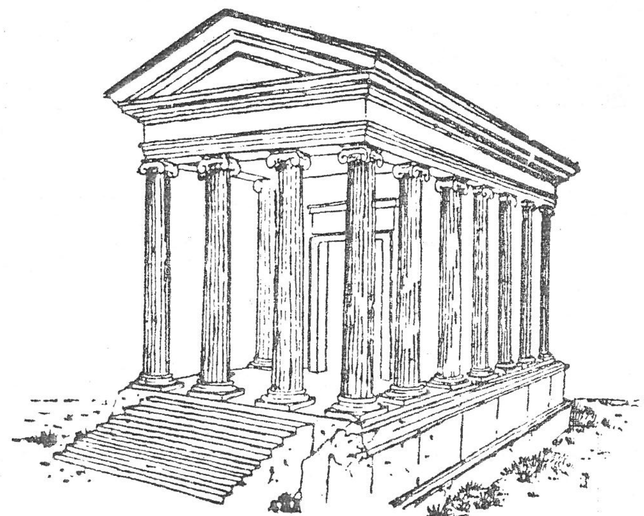
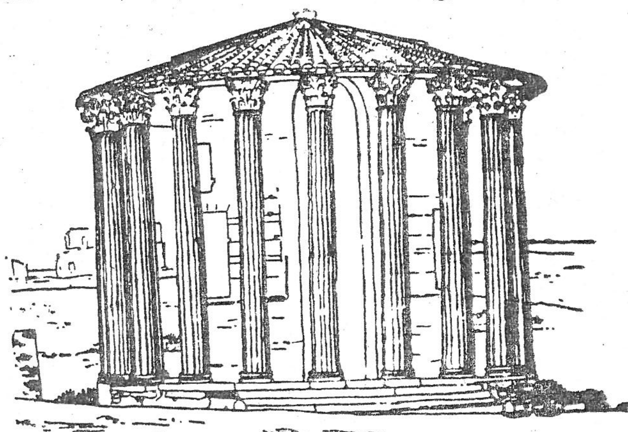
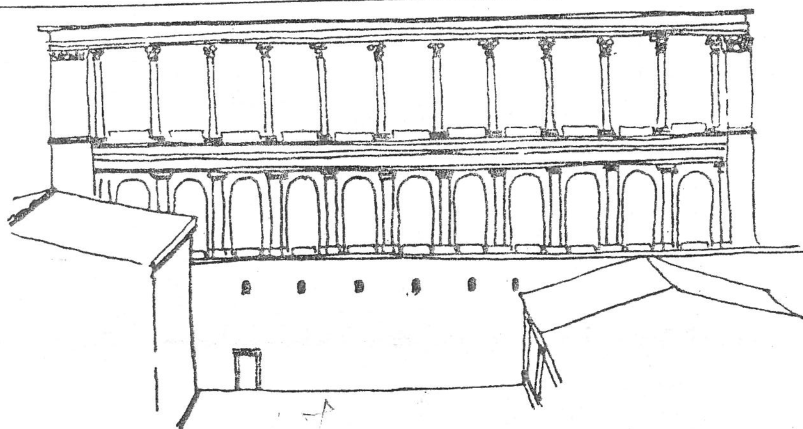

Fig. 60. Templul Fortunei Virilis din Roma.

Fig. 61. Templul Vestei din Roma.

ARHITECTURA IMPERIULUI ROMAN (31 î.e.n. — 476 e.n.). *În perioada de constituire și consolidare a imperiului* (31 î.e.n. — 69 e.n.) a continuat procesul de fuzionare între formele vechi tradiționale și cele greco-elenistice, ajungîndu-se treptat la conturarea trăsăturilor proprii arhitecturii romane.

Fig. 62. Tabularium din Roma.

Gîndirea teoretică legată de arhitectura epocii a fost transmisă prin opera celebrului arhitect *Vitruviu*, contemporan cu Augustus (31 î.e.n. — 14. e.n.). În cele *Zece cărți despre arhitectură* sînt cuprinse informații privind tipurile de edificii romane cunoscute pînă în pragul imperiului și tehnica executării lor. Considerațiile teoretice dețin un rol important, Vitruviu fiind adeptul principiului conform căruia *„tot ce face arhitectul trebuie să fie executat avînd în vedere soliditatea, folosul și frumusețea"*.

Tehnici constructive din ce în ce mai evoluate au permis lărgirea gamei de forme structurale. În compozițiile arhitecturale ideea organizării simetrice a spațiilor, conturată în perioada republicană, s-a îmbogățit cu procedee complexe, imprimînd ansamblurilor monumentalitate și grandoare, expresie a forței tînărului imperiu.

Plastica arhitecturală a continuat să-și aibă sursa în ordinele greco-elenistice, interpretate în spirit roman. În perioada de început a imperiului s-au cristalizat formele devenite academice ale ordinelor clasice. Ordonanțele erau folosite la portice simple sau suprapuse, adeseori combinate cu arcade. Pentru valoarea sa decorativă a fost preferat ordinul corintic. În arhitectura imperiului decorația a devenit din ce în ce mai bogată, ajungîndu-se către sfîrșitul perioadei la unele exagerări, detaliile ornamentale copleșind formele arhitecturale.

Capitala imperiului, *Roma*, pe care Augustus susținea că a transformat-o dintr-un oraș de lut în unul de marmură, a cunoscut o intensă campanie constructivă.

Forul lui Augustus (fig. 63) inaugurat în anul 2 î.e.n., compoziție complexă, simetrică, cuprinzînd în interiorul unei incinte, mărginită de portice și exedre, templul lui *Mars Ultor* flancat de două arce de triumf (construite

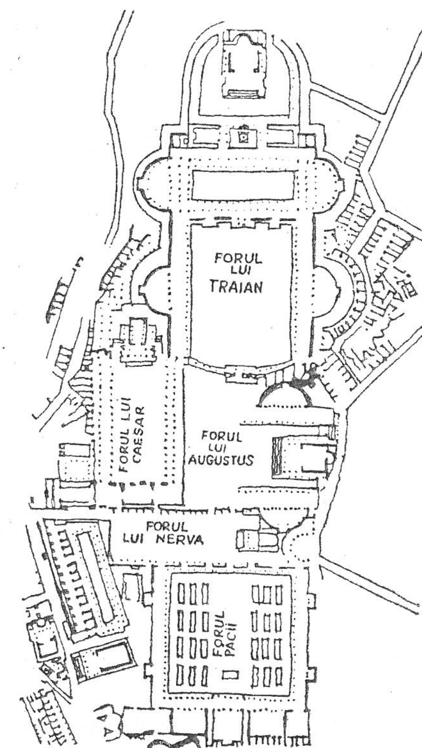

Fig. 63. Ansamblul forurilor din Roma — plan.

mai tîrziu, în anul 19 e.n.) a deschis calea marilor foruri imperiale.

Teatrul lui Marcellus (v. fig. 57) terminat între anii 13 și 11 î.e.n., avînd fațada decorată cu o elegantă suprapunere de arcade cu ordinele: doric, ionic și corintic (acesta din urmă fiind dispărut), a devenit exemplul clasic de teatru roman, întrunind toate trăsăturile caracteristice acestuia.

Locuințele erau diferențiate: grupări de apartamente în cadrul insulae-lor insalubre, pentru populația săracă, dar și vile somptuoase și palate imperiale (la *Domus Aurea*, palatul lui Nero, luxul atingea limitele extravaganței). Imaginea vechii Rome era completată de numeroase lucrări edilitare — canalizare, apeducte, orașul fiind înconjurat de ziduri cu porți monumentale de intrare.

Modelul Romei a fost urmat și de celelalte orașe din Italia sau din provinciile cucerite: Cartagina, Alexandria în Africa de Nord, Palmira în Siria.

Construcțiilor militare li s-a acordat o atenție deosebită. În scopuri militare sau pentru administrarea regiunilor îndepărtate au fost ridicate

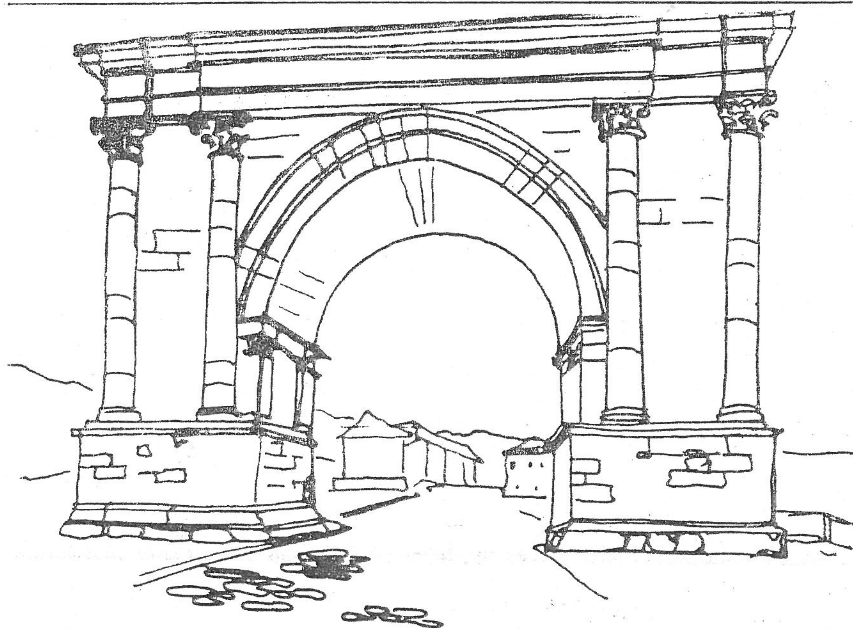

Fig. 64. Arcul de triumf de la Aosta.

numeroase castre, s-au amenajat șosele strategice, poduri, apeducte. Arcele de triumf cum ar fi cel de la *Aosta*, 25 î.e.n. (fig. 64) comemorau victoriile militare.

În perioada medie a imperiului (69—303 e.n.) formele caracteristice ale arhitecturii romane constituite anterior s-au dezvoltat urmînd calea unei continue perfecționări a tehnicii de construcție, aplicată la monumente și ansambluri de maximă complexitate. Pe măsura creșterii importanței provinciilor, rolul de promotor al ideilor constructive pe care l-a deținut capitala a trecut treptat pe seama acestora. Însemnate experiențe ale lumii orientale au pătruns astfel în arhitectura romană, îmbogățind atît vocabularul decorativ, cît și repertoriul de forme și structuri.

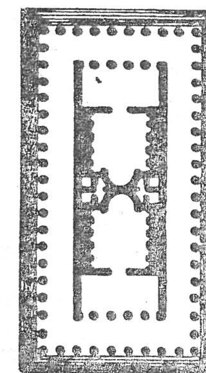

Fig. 65. Templul Venerei și Romei.

La Roma a continuat campania de amenajări edilitare și de construcții publice. Ansamblul de foruri a fost amplificat prin noi construcții, dintre care se detașează *Forum Ulpium* (v. fig. 63) construit între anii 111—114 din ordinul împăratului Traian (98—117). Forul era alcătuit dintr-o succesiune complexă de spații și construcții dispuse de-a lungul unei axe: arcul imperial, piața cu exedre, Basilica Ulpia, Columna lui Traian, flancată de biblioteca greacă și cea latină și, încheind compoziția, templul *Geniului lui Traian*. În arhitectura religioasă au fost continuate vechile tradiții, sau sub influența orientului, s-a recurs la rezolvări spațiale inovatoare. *Templul dublu al Venerei și Romei* (135 e.n. — fig. 65) — pare-se opera de arhitect amator a lui Adrian cu unele refaceri sub Maxențiu, — avea naosul acoperit altfel decît templele tradiționale, cu o boltă cilindrică și era divizat în două părți prin abside cuplate, în vreme ce în exterior ordonanța rectilinie înfățișa formele clasice romane.

Pantheonul, „templul tuturor zeilor" (125 e.n. — fig. 66), construit de celebrul arhitect *Apollodor din Damasc*, reprezintă o impecabilă manifestare a arhitecturii romane privind atît tehnica de construcție, cît și grandoarea unui spațiu monumental acoperit cu o cupolă de mari dimensiuni (43 m diametru). Numeroase construcții răspundeau cerințelor complexe ale vieții publice romane. Imensul amfiteatru din Roma, *Colosseum* (v. fig. 58), edificat de arhitectul Rabirius în anul 75 e.n., din ordinul împăraților Flavi, demonstrează însemnătatea pe care o aveau în viața populației Romei antice marile spectacole. La Colosseum, rezolvarea ireproșabilă a funcțiunii era dublată de o impecabilă execuție tehnică. Avînd un plan elipsoidal, cu axele de 188 și, respectiv, 156 m, amfiteatrul era alcătuit dintr-o arenă și, dispuse de jur împrejur, gradenele pentru spectatori. Acestea erau susținute de o complicată substrucție realizată din galerii boltite care asigurau și accesul publicului.

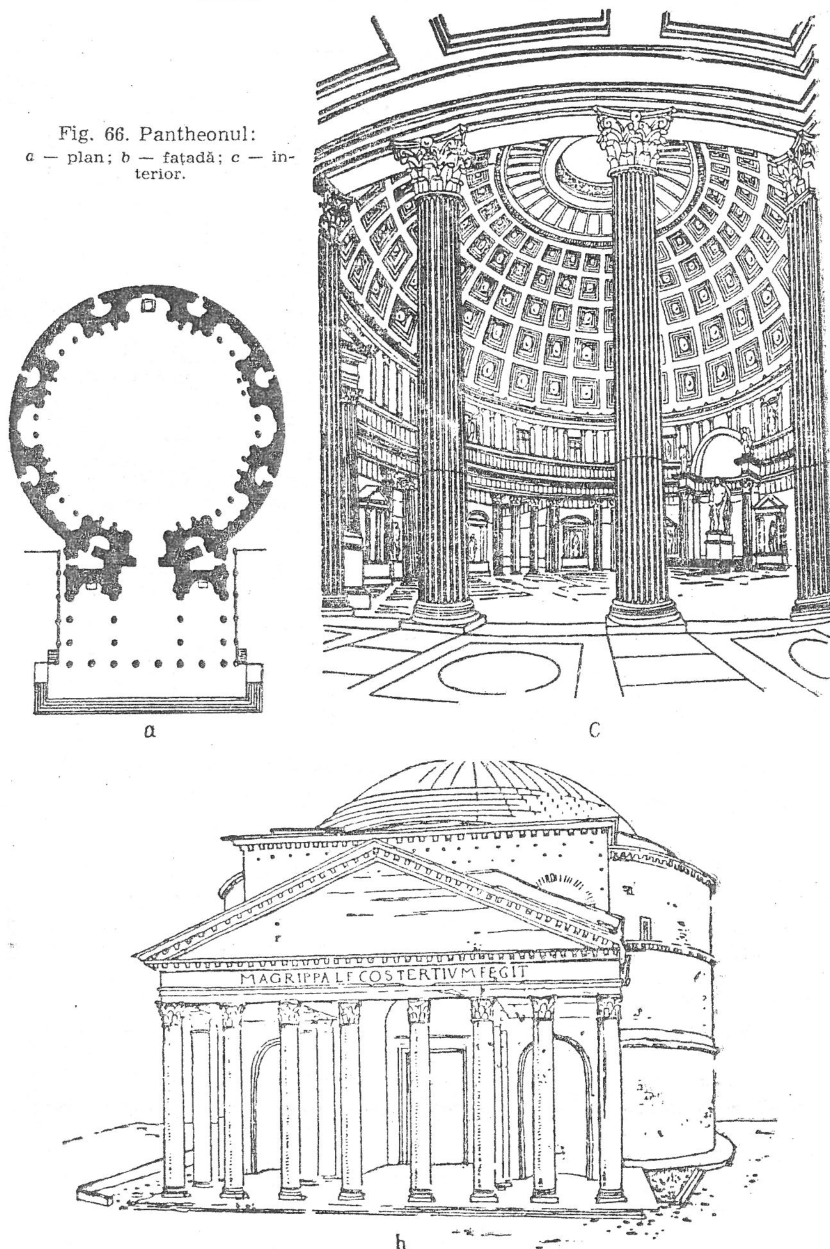

Fig. 66. Pantheonul:
a — plan; b — fațadă; c — interior.

Către exterior, fațada monumentală era tratată cu registre de ordine suprapuse.

Circuri, hipodrumuri, arce de triumf imperiale (cum ar fi cel al lui Titus — fig. 67), bazilici (fig. 68), terme (ale lui Caracalla v. fig. 56, sau Dioclețian), palate imperiale, întregeau imaginea urbanistică a Romei antice.

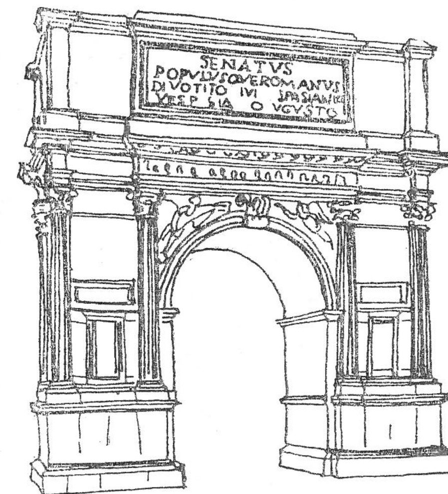

Fig. 67. Arcul lui Titus (Roma).

Paralel, o intensă activitate constructivă s-a desfășurat și în restul imperiului, prilejuind o largă difuzare a ideilor arhitecturale romane și, totodată, o pătrundere a experiențelor orientale în capitală. Rod al acestor pătrunderi, complexul *vilei lui Adrian de la Tivoli*, început în anul 123, grupa în cadrul unor ample amenajări peisagistice, numeroase edificii ale căror forme dinamice, pitorești și bogat decorate anunțau barocul de mai tîrziu.

Urmînd exemplul Romei, orașele provinciale au fost împodobite cu mari ansambluri arhitecturale. Sub împărații Severi s-a edificat în secolele II și III ansamblul religios de la Baalbek din Siria (fig. 69), unde se întîlnesc curioase forme de inspirație orientală. Imagini asemănătoare au fost folosite la unele construcții din ansamblul *palatului* fastuos ridicat între anii 305—316 de Diocletian la Spalato (fig. 70) locul său natal, cuprins acum în cadrul orașului Split din Jugoslavia. Unele procedee constructive aplicate aici premerg tehnicile bizantine.

Perioada de destrămare a imperiului (303—476 e.n.) nu a fost favorabilă unei activități constructive de amploare. Fenomen cu implicații în viața socială, politică și culturală, apariția creștinismului încă din perioada anterioară și adoptarea sa în anul 313 prin Edictul de la Milan ca religie oficială a statului roman, a condus la apariția unei noi arhitecturi.

Arhitectura timpurie creștină — numită curent *paleocreștină* — a parcurs două faze: o primă fază premergătoare Edictului de la Milan, în care persecuțiile contra noii religii nu au permis crearea pe întreg teritoriul imperiului a unor edificii majore urmată, după anul 313, de o puternică înflorire a construcțiilor creștine: *arhitectura triumfală* a secolelor IV și V. Primele manifestări de cult nu au beneficiat probabil de un spațiu anume construit, folosindu-se pentru aceasta locuințe particulare.

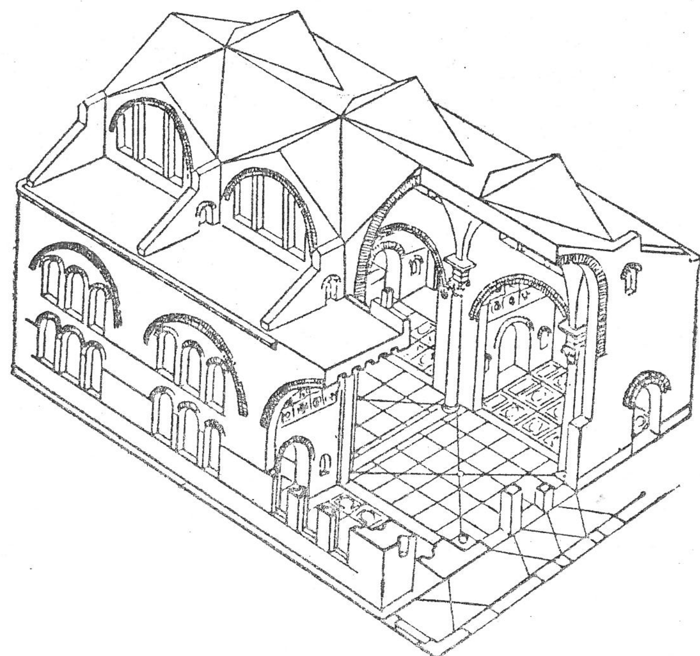

Fig. 68. Bazilica lui Maxentiu, axonometrie.

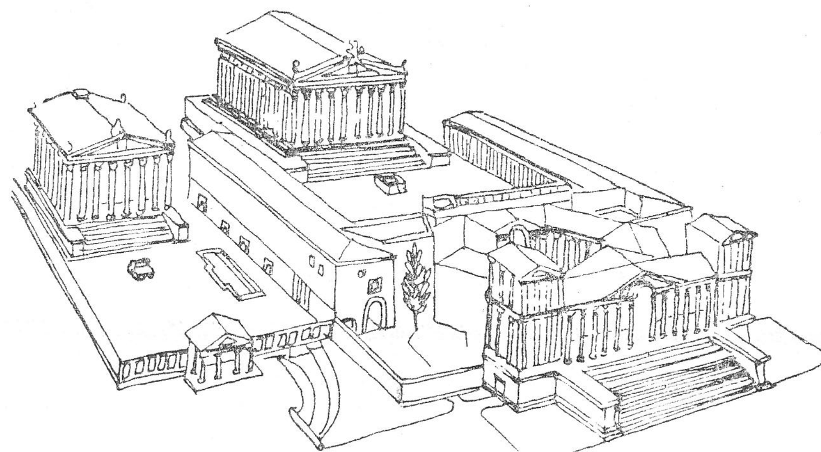

Fig. 69. Ansamblul de la Baalbek—Siria, reconstituire.

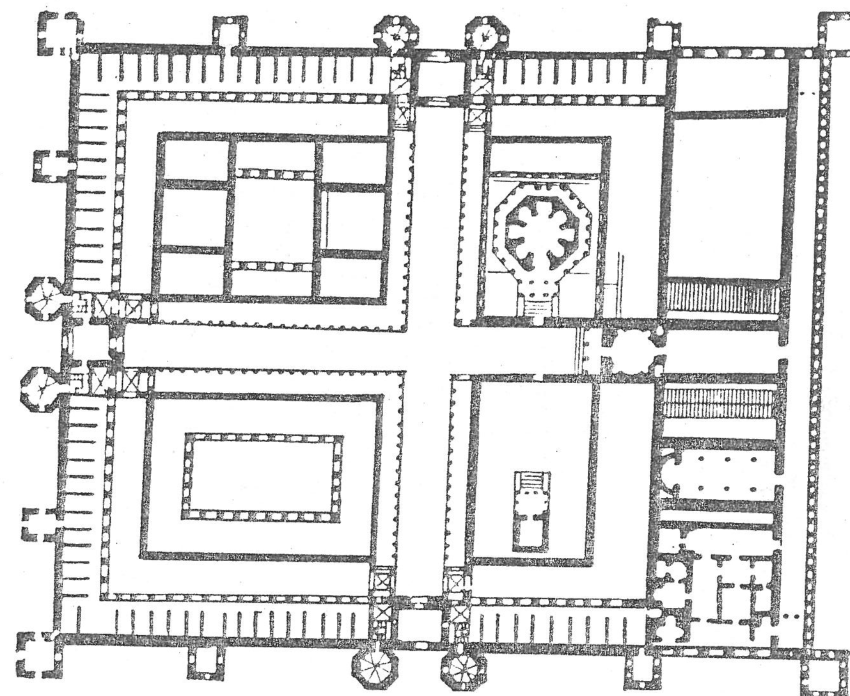

Fig. 70. Palatul lui Diocleţian de la Split — plan.

Catacombele — mai cunoscute fiind cele din Roma — aveau rolul de spaţii ascunse oficialităţilor, afectate cultului funerar şi rugăciunilor în comun. Alcătuind galerii suprapuse avînd din loc în loc încăperi mai largi de adunare, catacombele erau decorate cu fresce şi basoreliefuri de factură romană întruchipînd simboluri creştine: Bunul Păstor (Isus), Peştele (criptograma numelui lui Isus), Porumbelul (Sf. Spirit), Măslinul (Pacea). După anul 313 a apărut necesitatea edificării unor construcţii cu adevărat reprezentative. Funcţia specifică bisericii creştine — spaţiul de adunare al comunităţii — a sugerat preluarea bazilicii publice romane şi adaptarea ei la necesităţile noului cult. O bazilică paleocreştină cum a fost de pildă *San Pietro in Vaticano* (fig. 71) — azi dispărută — era alcătuită dintr-un *atrium* cu peristil avînd în centru o fîntînă de abluţiuni — *phialae*, un vestibul — *nartex*, o *navă* mediană mai înaltă, flancată de două nave mai mici — *colaterale*, uneori etajate, pe deasupra cărora era

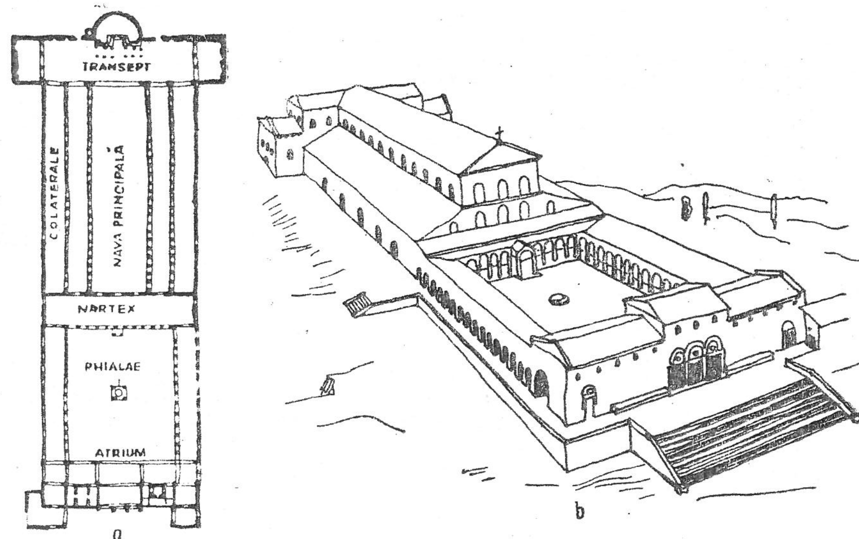

Fig. 71. San Pietro in Vaticano:
a — plan; *b* — reconstituire.

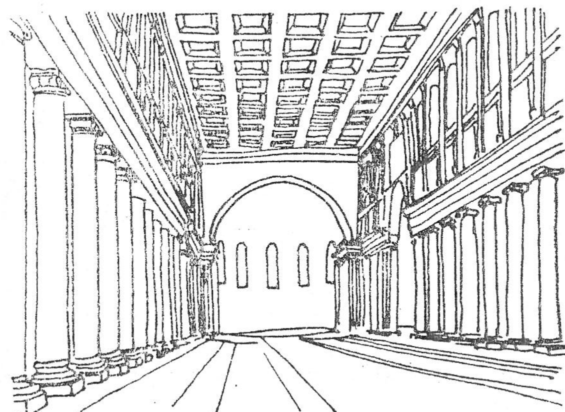
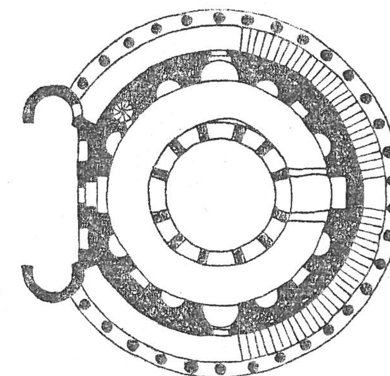

Fig. 72. Santa Maria Maggiore (Roma) — interior.

Fig. 73. Mausoleul Santa Costanza — Roma.

luminată nava principală, un *arc triumfal*, eventual o navă transversală — *transept* — și o *absidă* pentru altar. Spațiul se dezvolta longitudinal în direcția absidei altarului, ritmat de coloanele ce separau navele. Decorate cu mult fast, cu mozaicuri, fresce, sculpturi, bazilicile epocii triumfale erau foarte numeroase; printre cele de la Roma se numărau: *San Pietro in Vaticano* (sec. IV—V), *San Giovanni in Laterano* (324), *Santa Maria Maggiore* (sec. IV—V) — fig. 72. În provinciile orientale s-au construit alte tipuri de bazilici influențate de tradițiile autohtone respective.

În paralel, alte programe: baptisterii, martirioane, mausolee au fost realizate conform tipului de plan central: *baptisteriul San Giovanni in*

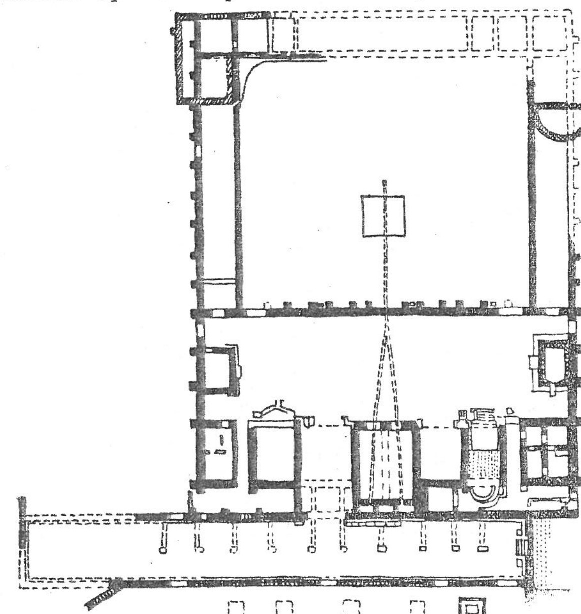
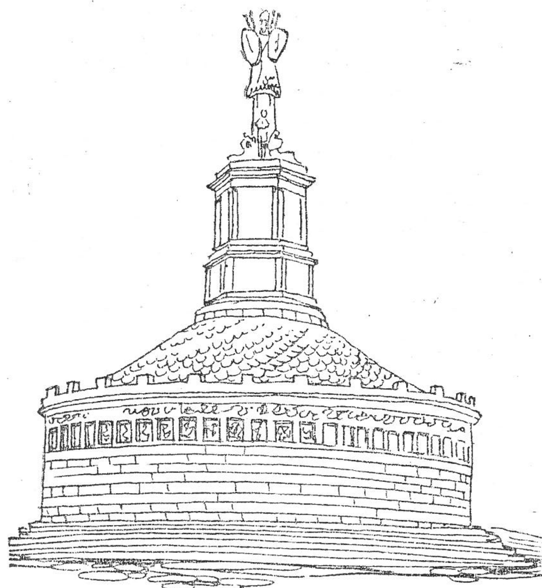

Fig. 74. Sarmizegetusa — Colegiul augustalilor — plan.

Fig. 75. Monumentul de la Adam Klissi — reconstituire.

Fonte, reconstruit în sec. V, *mausoleul Santa Costanza din Roma* (354) — fig. 73 etc.

ARHITECTURA ROMANĂ PE TERITORIUL DACIEI. În timpul celor peste 165 de ani de stăpînire romană (105—271), partea ocupată din Dacia, transformată în provincie romană a fost inclusă în sistemul administrativ al imperiului. Pentru nevoile noii societăţi, au fost ridicate o serie de mari construcţii. *Podul de la Turnu Severin* construit de Apollodor din Damasc a fost socotit ca un mare succes al tehnicii constructive romane. Liniile speciale de apărare — *limes*-uri — erau alcătuite din castele, castre şi valuri de pămînt. Din aceste limes-uri se păstrează numeroase urme: castrul de la Racoviţa, fragmente ale valurilor de apărare etc. Oraşele vechilor colonişti greci au fost reconstruite (Histria, Callatis, Tomis) şi dotate cu edificii monumentale. S-au înfiinţat peste 10 oraşe noi: *Apulum* (actuala Alba Iulia), *Napoca* (Cluj) etc., capitala provinciei fiind *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în Haţeg. Din acest mare oraş s-au păstrat în afară de cîteva resturi din zidurile incintei, vestigiile unui amfiteatru (în exterior) şi ale colegiului Augustalilor (fig. 74), construcţie unică de acest tip în imperiul roman. În apropierea aşezării militare de la *Tropaeum Traiani*, lîngă actualul Adam Klissi, un monument comemorativ amintea victoria trupelor lui Traian asupra statului dac (fig. 75).

5

Arhitectura bizantină

Studiul istoriei arhitecturii bizantine se referă la activitatea constructivă desfăşurată pe teritoriul Imperiului Bizantin, începînd din secolul al IV-lea pînă în secolul al XIV-lea.

Aria de dezvoltare a arhitecturii bizantine cuprindea peninsula Balcanică, Italia, Africa de Nord, Siria cu provinciile vecine pînă la Marea Roşie şi Asia Mică.

Imperiul bizantin a luat naştere o dată cu mutarea capitalei imperiului roman de la Roma la Constantinopol (330 e.n.). Procesul de constituire s-a definitivat în anul 395, o dată cu împărţirea imperiului roman: cel occidental cu capitala la Ravenna şi cel din răsărit, cu capitala la Constantinopol.

Imperiul bizantin a atins apogeul puterii sale în vremea domniei lui Justinian (527—565). După faza tulbure a luptelor inconoclaste (717—864) Bizanţul, sub dinastiile Macedonenilor şi Comnenilor (a doua jumătate a sec. IX—XII), a cunoscut o nouă înflorire. Această a doua perioadă a fost întreruptă de pătrunderea armatelor cruciaţilor în capitală în anul 1204. O nouă redresare a imperiului, slăbit şi redus ca teritoriu, s-a petrecut sub dinastia Paleologilor, pentru ca, în anul 1453 înfrîngerea sa de către otomani să fie definitivă.

Caracteristic pentru societatea bizantină este procesul lent de trecere de la sclavagism la feudalism, încheiat abia în secolul al VII-lea. Caracterul autocratic al puterii imperiale şi al celei religioase urmărea conducerea centralizată a unui stat alcătuit din popoare diferite. În acest scop, aparatul administrativ era organizat urmînd o ierarhie bine precizată, sistemul fiind specific întregii societăţi bizantine. Un rol însemnat îl deţinea biserica ortodoxă, atît din punct de vedere ideologic, cît şi politico-economic.

Alături de marea proprietate feudală, laică și mănăstirească, marile centre urbane — Constantinopol, Salonic, Trapezunt, au cunoscut o dezvoltare importantă a meșteșugurilor și comerțului.

URBANISMUL. În structura orașelor bizantine, în limitele unei planimetrii regulate se regăsește principiul centralismului — străzi radiale convergînd către elementul central — de obicei catedrala (ca în cazul Constantinopolului). Începînd din secolul al XI-lea apar tendințele unei planimetrii libere (Atena feudală). Pentru configurația orașului o mare însemnătate o deținea sistemul de înconjurare cu ziduri de apărare (Salonic).

PROGRAME. *Locuința.* Diferențiate ca amploare și confort, locuințele bizantine continuă tradiția greco-orientală: încăperi dispuse în jurul unei curți interioare, totul alcătuind către exterior un volum compact, cu ferestre mici și puține. Acest caracter închis se datora pe de-o parte climei calde, pe de altă parte influențelor modului de viață oriental.

Palatul. Palatele exprimau prin spații ample, luxos decorate, prestigiul imperial. Încăperile erau grupate pe funcțiuni: partea oficială cu sala tronului, cea destinată femeilor, zona gospodărească etc., la care se adăugau loggii deschise către exterior, grădini interioare (palatul Bucoleon din Constantinopol, refăcut sub Justinian — fig. 76).

Mănăstirile. Amplasate în oraș sau izolate, mănăstirile grupau în jurul unei incinte fortificate chilii, clădiri obștești, sala de mese (trapeza), biblioteca, paraclise. Centrul incintei era ocupat de biserică.

Bisericile. Prin importanța ce li s-a acordat, datorită rolului pe care îl deținea religia, bisericile sînt construcțiile caracteristice pentru arhitectura bizantină.

Ele erau alcătuite în conformitate cu cerințele funcționale ale cultului ortodox din: pronaos (vestibul), naos și altar, acesta din urmă flancat de două anexe — proscomidia și diaconiconul.

Arhitectura militară. S-au construit numeroase cetăți cu ziduri și turnuri de apărare sau incinte fortificate în jurul orașelor, avînd la bază tehnica constructivă greco-romană.

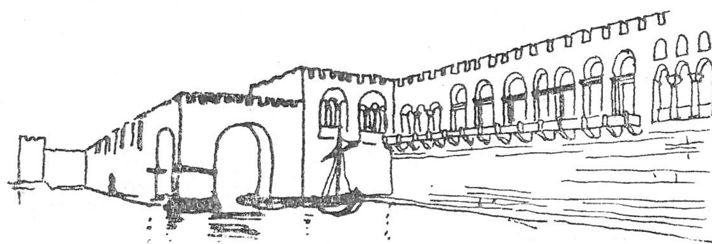

Fig. 76. Palatul Bucoleon din Constantinopol.

În arhitectura bizantină s-a folosit cu precădere cărămida atît pentru zidărie cît și pentru boltiri. În unele cazuri, zidurile erau realizate din cărămidă combinată cu piatră, dispuse în rînduri alternative. În Siria, s-a folosit în special piatra. Învelitorile erau realizate din foi de plumb, olane sau plăci de piatră.

Bizantinii au fost mari constructori de bolți. S-au imaginat sisteme ingenioase de boltire: arce, pendentivi, trompe, cupole și semicalote dispuse într-o succesiune logică, menite să se susțină unele pe altele și să transmită către fundații greutatea și împingerile întregului sistem structural. Realizarea bolților se făcea conform unei tehnici speciale de dispunerea a cărămizilor, care permitea evitarea folosirii cofrajelor.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. Arhitectura bizantină este rezultatul unui proces complex de sinteză. Pe fondul arhitecturii romane tîrzii s-au grefat experiențele lumii elenistice cărora li s-a adăugat aportul foarte însemnat al arhitecturii din provinciile orientale ale imperiului: Siria, Asia Mică etc. Arhitectura bizantină a utilizat cîteva tipuri spațiale diferite și anume: bazilica, bazilica cu cupolă, construcțiile centrale și clădirile de tip trilobat.

Bazilica (fig. 77), reluare a modelelor paleocreștine, construcție cu trei nave din care cea mediană, mai înaltă, era luminată pe la partea superioară, pe deasupra colateralelor. Delimitarea navelor se făcea prin coloane care susțineau antablamente sau o succesiune de arcade. Spațiul se dezvolta în sens longitudinal conducînd privirea către elementul major, absida altarului. Acoperirea era realizată fie cu șarpantă de lemn, fie cu boltă cilindrică.

Bazilica cu cupolă — constituie un tip intermediar, în care sensul longitudinal al spațiului este întrerupt de o cupolă ridicată deasupra naosului (fig. 78).

Construcțiile centrale — cu spațiul organizat în jurul unei axe verticale, concentrează atenția asupra zonei centrale deasupra căreia se ridică cupola sau turla principală. A existat o mare varietate de forme de clădiri de acest tip: octogon (fig. 79), în formă de cruce cu brațele libere

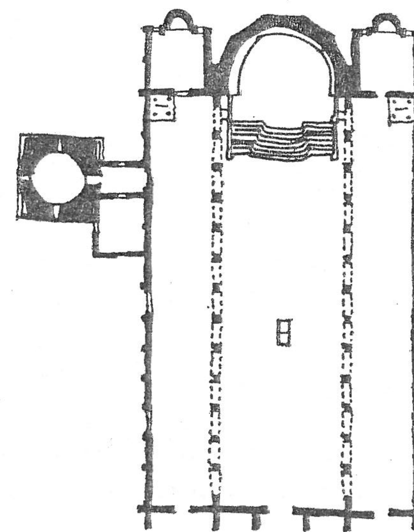

Fig. 77. Sant'Apollinare in Classis din Ravenna — plan.

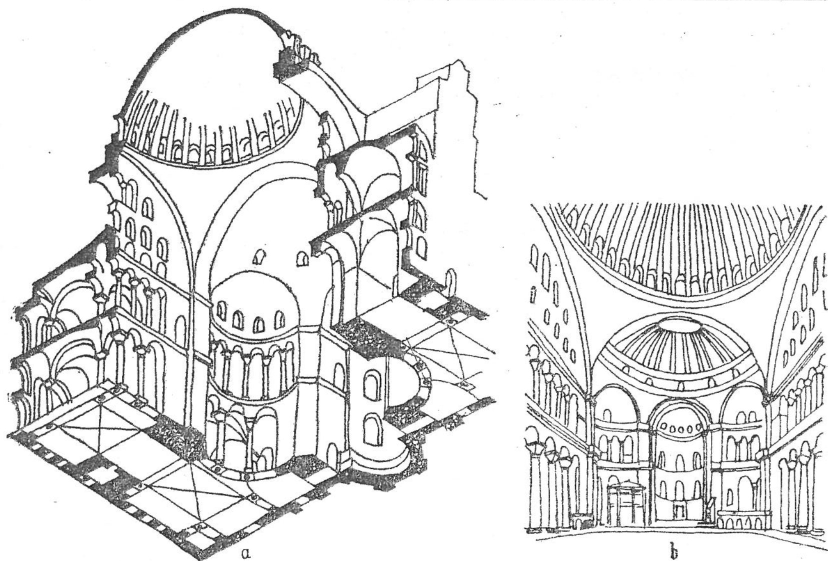

Fig. 78. Sfînta Sofia din Constantinopol:
a — secțiune constructivă; b — interior.

(fig. 80) sau în formă de „cruce greacă înscrisă" (fig. 81). Acest din urmă tip a dominat arhitectura bizantină în perioadele medie și tîrzie (la intersecția a două bolți semicilindrice care alcătuiesc o cruce, se construiește cupola sau turla, sprijinită prin intermediul unor pendentivi pe patru stîlpi; spațiile dintre brațele crucii sînt acoperite cu cupolete sau cu bolți semicilindrice).

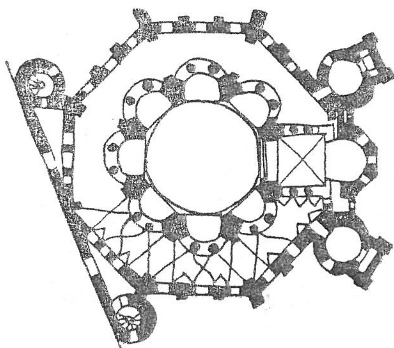

Fig. 79. San Vitale din Ravenna — plan.

Clădirile de tip trilobat (fig. 82) aveau un spațiu central flancat de trei abside deasupra căruia se ridica turla. Tipul trilobat a fost folosit curent în arhitectura monastică tîrzie, întrucît absidele laterale asigurau spațiul necesar corurilor de călugări.

Exteriorul edificiilor nu a constituit de la început o preocupare specială a meșterilor. În primele se-

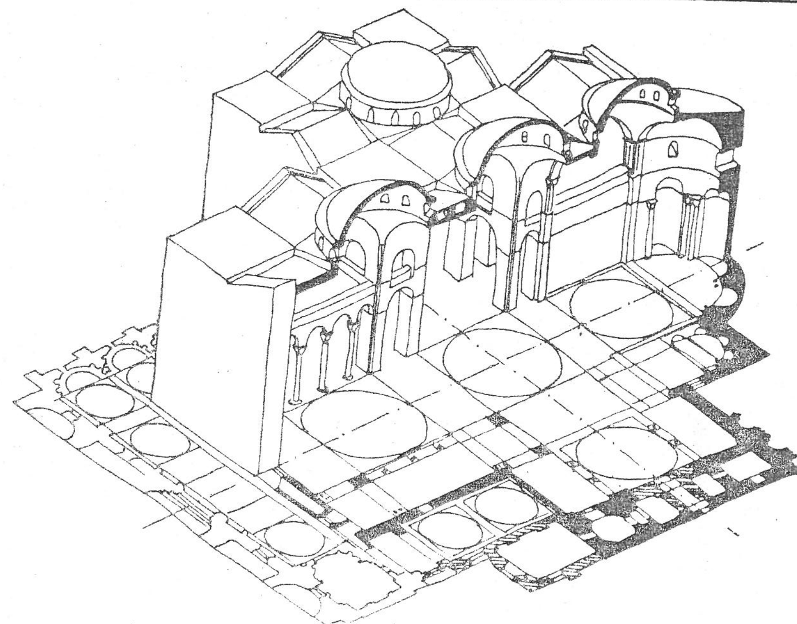

Fig. 80. San Marco din Veneția — axonometrie.

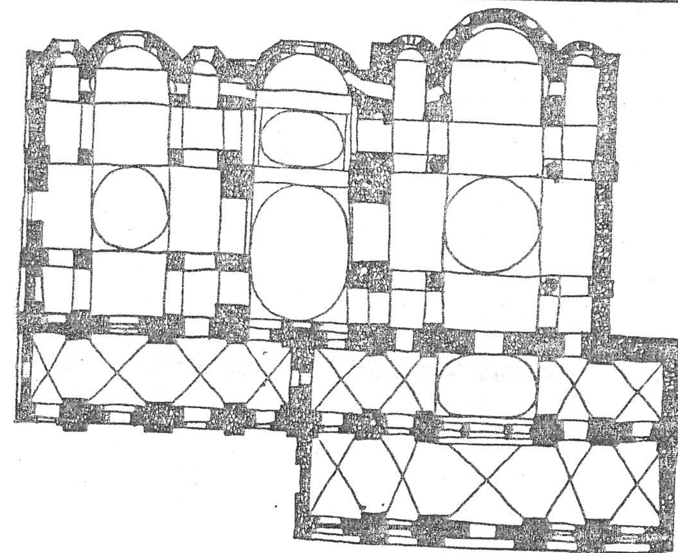
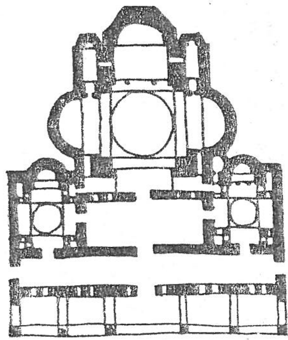

Fig. 81. Bisericile mănăstirii Pantochratorului din Constantinopol.

Fig. 82. Biserica mănăstirii Lavra de la Muntele Athos.

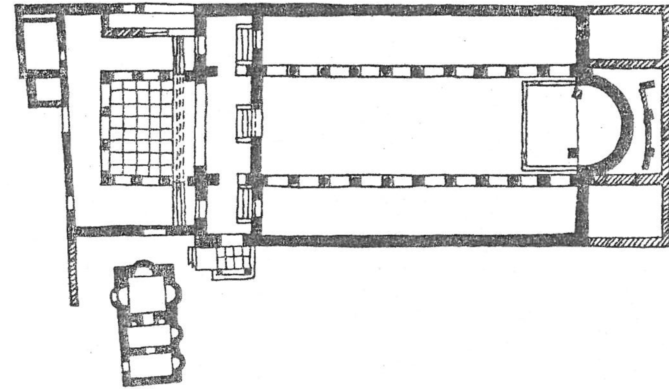
cole s-a urmărit realizarea unor volume simple care exprimau nemijlocit structura interioară a bolţilor. Paramentul era simplu, din cărămidă combinată uneori cu piatră, accentele decorative reducîndu-se la cornişe din cărămizi dispuse în dinţi de ferăstrău sau la arcaturi menite să pună în evidenţă anume părţi ale clădirii (în special absidele). Ulterior, paramentul a căpătat o tratare mai bogată, ajungîndu-se la adevărate broderii realizate din dispunerea decorativă a cărămizilor. Interiorul palatelor şi bisericilor era însă decorat cu deosebit de mult fast, cu o vădită tendinţă pentru folosirea materialelor preţioase, a culorii, a decoraţiei bogate. S-a utilizat mult, în special pentru partea superioară, de la naşterea bolţilor în sus, mozaicul, alcătuind compoziţii decorative sau scene cu conţinut religios. Partea inferioară era placată cu marmură divers colorată. Capitelurile coloanelor erau împodobite cu sculpturi de mare fineţe, de factură greco-romană sau orientalizantă. Pardoselile erau alcătuite din marmură, piatră sau cărămidă dispusă în forme decorative. În perioada tîrzie, datorită mijloacelor mai modeste ale comanditarilor, locul mozaicului l-au luat frescele.

Arhitectura bizantină cunoaşte trei perioade mai importante de dezvoltare: arhitectura bizantină timpurie, medie şi tîrzie.

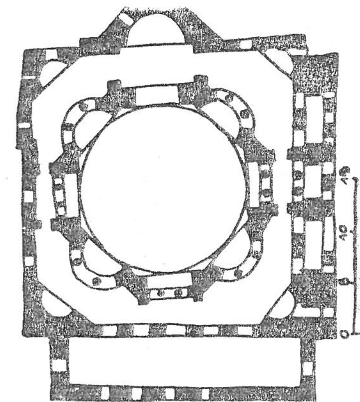
ARHITECTURA BIZANTINĂ TIMPURIE (sec. V—VIII). Perioada timpurie a arhitecturii bizantine s-a caracterizat prin multiple căutări menite să conducă spre stabilirea unor prototipuri structive. S-au construit numeroase edificii de mari dimensiuni, atît în capitală cît şi în centrele provinciale, amploarea lor fiind menită să exprime prestigiul imperial.

În Constantinopol, atît în timpul domniei lui Constantin cel Mare, cît şi a urmaşilor săi, s-au construit în spiritul arhitecturii romane, foruri, palate şi s-au întreprins lucrări edilitare, întregul oraş fiind înconjurat de ziduri de apărare prevăzute cu turnuri şi porţi monumentale de acces.

În arhitectura religioasă a fost folosit, mai cu seamă la începutul perioadei, tipul bazilical de veche tradiţie, paleocreştină (*Sant' Appolinare in Classis* lîngă *Ravenna* 535—549 (v. fig. 77), *Sf. Dumitru din Salonic* (sec. V—VII), bazilicile din complexul de la *Tropaeum Traiani*, în Dobrogea (fig. 83) — sec. VI. Alături de acest tip s-a dezvoltat cel central: *San Vitale din Ravenna* (v. fig. 79) (526—547), *Sf. Sergiu şi Bachus* din Constantinopol (527) (fig. 84), ambele edificii de plan octogonal. Ca o sinteză a celor două concepţii structurale a luat naştere bazilica cu cupolă, ilustrată prin cel mai cunoscut monument al arhitecturii bizantine, *catedrala Sf. Sofia din Constantinopol* (v. fig. 78), construită în anii 532—537

Fig. 83. Bazilica de marmură din complexul de la Tropaeum Traiani.

de arhitecţii *Antemius din Tralles* şi *Isidor din Milet,* din ordinul împăratului Justinian. Alături de ingeniosul sistem de boltire cu o monumentală cupolă pe pendentivi sprijinită în sens longitudinal de două semicalote, iar în sens transversal, pe pereţii cu arcade ai navei şi pe bolţile navelor laterale, este remarcabil rafinamentul decoraţiei interioare cu mozaicuri, intarsii de marmură, coloane cu capiteluri sculptate etc..

Fig. 84. Sf. Sergiu şi Bachus din Constantinopol — plan.

ARHITECTURA BIZANTINĂ MEDIE (sec. VIII—XIII). După o întrerupere în vremea luptelor iconoclaste, arhitectura bizantină a cunoscut o nouă înflorire, concretizată de data aceasta în edificii de mici dimensiuni, în formele cărora se reflectă slăbirea statului bizantin şi a puterii imperiale. În arhitectura civilă, importante necesităţi vitale au făcut să se construiască sau să se refacă cetăţi fortificate, în special în zonele de frontieră. Pe teritoriul ţării noastre se păstrează, de pildă, resturile unor cetăţi bizantine, printre care *Păcuiul lui Soare, Hîrşova* etc.

Arhitectura religioasă a fost dominată de tipul structural „în cruce greacă înscrisă". Cele mai importante monumente de acest fel se păstrează în Constantinopol (bisericile mănăstirii Pantochratorului — v. fig. 81, ctitorie din secolul al XII-lea a familiei imperiale a Comnenilor). Acest tip s-a răspîndit în forme particulare în întreaga zonă de influență a culturii bizantine: Peninsula Balcanică, Țara Românească, Rusia etc.

ARHITECTURA BIZANTINĂ TÎRZIE (sec. XIII—XV). Imperiul bizantin pierzîndu-și din ce în ce mai mult puterea economică și politică, activitatea constructivă din capitală s-a redus la cîteva clădiri modeste sau la refaceri ale unora mai vechi. Tendința generală s-a canalizat către o arhitectură mai dinamică, cu o bogată decorație exterioară. Este remarcabil paramentul palatului Paleologilor din Constantinopol, *Tekfur Serai*

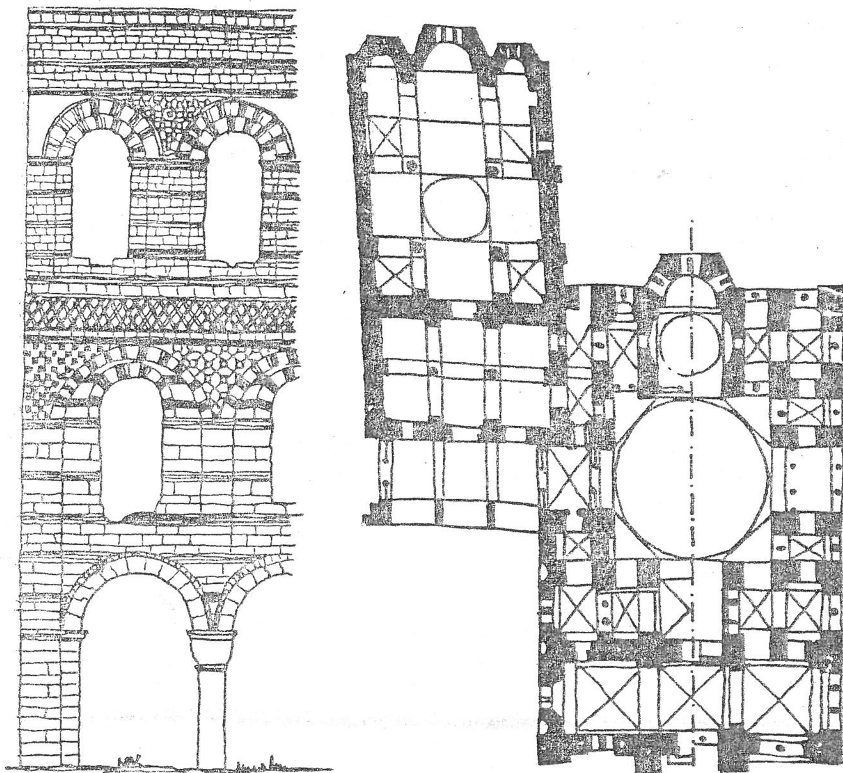

Fig. 85. Palatul Tekfur Serai.

Fig 86. Bisericile mănăstirii Daphni, lîngă Atena.

(fig. 85) — sec. XIV, cu o decorație realizată din cărămidă și piatră, sau biserica din sud a mănăstirii denumită ulterior *Fettie-Giami* din Constantinopol (1312). În această perioadă au cunoscut o înflorire remarcabilă școlile naționale de arhitectură din Serbia, Bulgaria, Grecia, Rusia etc.

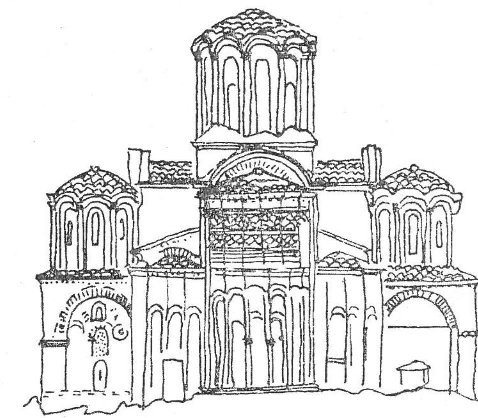

Fig. 87. Biserica Sf. Apostoli din Salonic.

ARHITECTURA GRECIEI. În Grecia, arhitectura religioasă și-a păstrat o relativă independență față de cea bizantină, avînd însă la bază o sursă comună. Tipul structural în „cruce greacă înscrisă" a fost prelucrat, utilizîndu-se curent cupola pe trompe (în loc de pendentivi) cu opt puncte de sprijin (biserica mare a mănăstirii Daphni lîngă Atena — din secolul al XI-lea — fig. 86). Un loc aparte l-a ocupat arhitectura monastică de la muntele Athos, marele centru religios al lumii ortodoxe, a cărui istorie a început încă din secolul al X-lea. Aici bisericile mănăstirilor (cele mai importante fiind Lavra cea Mare — v. fig. 82, Ivirul, Vatopedi) din secolul al XI-lea, erau în formă de „cruce greacă înscrisă" avînd însă cîte trei abside: altarul și horele laterale. Arhitectura Salonicului a fost legată strîns de cea a Constantinopolului, monumentul principal, biserica Sf. Apostoli, din secolul al XIII-lea (fig. 87), remarcîndu-se printr-un parament rafinat, realizat din cărămidă dispusă decorativ.

ARHITECTURA SERBIEI. Poziția geografică a teritoriului actualei Jugoslavii aflat la zona de contact a civilizației occidentale cu cea orientală a conferit arhitecturii un caracter special. În Serbia, legată de Bizanț prin relații de ordin politic și economic, s-a dezvoltat o arhitectură care, plecînd de la o esență bizantină, a asimilat unele experiențe romanice și gotice. Printre cele mai cunoscute monumente ale Serbiei se numără: biserica mănăstirii Gračanica (1321) de tipul „cruce greacă înscrisă", biserica mănăstirii Dečani (1327—1335) — sensibil influențată de occident (fig. 88), biserica mănăstirii Krușevac (1370—1380) înrudită cu Cozia din Țara Românească și celebra mănăstire Manasija (1407—1418) (fig. 89).

ARHITECTURA BULGARIEI. Statul întemeiat în secolul al VII-lea de slavii stabiliți în sudul Dunării a trăit sub influența și, uneori, sub stăpînirea imperiului bizantin. Activitatea constructivă a fost astfel strîns

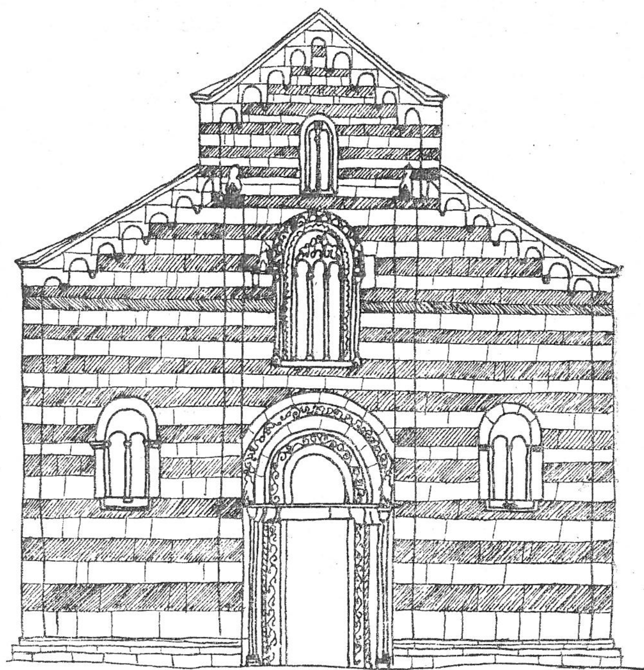

Fig. 88. Biserica mănăstirii Dečani.

legată de cea bizantină. În mod curent pentru clădirile de cult s-a folosit planul bazilical ca la Vechea Mitropolie din Mesembria (fig. 90), cel cu o singură navă, ca la Sf. Dumitru din Tîrnovo, 1180, sau cel în „cruce greacă încrisă“ ca la biserica Pantochratorului din Mesembria (fig. 91).

În decorația foarte bogată a monumentelor bulgărești s-a făcut simțită influența slavă. S-au utilizat mult elemente decorative de ceramică: discuri, rozete smălțuite în tonuri de verde, galben, brun, combinate cu cărămidă și piatră.

ARHITECTURA RUSIEI. Pe teritoriul Rusiei, în paralel cu arhitectura populară care a prelucrat cu multă măiestrie lemnul, s-a dezvoltat încă din secolul al X-lea o arhitectură reprezentativă realizată din materiale durabile, cărămidă și piatră. Pe fondul unor forme și structuri de origine bizantină s-au inserat motive romanice și elemente decorative provenite din Armenia și Georgia, caracterul specific al monumentelor rusești rezultînd din prelucrarea într-o sinteză organică a acestor elemente

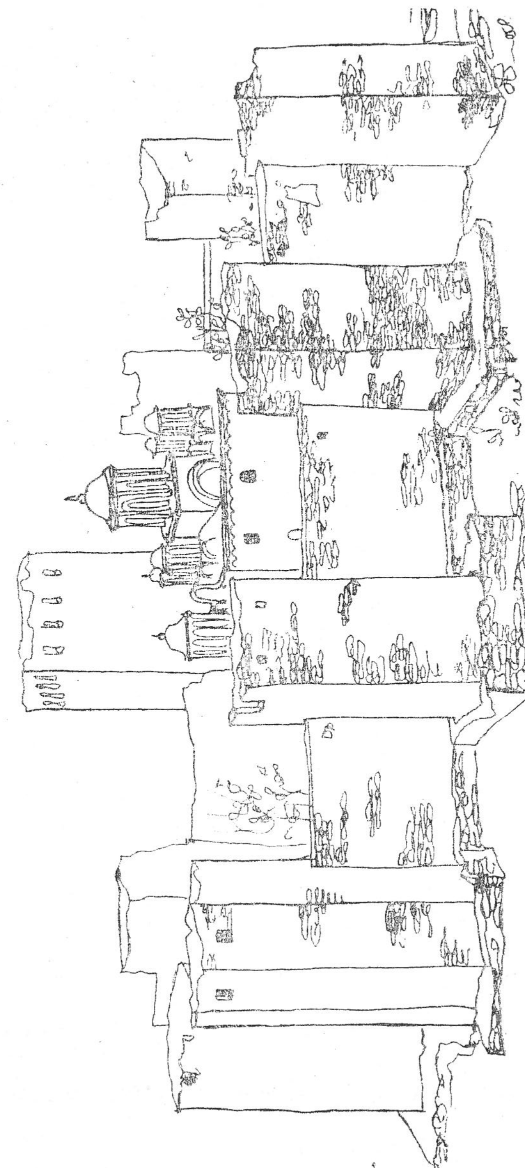

Fig. 89. Mănăstirea Manasija.

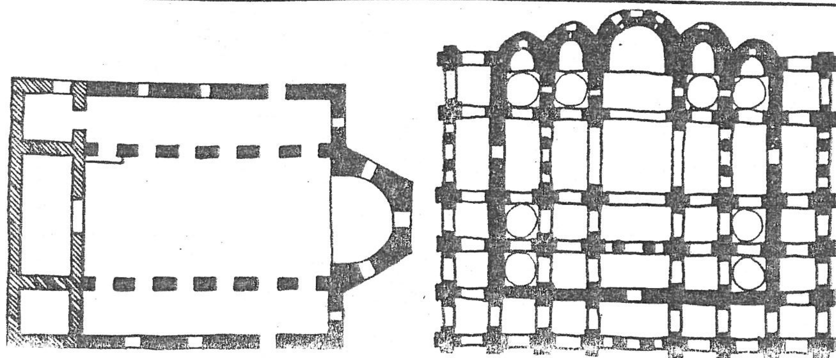

Fig. 90. Vechea Mitropolie din Mesembria.

Fig. 92. Catedrala Sf. Sofia din Kie — plan.

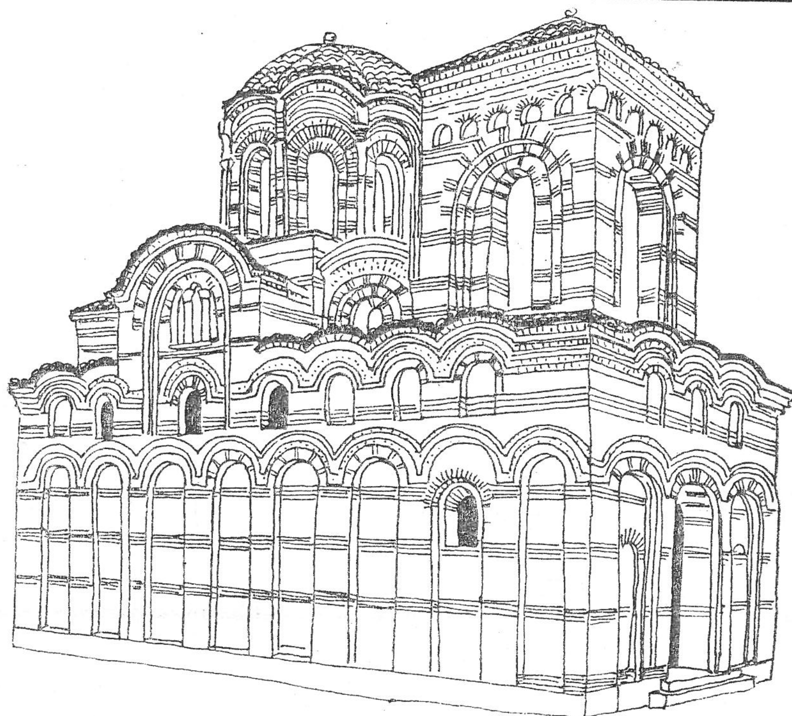

Fig. 91. Biserica Pantochratorului din Mesembria.

sub influența arhitecturii populare din lemn. Centrul din jurul Kievului a fost mai legat de Bizanț; catedrala Sf. Sofia din Kiev (sec. X) reproduce tipul de „cruce greacă înscrisă", sporind însă numărul navelor, al altarelor și cupolelor (fig. 92). În zona Vladimirului, fațadele sînt împodobite cu o decorație delicată de sursă armeano-georgiană ca în cazul bisericii Sf. Dumitru din Vladimir (1194—1197) și celei din Nerli (1165) (fig. 93), iar la Moscova, alături de unele înrîuriri occidentale (zidurile și turnurile Kremlinului), s-a prelucrat experiența construcțiilor din lemn (catedrala Sf. Vasili Blajenîi — fig. 94), biserica mănăstirii Kolomenscoe, 1532 și palatul de lemn din aceeași localitate.

Ulterior domnia marcantei personalități a lui Petru cel Mare, a orientat dezvoltarea generală a culturii ca și arhitectura către curentele europene.

ARHITECTURA ARMENIEI ȘI GEORGIEI. Începînd din secolul IV e.n., o dată cu adoptarea creștinismului ca religie oficială, în Armenia și Georgia a început să se desfășoare o intensă activitate constructivă.

În primele secole, arhitectura a fost legată în special de procedeele utilizate în Asia Mică: construcții de tipul bazilical, preferința îndreptîndu-se însă, încă din secolul al VI-lea, către construcții centrale. Acestea din urmă au îmbrăcat forme foarte complexe (biserica Djvari lîngă Mțheta, 590—604, biserica Ripsime din Ecimiadzin — fig. 95). Un alt grup

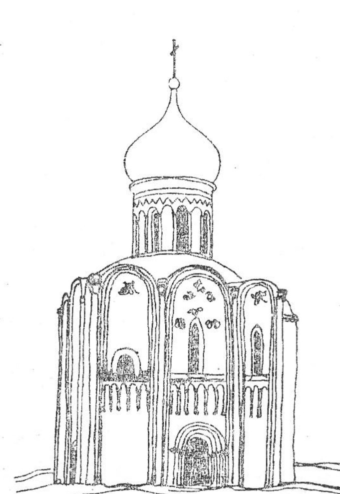

Fig. 93. Biserica din Nerli.

Fig. 94. Catedrala Sf. Vasili Blajenîi din Moscova.

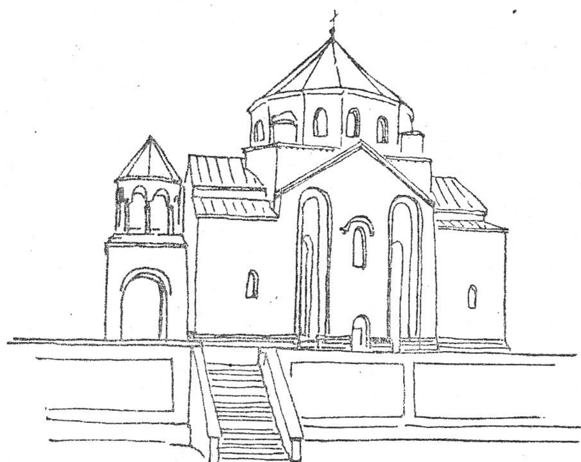

Fig. 95. Biserica Ripsime din Ecimiadzin.

de edificii de mari dimensiuni era cel a căror structură în cruce greacă înscrisă era combinată uneori cu trilobul (catedrala din Tallin, sec. VII, cea din Kutaissi, 1003, cea din Alaverdi, sec. XI).

Arhitectura Armeniei şi Georgiei se caracterizează prin compoziţii echilibrate, forme şi volume simple, masive, cu o ornamentaţie ponderată, suprafeţele faţadelor de piatră fiind accentuate cu pilaştri şi arcaturi. Diferite motive decorative, realizate într-o sculptură plată subliniază elementele de arhitectură.

6

Arhitectura romanică

Arhitectura romanică s-a dezvoltat în ţările Europei occidentale şi centrale — Franţa, Anglia, Ţările de Jos, Italia, Spania, Germania, Polonia, regatul maghiar, inclusiv Transilvania. Răspunzînd necesităţilor de cult ale bisericii catolice, arhitectura romanică nu a fost acceptată în ţările ortodoxe (Rusia, Bulgaria, formaţiile statale de pe teritoriul Moldovei şi Ţării Româneşti etc.), unde au fost preferate formele de sursă bizantină.

După invaziile popoarelor migratoare care au culminat cu desfiinţarea, în anul 476, a Imperiului Roman de Apus, în Europa s-au constituit treptat relaţiile feudale, coexistînd de-a lungul perioadei prefeudale cu rămăşiţe ale societăţii sclavagiste. O economie rudimentară, cu caracter preponderent natural, bazată în special pe agricultură, a generat fenomenul de fărîmiţare a puterii politice, împărţită între marii stăpînitori ai feudelor. Cu toate acestea, încă din secolul al VI-lea, s-au constituit formaţii statale în nordul Italiei, în Franţa şi Germania (sub Merovingieni şi Carolingieni), în Spania (statul Vizigoţilor) etc., nuclee ale viitoarelor state feudale.

Începînd din secolul al XII-lea, evoluţia economiei către forme mai complexe — dezvoltarea meşteşugurilor şi comerţului — a condus la formarea unor importante centre urbane, alcătuind germenii viitoarelor oraşe europene.

În societatea feudală timpurie, biserica deţinea un rol hotărîtor în viaţa politică şi ideologică. În cadrul mănăstirilor erau copiate vechi manuscrise antice, se elaborau teorii filozofice, se organizau forme de învăţămînt, se transmiteau experienţe constructive.

URBANISMUL. Configuraţia aşezărilor urbane apărute spre sfîrşitul perioadei romanice era determinată de existenţa puternicelor fortificaţii exterioare. În interiorul incintei, construcţiile erau dispuse după o tramă stradală neregulată, urmărind denivelările terenului, spaţiul limitat dictînd o grupare foarte strînsă a edificiilor. Pieţele, în jurul cărora se aflau

Fig. 96. Locuințe romanice din Köln.

construcțiile mai importante, nu aveau o formă ordonată, amplasamentele clădirilor, ridicate treptat în epoci diferite, fiind dictate de considerente funcționale și economice.

PROGRAME. *Locuința* romanică (fig. 96) este destul de puțin cunoscută. Din rarele exemple care s-au păstrat se poate reconstitui un tip de casă orășenească cu două niveluri, avînd la parter prăvălii și anexe gospodărești, iar la etaj, încăperi de locuit.

Arhitectura militară a avut ca principală sursă experiența avansată a țărilor orientale. S-au construit fortificații în jurul orașelor: ziduri puternice, prevăzute cu dispozitive ingenioase de apărare; turnuri, porți întărite, șanțuri, poduri ridicătoare, creneluri, guri de tragere etc., caracteristic fiind orașul Carcassonne din Franța (fig. 97).

Cetățile aveau rol exclusiv militar sau îmbinau funcția de reședință seniorială cu cea de apărare (fig. 98). În acest caz erau alcătuite dintr-o incintă întărită care cuprindea, într-o dispoziție perimetrală, diferite anexe, avînd în centru *donjonul* — locuința propriu-zisă — în forma unui turn puternic fortificat.

Un caracter de cetate aveau în unele cazuri și mănăstirile.

Mănăstirile (fig. 99) cuprindeau construcții diferite: refectoriu (sala de mese), săli de adunare, bibliotecă, chilii, anexe gospodărești etc., dispuse în jurul unei curți interioare — claustru — care era alipită laturii de sud a bisericii.

Arhitectura religioasă a folosit cu precădere tipul de construcție bazilicală, preluat din arhitectura paleocreștină și dezvoltat în spiritul noilor

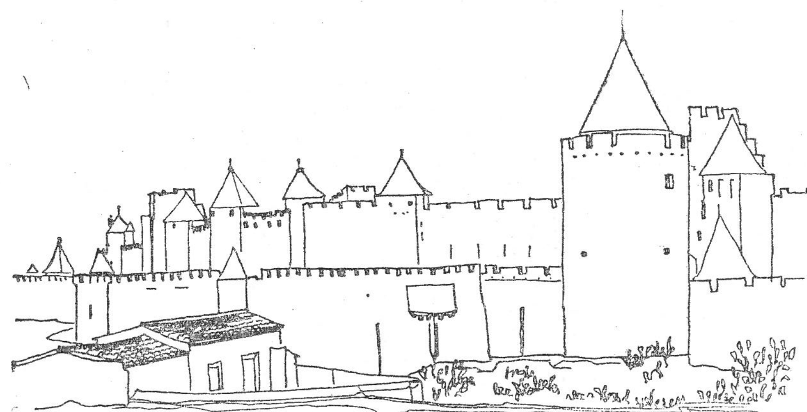

Fig. 97. Fortificațiile orașului Carcassonne.

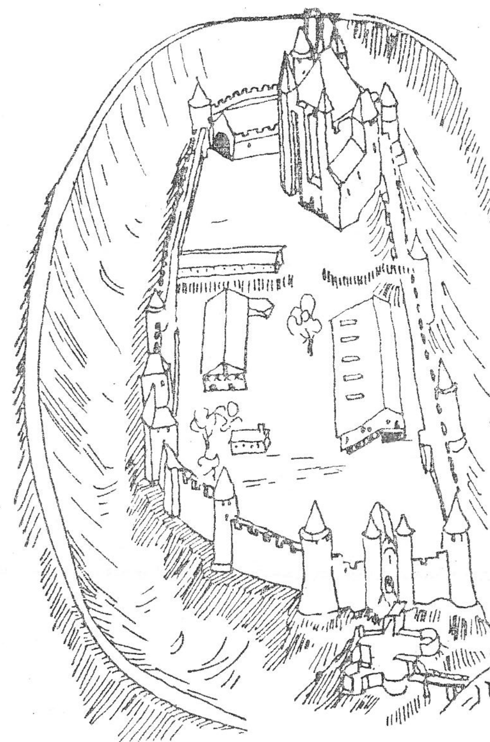

Fig. 98. Reconstituirea ideală a unui castel romanic, după Viollet le Duc.

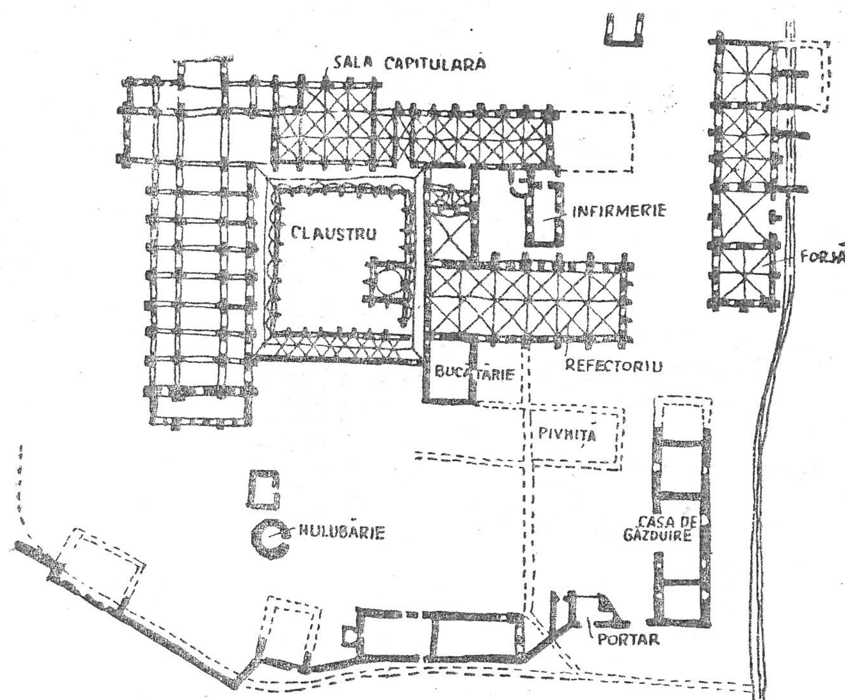

Fig. 99. Mănăstirea ordinului cistercian de la Fontenay.

forme de desfășurare a ceremonialului religios, ale cărui particularități erau legate și de venerarea moaștelor unor sfinți părinți ai bisericii. O bazilică romanică (fig. 100) cuprindea un *vestibul* — *nartex, corpul bisericii* (alcătuit din trei nave — uneori 5 sau foarte rar 7 — dintre care cea mediană mai înaltă), un *transept* (uneori două) și un *altar* dezvoltat, precedat de un *cor*. În jurul corului — adesea și pe laturile estice ale transeptului — erau amenajate capele cu altare secundare, la care credincioșii aveau acces printr-o galerie numită *deambulator*. Legat de cultul funerar sau de cel al moaștelor și relicvelor, sub altar se afla amenajată o *criptă*.

Pentru construcții comemorative sau funerare a fost preferat, în special în perioada preromanică, tipul de edificiu central (fig. 101), alcătuit dintr-un nucleu circular, poligonal sau polilobat acoperit cu o cupolă rezemată direct pe ziduri sau pe coloane; adesea nucleul central era înconjurat de 1—2 galerii, uneori cu etaj.

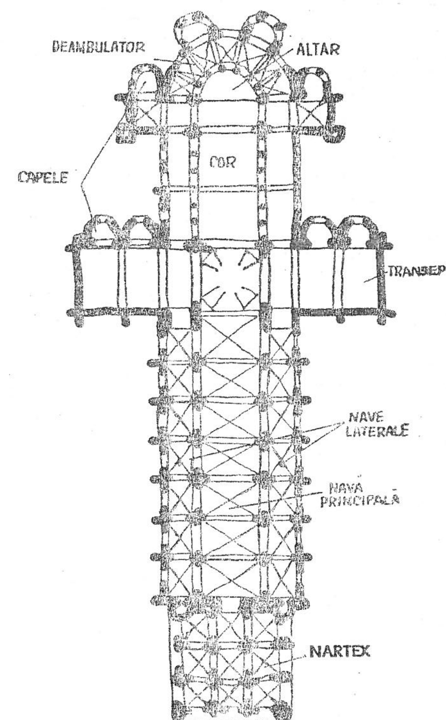

Fig. 100. Biserica mănăstirii Cluny — plan.

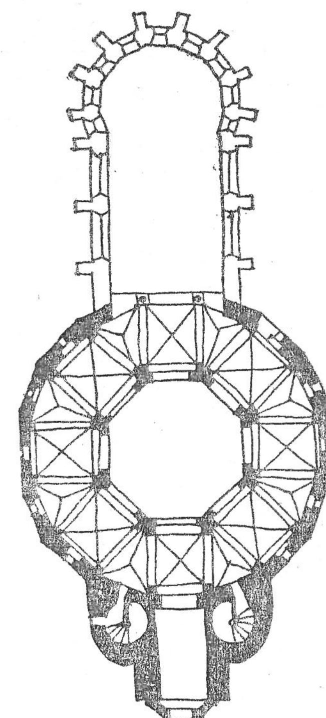

Fig. 101. Capela palatină de la Aachen — plan.

Relativa izolare în cadrul unor regiuni restrînse, specifică Europei feudale, și totodată mijloacele de transport rudimentare au făcut ca meșterii să fie obligați să folosească materiale locale — în special lemn și piatră provenită din cariere apropiate.

Sistemele de construcție au parcurs o evoluție îndelungată, cu acumulări și perfecționări treptate. Zidurile erau masive, greoaie. La biserici, pentru acoperirea navelor principale s-au folosit diferite sisteme: șarpantă de lemn, întărită uneori, din loc în loc, cu timpane sau arce transversale de zidărie; bolți semicilindrice longitudinale, întărite adesea cu arce dublouri ale căror împingeri erau preluate de contraforți exteriori; succesiuni de cupole pe pendentivi. Navele laterale, separate între ele de șiruri de coloane sau pile de zidărie, erau acoperite fie cu șarpante de lemn, fie de

cele mai multe ori cu bolți semicilindrice longitudinale, continue sau fragmentate (bolți încrucișate simple). În ultima perioadă de dezvoltare a arhitecturii romanice, în unele regiuni a apărut sistemul de acoperire cu bolți încrucișate întărite cu nervuri pe muchii — germenii viitoarelor sisteme constructive gotice.

În arhitectura civilă s-a folosit piatra, cărămida sau sistemul de schelet de lemn cu panouri de umplutură (v. fig. 96).

La elaborarea formelor constructive proprii arhitecturii romanice au concurat elemente provenite din diferite surse.

Procedeele tehnice ale antichității romane dispărînd de-a lungul perioadei următoare prăbușirii imperiului, continuitatea care ar fi fost firească s-a redus la o imitare a unor elemente decorative și la o reproducere neîndemînatică a unor forme structurale. Contactul cu orientul în perioada cruciatelor și existența unor monumente importante pe teritoriul ocupat de Bizanț în Italia, au facilitat pătrunderea unor tipuri de structuri bizantine. La toate aceste preluări s-a adăugat aportul unor experiențe locale.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. În arhitectura construcțiilor de cult, organizarea spațiului urmărea adăpostirea unei mase mari de credincioși care era chemată să-și concentreze atenția asupra locului unde se desfășura ceremonialul religios. Pentru impresionarea celor ce participau, se urmărea realizarea unei atmosfere mistice. În vederea concretizării în forme arhitecturale a acestei concepții, s-au utilizat diferite procedee: accentuarea sensului longitudinal al navelor prin continuitatea liniilor orizontale, prin ritmul egal al șirului de arcade conducînd spre altar, prin iluminarea dozată, mai puternică în zona altarului etc.

În exterior este caracteristică exprimarea directă a formelor arhitecturale: volume dinamice, accentuate de verticalele turnurilor ridicate deasupra vestibulului de intrare sau a transeptului. În plastica volumelor un rol important îl avea partea estică a bisericii: corul cu altarul și capelele anexate (fig. 102).

În arhitectura civilă, rezolvarea corectă a funcțiilor a generat volume complexe, asimetrice, în compoziții pitorești și atrăgătoare. Materialele folosite — în special piatra — ca și tehnicile de construcție, au imprimat edificiilor un aspect de forță și robustețe.

Decorul arhitectural era destul de redus; pe zidăria simplă se detașau grupuri de ferestre bifore și trifore și portaluri sculptate, cu deschidere semicirculară. Se utilizau uneori frize de arcaturi cu colonițe sau firide care subliniau partea superioară a edificiilor. În interior, coloanele aveau capiteluri decorate cu elemente vegetale de inspirație antică, elemente animaliere, ornamente geometrice etc. Prin folosirea frescelor reprezentînd scene cu caracter religios se obțineau anumite efecte cromatice.

În dezvoltarea arhitecturii romanice se disting două perioade importante: cea a arhitecturii preromanice și arhitectura romanică propriu-zisă.

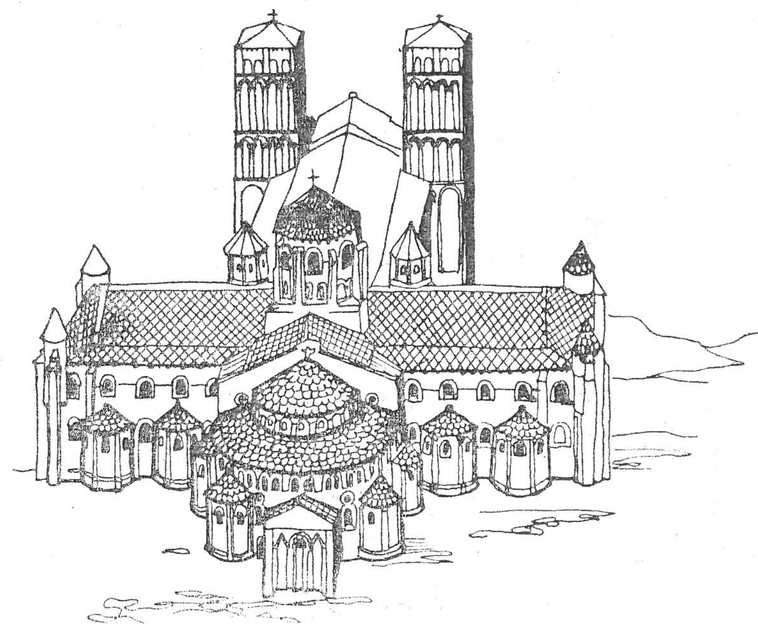

Fig. 102. Biserica Sant' Jago din Compostella.

ARHITECTURA PREROMANICĂ (sec. VI—X). După căderea imperiului roman, în întreaga Europă occidentală activitatea constructivă a continuat să se desfășoare în limitele unei tehnici rudimentare. De-a lungul celor patru secole ale perioadei preromanice, gîndirea arhitecturală a parcurs într-un ritm destul de lent un sens evolutiv, care a condus, către sfîrșitul secolului al X-lea la conturarea principalelor trăsături ale arhitecturii romanice.

În construcția religioasă, tipul bazilical a continuat să existe în forme simplificate. Construcțiile aparținînd acestui tip nu au rezistat timpului fiind cunoscute în special din documente (biserica Saint Riquier din Centula, din anul 793, reprezentată într-o miniatură, fig. 103).

Construcțiile de tip central, capele sau baptisterii de dimensiuni relativ mici, s-au păstrat mult mai bine. Cel mai important monument aparținînd acestui tip, capela palatină de la Aachen (v. fig. 101), construită în timpul lui Carol cel Mare (798—806) este o prelucrare a modelului oferit de biserica bizantină San Vitale din Ravenna (v. fig. 79).

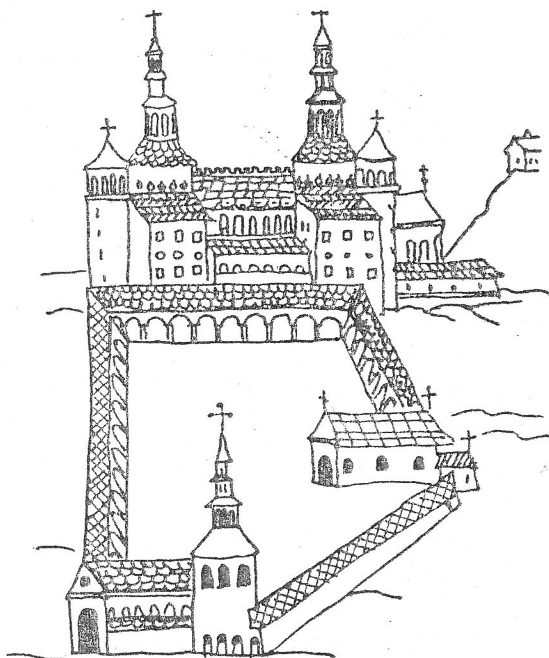

Fig. 103. Biserica Saint Riquier, din Centula.

În decorația arhitecturală, nelegată organic de construcție, se întîlnesc elemente variate: pe un parament de piatră brută se aplică uneori rînduri de cărămizi sau benzi zimțate de factură bizantină; în alte cazuri, dispunerea decorativă a pietrei sau cărămizilor sugerează reminiscențe ale tehnicii de prelucrare a metalelor (cloisonné); se utilizează elemente antice, imitate sau refolosite, ca la porticul mănăstirii din Lorsch, construit în jurul anului 800 (fig. 104).

ARHITECTURA ROMANICĂ (sec. XI—XII). *Franța feudală* a fost locul unde s-au constituit primele forme ale arhitecturii romanice.

Existența numeroaselor domenii feudale beneficiind de o relativă independență a favorizat constituirea unor școli regionale de arhitectură cu trăsături particulare pronunțate.

Contactul dintre diferitele școli, realizat fie prin circulația echipelor de meșteri — în special călugări — fie prin marile pelerinaje, a permis vehicularea formelor, imprimînd o anumită unitate întregului romanic francez.

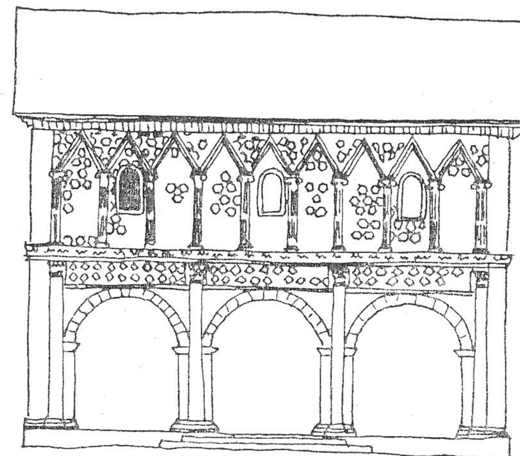

Fig. 104. Porticul mănăstirii din Lorsch.

Într-o primă perioadă de căutări (1000—1050), a continuat să fie folosit tipul de construcție centrală, în special în arhitectura comemorativă, combinat uneori cu planul bazilical (Rotonda din Charroux, sec. XI).

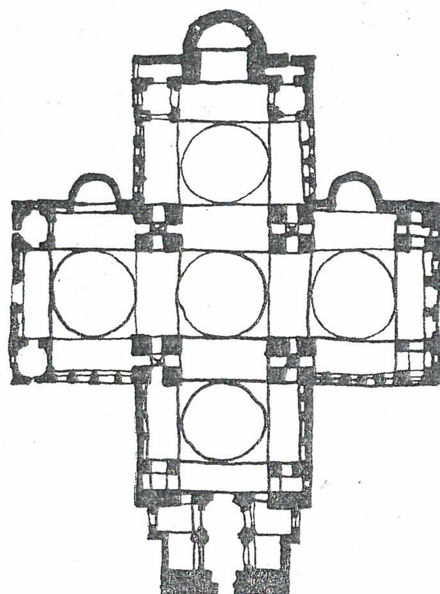
Exigențele cultului au condus însă, după 1050, la folosirea aproape în exclusivitate a tipului structural bazilical cu deambulator și capele radiale.

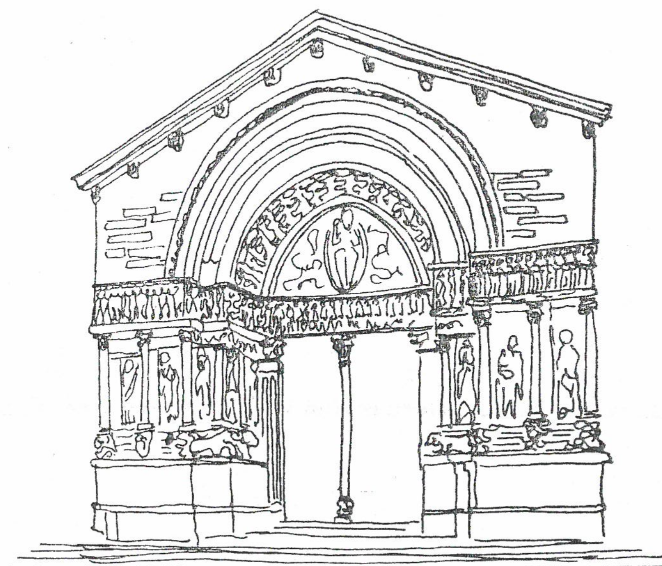
În *Burgundia*, în jurul centrelor benedictine de la Cluny și Cîteaux s-a dezvoltat una din cele mai importante școli ale romanicului francez: edificii bazilicale de mari proporții, cu 3—5 nave, cea mediană acoperită cu bolți semicilindrice și arce dublouri, unul sau două transepte cu capele, cor foarte dezvoltat cu deambulator și capele radiale. Planul caracteristic arhitecturii romanice avea forma unei cruci latine (unul din brațe depășește în lungime pe celelalte). Silueta era îmbogățită prin numeroasele turnuri ridicate deasupra transeptului, în capetele dinspre apus ale navelor laterale etc., în vreme ce decorația se limita la elemente simple, interpretări ale unor forme antice. Pentru școala burgundă este caracteristică biserica *mănăstirii din Cluny*, cunoscută din documente și cercetări arheologice 1059—1066 (v. fig. 100).

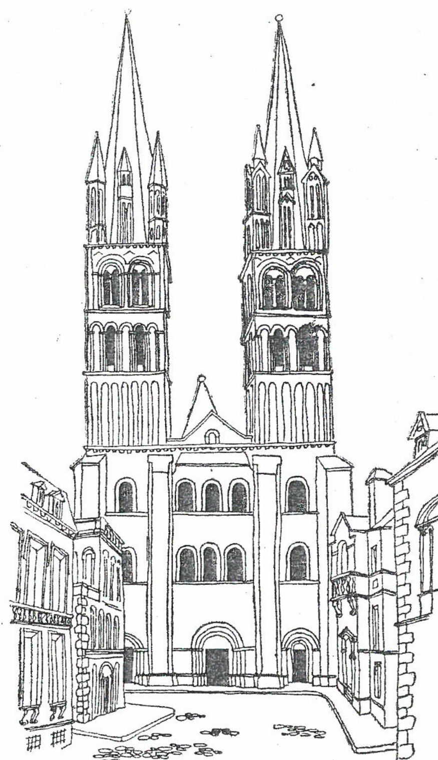
În *Perigord*, sub o puternică influență bizantină, bisericile cu navă unică și uneori cu transept, erau compartimentate în travei de plan pătrat, acoperite cu cupole pe pendentivi realizate din piatră — biserica *St. Front din Perigueux*, sec. XI (fig. 105), cu planul în formă de cruce inspirată după San Marco din Veneția.

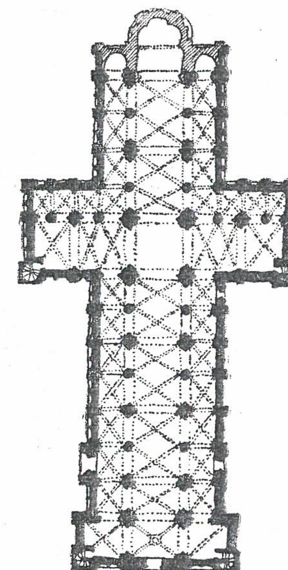
În *Provence*, plastica decorativă a monumentelor a fost tributară impresiei produse de numeroasele monumente antice care se mai păstrau în sudul Franței, deosebit de reprezentativ din acest punct de vedere fiind portalul cu arhivolte sprijinite pe coloane de tip corintic al bisericii St. Trophime din Arles (sec. XIII, fig. 106).

Școala normandă, în sfera căreia s-a înscris și Anglia, a produs monumente de mari dimensiuni, cu forme arhitecturale simple, severe. Sînt caracteristice fațadele cu nava mediană accentuată printr-un pinion, cuprinsă între două turnuri prismatice cu fleșe ascușite și fațade divizate

Fig. 105. Biserica Sf. Front din Perigueux.

Fig. 106. Portalul bisericii Sf. Trophime din Arles.

Fig. 107. Biserica St. Trinité din Caen.

Fig. 108. Catedrala din Durham.

în registre orizontale prin galerii de coloane, ca la: *biserica St. Trinité din Caen*, 1059—1066 (fig. 107) și *catedralele din Durham* (fig. 108) și *Lincoln* (a doua jumătate a secolului al XII-lea).

Printre școlile care nu s-au limitat la o regiune restrînsă se numără cea creată de ordinul *cistercian*, cu centrul la Citeaux. Conform principiilor ordinului, edificiile erau foarte simple, aproape lipsite de decorație. Asemenea monumente au fost ridicate în întreaga Europă: la Clairevaux și Fontenay (v. fig. 99) în Franța, la Chiaravalle, în Italia, ajungînd pînă în Polonia și Transilvania.

Școala „drumurilor de pelerinaj“ a răspîndit un anumit tip de edificii de-a lungul traseelor ce legau Franța cu principalele centre de pelerinaj, în orașe care marcau etape ale drumului parcurs. Pentru asigurarea

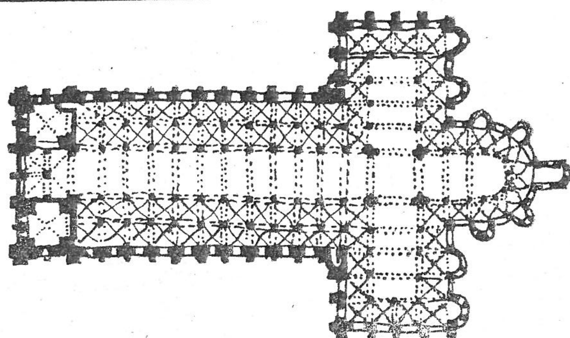

Fig. 109. Biserica St. Sernin din Toulouse — plan.

Fig. 110. Biserica San Zeno din Verona.

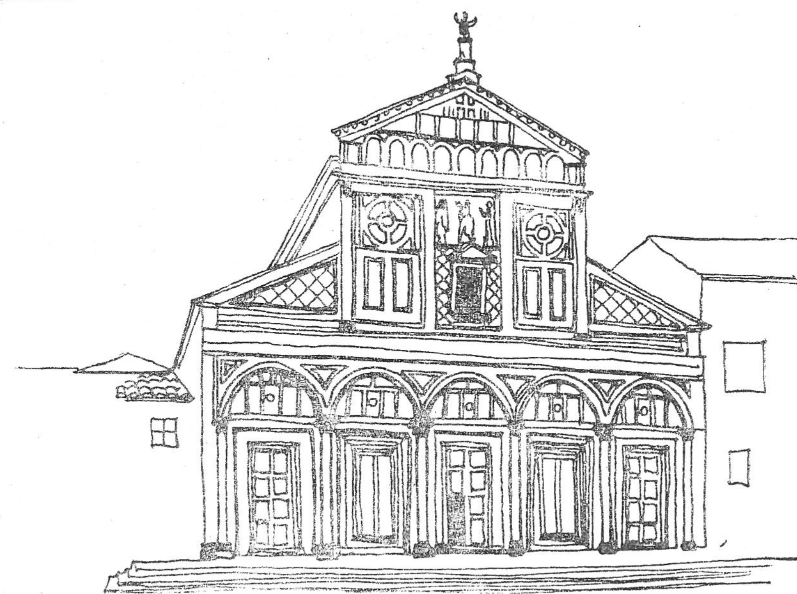

Fig. 111. Biserica San Miniato al Monte din Florența.

fluxului pelerinilor, bisericile aveau două intrări: navele laterale ocoleau transeptul și altarul, de-a lungul lor fiind înșirate capele (*biserica St. Sernin din Toulouse* — fig. 109, sec. XII).

Italia feudală a adoptat arhitectura romanică cu întîrziere, datorită persistenței tradițiilor lombarde, ca și a existenței unor puternice centre de cultură bizantină. În schimb, formele romanice s-au menținut aci pînă tîrziu, făcînd loc cu mare greutate arhitecturii goticului. Spiritul antic roman, puternic înrădăcinat în concepțiile artistice italiene, incompatibil cu misticismul goticului, s-a manifestat printr-o vădită înclinație către forme simple, echilibrate.

Dezvoltarea timpurie, încă din secolul al XI—XII-lea a orașelor Veneția, Pisa, Florența, a constituit factorul stimulator al activității constructive.

Structura majorității orașelor italiene s-a conturat încă din perioada romanică. Centrul compozițional îl alcătuia piața organizată în jurul catedralei, al cărei volum masiv era completat de verticala campanilei alăturate. Palatele comunale, construcții robuste, cu mai multe niveluri, aveau de obicei o curte interioară, imaginea lor fiind îmbogățită prin prezența unui turn.

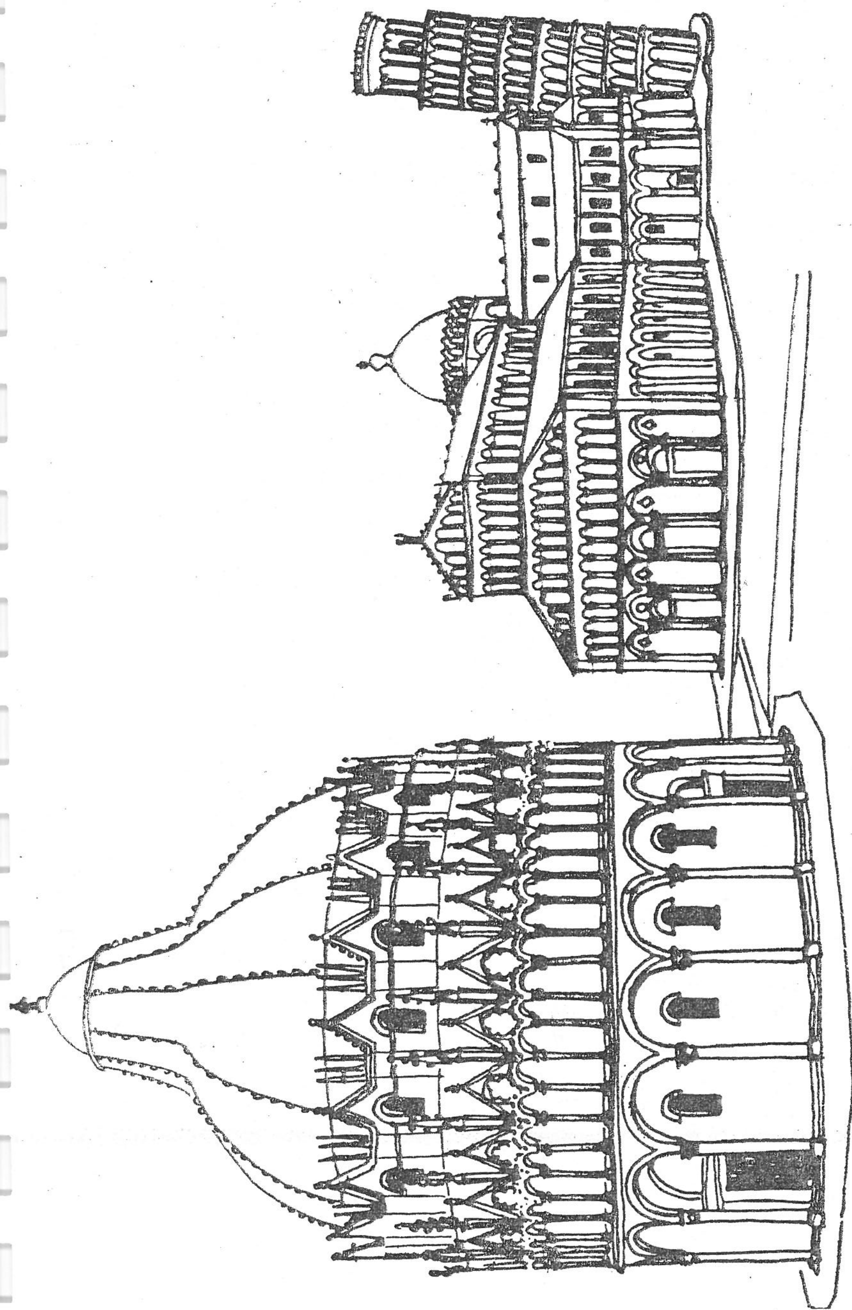

Fig. 112. Complexul religios de la Pisa.

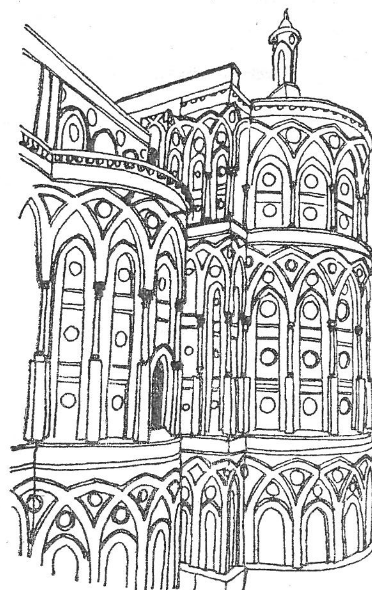

Fig. 113. Domul din Monreale.

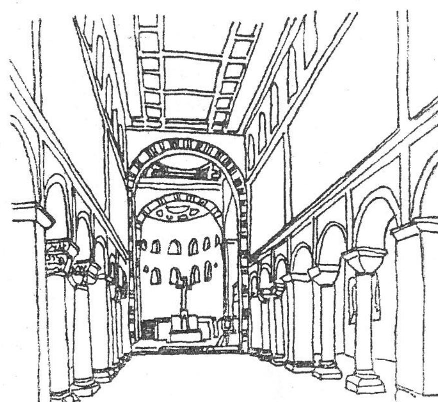

Fig. 114. Catedrala din Speyer.

În arhitectura religioasă, se pot distinge trei tendințe diferite.

— În nord, în Lombardia și Veneto, arhitectura romanică se găsea sub influența școlilor franceze și a tradițiilor locale preromanice. În rezolvarea plasticii fațadelor, s-a recurs la împărțirea lor prin pilaștri verticali (lesene) și la sublinierea cornișelor și a timpanelor cu frize de arcaturi oarbe (*San Zeno din Verona*, 1135 — fig. 110).

— În Italia centrală, legătura cu tradițiile paleocreștine și cu moștenirea clasică a fost mult mai strînsă. Grupul de monumente florentine din secolul al XI-lea (biserica *San Miniato al Monte* — fig. 111 — și *baptisteriul*) cu fațade ordonate, decorate cu placaje de marmură diferit colorată și elemente antice, anunță formele renașterii, alcătuind orientarea numită protorenaștere. Complexul cel mai cunoscut și, totodată reprezentativ pentru romanicul italian este cel ridicat în secolele XI—XIV la *Pisa* (fig. 112), alcătuit din *catedrală, baptisteriu* și celebrul turn înclinat — *campanila*.

Unitatea ansamblului a rezultat din tratarea conformă a plasticii arhitecturale; galeriile oarbe alcătuite din arcaturi rezemate pe colonete delicate, care decorează fațada catedralei, au fost reluate ca un leit-motiv atît la campanilă, cît și la baptisteriu.

— În regiunile sudice — inclusiv Sicilia — s-a produs o sinteză între trăsăturile proprii romanicului cu elemente și structuri bizantine cărora li s-au alăturat motive decorative arabe, generînd o arhitectură vie, plină de culoare și pitoresc (*Domul din Monreale,* 1174 — fig. 113).

Germania a cunoscut primele forme ale romanicului începînd din secolul al XI-lea, ca urmare a evoluției arhitecturii preromanice. O pondere însemnată a deținut-o influența exercitată de diferitele școli franceze, în special de cea benedictină, căreia i se datorează adoptarea tipului de plan bazilical cruciform (catedrala din Speyer, secolul XII — fig. 114). În virtutea tradiției carolingiene, s-au menținut și tipuri de edificii centrale, în vreme ce alte construcții erau rezolvate în formule neobișnuite romanicului: plan treflat sau trilobat (Sf. Maria din Capitol, în Colonia, 1040—1065).

7

Arhitectura gotică

Aria de răspîndire a stilului gotic cuprinde țările din Europa Occidentală — Franța, Anglia, Țările de Jos, Italia, Spania — și Centrală — Germania, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria.

Perioada începutului artei gotice coincide cu sfîrșitul cruciadelor, cînd în Europa feudală apar germenii unor noi relații de producție.

Destrămarea economiei cu caracter natural, dezvoltarea economiei de schimb și alți factori determină de fapt începuturile dezvoltării burgheziei, în rîndul căreia apar breslele și corporațiile.

Edificiile religioase, domeniu tipic de manifestare al arhitecturii gotice impregnate de sentimentul religios, ajuns pînă la misticism, dar altul decît cel romanic, reflectă în același timp pătrunderea gîndirii raționale în domeniul tehnicilor constructive.

Din analiza proiectelor păstrate în arhivele unor catedrale rezultă că breslele de meseriași constructori asigurau — pe bază de contracte — organizarea muncii și întreaga activitate a șantierelor.

Arhitectura gotică este definită de un ansamblu de procedee constructive și mijloace decorative, datorate evoluției romanicului în Franța.

Este posibil ca arcul frînt (utilizat atît la profilul arcelor dublouri cît și la forma arcadelor dintre navele catedralelor) să fi venit din Orient, unde era cunoscut constructorilor arhitecturii islamice de mai multe secole. Sistemul de boltire, îmbogățit de experiențele locale ale școlii goticului francez, a fost preluat de Anglia (unde a dat naștere la rețele complicate de nervuri) și de alte țări.

Arhitectura gotică este caracterizată prin tendința de înălțare a construcțiilor religioase, folosind sisteme de bolți cu panouri și nervuri susținute de pile; împingerile laterale ale bolților sînt preluate de contraforți și arce butante. În consecință, zidul, elementul de susținere caracteristic în arhitectura romanică, este din ce în ce eliminat și înlocuit cu sticlă. Con-

comitent cu perfecționarea structurii constructive, stilul gotic se afirmă și prin evoluția sistemului de iluminare cu ajutorul vitrourilor multicolore.

URBANISMUL. Perioada gotică moștenește conformația așezărilor urbane apărute spre sfîrșitul perioadei romanice. Acestea rămîn în continuare tributare sistemelor de apărare și amplasamentelor rezultate din criterii funcționale și economice.

PROGRAME. *Locuința* se poate preciza din puținele exemple care s-au păstrat; era îndeobște de tipul cu două sau trei niveluri, alcătuită dintr-un schelet de lemn cu umplutură.

Arhitectura militară este reprezentată de diferite sisteme de apărare, existente din perioada cavalerismului. Totuși se fac remarcate primele intervenții pentru transformarea castelului fortificat într-o reședință destinată în principal locuinței. Unele elemente, cum ar fi sistemele de boltire sau ancadramentele de goluri ale unor săli de recepție, oglindesc identitatea cu modul de construcție și decorație folosit în arhitectura religioasă.

Arhitectura religioasă constituie domeniul de activitate tipic al arhitecturii gotice. Rolul mănăstirilor persistă și în perioada gotică, însă o atenție deosebită este acordată catedralelor. Se folosește tipul de plan bazilical cu trei nave (uneori cu 5 sau 7), dezvoltat în spiritul noilor forme de boltire. Dispare cripta, transeptul se restrînge progresiv, concomitent cu alungirea corului, iar vestibulul cu zidăria robustă este destinat să susțină turnurile care încadrează fațada.

În arhitectura gotică se remarcă o neîncetată evoluție a procedeelor constructive. Piatra, material care nu era întotdeauna la îndemînă sau de bună calitate, era folosită rațional și deosebit de îngrijit prelucrată. Atît dificultatea de execuție cît și marea greutate a bolții romanice cu muchii ieșite, au determinat sprijinirea panourilor boltite pe nervuri (arce de ogivă). În regiunea Île de France, traseul nervurilor se caracterizează prin arcul diagonal (aproape întotdeauna în plin cintru) denumit ogivă, prin arcele de capăt și prin arcele dublouri, care au un profil frînt. Nervurile se înmulțesc, fie pentru a micșora panourile, fie pentru acoperirea unor nave foarte mari, fie, în sfîrșit, în scopul susținerii lor reciproce, sau al formării unui complicat motiv decorativ ca în Anglia (fig. 115).

Sistemul de acoperire „sixpartit“ a generat apariția între stîlpii principali care separă navele a unui suport intermediar — corespunzînd deci pentru o travee a navei mediane cîte două travei de colateral (prin construirea unui arc median — paralel cu arcele dublouri — și împărțirea intradosului bolții navei mediane în șase triunghiuri curbe). Boltirea „barlongă“ constă din acoperirea fiecăreia din cele două jumătăți de travei din nava mediană, cu cîte o boltă încrucișată, pe un plan dreptunghiular (fig. 116).

Elementul principal de sprijin, care preia împingerile bolților concentrate pe nervuri, este pila, care la început are un plan complicat, cu timpul generalizîndu-se pila cu nervuri. Arcul butant, creație tipic gotică — derivînd din contrafort — se subțiază în timp, pentru a urmări linia

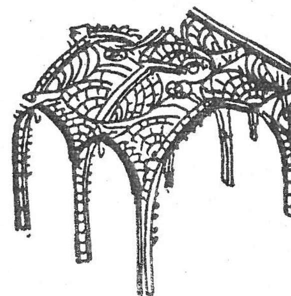

Fig. 115. Boltă în evantai.

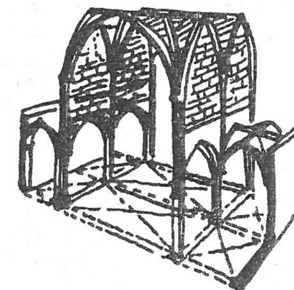

Fig. 116. Boltă barlongă.

eforturilor produse de împingerile laterale ale bolților, supraînălțate (fig. 117). Diferite dispozitive auxiliare aveau menirea de a împiedica deformarea arcului butant și totodată un rol decorativ (platbanda, apareiată în sens invers; contraforții situați deasupra arcului și legați de acesta prin șiruri de colonete; pinacluri).

Oferind exemplul unei îndrăzneli constructive rar întîlnite, edificiile gotice se caracterizează în special prin execuția logică a structurilor.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. Înscrisă în spațiul restrîns al unei piețe, catedrala gotică oferă perceperea parțială a fațadelor, printr-un remarcabil efect de surpriză. În schimb, volumul ei monumental constituia dominanta întregului oraș feudal, contribuind la definirea siluetei caracteristice a acestuia.

Tendința de înălțare rezultă mai ales din reducerea la minimum a secțiunii elementelor construite (pile, coloane etc.), din marea înălțime a navei mediane, dar și din accentuarea verticalității prin sensul și forma decorației.

Concepția despre simetrie a fost înțeleasă nu ca o identitate a formelor în raport cu o axă, ci ca o armonizare și echilibrare a lor. Astfel, fațadele catedralelor gotice prezintă turnuri de înălțimi diferite, partiționări variate ale volumelor și unele corecții optice sau perspective.

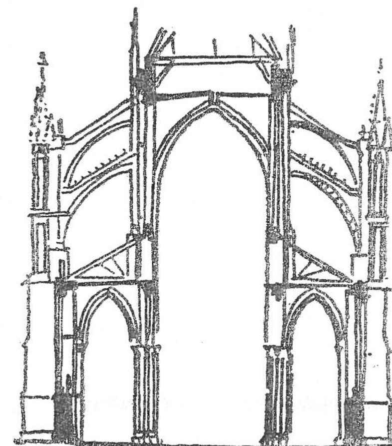

Fig. 117. Arcul butant — secțiune prin catedrala din Reims.

Ornamentul gotic, direct inspirat din flora indigenă, este perfect adaptat și chiar subordonat formei arhitecturale. Reprezentările vegetale realizate la început, tind mai tîrziu către stilizări sau chiar determină forma ornamentală numai prin sinuozitatea liniilor. În ce privește motivele antropo sau zoomorfe, tendințele mistice și simboliste, proprii spiritului gotic, au generat reprezentări bizare de oameni și animale.

Stăpînind materia, constructorii gotici au prelucrat-o cu o rară îndrăzneală, respingînd influențe străine sau elemente de împrumut.

Primele elemente ale arhitecturii gotice au luat ființă în Franța, începînd cu secolul al XII-lea. Dezvoltarea arhitecturii gotice se întinde pînă în secolul al XVI-lea, coexistînd uneori cu primele forme ale Renașterii.

În Franța între anii 1100 și 1150, are loc faza de tranziție de la romanic la gotic, în regiunea Parisului (Île de France). Între anii 1150 și 1200, se dezvoltă goticul primitiv (timpuriu). Goticul pur, reprezentînd faza de apogeu a stilului, se dezvoltă între anii 1200—1280, determinînd caracterele proprii unor școli regionale (normandă, angevină și sudică). Goticul rayonnant (1280—1400) și flamboyant (1400—1600) reprezintă etape de complicație a decorului în paralel cu tendințele de ușurare a maselor construite.

În Anglia, perioada timpurie a goticului evoluează între anii 1 190—1 300. Trecînd printr-o fază ale cărei caracteristici îi atrag denumirea de gotic decorativ, se dezvoltă stilul gotic perpendicular, generalizat în 1380 și durînd pînă la finele secolului al XVI-lea. Stilul Tudor (1 480—1 600), caracteristic perioadei goticului perpendicular, este influențat la un moment dat de unele forme ale Renașterii.

Secolul al XIII-lea marchează răspîndirea goticului și în alte țări europene, generînd școli cu trăsături proprii mai mult sau mai puțin pronunțate, care contribuie totuși la definirea caracterului unitar al arhitecturii gotice.

ARHITECTURA GOTICĂ ÎN FRANȚA. Noul stil se afirmă atît prin experimentarea unor procedee structurale și arhitectonice noi, cît și prin definirea planului edificiului de cult. Astfel, *catedrala din Sens* prezintă un plan în care transeptul, abia pronunțat, este situat către mijlocul edificiului; bolțile sixpartite sînt susținute de pile alternate cu colonete, iar vestibulul, făcînd corp comun cu biserica, susține turnurile. Corul de la *Saint Denis,* construit la mijlocul secolului al XII-lea este gotic, la exterior ieșind în evidență arcele butante. Catedralele gotice primitive (Noyon și Laon, începută în 1160), adoptă și dezvoltă forma de plan cu dublu colateral, menținînd unele părți din construcția romanică.

Catedrala Notre Dame din Paris este edificată, începînd din anul 1163, pe un plan evoluat (fig. 118, *a*), cu o navă mediană și colaterale duble. Portalele transeptului sînt tratate la același nivel cu cele trei portaluri din fațada de vest. Capelele sînt dispuse între contraforții ce susțin bolțile corului. În secțiune transversală, colateralele sînt dispuse „în cascadă", arcele butante etajate contribuind de asemenea la susținerea bolților

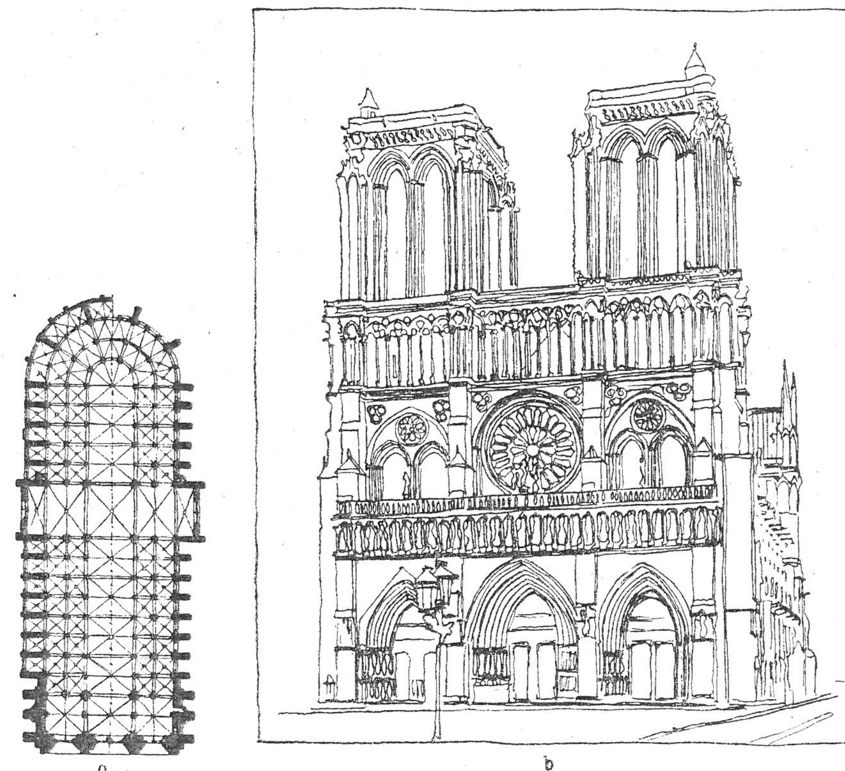
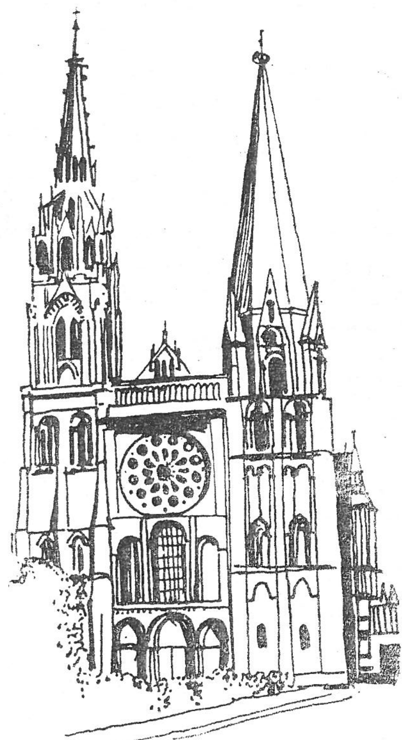

Fig. 118. Catedrala Notre Dame din Paris:
a — plan; *b* — fațada de vest.

sixpartite. Fațada vestică (fig. 118, *b*), datînd din prima jumătate a secolului al XIII-lea, prezintă o partiționare pe orizontală foarte marcată (galeria regilor și galeria arcadelor de sub turnuri).

Apogeul stilului gotic în regiunile nordice ale Franței este caracterizat prin înaltul grad de perfecționare a sistemelor de boltire, prin degajarea în spațiu a arcelor butante și prin turnurile cu flеșe și croșetoane. *Catedrala din Chartres* (fig. 119) care-și păstrează intactă bogăția de statui și vitrouri, are transeptul supralărgit și cîte două colaterale la cor. Împingerile bolților sale barlonge sînt transmise printr-un sistem de arce duble, legate prin arcade, pe colonete. La *Catedrala din Reims,* recon-

Fig. 119. Catedrala din Chartres — fațada de Vest.

struită în anul 1211 după planul original, proporția fațadei depășește un pătrat, datorită așezării galeriei regilor deasupra rozonului, între cele două turnuri (fig. 120). Se afirmă bogăția și unitatea decorului sculptural, iar elementele figurative devin mai sensibile.

Întregind exemplele caracteristice școlii, *catedrala din Amiens* (începută în 1223) prezintă o mare înălțime (43 m) la cheia bolților, proporțiile armonioase fiind puse în evidență de o decorație ponderată.

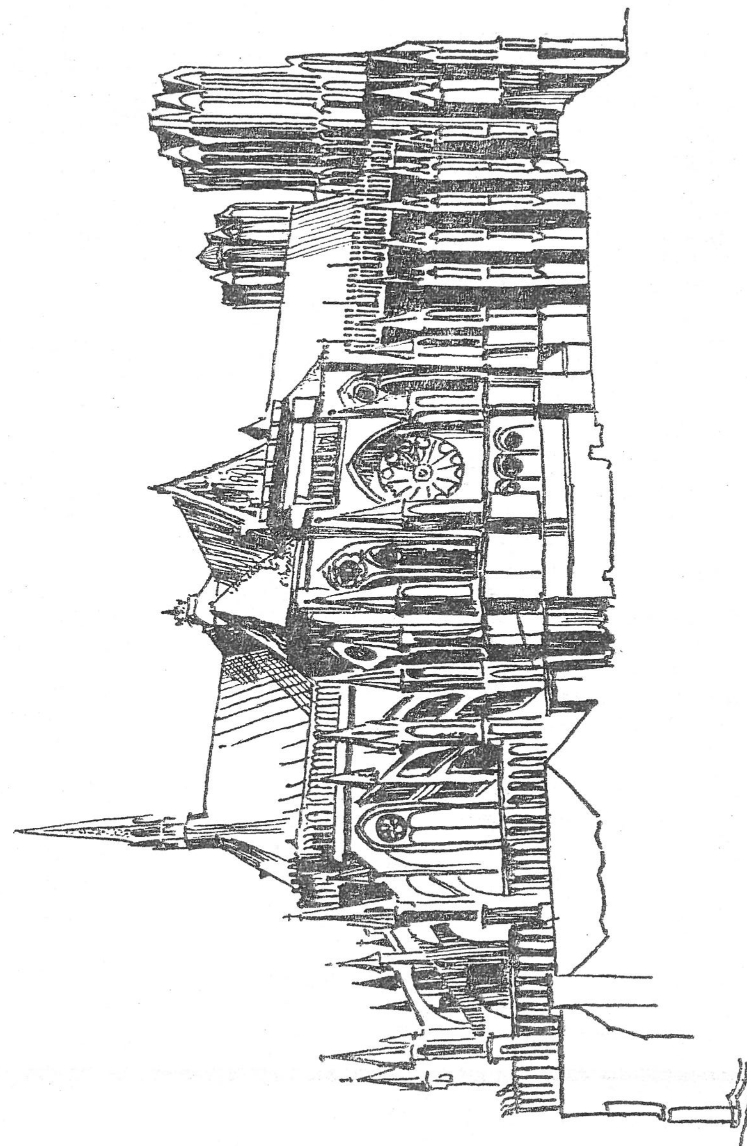
Școala gotică angevină (cu centrul la Anjou), păstrează formele romanice masive, lipsite de avînt. Bisericile sînt edificate pe tipuri de plan cu una sau trei nave de înălțimi egale; bolțile, acoperind compartimente de plan pătrat, prezintă adeseori nervuri suplimentare *(Catedrala din Poitiers* etc.).

Perfecționîndu-și sistemul constructiv prin ușurarea punctelor de susținere, stilul gotic rayonnant adoptă totodată un decor mai complicat, bazat pe folosirea arcului lanceolat. Aspectul elegant și îndrăzneț derivă din finețea structurii de piatră, între care o serie de rame delicate susțin vitrourile colorate.

Catedrala din Beauvais (1125—1175) conservă bolțile supraînălțate ale corului și transeptului, susținute, în urma refacerilor de la finele sec. XIII, de o adevărată pădure de arce butante cu secțiune minimă.

Deși mai modestă ca proporții, *La Sainte Chapelle* din Paris edificată pe un plan simplu, comportînd un parter și un etaj cu cîte o navă unică, cu patru travei și cor, este din punct de vedere structural și decorativ, o adevărată bijuterie, capodoperă a arhitecturii gotice (fig. 121).

Fațadele transeptului de la *Notre Dame din Paris* și două monumente din *Troyes (Catedrala și St. Urbain)* oferă exemple reprezentative de gotic rayonnant.

Fig. 120. Catedrala din Reims — fațada de nord.

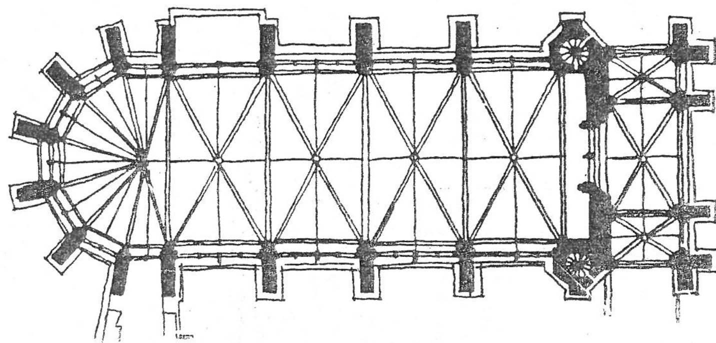

Fig. 121. Sainte Chapelle din Paris — plan.

În sudul Franței, goticul rayonnant se răspîndește prin intermediul ordinului călugărilor cistercieni. Planul bisericilor, lipsit de transept și de deambulatoriu, prezintă o singură navă, largă, avînd deschideri puține și mici.

Goticul rayonnant este adoptat și în Normandia, la Coutances și la mănăstirea Mont St. Michel, care oferă imaginea unei fortărețe.

Stilul gotic flamboyant se impune printr-o arhitectură de o rară bogăție și eleganță, dar în același timp mai inegală și mai puțin unitară. Se remarcă folosirea arcelor în formă de acoladă sau mîner de coș, în paralel cu amplificarea unui decor ondulat (ramplaje sinuoase, triunghiuri curbilinii etc.). Se înmulțesc nervurile care își pierd rolul constructiv, devenind fastuoase rețele decorative. Creațiile acestei perioade constau mai ales din completări și adăugiri făcute ulterior. Exemplele sînt ilustrate de transeptul catedralelor din Sens și Beauvois, de turnurile din Chartres și Rouen și de biserica St. Maclou din Rouen (1432-1520).

În arhitectura profană, exemple de tranziție între castelul fortificat și reședința nobiliară sînt oferite de palatul papilor din *Avignon*, datînd din secolul XIV.

ARHITECTURA GOTICĂ ÎN ANGLIA. Goticul englez are trăsături proprii, datorate atît evoluției romanicului local cît și influențelor *goticului rayonnant* din nordul Franței. Catedralele prezintă o mare diversitate stilistică: au planul foarte alungit; interioarele sînt mai puțin unitare; sistemul de boltire evoluează de la bolta cu nervuri la cea compusă din rețele decorative în formă de evantai; utilizează cu mai puțină îndrăzneală arcul butant.

Transeptul *catedralei din York* (1127—1270) cu cele cinci mari ferestre înalte, mărginite de profile efilate, și *catedrala din Salisbury* (1220—1258), edificată într-o singură etapă, oferă exemplele cele mai caracteristice. La Salisbury (fig. 122), planul indică un dublu transept și un turn central cu fleșă, aparținînd goticului decorativ. Bolțile sixpartite sprijină pe pile cilindrice cu patru colonete angajate. Pe latura de sud este juxtapusă incinta pătrată a unei mănăstiri, legată în partea de est cu o sală octogonală (1263—1284) ale cărei bolți se descarcă pe zidurile laterale și, în interior, pe o singură pilă centrală.

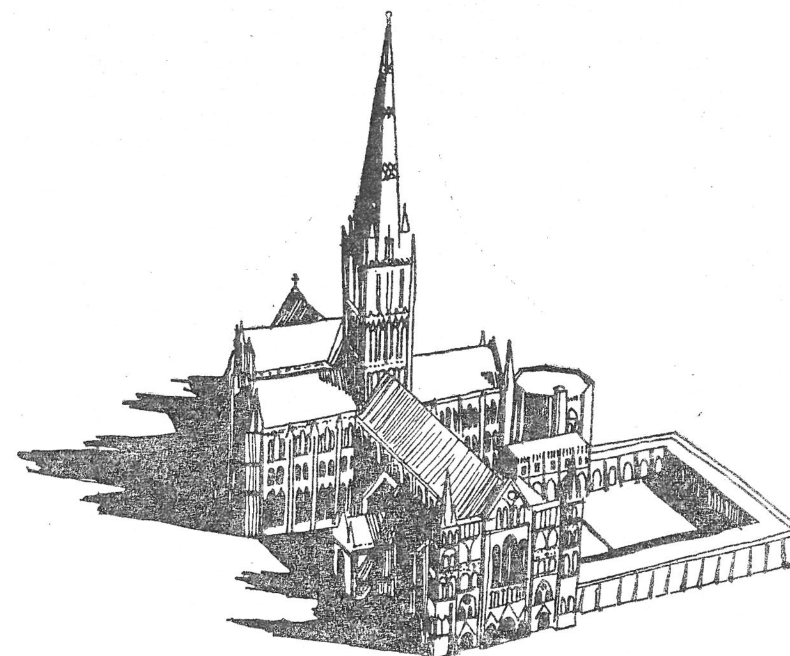

Fig. 122. Catedrala din Salisburry — ansamblu.

Goticul decorativ, fază de tranziție la stilul cunoscut sub numele de perpendicular, este caracterizat prin structuri logice, dar mai puțin elegante, prin tendința de lărgire a arcelor și prin marea varietate a motivelor decorative și a decupajului ferestrelor (catedralele din Wells, 1220—1242 și Lincoln, 1230—1280); Catedrala din Exeter (sec. XIV) prezintă turnuri gemene pe brațele libere ale transeptului.

Primul edificiu aparținînd *goticului perpendicular* este catedrala din Gloucester (1330), unde sînt folosite pentru prima oară și bolțile în evantai (1407).

Capela St. George din Windsor (1460—1520) și capela Colegiului Regal din Cambridge (fig. 123) (1446—1515) oferă exemple remarcabile de compoziții, armonizate cu decorul perpendicular și bolțile în evantai.

Cele mai reprezentative exemple ale *stilului Tudor* sînt turnurile de la Canterberry (1490—1503) (fig. 124).

Stilul gotic se răspîndește mult în provincie, unde au fost edificate nenumărate mici biserici parohiale.

Începînd cu secolul al XVI-lea, reședința nobiliară engleză prezintă unele înnoiri care o desprind din cadrul arhitecturii militare. Astfel, turnurile de apărare transformate în locuințe confortabile păstrează numai aspectul formal al caracterului de fortificație.

Trăsăturile gotice persistă în arhitectura civilă mai mult la colegii și alte edificii similare, pînă la infiltrarea noului stil al Renașterii.

ARHITECTURA GOTICĂ ÎN GERMANIA ȘI ȚĂRILE DE JOS. În Germania, stilul gotic este preluat din edificiile franceze aparținînd secolului al XIII-lea, prezentînd totuși și unele trăsături originale, cum ar fi turnurile ajurate.

Catedrala din Colonia (fig. 125) începută în 1248 și terminată abia în 1880, după planurile inițiale, oferă exemplul unei copii, ușor mărite dar mai puțin rafinate, a catedralei din Amiens. Aspectul greoi și monoton rezultă din repetarea detaliilor. La *catedrala din Marburg* (1257—1283),

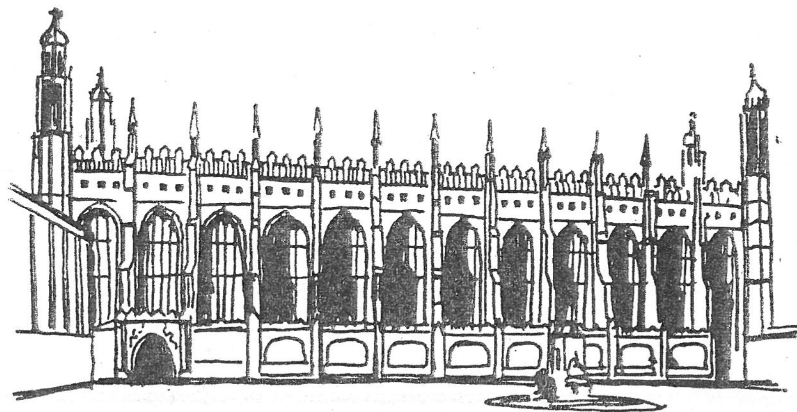

Fig. 123. Capela Colegiului Regal din Cambridge — vedere.

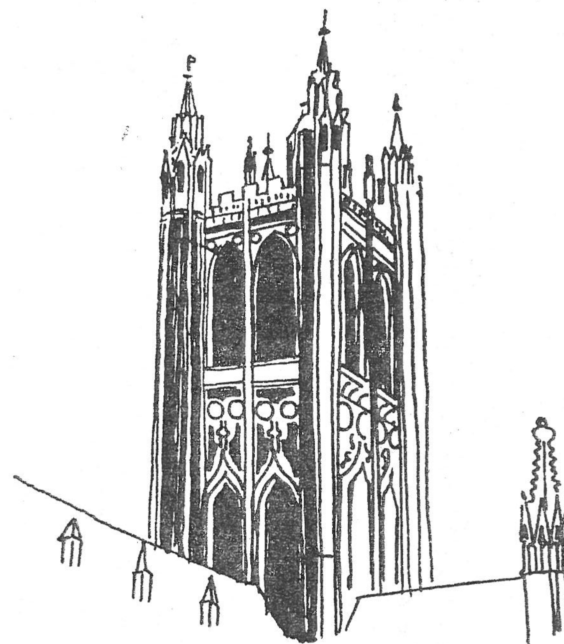

Fig. 124. Catedrala din Canterberry — turnul central. vedere.

nava mediană și colateralele au aceeași înălțime. *Catedrala din Ulm,* începută în 1390, prezintă interesante flețe ajurate, caracteristice școlii goticului german.

În Olanda, se dezvoltă tipul de plan al bazilicii—hală, cu o mare înălțime, ferestre înalte și înguste și turnuri mai puțin avîntate.

În Belgia, se face remarcată trăsătura aparte a edificării unor turnuri impozante, în cadrul arhitecturii civile din secolul XIV (*Primăriile din Louvain și Bruges,* 1376 — fig. 126). *Catedrala din Anvers* (1352 — sec. XVI) edificată sub influența bisericilor din nordul Franței, este îmbrăcată într-un atrăgător stil flamand.

ARHITECTURA GOTICĂ ÎN ITALIA. Stilul gotic din nordul Europei rămîne străin de gustul italian. Puținele edificii gotice datorate influenței din nord sînt *catedrala din Milano* (fig. 127), începută în 1386 și abația din Fossanova lîngă Roma (către 1200), copie a unor construcții similare din

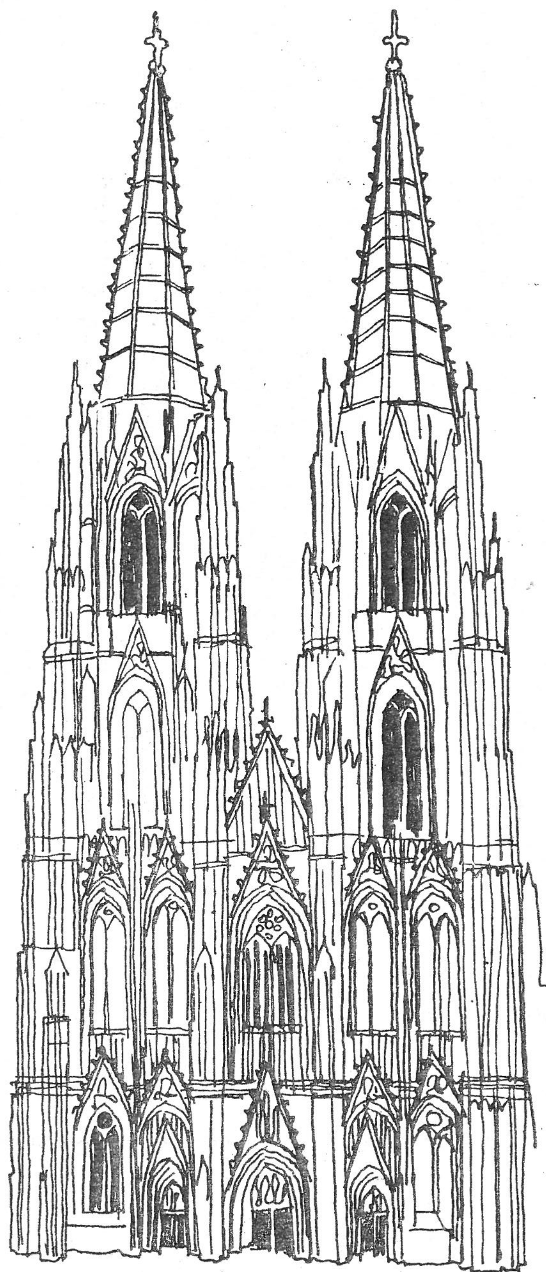

Fig. 125. Catedrala din Colonia — fațadă.

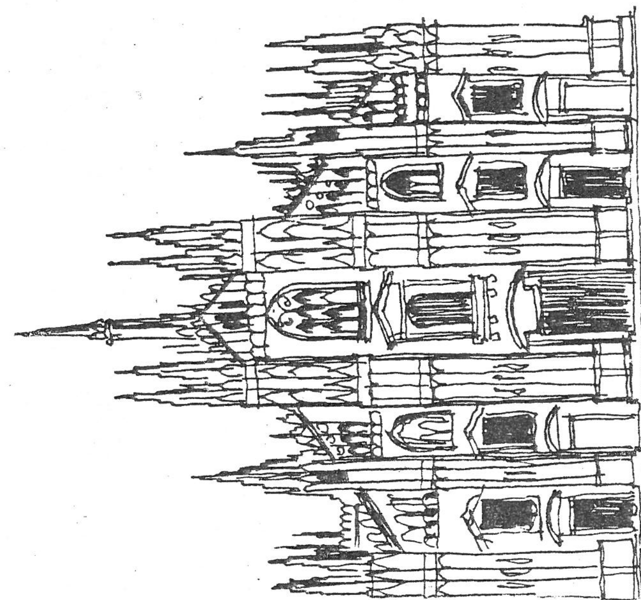

Fig. 127. Catedrala din Milano — fațadă.

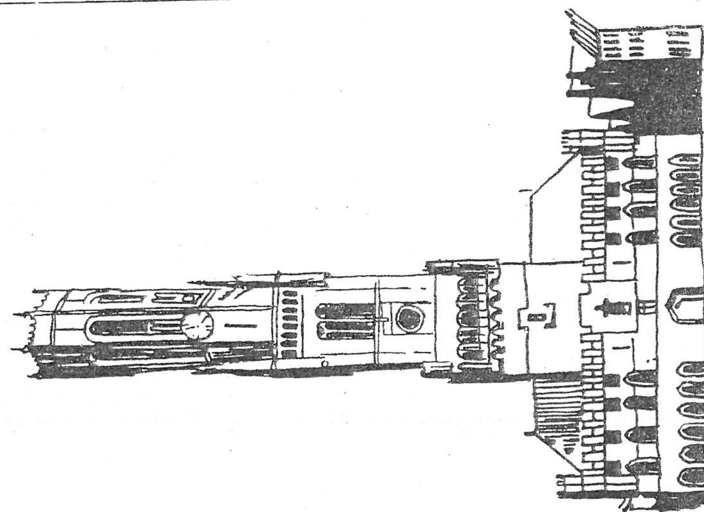

Fig. 126. Primăria din Bruges — fațadă.

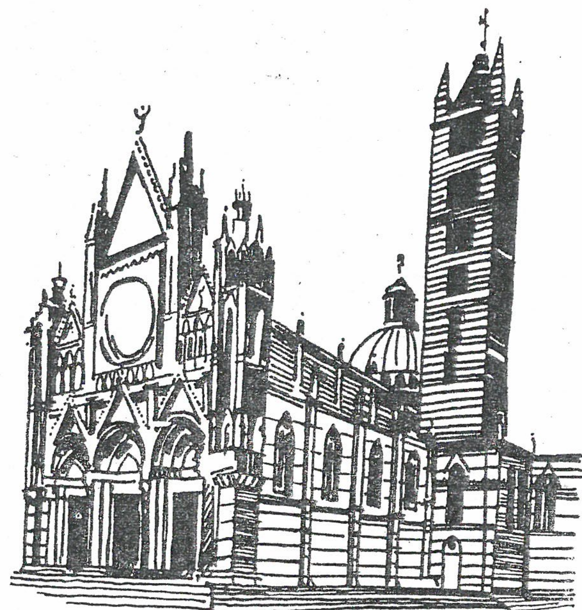

Fig. 128. Catedrala din Sienna — faţadă.

Burgundia. Catedrala din Milano, datorată constructorilor germani emigraţi, prezintă faţade laterale placate cu marmură albă şi decorată cu pinacluri şi statui. Ancadramentele de ferestre ale faţadei vestice, realizate într-o epocă mai tîrzie, prezintă detalii baroce, prinse la rîndul lor într-o ţesătură de elemente gotice executate la începutul veacului al XIX-lea.

În paralel cu influenţele primite din afară se dezvoltă în Italia un stil gotic propriu, datorat atît primelor bazilici creştine cît şi evoluţiei şcolii romanice lombarde şi avînd următoarele trăsături caracteristice: utilizarea în continuare a şarpantei bazilicale; arcade frînte; pile cu secţiunea circulară a goticului clasic.

În centrul Italiei (Florenţa şi Sienna) construcţiile sînt edificate din cărămidă şi îmbrăcate cu placaje din marmură prelucrată. Printre exemplele caracteristice se menţionează *catedrala din Sienna* (1245—1380) cu

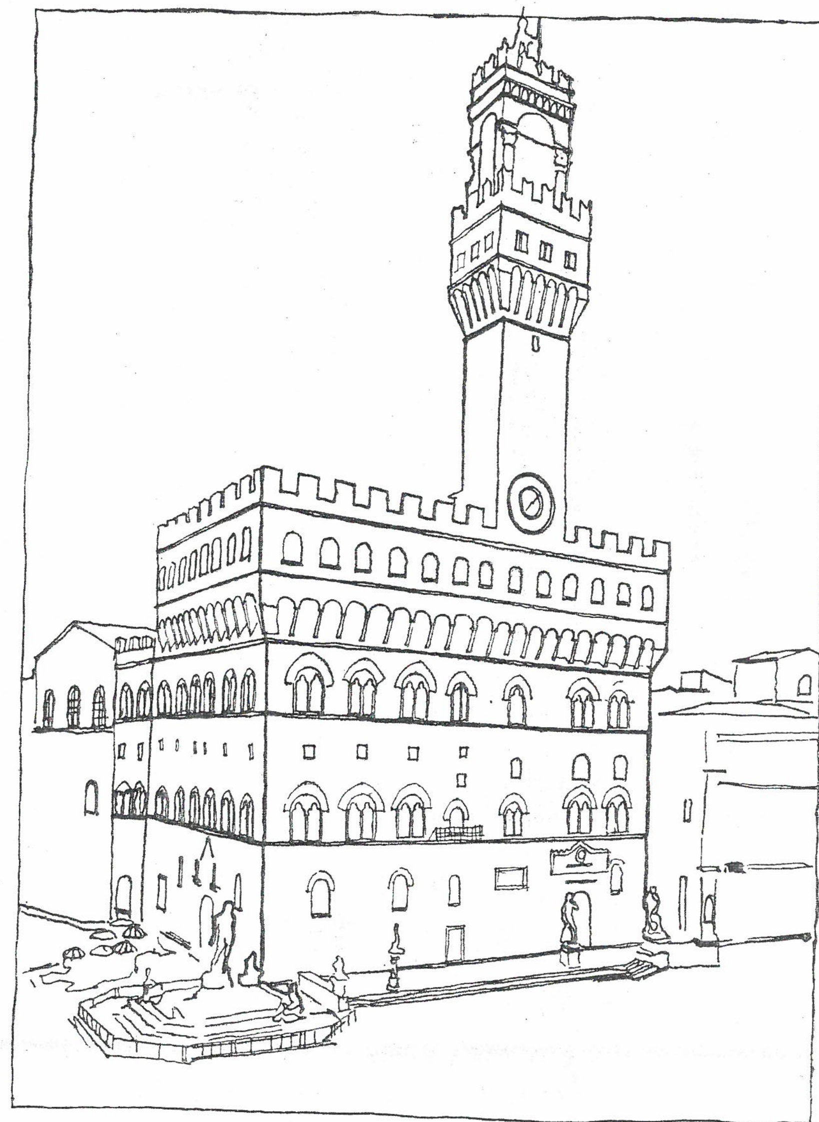

Fig. 129. Palazzo Vecchio din Florenţa — faţadă.

plan de tip cruciform și dom supraînălțat de un lanternou ridicat, la intersecția navei cu transeptul. Decorul din plăci de marmură în două culori alternate acoperă în întregime fațadele atît ale bisericii cît și pe acelea ale campanilei alăturate (fig. 128).

În arhitectura civilă din Italia se disting în această perioadă unele trăsături gotice, cum ar fi persistența turnurilor și a crenelurilor, chiar dacă în majoritate castelele, palatele și primăriile aparțin mai degrabă protorenașterii. Exemplele cele mai caracteristice sînt oferite de primăriile din orașele italiene Sienna și Florența (fig. 129).

8

Arhitectura Renașterii

Începutul secolului al XV-lea marchează apariția în Italia a unui fenomen de mare importanță culturală și ideologică, cunoscut sub numele de Renaștere.

Începînd cu secolul al XVI-lea, Renașterea se generalizează în țările Europei Occidentale și Centrale: Franța, Spania, Țările de Jos, Anglia și Germania, ajungînd pînă în Cehia, Moravia, Polonia, Ungaria.

În această perioadă apar primele elemente ale modului de producție capitalist. Iau ființă manufacturile, se dezvoltă comerțul, banul devine mijloc general de schimb. Descoperirea Americii și deschiderea drumului maritim spre Indii determină formarea noii piețe mondiale.

Avîntul economic stimulează gîndirea tehnică. Se dezvoltă știința, noi ramuri industriale, navigația, tiparul, mijloacele de apărare. Modul de producție capitalist creează premizele constituirii a două clase noi: burghezia și proletariatul. Se afirmă rolul burgheziei în consolidarea unității naționale a statelor și în apariția marilor monarhii, fapt care determină formarea limbilor și culturilor naționale.

Burghezia opune ideologiei feudale o nouă concepție despre viață, în prima parte a existenței sale, progresistă. Cultura umanistă, caracteristică Renașterii, este refractară dogmelor teologice medievale, avînd o pronunțată orientare laică. Tînăra cultură se sprijină pe redescoperirea antichității greco-romane, ale cărei manifestări literare, istorice, filozofice și artistice constituie un ideal al noilor năzuințe.

Elementul principal a cărui prelucrare constituie punctul de pornire al arhitecturii Renașterii este arhitectura romană antică. În forme simplificate, ecouri ale acesteia se întîlnesc la unele monumente romanice din Italia centrală, *baptisteriul* și *biserica San Miniato* din Florența (v. fig. 111), influențînd primele creații ale Renașterii timpurii. Mai tîrziu, elementele de arhitectură romană vor fi preluate direct de la sursa oferită de monumentele antice păstrate pe teritoriul Italiei.

Deşi a fost considerat „stil barbar", goticul a transmis Renaşterii italiene întreaga sa experienţă constructivă şi, mai ales, progresul realizat în arta boltirilor. Sisteme de acoperire variate, de la bolta semicilindrică la cupola pe pendentivi, au pătruns în Italia prin intermediul legăturilor strînse cu Bizanţul.

Ulterior, influenţa Renaşterii italiene în alte ţări europene, grefată pe tradiţiile locale, a determinat, acolo unde au existat condiţii sociale favorabile, stiluri cu caracteristici proprii fiecărei ţări.

În concepţia artiştilor Renaşterii, frumosul deriva în primul rînd din armonizarea proporţiilor, şi în al doilea rînd din utilizarea ordinelor. Ordinele au în acelaşi timp valoare de ornament, de măsură şi de control, ele asigurînd unitatea operelor. Claritatea absolută a formelor — atît în ansamblu cît şi în detaliu — tindea, pe de o parte, către glorificarea personalităţii umane, pe de altă parte, către limitarea spaţiului în raport cu dimensiunile omului.

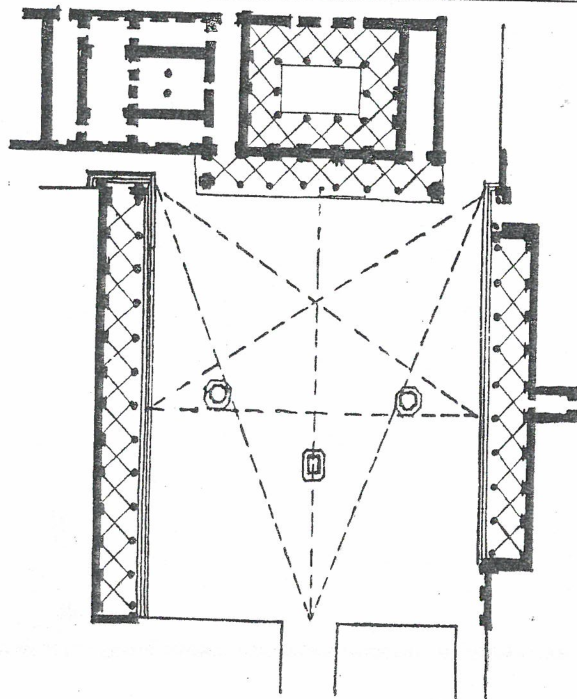

Fig. 130. Piaţa Annunziata din Florenţa — plan.

Spiritul raţionalist al Renaşterii înlocuieşte verticalitatea gotică cu linia orizontală, iar haosul medieval — cu articularea volumelor, cu o viziune plastică şi un decor nou.

Unele opere ale Renaşterii tîrzii şi ale manierismului anunţă barocul, care se va dezvolta începînd cu sfîrşitul secolului XVI în întreaga Europă.

URBANISMUL. Renaşterea a moştenit din perioada feudală reţeaua stradală, masivele construite şi spaţiile libere, organizate strîns în jurul primăriei şi bisericii.

Creşterea populaţiei urbane sub impulsul dezvoltării forţelor de producţie, a prilejuit apariţia de nuclee alcătuite din clădiri monumentale sau ansambluri de clădiri (fig. 130 şi 131). Pe de altă parte, mulţi dintre arhitecţii Renaşterii n-au ezitat să intervină asupra operelor predecesorilor,

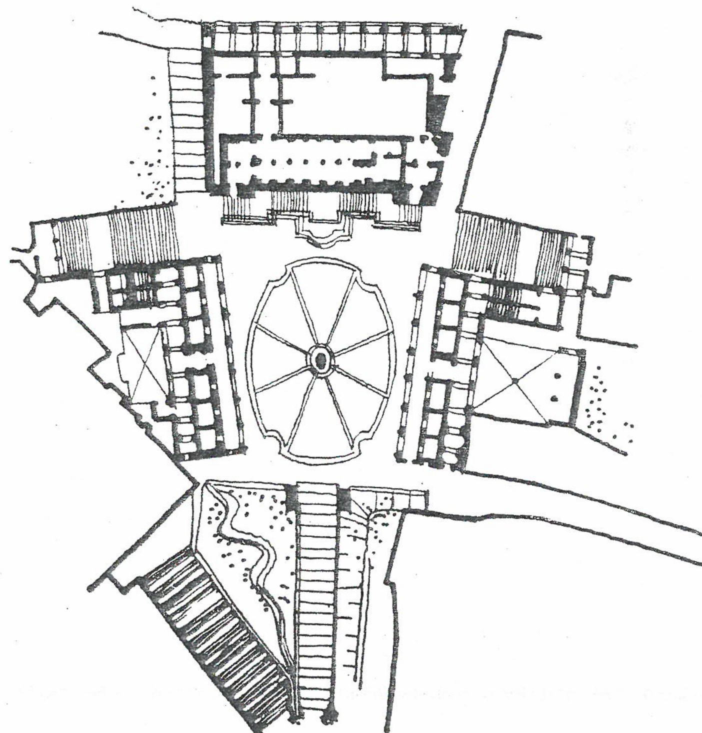

Fig. 131. Piaţa Capitoliului din Roma — plan.

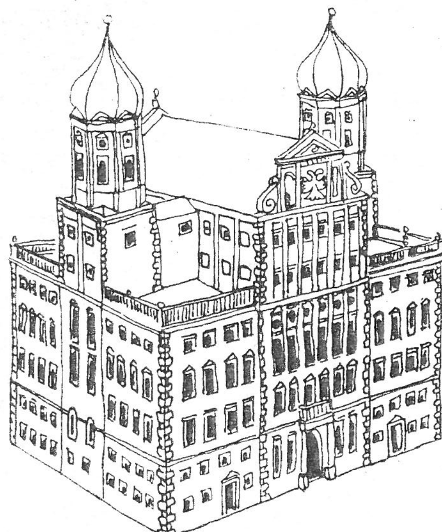

Fig. 133. Primăria din Augsburg.

fie dărîmînd și reconstruind, fie adaptîndu-le noilor nevoi și gusturi, prin restructurări de fațade etc.

Intervenția asupra siluetei orașelor se afirmă prin apariția accentelor dominante ale cupolelor (fig. 132). Abia în secolul al XVII-lea are loc o intervenție pe orizontală, prin extinderea orașului în afara zidurilor medievale și construirea de noi ziduri de apărare, cu un caracter mai ordonat.

PROGRAME. *Primăriile* și alte încăperi necesare activității consiliului orășenesc sînt moștenite din perioada precedentă și amenajate în vechile palate. În alte țări europene (Franța, Germania, Țările de Jos, Spania) programul primăriei este reluat în Renaștere, cu planuri compuse pe axe de simetrie, avînd ca centru de compoziție sala de consiliu (fig. 133).

Palatul nobiliar urban are ca prototip planul cristalizat în prima Renaștere florentină din Italia (fig. 134). În jurul unei curți interioare, dispusă după una sau două axe de simetrie și înconjurată de portice, sînt grupate încăperi pe trei registre. Elementele porticelor constituie o mare varietate de folosire a ordinelor. Tratarea fațadelor comportă o ordine impusă de alternări ritmice între plin și gol. Exemplul italian este urmat și de alte țări. Astfel, din perioada școlii naționale a Renașterii franceze datează edificarea marilor ansambluri de palate cu aripi ample articulate prin pavilioane cu dom, avînd multiple curți de onoare și grădini monumentale.

Vila Renașterii îndeplinește două funcțiuni: de agrement și de sediu „la țară" al negustorului sau nobilului, proprietar de pămînturi. Mult dezvoltată în perioada tîrzie a Renașterii italiene, vila prezintă o mare varietate de forme și procedee compoziționale (fig. 135).

Clădirile de învățămînt, cum sînt școlile teologice cu un pronunțat caracter laic al programului de învățămînt, iau ființă pe lîngă biserici și mănăstiri. În Italia, Anglia și Spania se construiesc universități, iar în centrele culturale apar biblioteci publice.

Așezămintele de caritate (spitale și orfelinate) prezintă planuri cu una sau mai multe curți interioare (fig. 136). În procedeele compoziționale ale fațadelor se aplică regulile stabilite pentru prelucrarea arhitecturii antice.

Corespunzînd desfăşurării unei intense activităţi comerciale în centre importante, iau fiinţă programe noi: bănci (monetării), depozite de mărfuri, hale de vînzare a produselor, localuri de birouri etc.

Programele religioase — edificiile de cult — se dezvoltă după două tipuri de structuri: biserici bazilicale (în formă de cruce latină) şi biserici pe plan central.

Bisericile bazilicale cu trei nave, plafon drept sau boltit şi cupolă ridicată la intersecţia navei mediane cu transeptul, au avut ca model prototipul bazilicii creştine, împărţită în trei nave. Modelul bazat pe prelucrarea tipului bazilical cu trei nave (prin dezvoltarea navei mediane şi reducerea navelor laterale la simple nişe-capele) şi cupolă, devine prototipul bisericii iezuite, reprodus în toate ţările catolice.

Faţadele sînt rezolvate fie unitar, cu arc central dominant, avînd antablament clasic şi fronton (fig. 137), fie legînd prin intermediul unor volute monumentale elementul înalt care exprimă nava mediană supraînălţată cu navele laterale scunde. În plus, ele sînt îmbogăţite cu pilaştri cu coloane angajate sau chiar cu ordine suprapuse.

— Bisericile pe plan central, în formă de pătrat, cerc, poligon sau cruce greacă (avînd braţele egale exprimate liber — fig. 138 — sau înscrise într-un pătrat), deasupra căruia se ridică o cupolă, au avut ca model realizări similare, aparţinînd antichităţii romane sau arhitecturii bizantine.

Constructorii Renaşterii au îmbogăţit experimentele tehnice ale înaintaşilor. Zidăria, realizată din piatră sau cărămidă, are, pe de o parte, un rol portant (ca în arhitectura romanică) şi pe de altă parte, în unele cazuri, un rol de umplutură (ca în gotic, — fig. 139).

Acoperişul primeşte o învelitoare din olane sau metal, mai rar din ardezie sau plăci de piatră. Panta învelitorii este mai mică în ţările calde. În ţările mai reci se construiesc acoperişuri înalte, cu lucarne bogat ornamentate şi coşuri monumentale, tratate ca elemente de arhitectură.

Planşeele interioare sînt construite din lemn sau în diferite sisteme de bolţi.

În construcţia cupolei, trecerea de la planul pătrat la tamburul circular se face, după procedeul bizantin, prin intermediul pendentivilor. Cînd este alcătuită, ca cea a Domului din Florenţa, din două coji legate prin nervuri, cupola permite atît uşurarea construcţiei, cît şi realizarea ei pe deschideri mari.

Integrîndu-se în oraşul medieval, monumentele Renaşterii nu dispun în general de perspective care să le facă vizibile de la distanţă. Două elemente sînt însă caracteristice concepţiei spaţiale rinascimentale: cupola — capabilă să domine silueta oraşului — şi edificiul pe plan central, monumental şi coerent prin proporţii, nu prin dimensiuni.

Trebuie subliniat caracterul intim, de „salon descoperit", al unor pieţe şi curţi interioare, derivat din compoziţia studiată a succesiunii arcadelor (fig. 140).

Viziunea plastică creşte o dată cu interpretarea corectă a elementelor arhitecturii romane: jocul de lumină şi umbră al volumelor conferă o

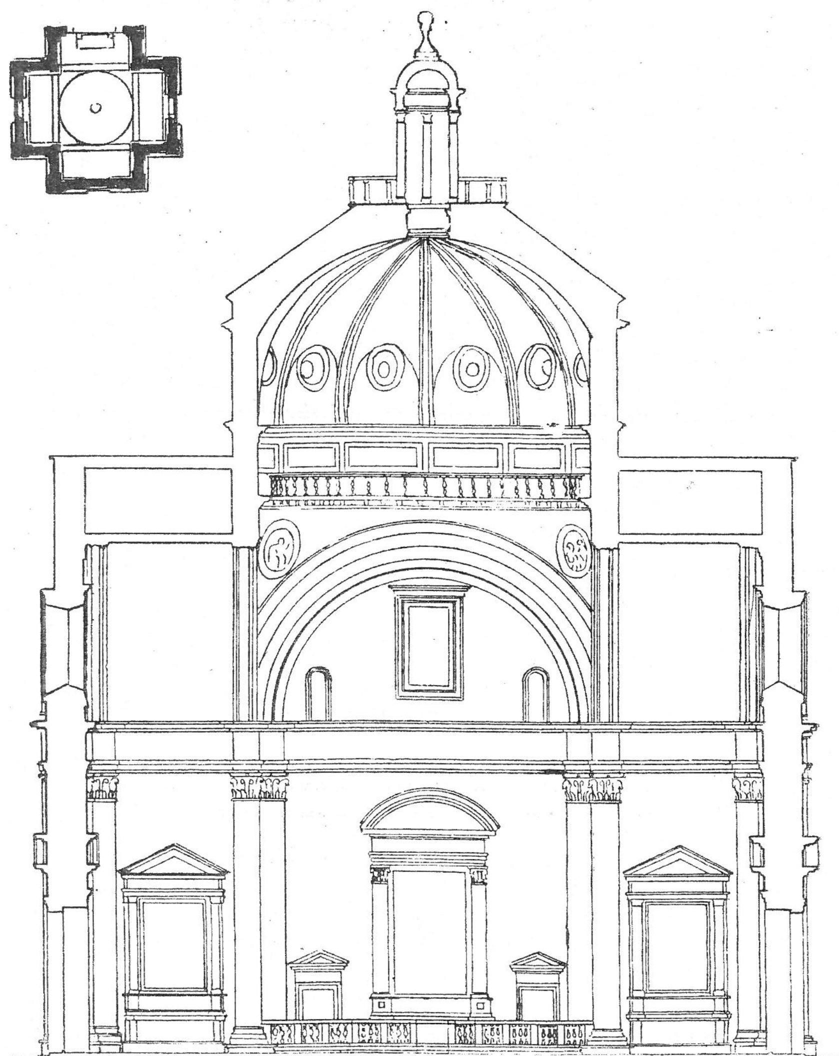

Fig. 138. Santa Maria delle Carceri din Prato — secție.

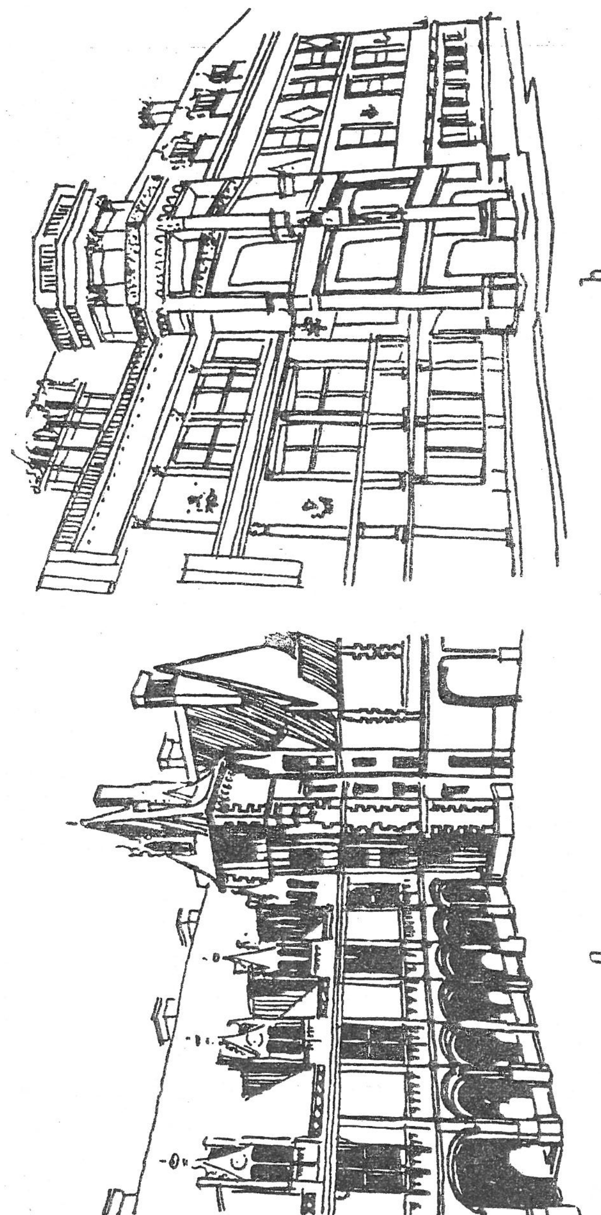

Fig. 139. Castelul din Blois;
a — aripa Ludovic XII; *b* — aripa Francisc I.

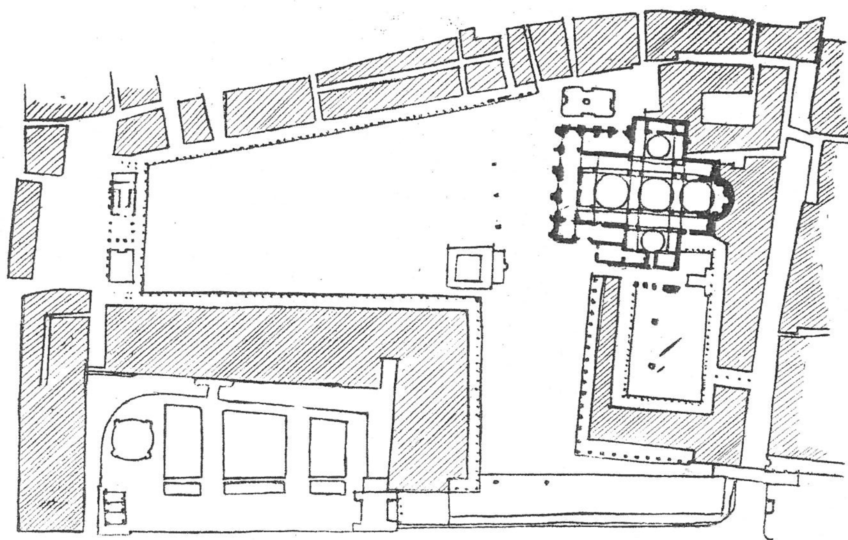

Fig. 140. Piața San Marco din Veneția — plan.

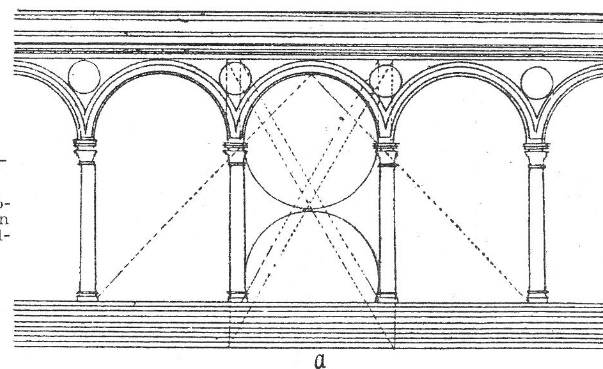
mobilitate din ce în ce mai expresivă. Caracterul arhitecturii este deschis, legătura cu exteriorul făcîndu-se prin portice, galerii sau logii (fig. 141).

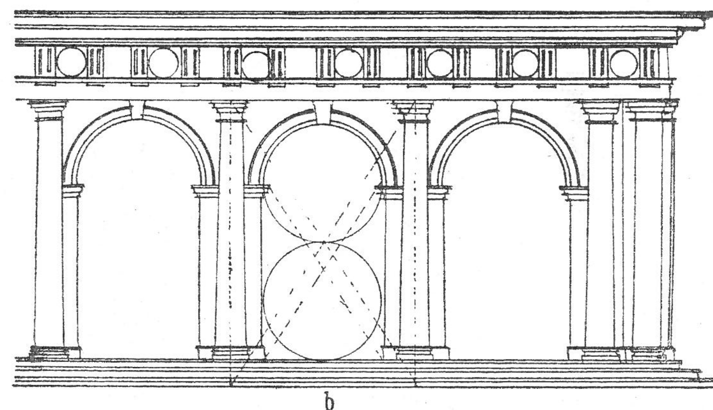
Spațiul interior este o împletire a funcționalității cu disciplina impusă de regulile matematice ale modulării (v. fig. 138). Studiul proporțiilor corpului omenesc determină un nou raport între om și spațiu, bazat pe echilibru, calm și repaus. Palatul se transformă într-o locuință confortabilă și luminoasă, cu spațiul riguros delimitat.

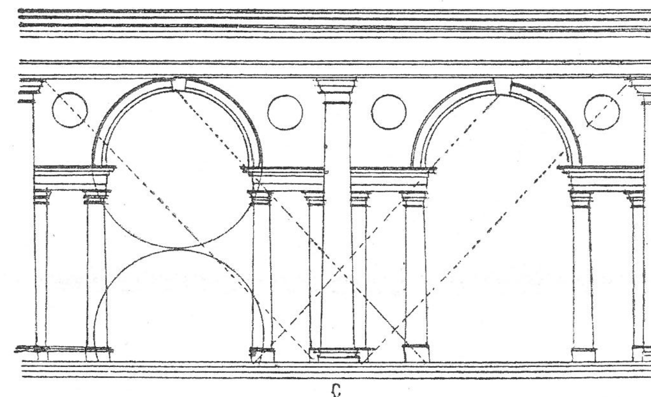
Cupola rinascimentală nu înseamnă numai o îndrăzneală tehnică, ci și reflectarea unei noi concepții spațiale, însăși rațiunea de a fi a monumentului. Întreaga structură a edificiului încoronat cu cupolă contribuie la susținerea acesteia.

Plastica decorativă a beneficiat de o tehnică specială a prelucrării pietrei, a incrustațiilor cu plăci de marmură în desene și culori diferite. Din piatră sînt realizate de asemenea elementele de susținere, prelucrate după modele decorative specifice diferitelor regiuni. Teracota naturală sau smălțuită în culori, se folosește la ancadramente și la diferite alte elemente decorative. De asemenea este frecventă tehnica numită „sgrafitto", care constă în executarea de desene prin zgîriere în diferite straturi de tencuieli suprapuse (fig. 142).

Fig. 141. Trasee de arcaturi:
a — Baptisteriul din Florența; b — Biblioteca din Veneția; c — Basilica palladiană din Vicenza.

Motivele sculpturale cu caracter figurativ, împletite cu elemente vegetale, îmbracă vaste suprafețe de zidărie, portale, pilaștri, frize. La interior unele mari panouri pictate sînt încadrate de rame împodobite cu stucaturi. Decorația are calitatea de a fi organic încadrată în formele arhitecturale, sinteza artelor realizîndu-se în baza unei colaborări perfecte dintre artiști. Totuși, caracteristica esențială a decorului Renașterii rămîne introducerea ordonanței clasice, inspirată din monumentele romane.

RENAȘTEREA ÎN ITALIA. Factorii care au determinat în esență începuturile Renașterii în Italia au fost: progresul economic, instalat în urma procesului de apariție a noilor relații de producție; rolul de mecenat al marilor familii de financiari; existența unui fond tradițional (antichitatea, bizantinul, goticul și prerenașterea) și, în sfîrșit, cunoștințele multilaterale ale artiștilor, adepți ai culturii umaniste și buni cunoscători ai antichității.

Arhitectura Renașterii italiene urmărește legile matematice ale proporțiilor și perspectivei, legînd idealul pentru frumos de o concepție rațională. Apar noi programe de arhitectură laică.

Caracterul deschis și unitar, claritatea compozițiilor, preferința pentru orizontală și folosirea ordinului — în același timp structură, măsură și decor — sînt numai cîteva din elementele care au determinat înnoirile care au avut loc.

În Italia, Renașterea cunoaște trei perioade: Renașterea timpurie, perioada de apogeu și Renașterea tîrzie.

RENAȘTEREA TIMPURIE (QUATTROCENTO). Renașterea timpurie (1420—1500) se dezvoltă mai ales în centrul și nordul Italiei, diferențiindu-se pe școli: școala toscană (cu centrul la Florența), școala lombardă (cu centrul la Milano) și școala venețiană. Este perioada de căutare și formare a noului stil, în care persistența tradiției conferă acestei arhitecturi un farmec aparte.

Școala toscană. Două evenimente au avut loc în Florența la începutul secolului al XV-lea, care au precedat și prefațat apariția Renașterii:

— concursul pentru porțile *Baptisteriului* (v. fig. 141, *a*) cîștigat în 1402 de *Ghiberti;* opera se remarcă prin redarea unor scene în spiritul artei antice;

— concursul din anul 1420 pentru cupola catedralei gotice începută la sfîrșitul veacului al XIII-lea, *Santa Maria del Fiore* — cîștigat de *Brunelleschi*, al cărui proiect s-a evidențiat prin îndrăzneala tehnică și unitatea gîndirii spațiale (v. fig. 132).

Influențat de structura cupolei baptisteriului, Brunelleschi a conceput cupola catedralei, ridicată pe un plan octogonal (v. fig. 132, *b*), într-o formă alungită și alcătuită din două coji, solidarizate prin nervuri (v. fig. 132, *c*). Alături de Domul din Florența, Brunelleschi a proiectat și executat numeroase alte edificii cu caracter religios și civil, printre care tot în Florența, Capela Pazzi și Ospedale degli Innocenti.

Capela Pazzi (ridicată lîngă biserica Santa Croce), începută în 1429, are planul de forma unei cruci grecești și este încoronată de o cupolă

umbrelară (fig. 143). Fațada este pusă în evidență de o arcadă centrală încadrată de portice.

Ospedale degli Innocenti (v. fig. 136) are încăperile grupate în jurul unei curți interioare mărginită de portice. Fațada principală, care ocupă latura sudică a pieței Annunziata, este precedată de un grațios portic cu arcadele sprijinite direct pe coloane și cu timpanele decorate cu medalioane de ceramică.

Palatul Medici-Riccardi (construit de Michelozzo Michelozzi în 1459) avînd încăperile grupate în jurul unei curți interioare cu portice, a constituit prototipul palatelor Renașterii (v. fig. 134).

Bisericile *San Francesco din Rimini* (1450) și *Sant' Andrea din Mantua* (v. fig. 137), creațiile lui Alberti, ilustrează noile tendințe romane ale dezvoltării Renașterii. La palatul *Ruccellai* (1446) același Alberti utilizează pentru prima oară procedeul roman al ordinelor suprapuse, într-un relief plat (fig. 144).

Artiștii Renașterii florentine au răspîndit ideile lor în multe orașe ale Italiei.

Școala lombardă. Persistența tradiției locale imprimă Renașterii timpurii lombarde forme ale goticului și procedee constructive tradiționale lombarde, în special zidăria de cărămidă aparentă cu decor ceramic.

Monumentul caracteristic al școlii lombarde este *Certosa din Pavia* (fig. 145), începută la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Influențînd, alături de Ospedale Maggiore din Milano arhitectura Renașterii din nord, ca și cea din alte țări europene, această biserică fastuos decorată îmbină tradiția gotică cu noile tendințe.

La Milano în cadrul școlii lombarde (între anii 1470—1499) se înscrie și începutul activității lui *Donato Bramante* (1444—1514), care prelucrînd tradițiile locale în forme și concepții spațiale noi a influențat întreaga arhitectură a Renașterii lombarde. Un exemplu caracteristic este oferit de corul, transeptul și cupola bisericii *S-ta. Maria delle Grazie,* concepute după principiile unui edificiu central alipit unui plan de structură gotică (fig. 146).

Școala venețiană. În regiunea Veneto arhitectura Renașterii are un caracter predominant decorativ, rezultat al sintezei dintre influența orientală, persistența formelor goticului și preluarea unor elemente caracteristice Renașterii lombarde. Remarcabile din acest punct de vedere sînt cîteva din palatele de pe Canal Grande, printre care renumita Ca D'oro (arhitect Bartolomeo Buon).

Curtea interioară a *Palatului Dogilor* este completată de *Pietro Lombardi* (1435—1515) într-un stil delicat ornamentat și ordonat. *Procurațiile Vechi* și *Turnul Orologiului* din Piața San Marco sînt concepute de *Mauro Coducci* (1440—1504) într-o arhitectură potrivită cu aceea a Palatului Dogilor. Bisericile ridicate în această perioadă oferă exemple de edificii realizate după planuri bazilicale, formele Renașterii integrîndu-se prin

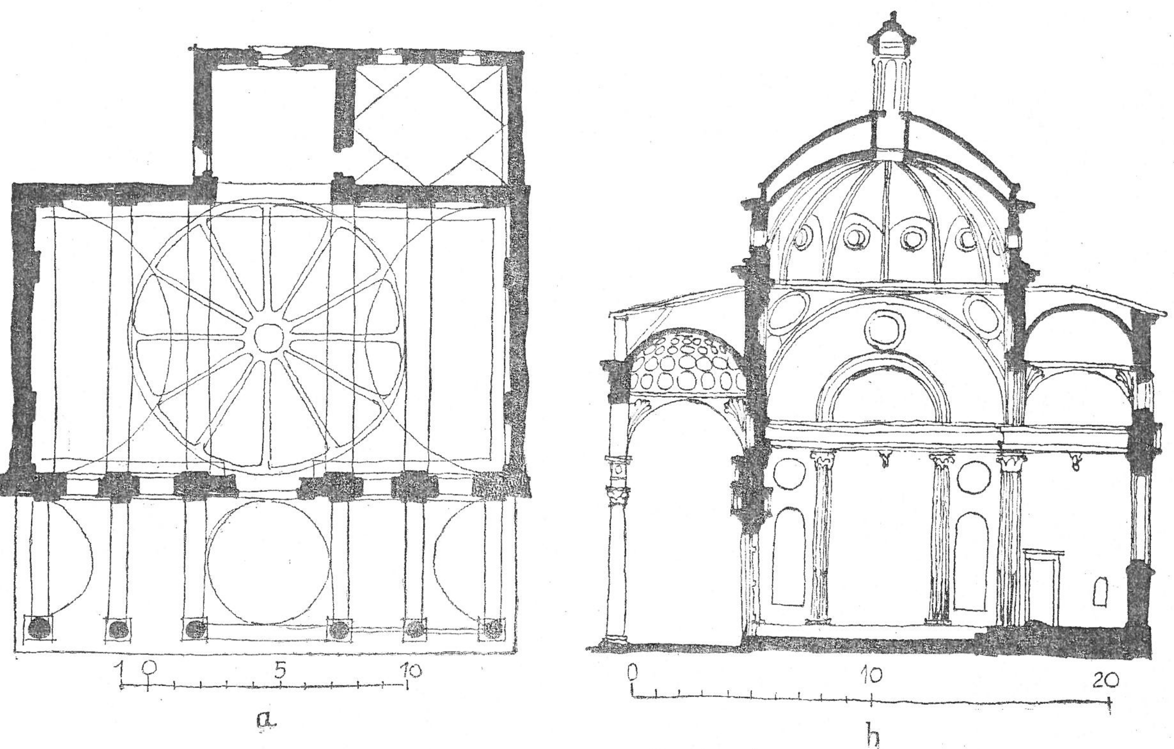

Fig. 143. Capela Pazzi din Florența:
a — plan; b — secțiune.

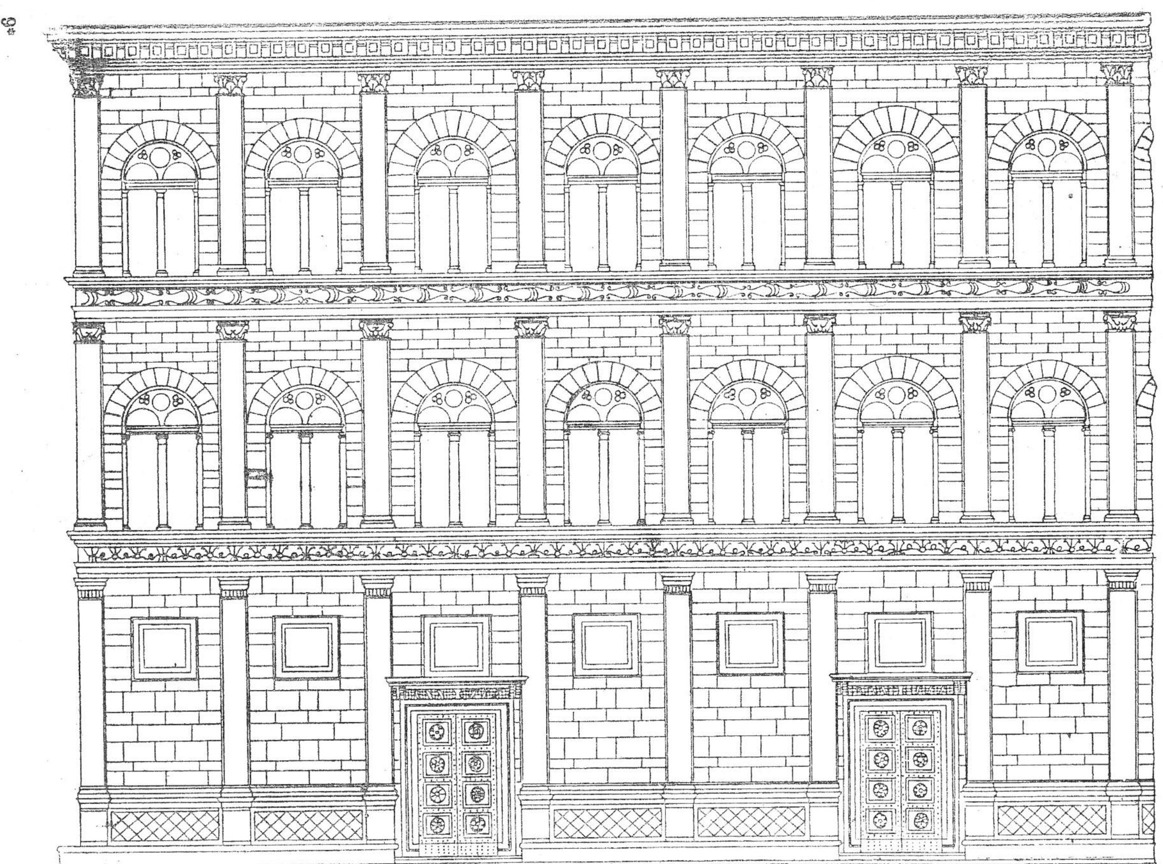

Fig. 144. Palatul Ruccelai din Florența — fațadă.

Fig. 145. Certosa din Pavia — fațadă.

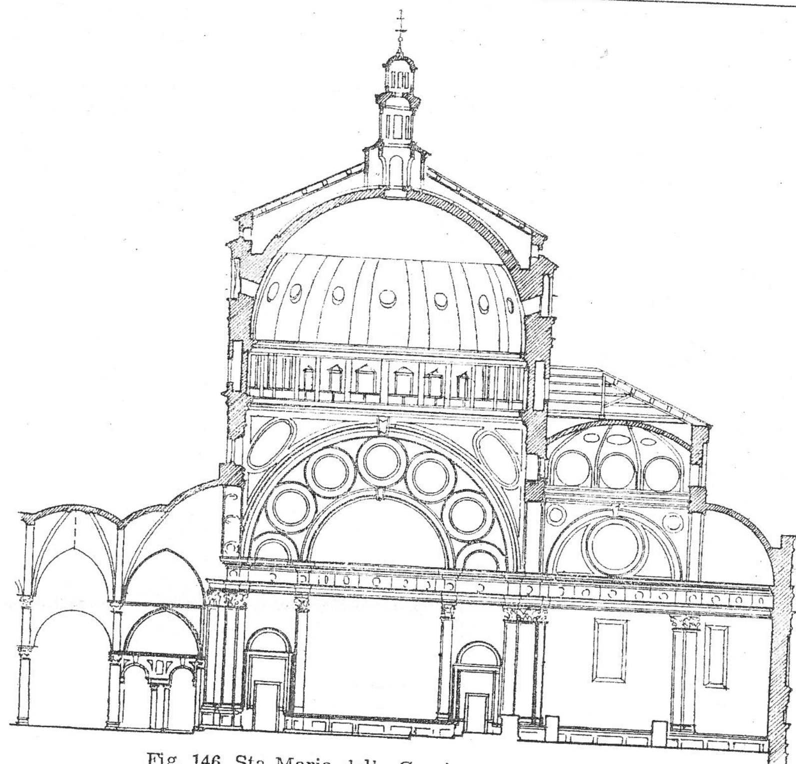

Fig. 146. Sta Maria delle Grazie din Milano — plan.

preocuparea de ordonare a elementelor tradiționale din nordul Italiei (S-ta Maria dei Miracoli — fig. 147 — sau Zaccarie). *Palatul Vendramin-Calergi,* realizat pe trei niveluri în forme deschise și ritmate, constituie prototipul palatului venețian (fig. 148).

APOGEUL RENAȘTERII (CINQUECENTO, 1500—1550). La sfîrșitul secolului al XV-lea, schimbările din viața politică și economică a Europei determină începutul decăderii orașelor italiene. Centrul artistic se mută de la Florența la Roma, unde marile construcții inițiate de Vatican reprezintă ofensiva bisericii catolice pentru recîștigarea prestigiului șubrezit de Reformă.

Noua treaptă de dezvoltare a arhitecturii Renașterii italiene se conturează prin forme cu o mare forță de expresie, mai apropiate de caracterul roman.

Desenele rămase de la *Leonardo da Vinci* (1452—1519) — artist genial, pictor, sculptor, arhitect cu vaste cunoștințe în diferite domenii științifice — dezvăluie varietatea concepțiilor sale asupra clădirii de tip central.

Donato D'Angelo Bramante (1444—1514) format la Milano, realizează la Roma în anul 1502 grațiosul *Tempietto de la San Pietro în Montorio* (fig. 149). Caracterul roman, simplu și organic al acestei mici clădiri centrale — înconjurată cu o colonadă dorică și acoperită cu o cupolă semisferică — marchează începuturile apogeului Renașterii.

În cadrul activității de la *Vatican,* Bramante amenajează ansamblul de *curți monumentale* (Cortile di Belvedere, Cortile di San Damasso și Cortile della Pigna — fig. 150) și începe, pe baza unui proiect personal,

Fig. 147. Sta Maria dei Miracoli din Veneția — fațadă.

Fig. 148. Palatul Vendramin-Calergi din Veneția — fațadă.

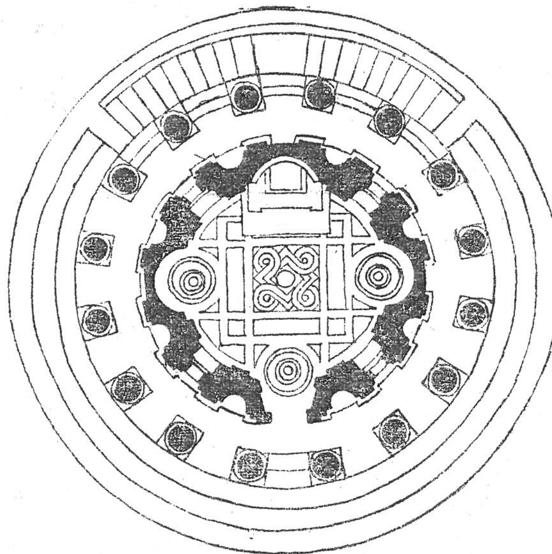

Fig. 149. Tempietto di San Pietro din Roma.

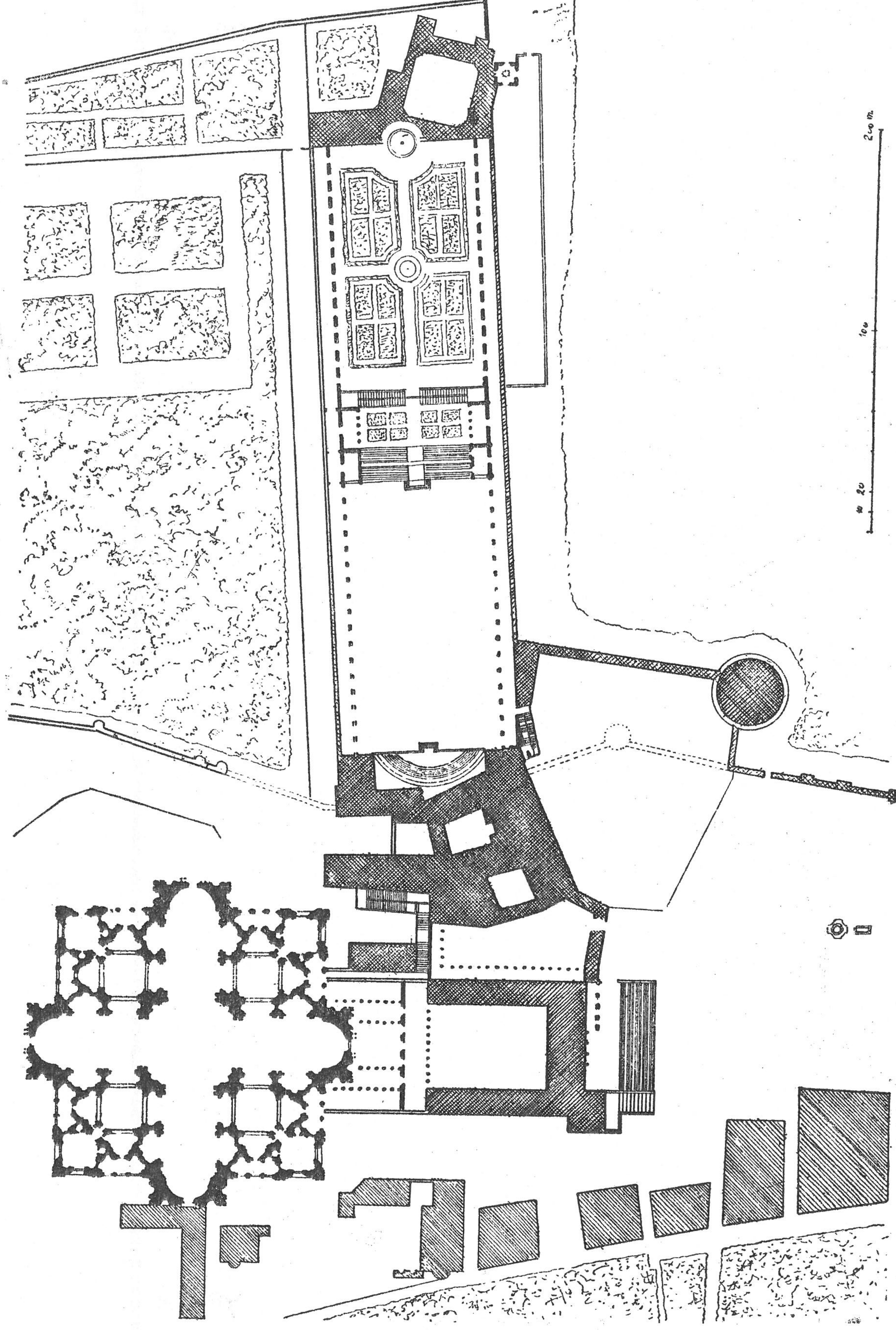
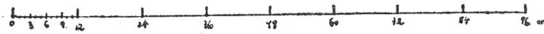

Fig. 150. Curţile Vaticanului, plan.

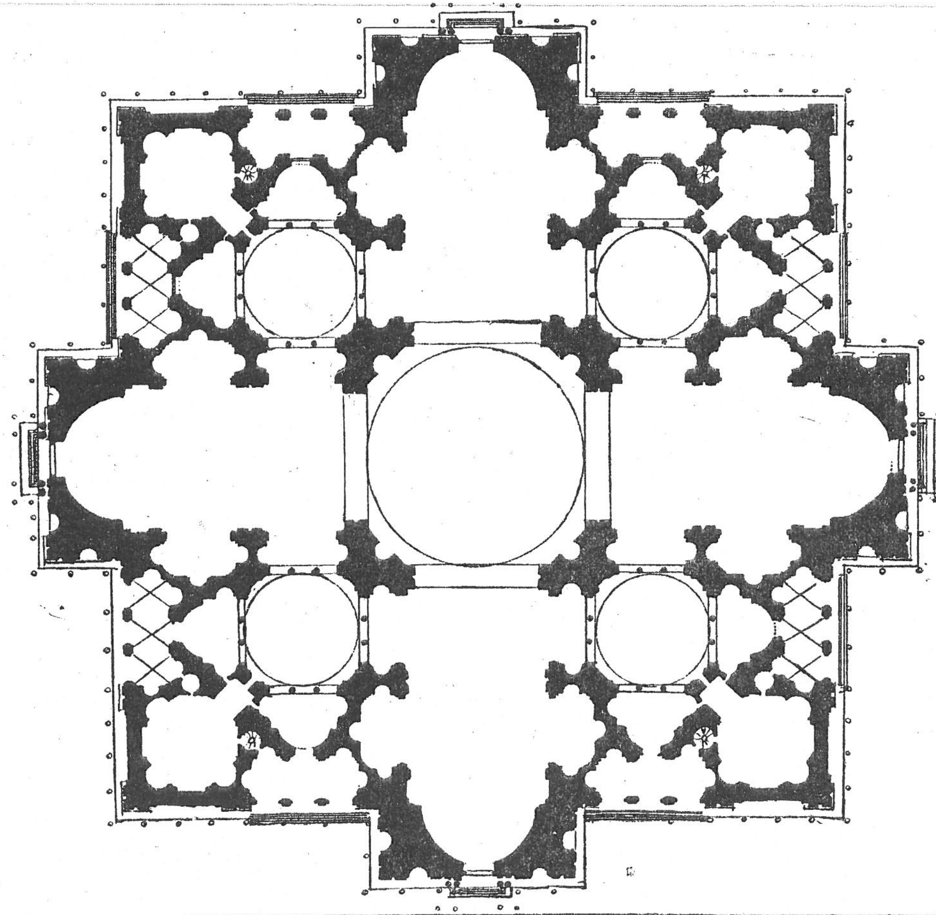
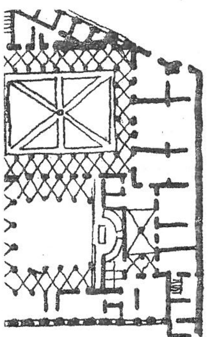
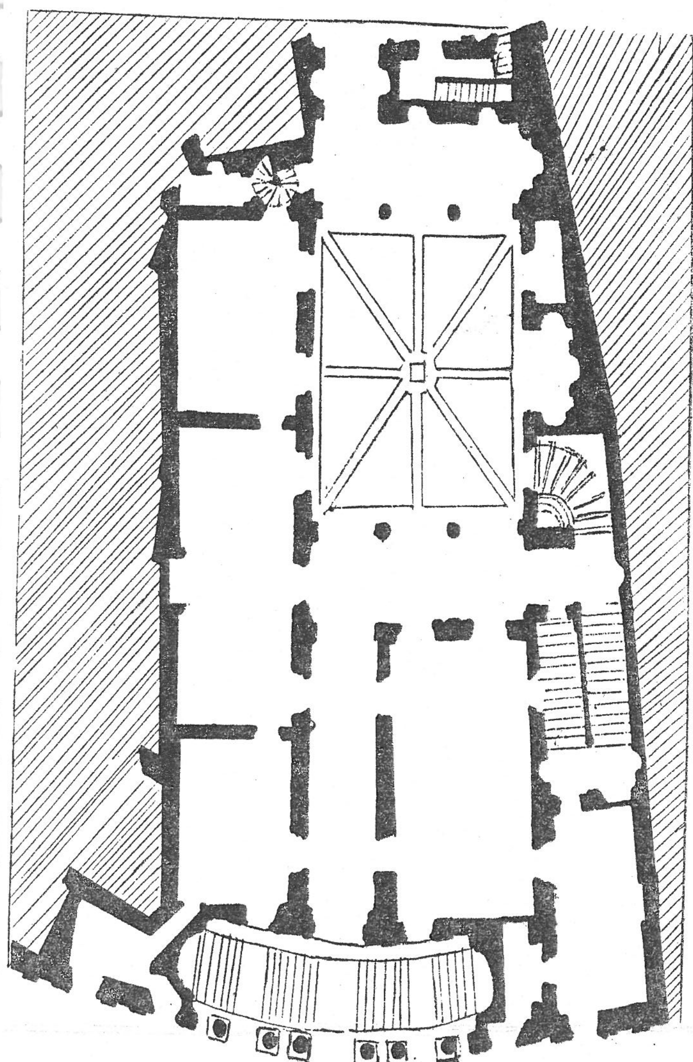

Fig. 151. Bazilica San Pietro din Roma, planul lui Bramante.

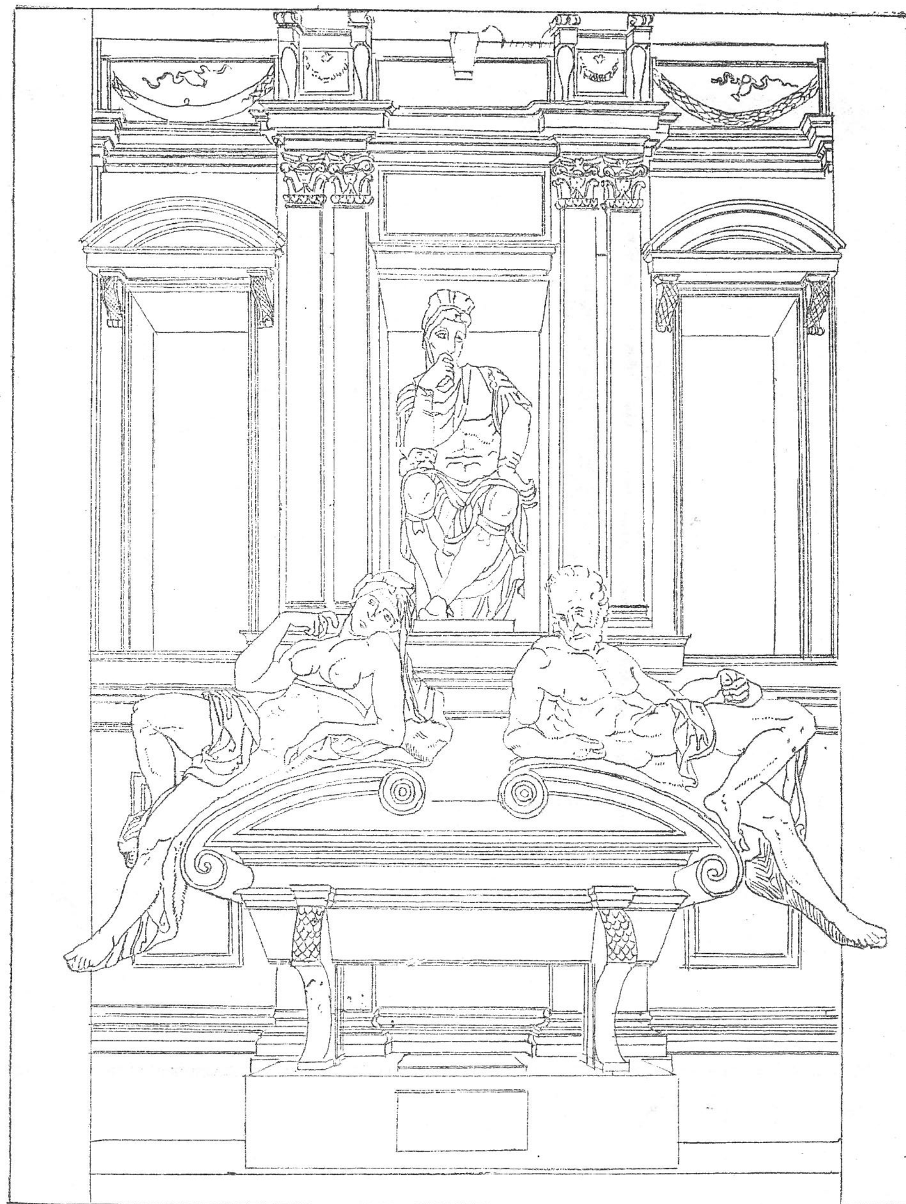

a

b

Fig. 153. Palatul Massimo din Roma:
a — plan; *b* — fațadă.

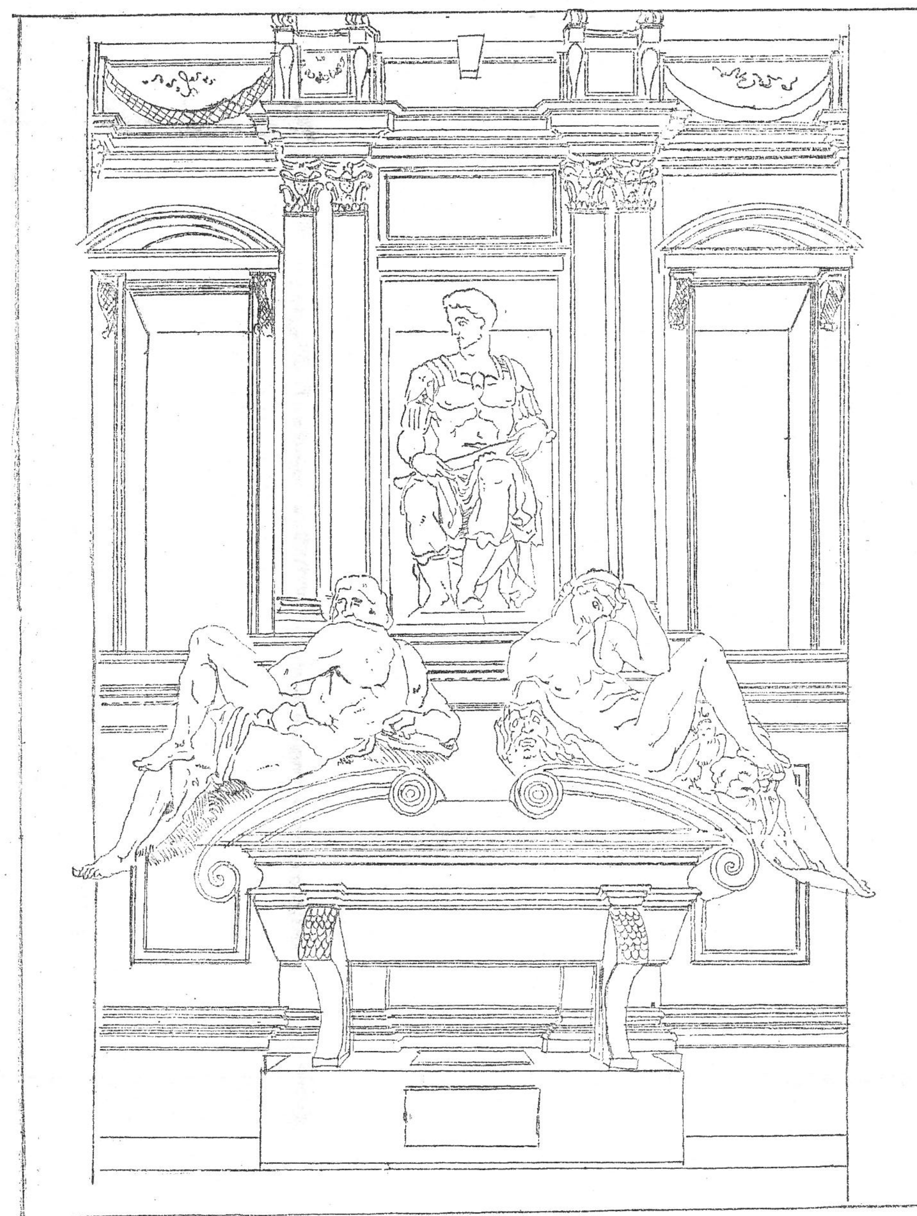

Fig. 156. Capela Medici din Florența, detaliu interior.

construcția *catedralei Sf. Petru*. Concepută pe un plan în cruce greacă înscrisă (fig. 151), compoziția repetă de patru ori motivul ansamblului, rezervînd spațiul central acoperirii cu o gigantică cupolă. *Palatul Cancelleriei* din Roma oferă exemplul unei compoziții de trei niveluri, cu două curți interioare, fațadele fiind îmbogățite la etaje cu șiruri de pilaștri dubli (fig. 152).

Urmașii lui Bramante la Roma contribuie la definirea caracteristicilor apogeului Renașterii. *Villa Madama*, palatele *Massimo alle Collone* (fig. 153) și *Farnese* (fig. 154) de la Roma, sînt deosebit de reprezentative pentru noile tendințe, avînd fațadele tratate după noi principii compoziționale, inspirate din stilul viguros al lui Bramante.

În această perioadă este completat ansamblul Pieții San Marco din Veneția cu biblioteca (fig. 155), monetăria (Zecca) și loggetta, edificii realizate de Jacopo Sansovino (1468—1570).

MICHELANGELO (1475—1564) geniu creator multilateral, exprimă spiritul epocii printr-un limbaj artistic viguros și personal. Operele sale de arhitectură capela Medici (fig. 156) și biblioteca laurențiană din Florența, piața Capitoliului din Roma (v. fig. 131) sînt exemplele unei remarcabile viziuni de plastică a volumelor și decorului (fig. 157). Michelangelo lucrează cu mase mari, folosind ordinul colosal (fig. 158), articulînd marile volume, întărindu-le expresia prin contraste de umbră și lumină. *Cupola catedralei Sf. Petru* din Roma, proiectată de el, devine întruchiparea năzuințelor artiștilor Renașterii, exprimată în ideia clădirii centrale (fig. 159).

RENAȘTEREA TÎRZIE ȘI MANIERISMUL (1550—1580). În a doua jumătate a secolului al XVI-lea prestigiul artistic al Italiei decade. Arhitectura repetă procedeele artistice ale înaintașilor, reflectînd tendințe academice. Este perioada de apariție a unor opere teoretice care însumează întreaga experiență a Renașterii.

În Roma lucrările lui Michelangelo — palatul Farnese, catedrala Sf. Petru și palatul Senatorilor de pe Capitoliu — sînt continuate de *Giacomo della Porta*. În concepția planului bisericii *Il Gesù* din Roma (fig. 160), operă a lui Vignola (1507—1573) se regăsește modelul bisericii Sant' Andrea din Mantua (v. fig. 157). Continuînd ideile lui Michelangelo, opera lui Vignola are o tensiune proprie, sintetizînd o compoziție riguroasă cu o mare libertate de tratare a detaliilor (palatul Farnese de la Caprarola și Vila Giulia din Roma).

Palatul Uffizzi din Florența construit de *Giorgio Vasari* (1511—1575) pe cele două laturi ale unei străzi care unește piața Vechii Primării cu fluviul Arno, adăpostește astăzi celebrele galerii de artă (fig. 161).

Cea mai însemnată personalitate a acestei perioade a fost *Andrea Palladio* (1508—1580). Caracterul novator al operelor sale avea să influențeze arhitectura clasicismului european. Esența creațiilor sale rezidă în prelucrarea formelor clasice, adaptate la noi cerințe. Dovedind o mare capacitate de unitate, realizată prin varietatea rezolvării compoziționale,

b

Fig. 158. Palatul Conservatorilor, Piața Capitoliului din Roma; a — plan; b — fațadă.

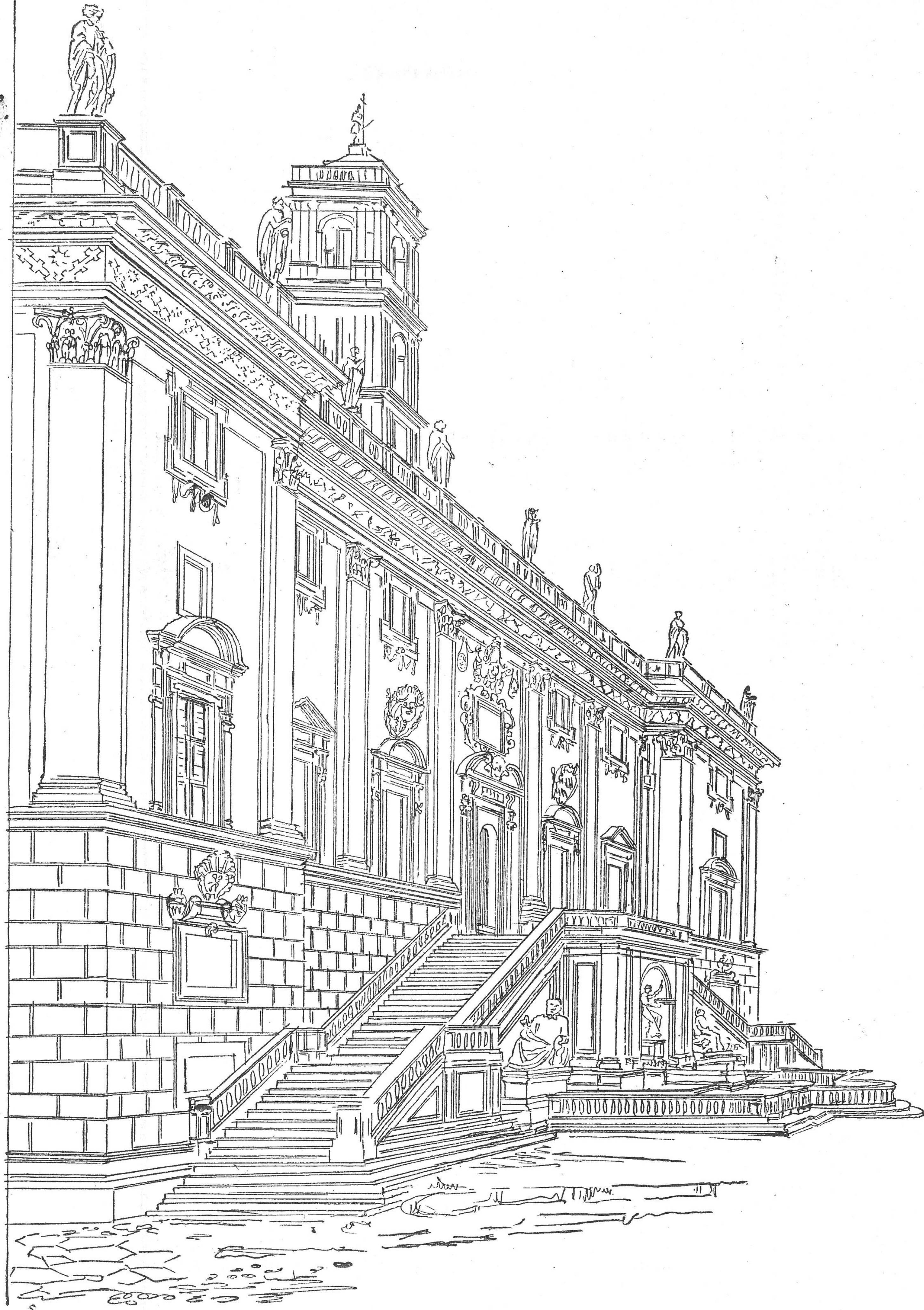

Fig. 157. Palatul Senatorilor, Piața Capitoliului din Roma — perspectivă.

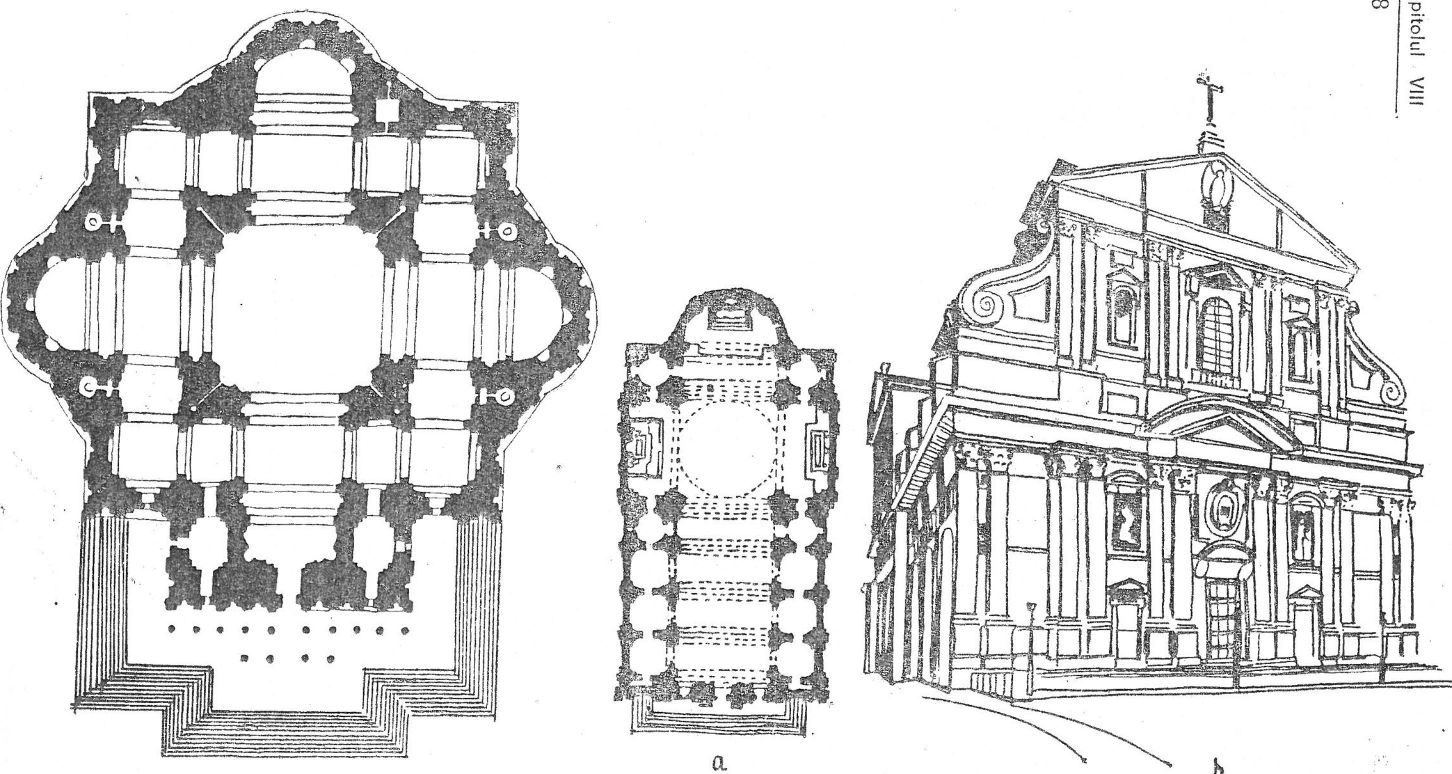

Fig. 159. Catedrala Sf. Petru din Roma, planul lui Michelangelo.

Fig. 160. Biserica Il Gesù din Roma: *a* — plan; *b* — fațadă.

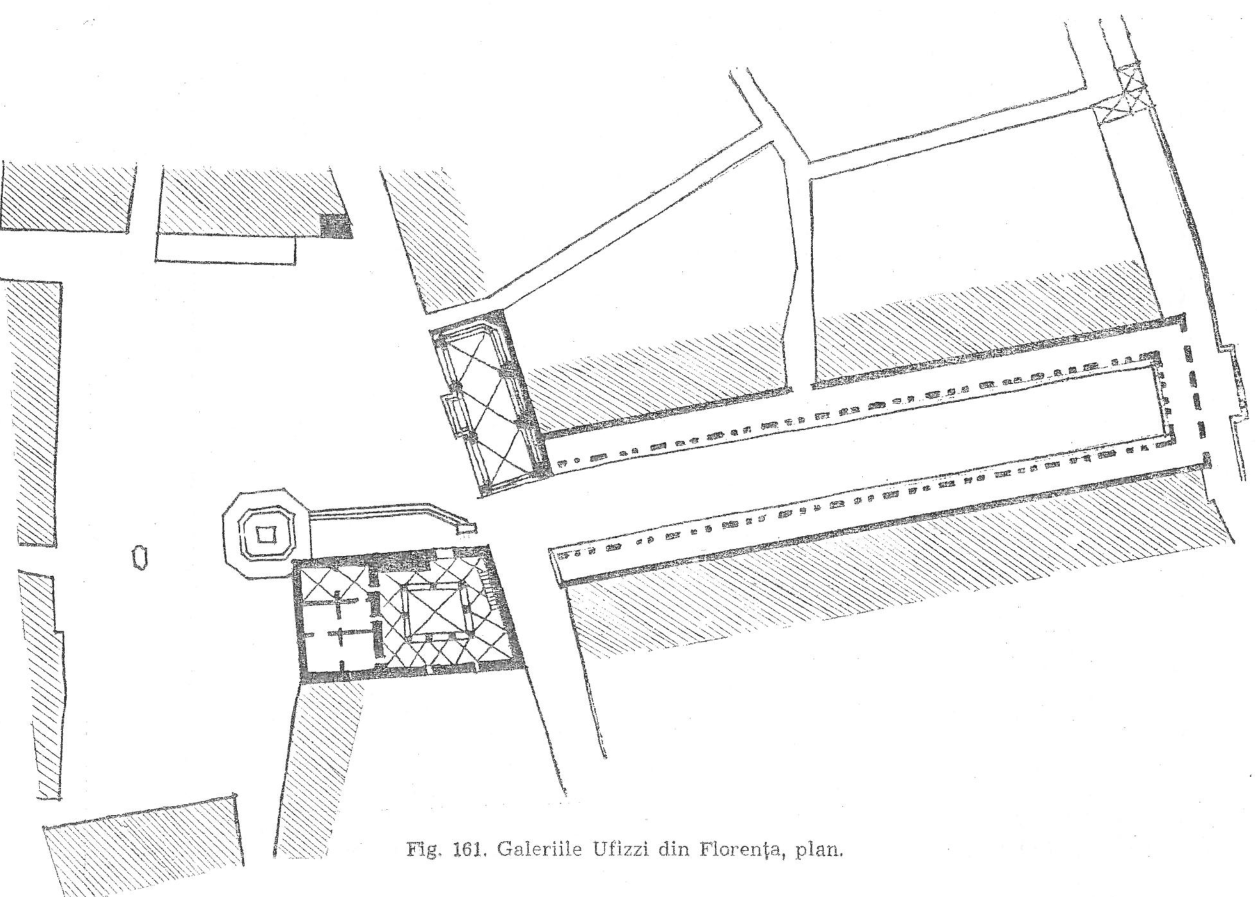

Fig. 161. Galeriile Ufizzi din Florența, plan.

constru
înscrisă
rezervî
riei dir
curți ir
dubli (f

Ur
apogeu
(fig. 15
pentru
nale, ir

În
Veneția
lizate c

MI
spiritul
de arhi
rența, p
cabile
gelo lu
marile
Cupola
parea r
trale (f

RE
jumăta
tectura
academ
întreag

În
Petru ș
della P
operă
Andrea
opera l
cu o ma
și Vila

Pa
pe cele
fluviul

C
Palladic
teze ar
prelucra
capacita

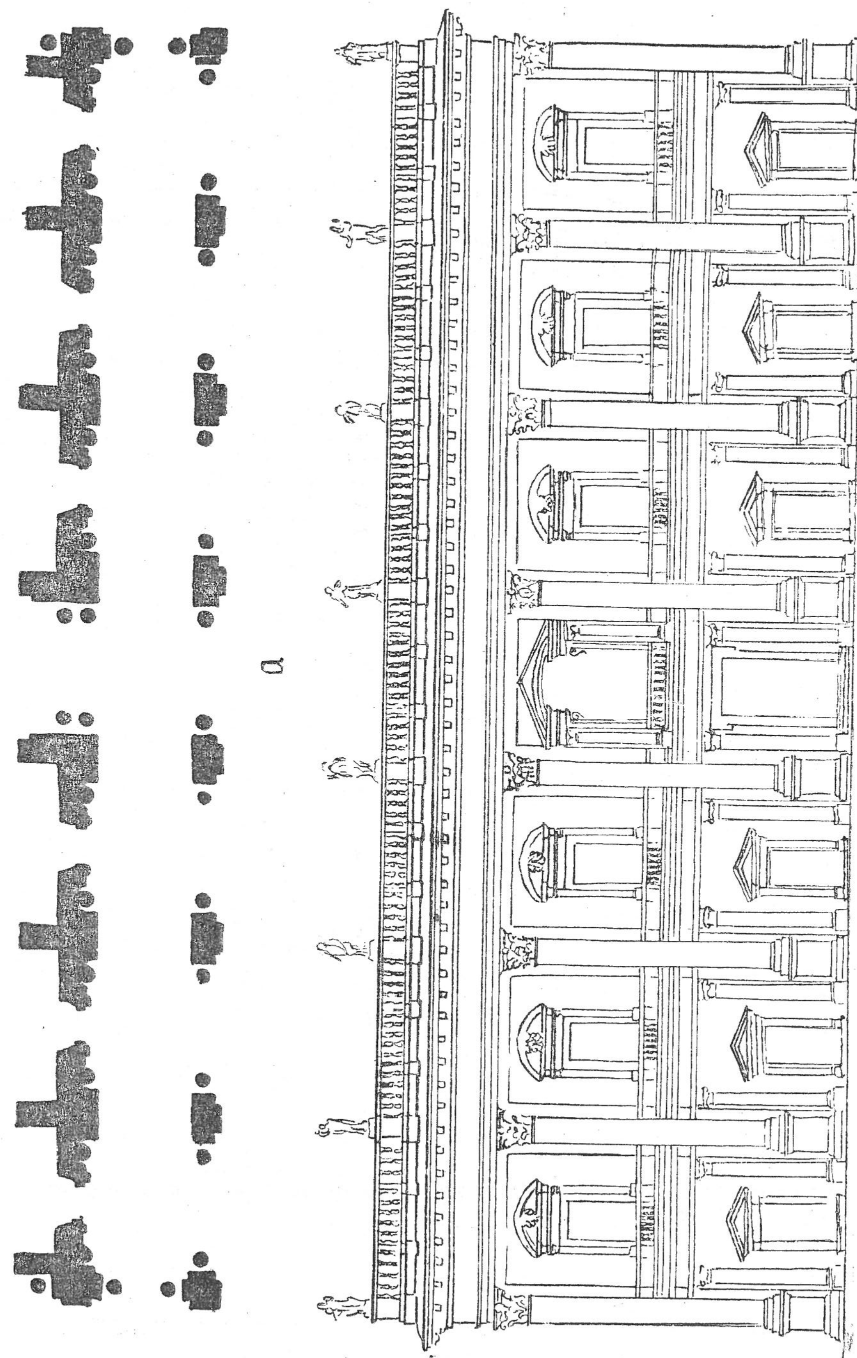

Fig. 158. Palatul Conservatorilor, Piața Capitoliului din Roma;
a — plan; *b* — fațadă.

Fig. 163. Palatul Valmarana din Vicenza, detaliu.

Palladio renunță la decorația superfluă, accentuînd expresivitatea arhitecturală. Galeria pe două niveluri de ordine suprapuse, cu care încc... palatul gotic cunoscut sub numele de *Basilica din Vicenza* (v. fig. ... determină apariția „motivului palladian". Alături de *Loggia del Ca...* (fig. 162), unde folosește ordinul colosal, bazilica imprimă întregii ... centrale a orașului un caracter specific epocii Renașterii.

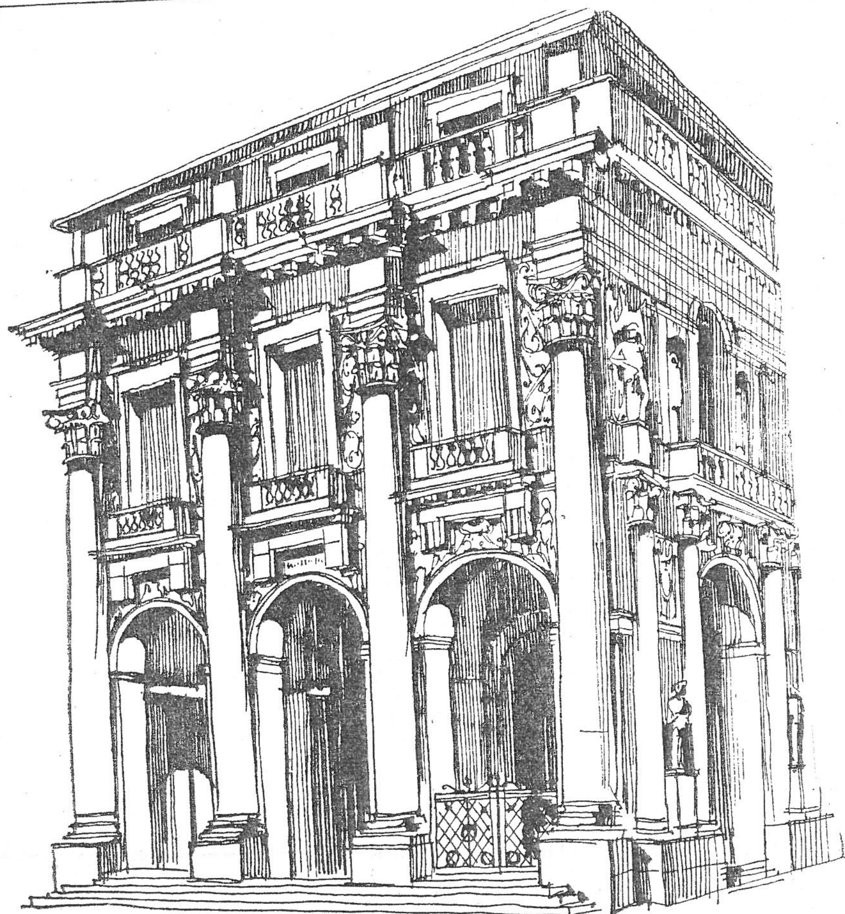

Fig. 162. Loggia del Capitano din Vicenza, fațadă.

Pallad
turală.
palatu
detern
(fig. 1
centra

În domeniul edificiilor laice, palatele orășenești construite de Palladio prezintă compoziții variate, în funcție de amplasamentul lor: pe o stradă — palatul Valmarana din Vicenza (fig. 163) sau într-o piață — palatul Chericati din Vicenza (fig. 164).

În cadrul programului vilelor de țară, vila-templu, o clădire centrală cu cupolă ca vila Rotonda de lîngă Vicenza (v. fig. 135) sau vilele avînd o loggie centrală cu trei deschideri etc., conferă lui Palladio o reputație fără precedent. Acest gen de construcții reprezintă ideea unei compoziții specifice de plan și a unei structuri exprimate sincer în forma arhitecturală.

Teatrul Olimpic acoperit din Vicenza, singurul exemplu cunoscut din perioada Renașterii, este conceput după modelul unui amfiteatru antic, avînd însă scena prevăzută cu un decor permanent.

Printre bisericile ridicate de Palladio la Veneția, *San Giorgio Maggiore* (fig. 165), pe plan bazilical, beneficiază de simplitatea clasică a fațadei unui templu antic.

În cadrul Renașterii tîrzii se pot recunoaște primele semne ale barocului.

RENAȘTEREA ÎN FRANȚA. Influențată la început de Renașterea italiană, arhitectura franceză — alegînd calea unei dezvoltări proprii — tinde spre o expresie originală. Primele încercări de a realiza o arhitectură ordonată se lovesc de persistența tradițiilor, exprimate de tehnica construcției medievale.

Școala națională a Renașterii franceze se formează pe temeiul experienței artiștilor și teoreticienilor italieni, pregătind celebra pleiadă de arhitecți francezi. Aceștia vor examina moștenirea clasică în lumina raționalismului, trăsătură care va imprima — pentru mai multe secole — un caracter specific arhitecturii franceze.

Școala națională se afirmă o dată cu definirea caracterului ei de curte, pregătind perioada clasicismului regal, care va ieși învingător din lupta cu tendințele baroce.

Acoperișurile înalte, cu lucarne bogat împodobite și coșuri monumentale, constituie trăsătura caracteristică a castelelor de pe Loara.

Decorația luxuriantă a interioarelor contrastează cu rafinamentul tipic francez al folosirii ordinelor în compunerea fațadelor, printr-un echilibru între verticale și orizontale. Corpul central este acuzat prin rezalituri și domuri.

În Franța Renașterea cunoaște trei perioade importante — Renașterea timpurie, școala națională a Renașterii franceze și clasicismul regal francez.

Renașterea timpurie (1500—1540). Războaiele purtate de francezi în nordul Italiei la sfîrșitul secolului al XV-lea au oferit prilejul importului de obiecte de artă și de artiști italieni. Influența școlii lombarde s-a resimțit cu deosebire în elementele decorative.

Începuturile arhitecturii Renașterii franceze se întrevăd în cadrul refacerilor castelelor de la *Amboise* și *Blois* (aripa Ludovic XII — 1503 și aripa Francisc I-1524). Aripile noi de la Blois oferă imaginile unor preo-

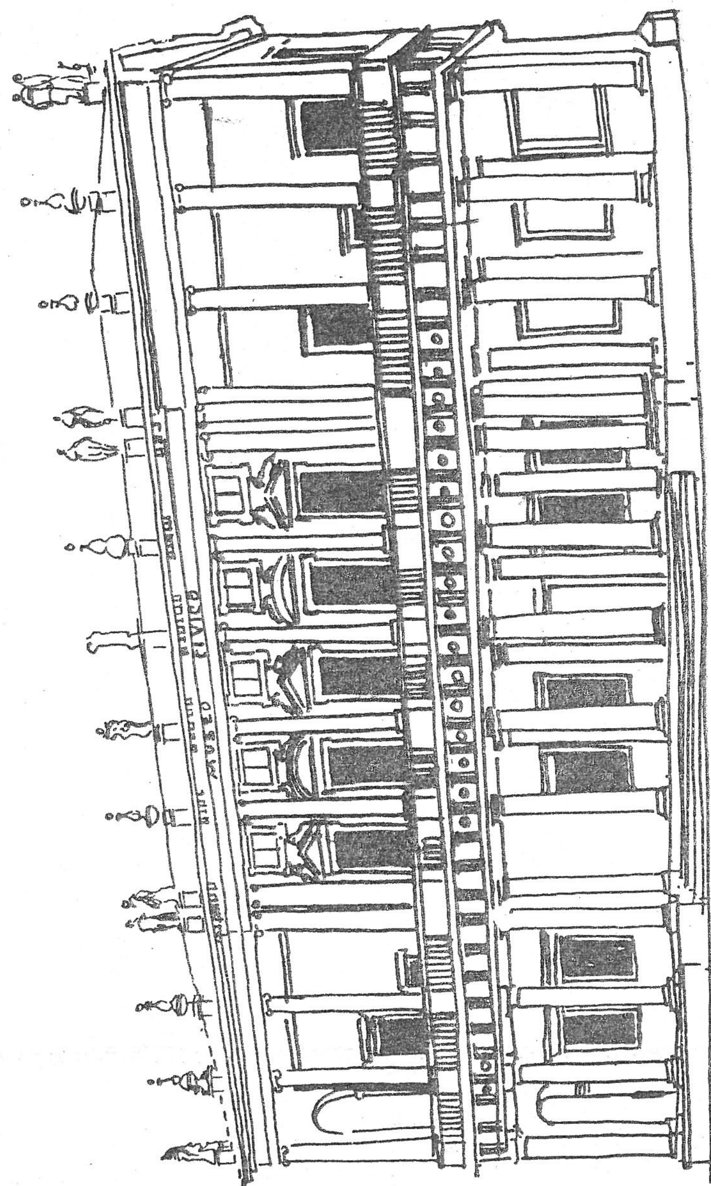
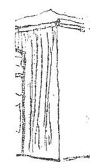

Fig. 164. Palatul Chericati din Vicenza, fațadă.

ă cît și
ancisc I
Scara în
t carac-

rfect si-
ri înalte
namente

e *Loara*

espunde
e artiști
ta lor la
italieni,
r Fran-
riale ca-
struirea
ntul sa-

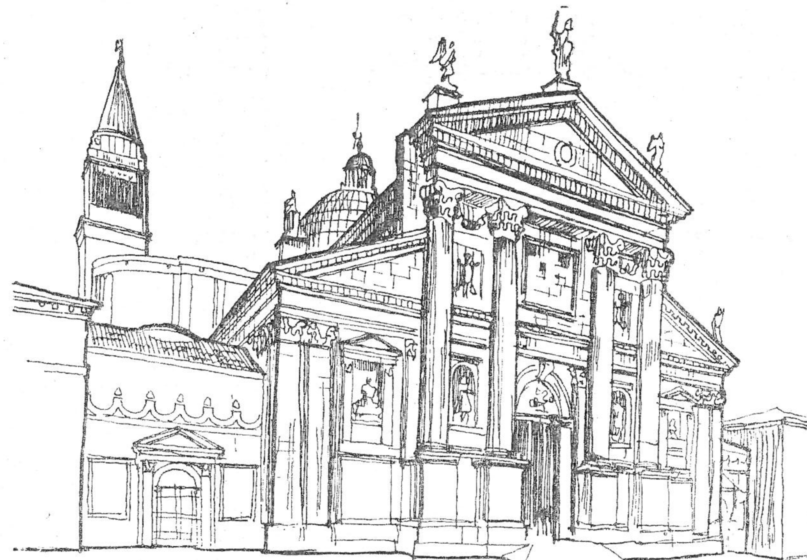

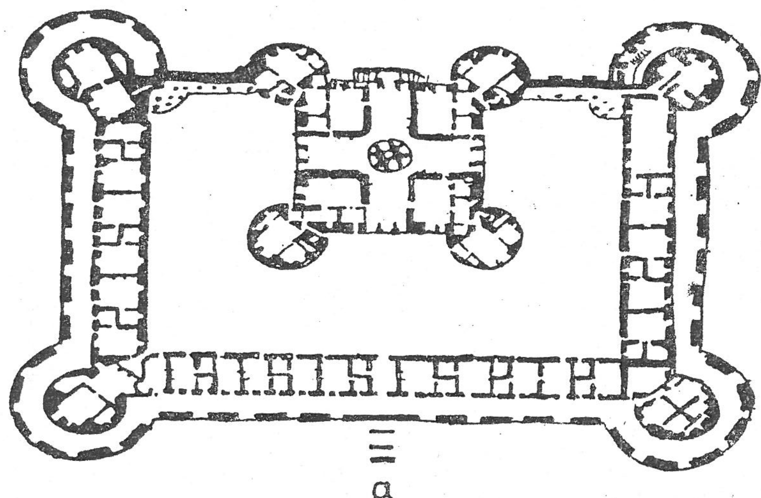
Fig. 165. Biserica San Giorgio Maggiore din Veneția, fațadă.

ocupări de ordonare, mai ales în detalii. Atît tehnica constructivă cît și acoperișurile înalte cu lucarne rămîn tradiționale. *Aripa lui Francisc I* (v. fig. 139, *b*) este construită din cărămidă aparentă și piatră. Scara în spirală, desfășurată într-un turn poligonal deschis, este un element caracteristic.

Castelul de la Chambord (fig. 166) construit pe un plan perfect simetric, cu reminiscențe medievale (turnuri rotunde și acoperișuri înalte jucate), prezintă detalii în care se amestecă elemente gotice cu ornamente rinascimentale.

În această perioadă încep construcțiile celebrelor castele de pe *Loara* (Chenonceaux — fig. 167, Azay-le-Rideau, Villandry etc.).

Școala națională a Renașterii franceze. Această perioadă corespunde domniilor lui Francisc I și Henric al II-lea. Este perioada în care artiști italieni de renume sosesc în Franța, contribuind cu sfaturile și arta lor la creația unui stil specific de curte. La *Fontainebleau* acești artiști italieni, printre care *Rosso* și *Il Primaticcio*, au lucrat la decorația galeriilor Francisc I și Henric II, folosind un bogat vocabular ornamental și materiale caracteristice tehnicii stucului și frescelor. În anul 1546 se începe construirea *Luvrului* de către *Pierre Lescot* (aripa de est și nord). Rafinamentul sa-

a

Fig. 166. Castelul de la Chambord:
a — plan; *b* — fațadă.

b

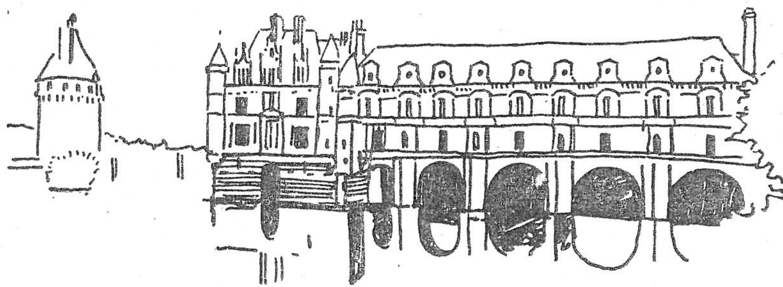

Fig. 167. Castelul de la Chenonceaux, fațadă.

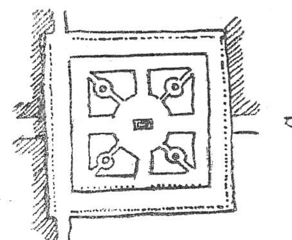
vant al decorului arhitectural, inventarea unui ordin scund la atic, și finețea sculpturilor lui *Jean Goujon,* conferă acestui monument calități deosebite.

O trăsătură nouă a arhitecturii franceze este imprimată de *Philibert Delorme* (1510—1570). La castelul de la *Anet* (fig. 168), el a realizat o capelă pe un plan central, încoronată de o cupolă cu lanternou. La palatul *Tuilleries* (astăzi dispărut) ordinul coloanelor — cu fusul constituit dintr-o alternanță de două tipuri de tamburi de piatră — avea să devină specific francez.

În cursul secolului al XVI-lea se dezvoltă în orașe construcția de locuințe și primării (la Paris, Compiègne, Toulouse etc.). La Paris se realizează piețele *Dauphine* și *Vosgilor* (fig. 169) mărginite de locuințe rezidențiale și se continuă lucrările de la Fontainebleau și Luvru. La acest din urmă palat, *Jacques Lemercier,* devenit arhitect al regelui Ludovic al XIII-lea, adaugă aripa cu pavilionul orologiului (fig. 170). La comanda cardinalului Richelieu același arhitect construiește, printre altele, *biserica Sorbonnei* (1642), prototip al marilor biserici iezuite din Paris. Între timp, o dată cu construirea de către arhitectul Francois Mansard (1598—1666) a castelului de la *Maisons,* compus dintr-un monumental corp central flancat de două aripi, se afirmă primele trăsături caracteristice clasicismului regal.

Clasicismul regal francez (1640—1715). Tendințele clasicizante din secolul precedent se amplifică în această perioadă, prin trăsături de un mare rafinament, intrînd în contradicție cu unele manifestări ale barocului. Este perioada lui Ludovic al XIV-lea și a frondei parlamentare din 1648. Grandioasele realizări de la *Luvru, Tuilleries* și *Versailles* exemplifică caracterul rațional al arhitecturii franceze din această vreme.

În anul 1667, un grup de artiști francezi (Le Vau, Claude Perrault și Le Brun) cîștigă concursul pentru terminarea fațadelor Luvrului. Proiectul realizat înfățișează un șir de coloane duble, întrerupt de trei decro-

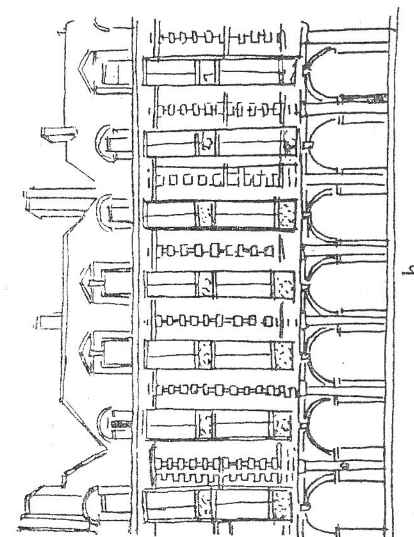

Fig. 169. Piața Vosgilor: a — plan; b — detaliu.

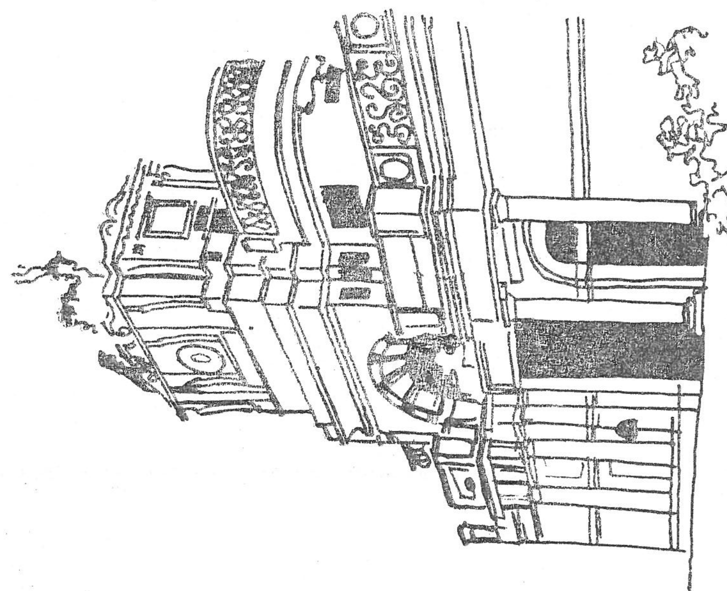
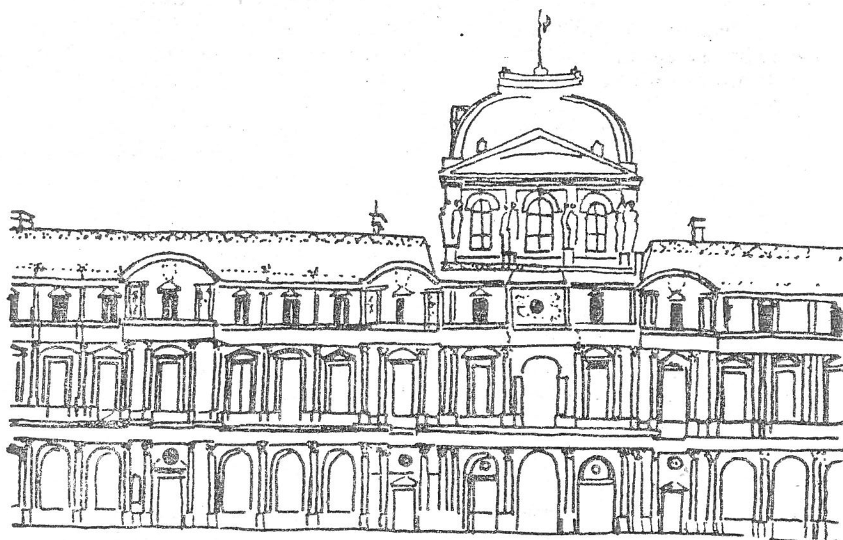
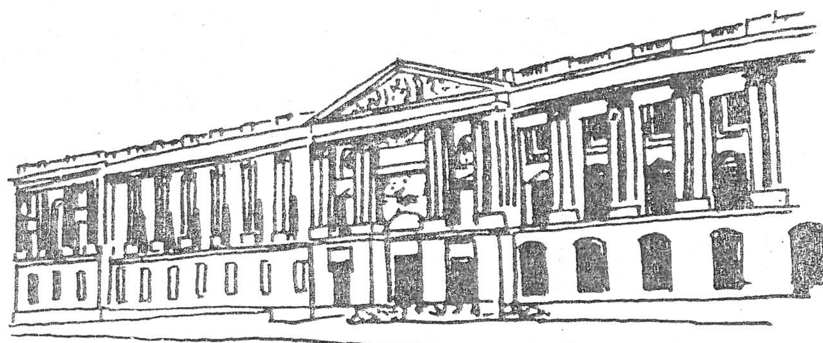

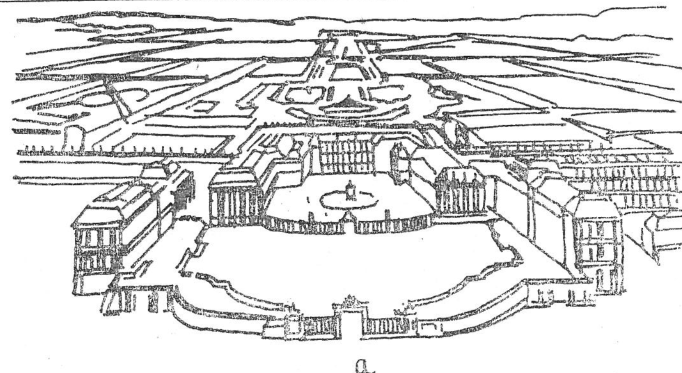
Fig. 168. Castelul de la Anet, detaliu.

Fig. 170. Luvrul lui Lemercier, fațadă.

Fig. 171. Colonada Luvrului, vedere.

șuri. În ansamblu domină linia orizontală, accentuată de un soclu puternic și de un atic care ascunde pantele învelitorii. Această celebră „colonadă" a Luvrului (fig. 171) reprezintă triumful clasicismului față de baroc.

În același spirit, *Jules Hardouin Mansart*, (1648—1708) amplifică ansamblul început de Le Roy (1631) și continuat de Le Vau (1669), la castelul de la Versailles, monument reprezentativ al istoriei acestei epoci. Două ample aripi simetrice continuă edificiul la nord și sud, oferind în final o fațadă desfășurată pe o lungime de circa 500 m. În cadrul acestui mare complex, galeria „oglinzilor", flancată la capete de salonul „păcii" și de cel al „războiului", înlocuiește jocul volumelor din partea centrală, cu o arhitectură unitară, punctată de avantcorpuri plate (fig. 172).

a

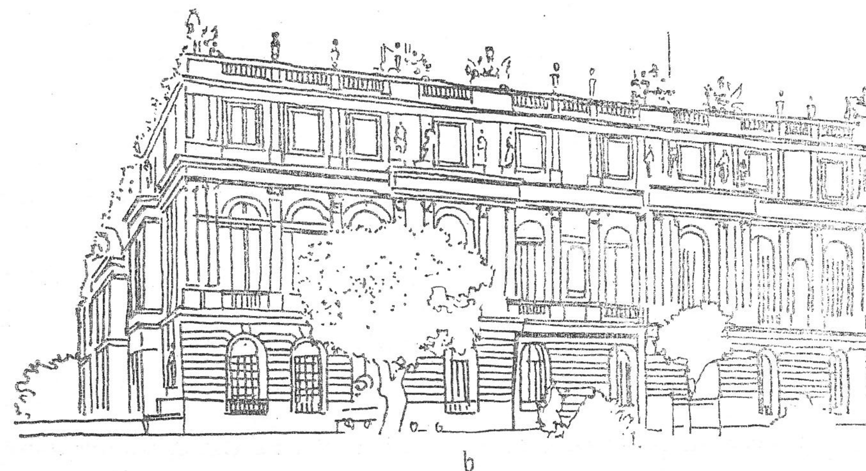

b

Fig. 172. Castelul de la Versailles:
a — vedere de ansamblu; *b* — fragment de fațadă.

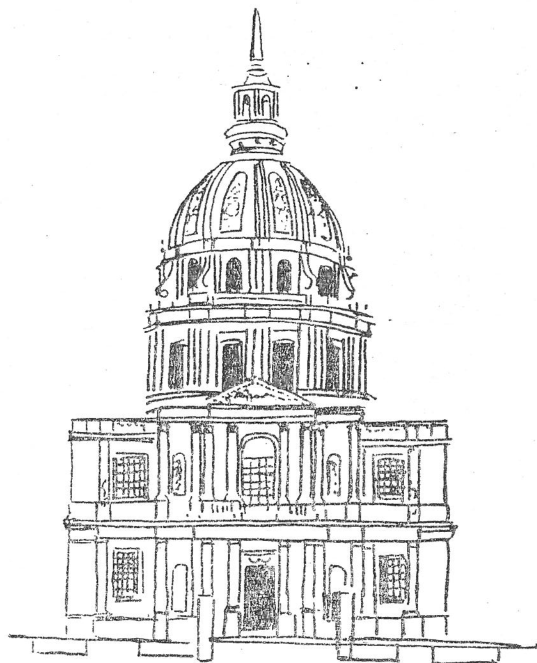

Fig. 173. Domul Invalizilor — fațadă.

Un alt monument construit în incinta *palatului Invalizilor* din Paris, *Domul Invalizilor* (fig. 173), înfățișează o construcție centrală, ingenios supraînălțată de o cupolă falsă.

La rîndul lor, piața de formă rotundă — *Victoria* — și cea de formă pătrată — *Vendôme* (1698) — constituie exemple de arhitectură civilă și urbană caracteristice epocii.

Ulterior, tendințele raționaliste aveau să îndrume dezvoltarea arhitecturii franceze pe calea clasicismului secolului XVIII.

RENAȘTEREA ÎN SPANIA. Începînd cu secolul al XVI-lea, Renașterea spaniolă împrumută caracterul propriu exuberanței meridionale locale, accentuată de înrîurirea artei arabe. Pe acest fond cîștigă teren influența italiană care, adaptată cu oarecare discernămînt, face corp comun cu elementele tradiționale.

O importanță deosebită o are aci goticul flamboyant, din care derivă așa-numitul „stil înflorit".

Sinteza dintre elementele decorative orientale și occidentale generează caracterul aparte, viu și exuberant al arhitecturii spaniole.

În secolul al XVI-lea, ca o reacție împotriva stilurilor precedente — prin excelență decorative — ia naștere o arhitectură nouă, a cărei rigiditate avea totuși să se atenueze către sfîrșitul veacului, pregătind apariția barocului.

Protorenașterea (a doua jumătate a secolului al XV-lea, începutul secolului al XVI-lea), se manifestă printr-o împletire a goticului flamboyant *(estillo florido)* importat din nordul Europei — cu tradiția locală arabă (arta *mudejar*).

Prima Renaștere corespunde domniilor lui Ferdinand de Aragon și Isabellei de Castilia (1475—1525) și generează două variante în arhitectură:

— stilul Isabell, care reprezintă prelucrări variate de stil înflorit, contopit cu stilul mudejar;

— stilul plateresc (contemporan cu stilul Isabell și numit astfel, deoarece fațadele edificiilor care-l caracterizează sînt cizelate în genul obiectelor de argintărie — *plata*); formele acestui stil se mențin pînă în secolul

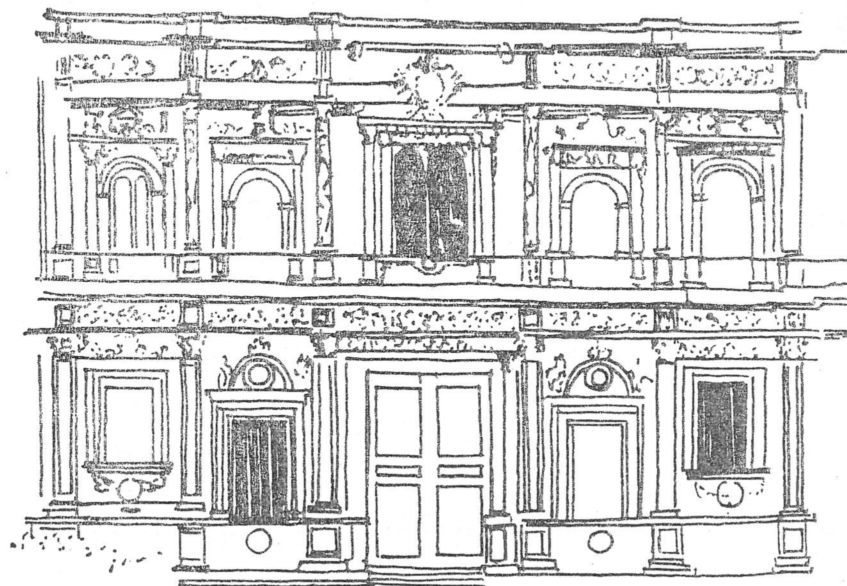

Fig. 174. Primăria din Sevilla — fațadă.

al XVI-lea și reprezintă de fapt prima manifestare a Renașterii spaniole, pe al cărei fond gotico-mudejar se imprimă influența lombardă și florentină a Renașterii italiene. La Guadalajara, *Juan Guas* construiește în 1484 *palatul „del Infantado"*, edificiu caracteristic stilului Isabell. La unele edificii se afirmă influența italiană în felul tăieturii bosajelor (casa de los Picos, din Segovia, 1500).

Reprezentativă pentru stilul plateresc este *primăria din Sevilla* (fig. 174). Tipică pentru stilul inițiat de cardinalul Ximenez (variantă a stilului plateresc) este fațada *Universității din Salamanca* (fig. 175), unde abundența de elemente decorative aproape sufocă preocupările de partiționare.

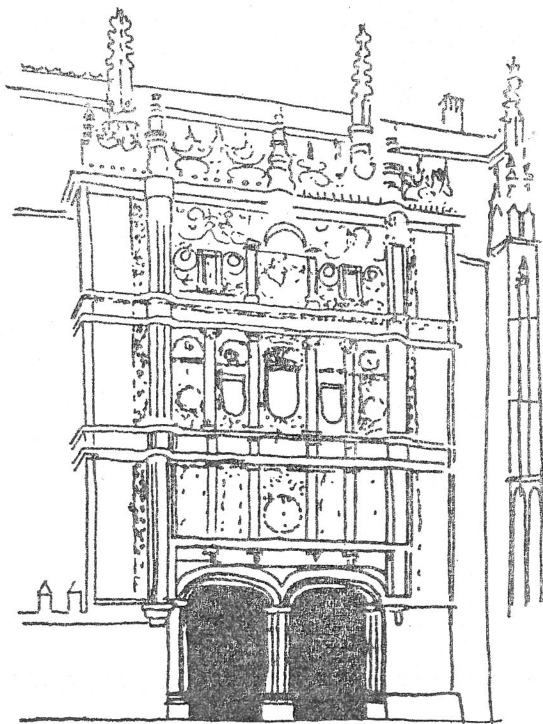

Fig. 175. Universitatea din Salamanca.

Apogeul Renașterii (secolul al XVI-lea) este atins în timpul domniilor lui Carol Quintul (1516—1555) și Filip al II-lea (1555—1598). Arhitectura acestei etape a fost denumită „stil greco-roman" *(estillo desornamentado)*.

Alături de *palatul lui Carol Quintul* și de *Catedrala din Granada, Escorialul* de lîngă Madrid (1563—1581) este monumentul caracteristic stilului greco-roman al acestei perioade. Început de *Juan de Toledo* și terminat de *Juan Herrera*, marele ansamblu al Escorialului cuprinde o serie de curți interioare, dominate de o biserică de tip central (fig. 176).

Ca o reacție la stilul sever al apogeului Renașterii, în secolul al XVII-lea se dezvoltă barocul.

RENAȘTEREA ÎN ȚĂRILE DE JOS. Atît Olanda luterană cît și Flandra catolică, — împletind lupta religioasă cu lupta împotriva cotropitorilor spanioli și habsburgi — au comună participarea maselor largi la violentele mișcări sociale.

Acest fapt se reflectă și în suprapunerea Renașterii pe o puternică tradiție locală, a cărei persistență se afirmă mai ales în Olanda. În arhitectură predomină temele laice, clădirile respective fiind realizate din zidărie de cărămidă aparentă.

Pe acest fond tradițional se grefează principiile Renașterii, bazate pe disciplina ordinului transpus într-o compoziție ritmică și echilibrată. Influențe ale Renașterii franceze se fac resimțite mai ales în tehnica construcției.

Începuturile Renașterii în Flandra (prima jumătate a secolului al XVI-lea) se manifestă printr-o tratare superficială a ordinelor și persistența decorului gotic.

Palatul de justiție din Bruges (1520) reprezintă aplicarea concepției rinascimentale pe forme ale goticului tîrziu, ambele asimilate de tradiția locală.

Renașterea matură în Flandra (a doua jumătate a secolului al XVI-lea) cuprinde activitatea lui *Cornelis Floris* (1514—1575), a cărui arhitectură cu tendințe clasice — în care este încadrat și decorul — influențează întreg nordul Europei. Planul *primăriei din Anvers*, lipsit de preocupări pentru compoziție, este bine rezolvat din punct de vedere funcțional. Fațadele reflectă influența Renașterii franceze asimilată în forme expresive, caracteristic nordice.

Arhitectura olandeză excelează în construcții de proporții reduse. Pitorescul și culoarea zidăriei de cărămidă aparentă — alternată cu elemente de piatră — conferă arhitecturii Renașterii olandeze un caracter aparte, original: *Primăria* din *Leyda, hala de carne* din *Harlem*.

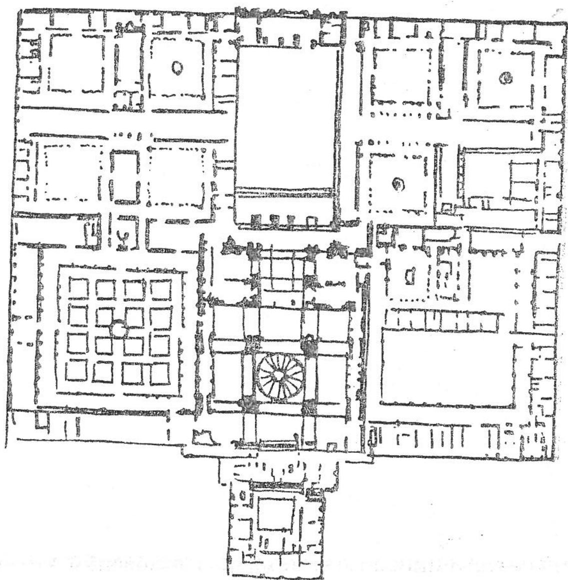
În secolul al XVII-lea, arhitectura Țărilor de Jos avea să primească trăsături specifice barocului și rococoului.

RENAȘTEREA ÎN GERMANIA. Începutul Renașterii în Germania este tributar unor impulsuri exterioare stabilite prin legăturile comerciale cu Italia, în sud și cu Țările de Jos, în nord.

Mai tîrziu, Renașterea germană se dezvoltă după căi proprii, una din trăsăturile caracteristice fiind accentuarea verticalelor.

a

b

Fig. 176. Escorialul.
a — ansamblu; b — plan.

Principalele programe izvorăsc din necesităţile burgheziei în ascensiune căreia i-a lipsit însă avîntul creator caracteristic burgheziei italiene sau suflul amplu al celei franceze.

Dezvoltarea oraşelor determină activitatea construcţiei de locuinţe, clădiri publice şi primării. Programul de edificii religioase scade în amploare, întrucît în perioada gotică nevoile în acest domeniu fuseseră în măsură suficientă satisfăcute. Nobilimea construieşte castele, însă arhitectura acestora n-a avut la bază o idee precisă de ansamblu.

În partea de sud a Germaniei, la Augsburg, nobilimea introduce o arhitectură influenţată de Renaşterea Italiei de nord. Primăria (v. fig.133) realizată în perioada Renaşterii mature are planul compus pe axe şi faţada ritmată de dominante verticale. La Nürnberg, alături de primăria cu trei portale bogat ornamentate în stilul Renaşterii, sînt caracteristice succesiunile de faţade înguste şi pitoreşti, cu pinioane în trepte (casa Peller).

Demne de semnalat sînt castelele de la *Heidelberg* şi *Aschaffenburg* a căror arhitectură evoluează pe linia unei decoraţii exuberante.

În partea de nord a Germaniei, atît primăriile (Köln, Bremen, Emden), cît şi locuinţele burgheze sînt influenţate de arhitectura Ţărilor de Jos. Paramentele de cărămidă aparentă şi elementele de piatră dau acestor realizări un caracter pitoresc specific.

O dată cu începutul secolului al XVII-lea, arhitectura provinciilor germane se dezvoltă în direcţia stilurilor baroc şi rococo.

RENAŞTEREA ÎN ANGLIA. Renaşterea în Anglia are un caracter mai static, propriu conservatorismului englez, născut din alianţa dintre burghezie şi nobilime.

Protestantismul este una din cauzele pentru care influenţa Renaşterii italiene a trecut pe planul al doilea. În schimb, goticul tîrziu cunoscut sub denumirea de „perpendicular" a dat naştere unei arhitecturi care, deşi nu datorează nimic Renaşterii, are totuşi unele trăsături comune cu aceasta (stilul Tudor).

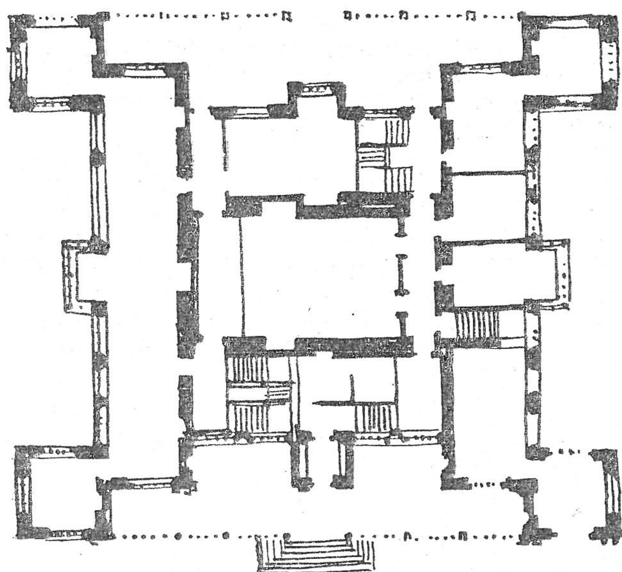
În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, arhitectura primei Renaşteri engleze introduce, cu rezerve, unele elemente clasice, mai ales în decoraţie.

După restauraţie (1660) începe o vastă activitate de construcţii, comenzile curţii catolice înclinînd către un baroc sobru, a cărui sursă de inspiraţie este barocul clasicizant al epocii lui Ludovic al XIV-lea.

La sfîrşitul secolului al XVII-lea se impune preferinţa pentru arhitectura palladiană, mai potrivită cu caracterul auster al societăţii protestante.

Renaşterea tîrzie se manifestă în arhitectura oficială prin influenţa franceză a clasicismului regal.

În schimb, locuinţa burgheză exprimă tendinţa de folosire moderată a detaliilor clasice, suprapuse pe procedeul constructiv de influenţă olandeză al alternanţei zidăriei de cărămidă aparentă cu piatra.

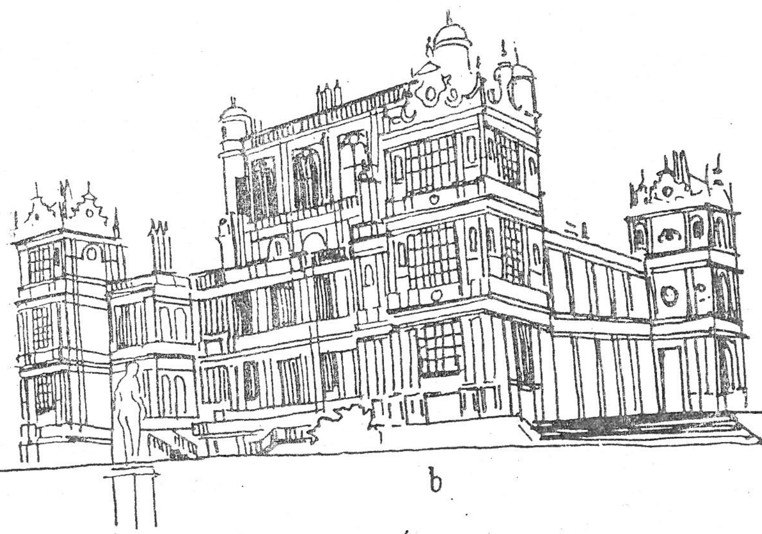

Fig. 177. Wollaton-Hall:
a — plan; b — fațadă.

În construcțiile civile, care predomină și definesc stilul Tudor (1485—1558), elementele care amintesc Renașterea nordică se suprapun timid peste goticul tîrziu. Arhitectura religioasă menține însă pur, stilul gotic perpendicular.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea influența Renașterii nordice se resimte în cadrul amplelor reședințe nobiliare. *Wollaton-Hall* (1580—1588) din Nottinghamshire (fig. 177), sau *Hatfield House* (1607—1611) din Herfordshire, amintesc structura castelelor medievale, deși planurile au o compoziție ordonată. La clădirile universitare ale epocii (Trinity-College din Cambridge și Bodleian-Library din Oxford) persistă elementele gotice, dar se introduc unele detalii rinascimentale.

În mijlocul secolului al XVII-lea, interpretarea creatoare a arhitecturii lui Palladio de către *Inigo Jones* (1573—1652) determină direcția evoluției arhitecturii engleze din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, studiile teoretice elaborate de acesta cîștigînd mulți adepți. *Whitehall* din Londra (1619—1621) este un exemplu de tratare clasică a fațadelor (fig. 178).

Fig. 178. Whitehall din Londra — fațadă.

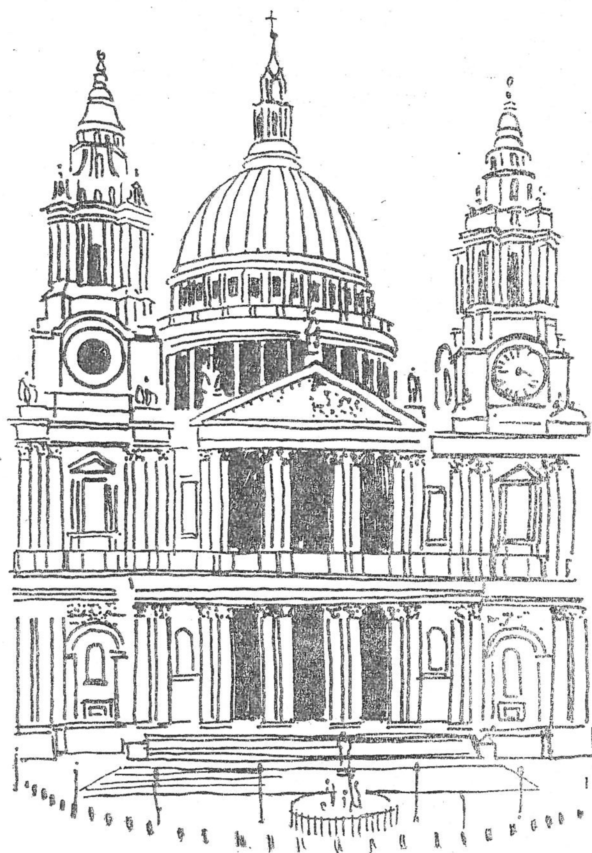

Fig. 179. Catedrala Sf. Paul din Londra — fațadă.

Renașterea tîrzie engleză (1665—1750), contemporană cu barocul și rococo-ul european, cuprinde o epocă de intensă activitate constructivă, influențată de clasicismul regal francez.

Catedrala Sf. Paul din Londra (1710) concepută inițial de Cristopher Wren pe un plan central și transformată ulterior într-o bazilică cu cupolă, reflectă atît influența palladiană cît și prezența unor elemente decorative baroce (fig. 179).

Vasta compoziție simetrică a *spitalului regal din Greenwich* (început în 1639) exemplifică influența clasicismului francez din epoca lui Ludovic al XIV-lea. Sprijinindu-se pe tradiția palladiană, arhitectura clasicismului englez prezintă o serie de trăsături proprii, începînd cu secolul al XVIII-lea.

ARHITECTURA ÎN RUSIA (secolele XVII—XVIII). Evoluția arhitecturii ruse este strîns legată de formarea statului centralizat, precum și de persistența tradițiilor arhitecturii vechi.

Prin prelucrarea unor elemente inspirate din arta occidentală într-un spirit tradițional, se afirmă, în secolul al XVII-lea, barocul moscovit.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea, reformele inițiate de Petru cel Mare (1689—1725) determină noi trăsături și în domeniul arhitecturii. Vastul program de construcții cuprinde începutul realizării Petersburg-ului (astăzi Leningrad) și abordarea de programe noi (clădiri administrative, șantiere navale, spitale, biblioteci). Influențele Renașterii italiene și ale barocului din nordul Europei sînt adaptate la gustul societății ruse. În 1749 ia ființă școala națională de arhitectură.

În cadrul barocului moscovit din secolul al XVII-lea, se înscriu bisericile din *Fili* (1694) și *Dubroviți* (1707), cu siluete ascendente, accentuate de tradiționala supraînălțare a parterului, accesibil prin scări monumentale. Decorul cu trăsături baroce este prelucrat într-un spirit popular rusesc.

Felul bosajelor, de tip rinascimental de la *palatul Granovitaia* (1491) este reluat la refectoriul *mănăstirii Simonov* (1689) care cuprinde la etaj o mare sală boltită, terminată cu o cupolă (fig. 180).

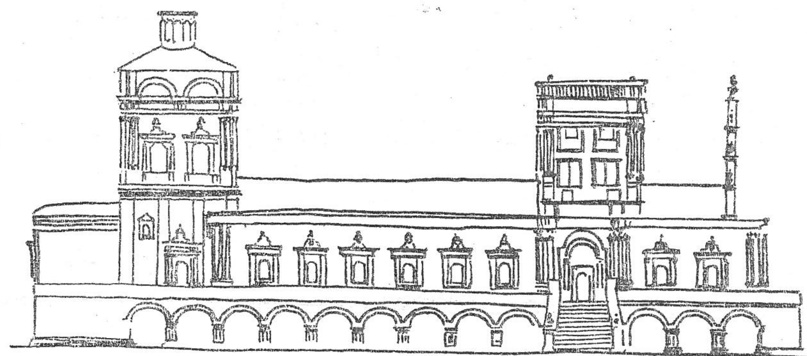
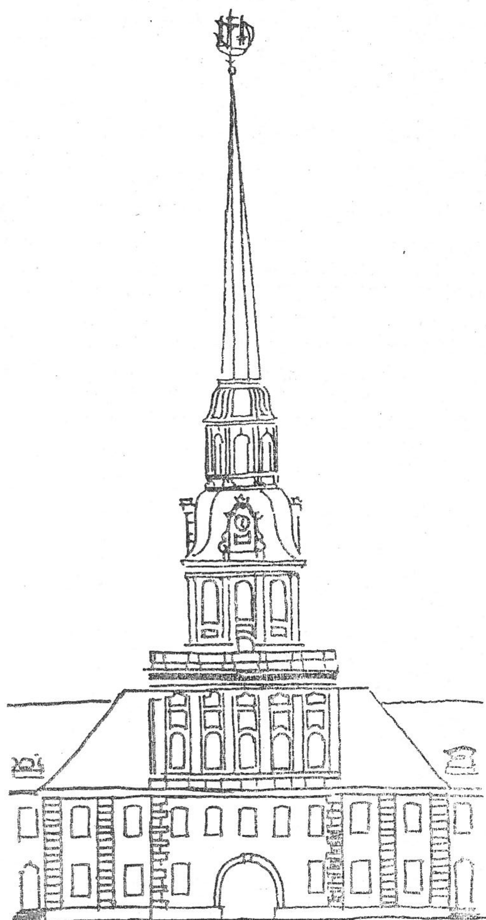

Fig. 180. Mănăstirea Simonov, fațada refectoriului.

Orașul Petersburg s-a dezvoltat pe malul stîng al Nevei, unde au fost ridicate edificii reprezentative cum sînt: fortăreața și catedrala *Petru și Pavel, Palatul de Vară și Amiralitatea. Domenico Trezzini* realizează fortăreața de formă exagonală și catedrala pe un plan de bazilică cu trei nave.

Clădirea Amiralității începută în 1704 de *Korobov* pe un plan amplu cu două aripi, are caracteristic rezalitul central, terminat cu o fleșă (fig. 181).

Vartolomeu Rastrelli (1700—1766) crează prototipul de palat cu corp central și două aripi legate prin articulații, care cuprind o vastă curte de onoare (palatul Voronțov, 1750; Țarskoe-Selo, 1756; palatul de iarnă, 1762 etc.).

Construcțiile acestei perioade reflectă un gust pronunțat pentru culoare, trăsătură caracteristică arhitecturii ruse.

La jumătatea secolului al XVIII-lea, începe să se dezvolte arhitectura clasicismului rus.

Fig. 181. Amiralitatea din Petersburg, fațada corpului central.

9

Arhitectura barocului

Începînd cu sfîrșitul veacului al XVI-lea, barocul se dezvoltă în unele țări ale Europei avînd trăsături diferite pentru fiecare țară. În veacul al XVIII-lea, prin intermediul Constantinopolului, contaminat de cultura occidentală, se remarcă unele influențe baroce în Țările Românești și balcanice.

Ofensiva papalității pentru a reface prestigiul bisericii catolice — șubrezit de reforma dezlănțuită de Luther în anul 1517 — a constituit o contrareformă. Un rol important în răspîndirea artei baroce l-a avut astfel biserica catolică. În perioada contrareformei, barocul prinde rădăcini în Italia, Spania, Flandra catolică și Germania. În Franța pătrund numai acele elemente ale barocului menite să contribuie la fastul curții.

În Olanda și Anglia, condițiile speciale ale dezvoltării societății, înzestrate cu o cultură burgheză națională, frînează în mare măsură pătrunderea barocului. Barocul reprezintă un stil artistic, legat, pe de o parte, de înflorirea absolutismului regal și, pe de altă parte, de tendințele de realizare a unității naționale.

Declinul manierismului și tendințele lui academice, coincid cu contrareforma, deși manierismul demonstrase forța lui de expresie prin creațiile arhitecturale ale lui *Michelangelo, Palladio* și *Vignola*.

Planul bisericii Il Gesù din Roma conceput de Vignola în 1584, exprimă momentul de tranziție de la manierism la baroc.

În pictură și sculptură, temele religioase înclină către reprezentări de martiri, extazuri, miracole și apoteoze.

În arhitectură, caracterul de glorificare este susținut de tendințele scenografice, în care decorul abundent nu are corespondență cu structura și împărțirea interioară.

În perioada barocului se realizează mari ansambluri, menite să impresioneze, la acest efect contribuind atît arhitectura cît și celelalte arte. Limbajul internațional al barocului continuă să fie cel clasic, cu tendințe

pronunțate pentru o prelucrare plastică bogată, cu puternice contraste între lumină și umbră, cu manifestarea preferinței pentru linia curbă.

Unele opere ale barocului tîrziu, tratate în forme mult simplificate, anunță clasicismul care avea să se dezvolte, din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, în întreaga Europă.

URBANISMUL. Roma este exemplul caracteristic pentru marile ansambluri urbane din perioada barocă. Expresia plastică este intensificată prin efecte de perspectivă, prin exploatarea conformației terenului, prin folosirea formelor curbe și prin amplasarea de fîntîni sau alte elemente decorative.

PROGRAME. Programele de arhitectură sînt aceleași ca în Renaștere. În arhitectura castelelor se remarcă tendința de a realiza vaste compoziții deschise, simetrice, cu o amplă curte de onoare flancată de aripi (după modelul de la *Versailles*). În ce privește creațiile artiștilor în domeniul arhitecturii religioase, ele au fost realizate după cele două tipuri de structuri cunoscute: bazilica cu cupolă, al cărui prototip devine biserica Il Gesù din Roma (Vignola, 1584) și biserica pe plan central.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. Raportul dintre arhitectură și ornament, propriu Renașterii, se modifică în perioada barocă. Se manifestă preferința pentru forme iraționale care nu corespund conținutului.

Fantezia uneori irațională — care a dus la trasarea de planuri „ondulate" în scopul producerii unor puternice impresii, a determinat și mari îndrăzneli constructive. De asemenea, plastica fațadelor îmbogățită cu un relief puternic, cu turnuri false etc. explică progresul tehnicii constructive. Se micșorează secțiunea punctelor de sprijin; pilaștrii sînt preferați coloanelor; cupolele se ridică după tehnica cunoscută din Renaștere, dar avînd la bază un plan de cele mai multe ori eliptic și acesta la rîndul lui alcătuit din curbe și contracurbe.

Amplele desfășurări de variate forme spațiale și efecte de perspectivă, conferă un nou caracter și ansamblurilor urbane.

Accentuarea verticalității acordă un sens ascendent, care atrage privirile către partea superioară a construcțiilor, îmbogățite cu frontoane, turnuri și cupole.

Cu tot aspectul lor teatral, interioarele baroce tratează lumina ca pe o problemă de modelare a spațiului. Volumele interioare au datorită și acestui fapt o forță expresivă care n-a mai fost depășită. Experiența înaintașilor generează sinteze de procedee constructive îmbrăcate într-un decor în care fiecare element este independent. Diferența de materiale, alternanța de curbe, pictura murală etc., contribuie la obținerea unui efect copleșitor. Caracterul scenografic este accentuat prin picturi iluzioniste. Strucaturi policrome, marmură, bronz aurit, fresce și sculpturi colorate completează cadrul festiv al interioarelor.

Sensul plastic al decorului baroc determină o mobilitate care micșorează posibilitatea de percepere a structurii edificiului. Curbele convexe și concave folosite la trasarea planurilor se regăsesc și în forma fațadelor, a coloanelor și a frontoanelor. La mai toate bisericile iezuite,

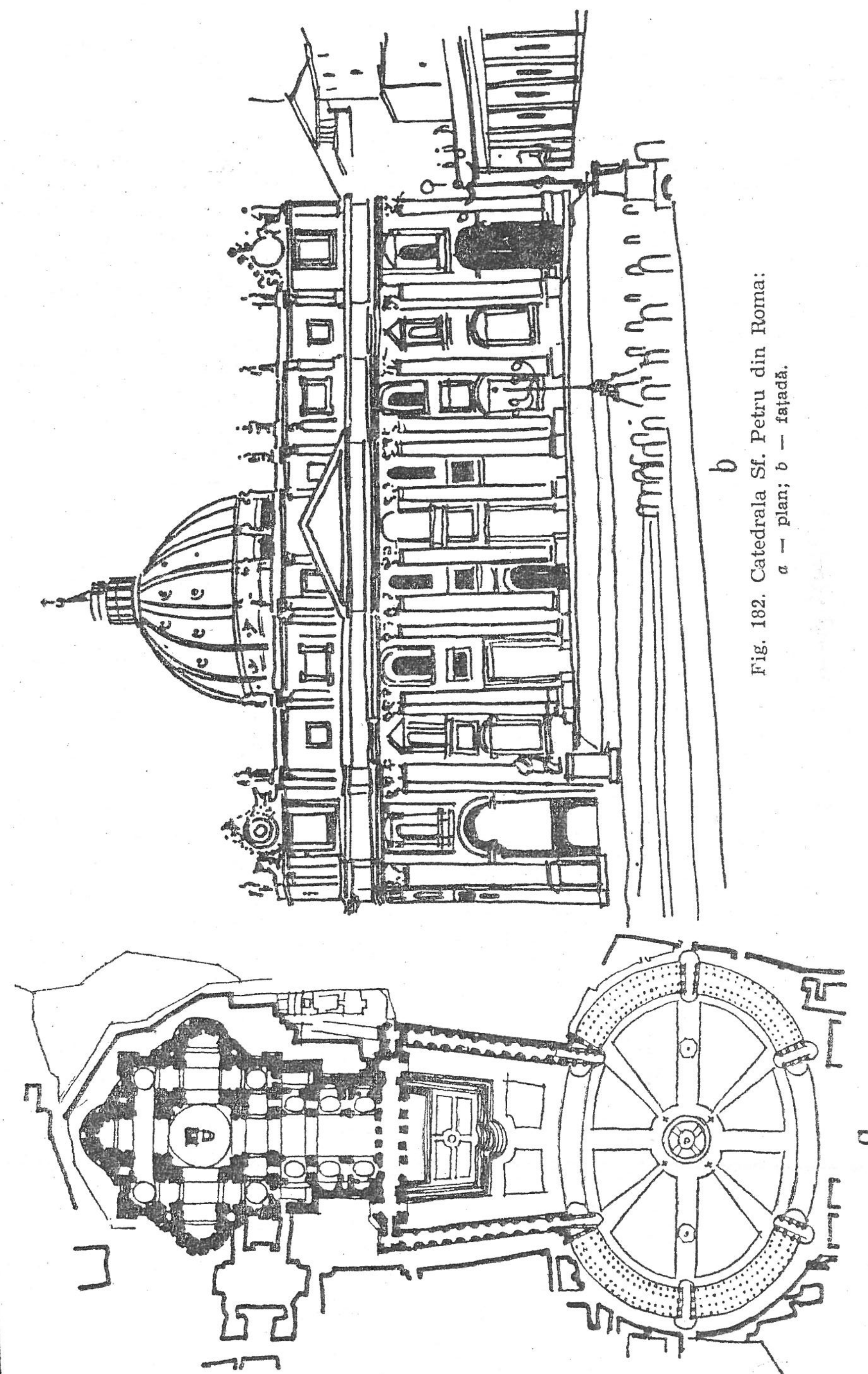

Fig. 182. Catedrala Sf. Petru din Roma: *a* — plan; *b* — fațadă.

volute monumentale leagă elementul central supraînălțat al bisericii, cu nivelul redus al șirului de nișe-capele laterale. Decroșuri succesive de antablamente și frontoane curbe, uneori întrerupte, sînt menite să accentueze tendința de verticalitate. Atice încoronate cu balustrade și statui ascund învelitoarea, care în general, are o pantă redusă.

Totuși, pe alocuri, în interior ca și în exterior, prin utilizarea ordinului în compoziții mai libere și prin imprimarea unor trăsături moderate decorului se tinde către o disciplină clasică.

BAROCUL ÎN ITALIA. Barocul se cristalizează în Italia, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, avînd rădăcini în creațiile Renașterii tîrzii și manierismului. Cele două direcții urmate de barocul italian au comună tendința de a crea efecte impresionante.

În primul rînd, se dezvoltă trăsătura legată de clasicismul palladian. În al doilea rînd, se afirmă o tendință irațională, plină de fantezie, care se depărtează de concepția rinascimentală a unității dintre funcțiune, structură și formă.

Caracterul dinamic al compozițiilor, realizate cu ajutorul curbelor și contracurbelor, preferința pentru verticală și adoptarea unui decor scenografic sînt cîteva din trăsăturile care definesc stilul barocului italian.

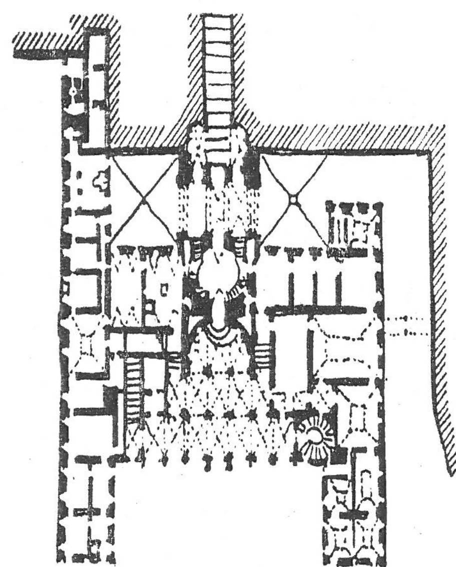
Barocul timpuriu (1580—1630) se înscrie în perioada de manifestare la Roma a unui nou stil, legat de unele creații ale manierismului. Fațada *bisericii Il Gesù din Roma* (arhitect Giacomo della Porta, 1541—1604), exprimă esența noului curent în arhitectură prin lipsa de corespondență a fațadei cu împărțirea interioară și tendința de îmbogățire a plasticii decorative.

În această perioadă sînt terminate lucrările de la palatul Farnese, Piața Capitoliului și cupola Sf. Petru, din Roma.

În *perioada apogeului barocului* (1630—1700) Carlo Maderna (1556—1629) transformă planul central al lui Michelangelo de la Sf. Petru într-un plan bazilical, prin adăugirea a trei travei și a unui vestibul (fig. 182, *a*). În felul acesta, fațada nouă este adusă mult înspre apus (fig. 182, *b*).

Palatul Barberini (început de Maderna în 1627), reprezintă o înnoire față de tradiția palatelor compacte. Compoziția deschisă are eleganța palladiană — rezervată pînă atunci vilelor de țară — și anunță stilul fastuos al palatului baroc (fig. 183).

Ansamblul de la Sf. Petru este terminat de *Giovanni Lorenzo Bernini (1598—1688)* prin închiderea sistemului de piețe din fața catedralei (prima în formă de trapez și a doua în formă de elipsă), cu o colonadă (v. fig. 182, *a*). Dispuse în patru șiruri, coloanele sînt legate printr-un antablament puternic, terminat cu un atic decorat cu statui. Forma trapezoidală a primei piețe, închisă pe latura din fund de fațada catedralei, urmărește obținerea unui efect de perspectivă. Atît lucrările de arhitec-

a

b

Fig. 183. Palatul Barberini din Roma:
a — plan; b — fațadă.

Fig. 184. Biserica San Carlo din Roma, vedere.

tură cît și operele de sculptură (fîntîni, morminte, grupuri statuare) conferă lui Bernini rolul cel mai reprezentativ în cadrul barocului italian. Biserica *Sant' Andrea al Quirinale* (1658—1670) din Roma este concepută de el pe un plan de formă ovală.

O serie de biserici sînt realizate la Roma de Francesco Borromini (1599—1667) în forme surprinzătoare prin varietatea lor. Dintre acestea, *San Carlo alle Quattro Fontane* (terminată în 1667) prezintă un plan oval încoronat de o cupolă eliptică. Fațada pe două registre este alcătuită din curbe și contracurbe subliniate de verticalele coloanelor (fig. 184).

Biserica *Santa Maria della Salute* este edificată la Veneția (arhitect Baldasare Longhena 1604—1682) pe un plan central cu o cupolă susținută lateral de volute monumentale (fig. 185).

În cadrul barocului tîrziu (1700—1760) se înscrie opera lui *Filippo Juvara* din Torino: mănăstirea Superga (fig. 186) și palatul Madama. Caracterul reținut al monumentelor aparținînd acestei perioade anunță clasicismul din secolul al XVIII-lea.

BAROCUL ȘI ROCOCOUL ÎN FRANȚA. În Franța nu a existat o manifestare limpede a stilului baroc. La mijlocul secolului al XVII-lea apar unele tendințe baroce în construcția de biserici manifestate printr-o mai mare liberate de tratare a planurilor, încoronate de cupole cu lanternou (Biserica Sorbonei, construită între anii 1635—1642 de Solomon de Brosse, fig. 187). Caracterul sobru al acestor manifestări sporadice, le atrage denumirea de „baroc clasic", fiind în general incluse în perioada clasicismului.

Ofensiva temporară a barocului se face remarcată în etapa realizată de *Le Vau* la *Versailles* (1669—1678), prin jocul de volume obținut de retragerea etajului în dreptul corpului central (fig. 188). Terasa care rezultase astfel avea să fie însă închisă de J. H. Mansart cu prilejul lucrărilor care au dus la crearea galeriei oglinzilor. Triumful clasicismului, atît în succesiunea lucrărilor de la Versailles cît și de la Luvru (colonada lui Perrault, 1667) este expresia gîndirii artistice raționale, tipic franceze.

Între anii 1715—1760 se manifestă o reacție împotriva marilor ansambluri solemne care caracterizează epoca lui Ludovic al XIV-lea. Se dezvoltă reședințe urbane decorate într-un nou stil denumit rococo. Derivînd din baroc, stilul decorativ rococo (le rocaille) opune finețe și grație solemnității stilului oficial al curții de la Versailles.

În cadrul realizării de nenumărate hoteluri particulare la Paris, cu fațade simplificate, este de semnalat un progres în direcția confortului și igienei.

În interiorul bisericilor, stilul rococo se îmbină cu barocul italian, rezultînd efecte preferate mai ales în Europa Centrală. Nu sînt lipsite de interes nici realizările datorate unei contraofensive a tradiției clasice, care

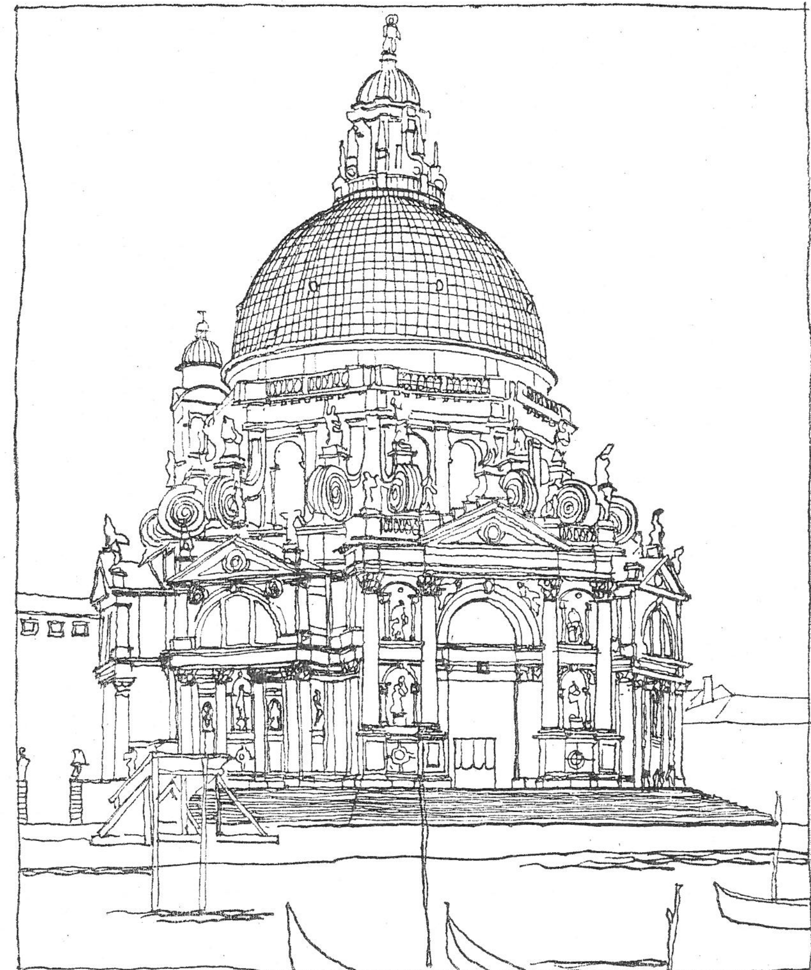

Fig. 185. Biserica Santa Maria della Salute din Veneția — fațadă.

începe o dată cu realizarea fațadei *bisericii St. Sulpice* din Paris construită de florentinul *J. N. Servandoni* în 1733, sub influența palladianismului (fig. 189).

Fig 186. Mănăstirea Superga lîngă Torino, vedere de ansamblu.

BAROCUL ÎN ANGLIA. La sfîrşitul secolului al XVII-lea, în Anglia, barocul are trăsături specifice care îi atrag denumirea de „baroc romantic" sau „protoromantism".

Castelul Blenheim de lîngă Oxford, construit după modelul de la Versailles, este un ansamblu simetric, avînd o colonadă hemiciclică la corpul principal. În contrast cu aspectul rectiliniu al ansamblului, atît colonada, cît şi unele elemente stîngace de decor aparţin barocului (fig. 190).

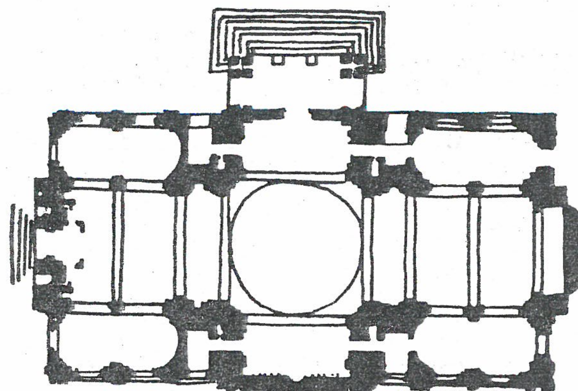

Fig. 187. Biserica Sorbonnei din Paris, plan.

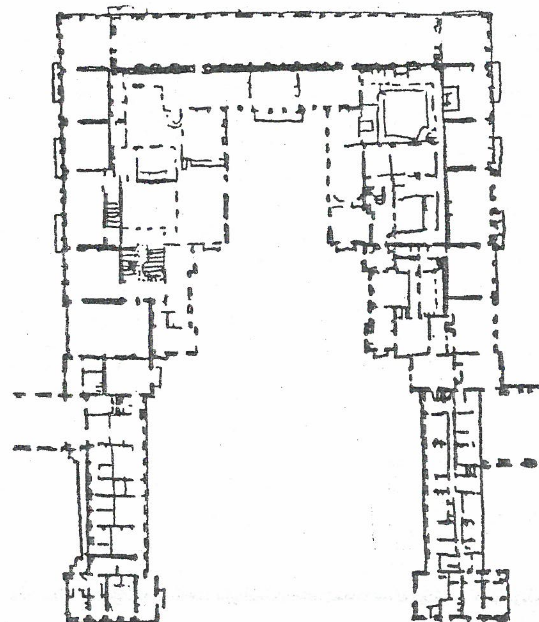

Fig. 188. Castelul de la Versailles — plan.

Fig. 189. Biserica Sf. Sulpice din Paris, fațadă.

În secolul al XVIII-lea persistența tradițiilor palladiene alături de alți factori determină apariția clasicismului.

BAROCUL ÎN ȚĂRILE DE JOS. Belgia catolică devine receptivă barocului, în timp ce Olanda protestantă rămîne refractară acestuia. Autorul probabil al *bisericii Iezuiților din Anvers* (1621) este marele pictor *Rubens* (1577—1640). În arhitectura laică se remarcă realizări de primării și case ale breslelor, la Bruxelles și Anvers. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, unele edificii manifestă influența barocului englez (casa

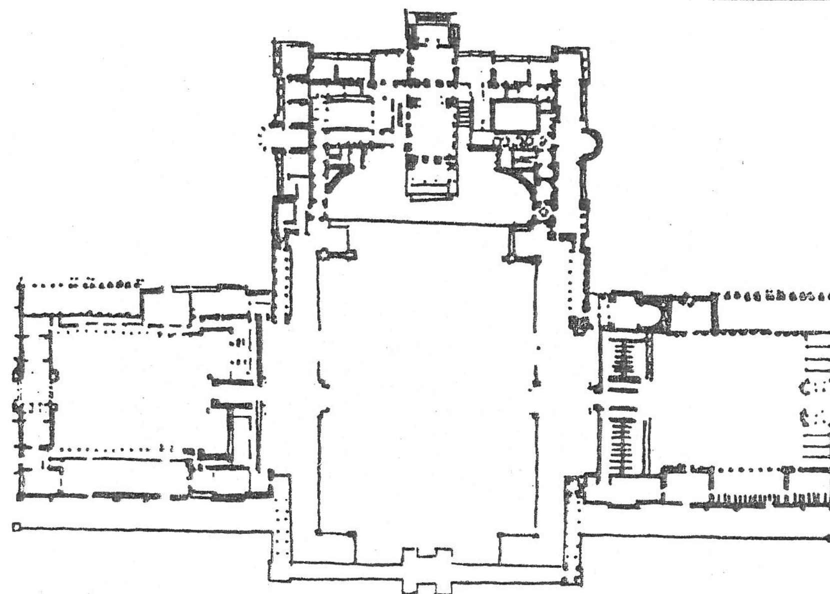

Fig. 190. Castelul Blenheim, lîngă Oxford, plan.

fraților Tripp din Amsterdam, construită în 1662 de Justus Vingboons). Mai tîrziu arhitectura olandeză se apropie de stilul francez provincial al epocii.

Primăria din Amsterdam, realizată în 1665 de *Jacob van Campen*, exprimă tendințele clasicizante ale barocului nordic (fig. 191).

BAROCUL ÎN GERMANIA. Barocul în Germania se dezvoltă către sfîrșitul secolului al XVII-lea prin intermediul artiștilor italieni. În nordul protestant, barocul german s-a dezvoltat mai întîi influențat de unele trăsături specifice olandeze și mai tîrziu, de clasicismul francez. Cu timpul, barocul german își găsește mijloace proprii de expresie, bazate pe fondul tradițional specific societății germane. Aceste noi trăsături se reflectă mai ales în programele religioase. Castelele și palatele rămîn încă multă vreme legate de modelul castelului de la Versailles.

În partea de nord, *Andreas Schlütter* realizează *palatul regal din Berlin*, într-o arhitectură sobră.

În partea de sud, *Fischer von Erlach* (1650—1723) este reprezentantul principal al barocului vienez. Opera sa, *biserica Sf. Carol Borromeul* este alcătuită pe un plan oval dominat de o cupolă, cu fațada

Fig. 191. Primăria din Amsterdam, fațadă.

flancată de două turnuri care adăpostesc scări în spirală (fig. 192). Castelele edificate în această perioadă sînt caracteristice pentru noile tendințe ale arhitecturii austriece de acest gen. *Palatul Belvedere* din Viena (arhitect *Lucas von Hildebrand*) oferă imaginea unui mare ansamblu înconjurat de un parc ordonat, care a avut drept model castelul Versailles. La Dresda, *Daniel Pöppelmann* construiește Zwinger-ul (fig. 193) — actualele galerii de artă —, îmbogățit cu o decorație exuberantă.

În contrast cu dezvoltarea în continuare a barocului și unele tendințe rococo, în secolul al XVIII-lea se afirmă clasicismul german, care și-a avut principalul centru la Berlin.

BAROCUL ÎN SPANIA. Barocul timpuriu spaniol (1620—1680) prezintă în paralel două trăsături caracteristice:

— se afirmă persistența gustului pentru compoziția clasică cu volume mari nedecorate, tipice perioadei lui Filip al II-lea;

— se remarcă apariția unor tentative de revenire în decorație la o artă mai vie specific spaniolă (frontoane, console, volute).

Între anii 1690—1730 se dezvoltă apogeul barocului spaniol, etapă în care fațadele se îmbogățesc cu un decor abundent, propriu mai ales arhitecturii paletelor nobiliare. După 1730, domnia lui Filip al V-lea de Burbon este caracterizată printr-o temperare a vervei decorative. Este adus la curte *Filippo Juvara*, reprezentant al barocului clasicizant din nordul Italiei.

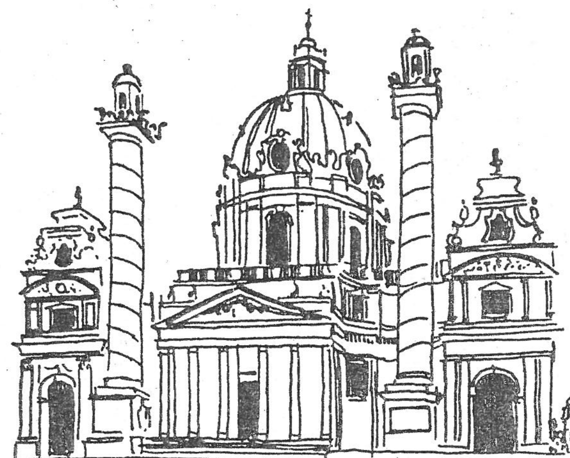

Fig. 192. Biserica Sf. Carol Borromeul din Viena, fațadă.

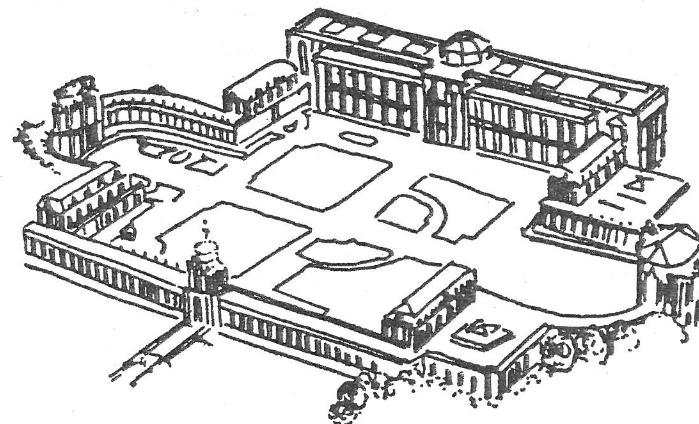

Fig. 193. Zwinger-ul din Dresda, vedere aeriană.

José Churriguera realizează *Primăria din Salamanca,* înecînd sub abundența decorului întreaga partiționare arhitecturală. În 1737, *Juvara* construiește *palatul regal din Madrid:* o compoziție vastă, ale cărei fațade sînt tratate într-o arhitectură de o sobrietate clasică (fig. 194).

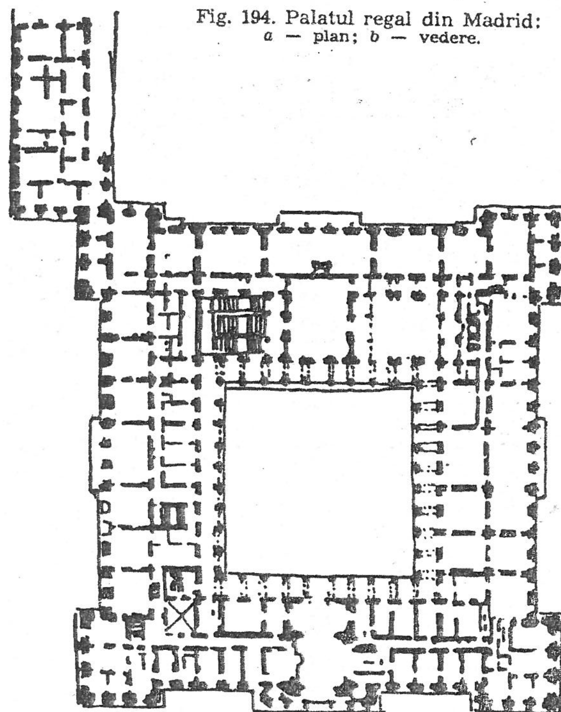
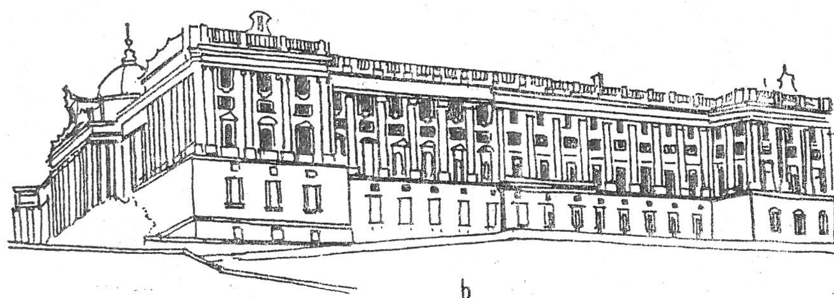

Fig. 194. Palatul regal din Madrid:
a — plan; b — vedere.

10

Arhitectura clasicismului

Expresie a perioadei istorice care marchează trecerea de la societatea feudală la cea burgheză, curentul cultural al clasicismului a cuprins aproape toate țările europene. Împrumutînd limbajul formal din cultura clasică greco-romană, în condiții similare marilor puteri europene — Italia, Franța, Anglia, Germania și Rusia — clasicismul a pătruns în Țările de Jos, Austro-Ungaria, Polonia și cu întîrziere, în Țările Române etc.

Clasicismul reflectă criza social-politică în care avea să intre întreaga Europă, cînd forțele sociale — burghezia și nobilimea — se înfruntă în conflicte deschise, manifestate sub forma marilor mișcări revoluționare.

Premizele arhitecturii clasicismului apar în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în Italia. Maeștrii Renașterii tîrzii (Palladio, Vignola, Serlio), prin adaptarea rațională a formelor antichității clasice la noile cerințe ale societății, dețin rolul de precursori ai clasicismului. Creația lui Palladio avea să contribuie cu precădere la propagarea clasicismului în Europa.

Clasicismul francez de curte, dezvoltat în secolul al XVIII-lea, alături de barocul italian reținut din Piemont, constituie alte două exemple care au precedat clasicismul secolului al XVIII-lea. Mișcarea de cercetare în domeniul istoriei artelor și arheologiei, alături de larga circulație a gravurilor lui Piranesi reprezentînd monumentele Romei antice, contribuie de asemenea la propagarea clasicismului european. Filozofia iluministă ca și literatura timpului favorizează un climat de reînviere a antichității care apare învăluită de nimbul de glorie al trecutului, contrastînd cu prezentul zbuciumat.

Clasicismul european denumit și neoclasicism s-a dezvoltat în cursul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea, exprimînd suflul eroic al burgheziei revoluționare. Elementele arhitecturii antice sînt preluate de arhitectura clasicismului în mod paradoxal, fiind lipsite tocmai de determinarea clasică a rapoartelor dintre părțile unei compoziții.

Aceste trăsături definesc caracterul rigid, sever și convențional al acestei arhitecturi.

Neoclasicismul napoleonian, Empire-ul, exceptînd unele interioare care prezintă inovații iscusite, se orientează către reprezentări pretențioase, lipsite de conținut.

Germenele decăderii arhitecturii neoclasice se găsește în canoanele limitate academice, care aveau să stîrnească protestul romantismului.

Materialele utilizate în arhitectura clasicismului (cărămida, piatra) îmbogățesc plastica arhitecturală, atît prin sublinierea structurilor și a ritmului, cît și prin culoare. Ca urmare a progresului metalurgiei, la structuri și ornamente se utilizează oțelul și fonta.

Tehnica construcției progresează prin ușurarea structurilor. Coloanele depășesc rolul lor decorativ, devenind puncte de susținere a unor peristiluri gigantice.

Preferința pentru simplitatea severă a volumelor atrage exprimarea sinceră a structurilor.

Vocabularul arhitecturii clasicismului secolului al XVIII-lea manifestă preferința pentru tratarea severă a ordinului doric grec, inclus în compoziții de inspirație romană. Plastica arhitecturală rezultă din volumele simple, clar exprimate. Dezvoltarea amplă a unor edificii este susținută prin articulații și accente. Dominanta care acuză axa compoziției este aproape invariabil compusă dintr-un portic cu fronton, amintind fațada unui templu antic. Decorația interioarelor se inspiră din antichitatea greco-romană sau egipteană (Adam-Styl și Empire). Solemnitatea decorului interioarelor *Biedermayer* contrastează cu delicatețea mobilierului. În Rusia, decorul interioarelor are un caracter de fast nemaiîntîlnit, rezultînd din sinteza artelor și a diferitelor materiale.

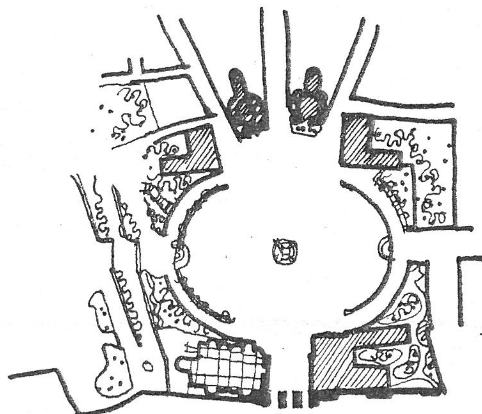

Fig. 195. Piazza del Popolo din Roma — plan.

URBANISMUL. Principiile urbanismului modern își au sursa în perioada clasicismului. Începînd din secolul al XVIII-lea, în compoziția orașelor a apărut ideea creării unor esplanade ample, a unor piețe monumentale organizate conform unor axe de simetrie.

Piazza del Popolo din Roma, arhitect *Giuseppe Valadier* (1761—1839), marchează punctul de plecare a trei artere importante (fig. 195).

La determinarea fizionomiei urbanistice a Parisu-

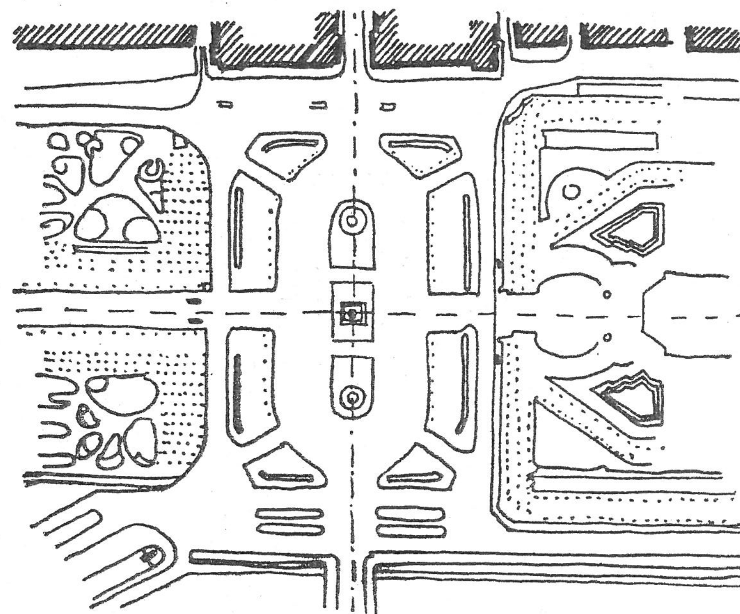

Fig. 196. Piața Concordiei — plan.

lui, un rol însemnat îl dețin ansamblurile realizate în timpul clasicismului. *Piața Concordiei* (arhitect *Jacques-Ange Gabriel*, 1698—1782) situată în prelungirea ansamblului Luvru-Tuilleries, are o latură deschisă spre Sena, iar frontul opus este ocupat de două construcții monumentale (fig. 196). *Place de l'Etoile*, de formă circulară, este organizată în jurul unui arc de triumf și concentrează o serie de artere radiale (fig. 197).

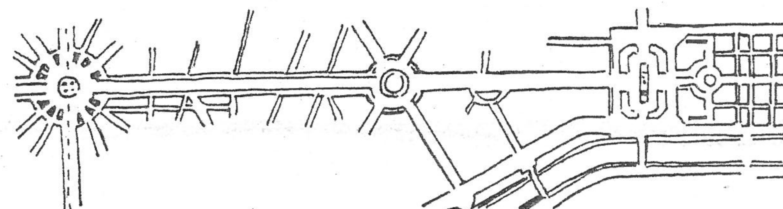

Fig. 197. Place de l'Etoile din Paris — plan.

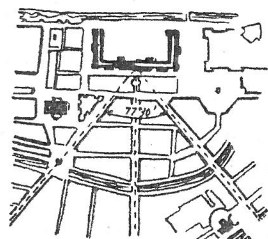
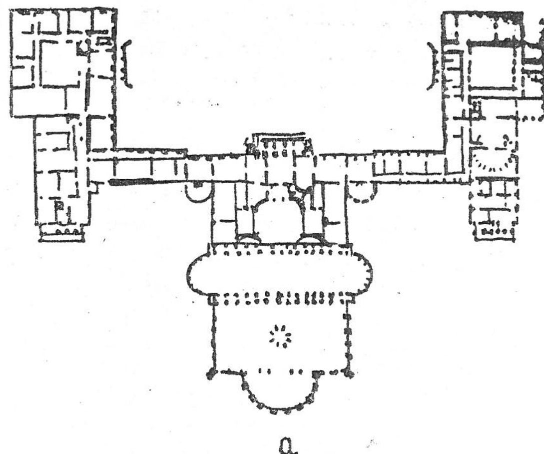

Fig. 198. Ansamblul celor trei piețe din Petersburg.

a

b

Fig. 199. Palatul Tauridei din Petersburg:
a — plan; *b* — fațadă.

Construcția Petersburgului în compoziția căruia s-a aplicat formula „tridentului“ — trei esplanade largi care se întîlnesc în Piața Amiralității — întrunește trăsăturile caracteristice urbanismului din perioada clasicismului rus (fig. 198).

PROGRAME. *Palatul nobiliar* urmează ca schemă compozițională exemplul ansamblului de la Versailles, aripi ample încadrînd o curte de onoare și punînd în valoare corpul principal: *vila Reale din Monza, palatul Tauridei din Petersburg* (fig. 199), *casa Pașcov din Moscova* (fig. 200). În cadrul programelor de *vile* apar noi preocupări pentru realizarea confortului (*Micul Trianon*, construit de J. A. Gabriel la Versailles, cu un plan judicios rezolvat și fațada de un rafinament tipic franțuzesc — fig. 201).

Locuința burgheză se remarcă prin echilibrul dintre planul funcțional, sistemul constructiv judicios și decorul reținut. Decorația interioară se înscrie în cadrul stilurilor *rococo* și *Empire*, în Franța, *Biedermayer*, în Germania și *Adam-Styl*, în Anglia.

Teatrele realizate în această perioadă precizează cerințele funcționale noi ale acestui program, acordînd o atenție deosebită decorării foaierelor.

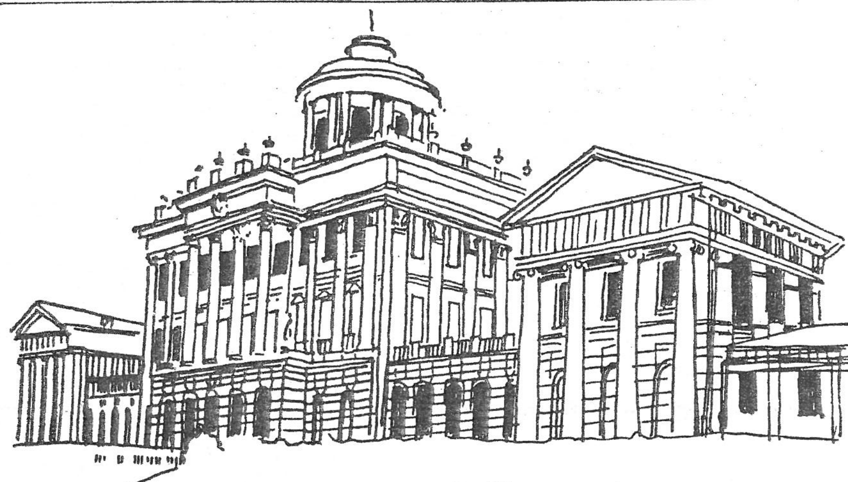

Fig. 200. Casa Pașcov din Moscova, vedere.

Fig. 201. Micul Trianon — fațadă.

Victor Louis (1735—1807) este creatorul tipului de teatru cu sală în formă de potcoavă și loji suprapuse. *Teatrul* său *din Bordeaux* a constituit modelul după care s-au construit teatrele epocii următoare: *teatrul din Besançon* (arhitect Ledoux), *teatrul regal din Berlin* (fig. 202 — Fr. Schinkel) și celebrul teatru *Scala din Milano*, construit de Giuseppe Piermarini.

Clădirile administrative au o importanță deosebită în special în stabilirea unor accente monumentale în cadrul orașelor (Ministerul Marinei și hotelul din piața Concordiei, la Paris; Amiralitatea, Ministerul de Externe, Senatul și Sinodul din Petersburg etc.).

Porțile orașelor, adăpostind funcții administrativo-fiscale, devin elemente de interes situate la intrările în oraș: porțile Parisului sau poarta Brandenburg din Berlin (fig. 203).

O altă categorie de edificii publice sînt destinate satisfacerii cerințelor societății burgheze: *bănci* (Banca Angliei realizată la Londra de Sir John Soane), *clădiri de burse* (bursa din Petersburg, ridicată de Tomas de Tomon, fig. 204) etc.

Clădiri de învățămînt se realizează în toate orașele Europei; una din cele mai reprezentative este școala militară din Paris construită de J. A. Gabriel (fig. 205).

Monumentele comemorative, ridicate pentru a glorifica o personalitate însemnată sau o victorie militară, oferă următoarele exemple caracteristice: *Arcul de Triumf Etoile* din Paris (arhitect Chalgrin, fig. 206) și *Walhalla* de lîngă Regensburg (fig. 207 — arhitect Leo von Klenze).

Edificiile religioase au o pondere redusă față de cele publice. Caracteristică este prezența cupolei și a porticelor cu colonade încoronate de frontoane. Astfel, *Pantheonul* realizat de *Germain Soufflot* la Paris (fig. 208), după un plan central în formă de cruce greacă liber exprimată, prezintă o cupolă monumentală înconjurată de o colonadă. *Biserica La Madeleine*, concepută ca un templu de glorificare, vădește o inconsecvență între tratarea interiorului (cu trei cupole joase și capele) și fațadele înconjurate de o colonadă corintică.

În perioada clasicismului italian se înscriu primele acțiuni pentru *restaurarea monumentelor antice*. *Rafaele Stern* (1771--1820) execută

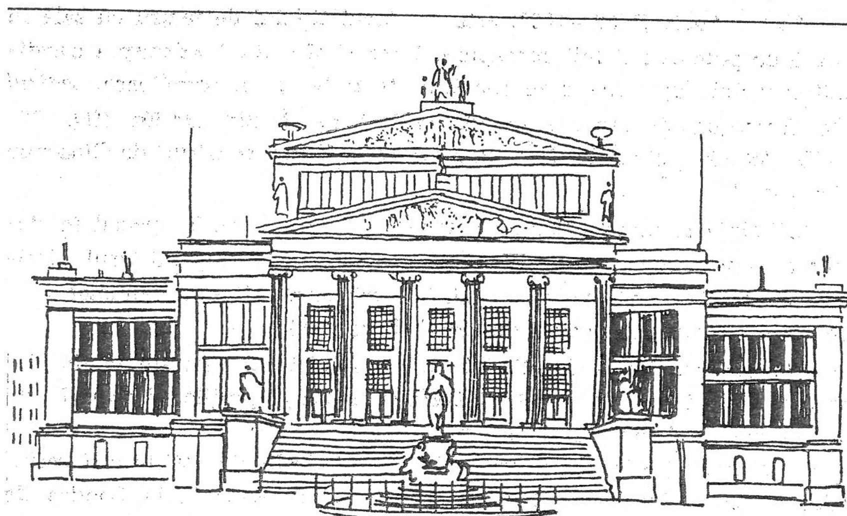

Fig. 202. Teatrul din Berlin, fațadă.

Fig. 203. Poarta Brandenburg din Berlin — vedere.

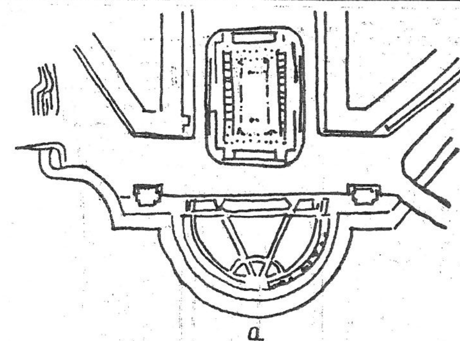
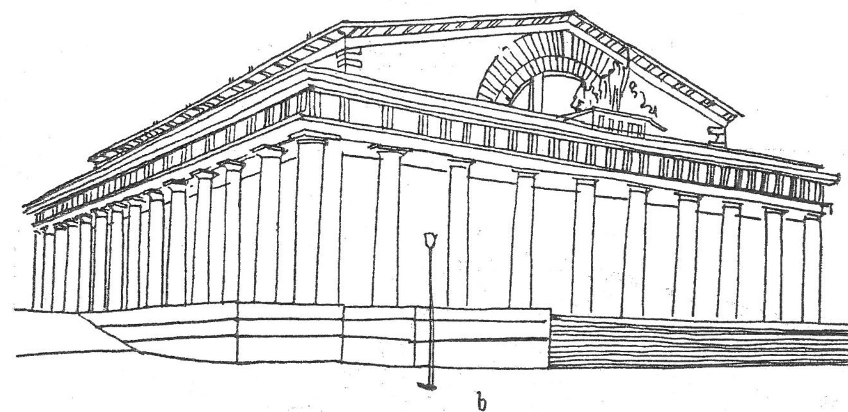

Fig. 204. Bursa din Petersburg — *a* — plan; *b* — vedere.

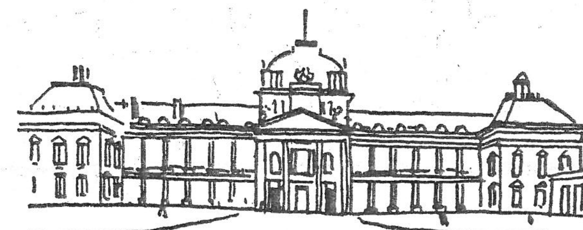

Fig. 205. Școala Militară din Paris — vedere.

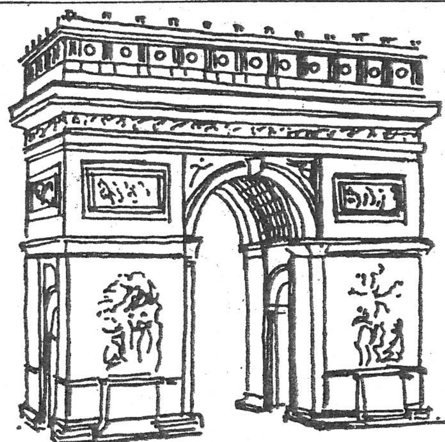

Fig. 206. Arcul de Triumf, din Place de l'Etoile din Paris — vedere.

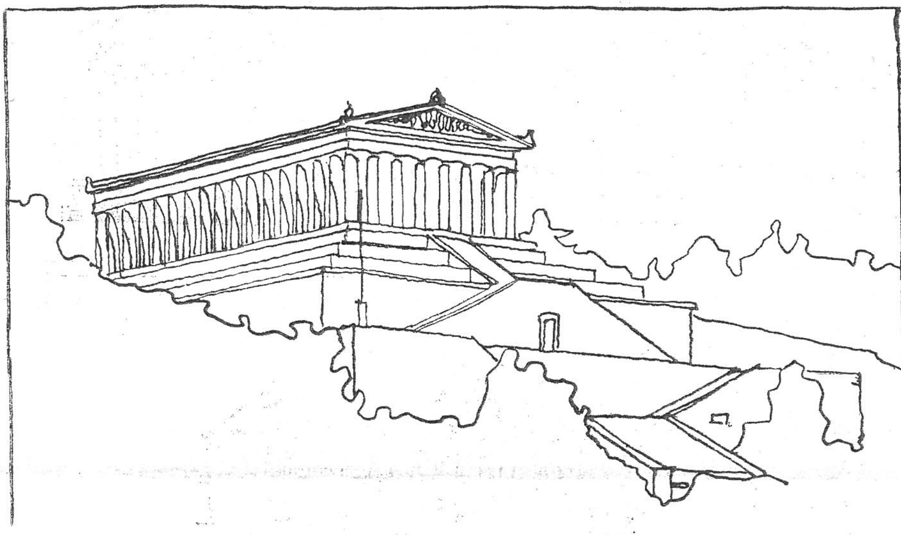

Fig. 207. Walhalla, lîngă Regensburg — vedere.

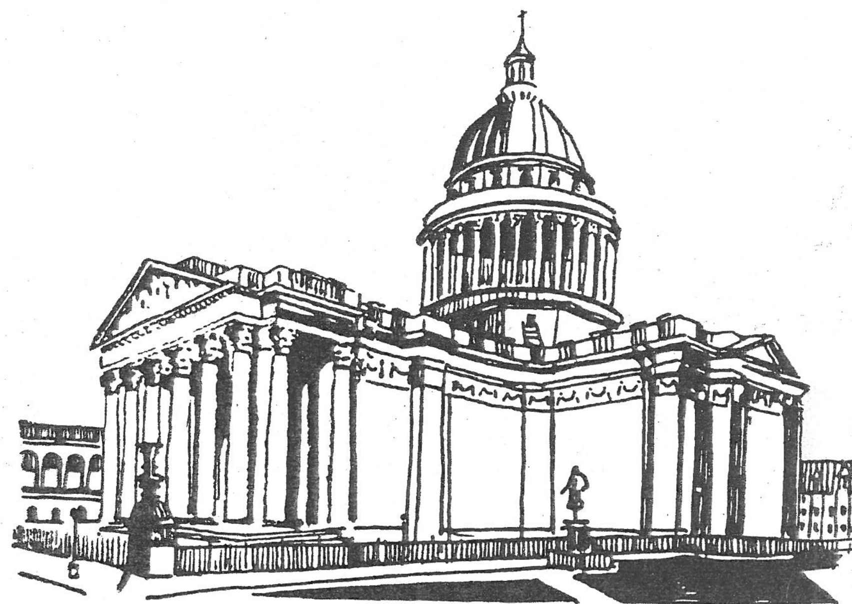

Fig. 208. Pantheonul din Paris — vedere.

lucrări de conservare la *Coloseul* din Roma și împreună cu *Giuseppe Valadier* (1763—1839) realizează restaurarea *arcului de triumf al lui Titus* din forul roman.

În perioada clasicismului englez se definesc trăsăturile *parcului peisager*, conceput cu un traseu liber al circulațiilor și efecte pitorești, în contrast cu ținuta severă a arhitecturii epocii.

11

Arhitectura romantismului și eclectismului

Ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, perioadă de mari transformări politice, sociale și economice, cuprind o serie de evenimente care se reflectă și în domeniul culturii, determinînd apariția unor curente artistice noi.

Studiul arhitecturilor trecutului a furnizat, pînă spre mijlocul veacului al XIX-lea, suficient material de inspirație pentru arhitecți. Aceștia au tins să înlăture regulile fixe caracteristice stilurilor istorice, pentru a-și exprima personalitatea, pornind de la ideea libertății de creație pe care au avut-o arhitecții trecutului.

Caracteristica esențială a curentului romantic în arhitectură constă în extragerea trăsăturilor formale îndeosebi din stilul gotic, înțeles și folosit ca un stil specific național în Anglia, Germania și Franța. Romantismul s-a extins în toate țările europene prin unele manifestări sporadice, înscrise în tendințele specifice exponenților feudalismului întîrziat, ca o reacție atît la exagerările eclectice cît și la uniformitatea clasică.

Stilul gotic, persistînd în Anglia la anumite categorii de construcții, a fost recunoscut convenabil pentru arhitectura reședințelor nobiliare. Acest fel de construcții „gotice" neglijează compoziția clasică rectilinie a planului, în favoarea unei dispoziții asimetrice, cu turnuri medievale și galerii lungi, mărturie a inspirației din mai multe arhitecturi. Decorația interioarelor amintește bolțile gotice stelate, lipsite însă de sens constructiv.

Parlamentul din Londra (1840—1865) are planul și fațada corpului dinspre Tamisa realizate în spirit clasic (Charles Barry), decorațiile și detaliile fiind de inspirație gotică (A.W.N. Pugin). Ansamblul reprezintă o fuziune armonioasă a celor două stiluri preferate în Anglia secolului trecut (fig. 209).

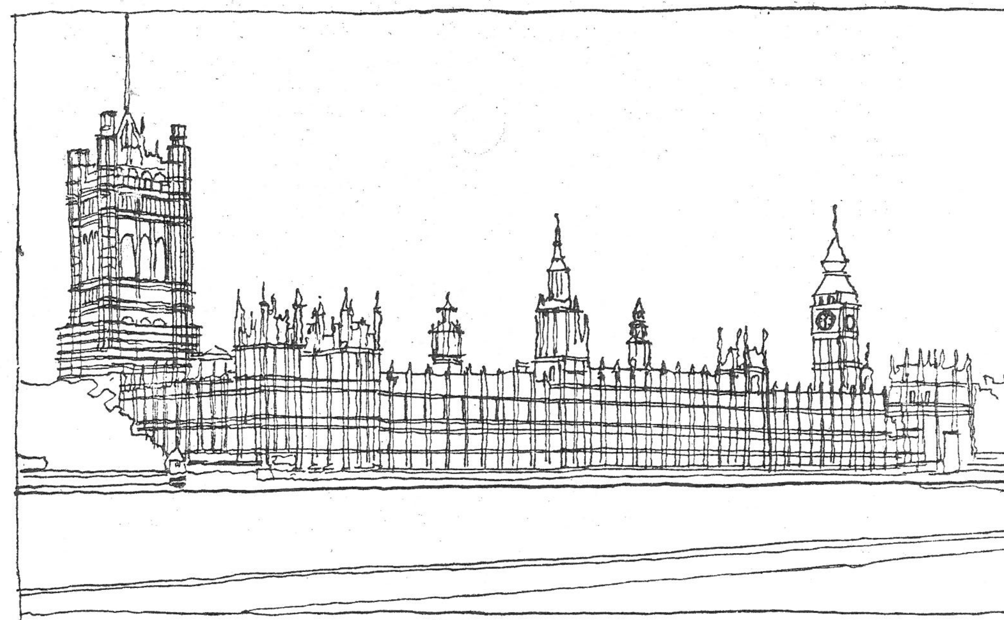

Fig. 209. Parlamentul din Londra, vedere.

O altă trăsătură a romantismului englez se înscrie în construirea de ruine pseudo-medievale și pavilioane pitorești sau exotice, de inspirație orientală. Pitorescul nu poate fi privit ca un stil ci ca o atitudine, care totuși a dezvoltat la maximum programul de arhitectură domestică, cu tot efectul ei scenografic, de un gust îndoielnic. La unele conace realizate într-o arhitectură colorată, din diferite materiale rustice, domină elementul funcțional.

În cadrul romantismului german, proiectele îndrăznețe și evocatoare ale lui *Friederich Gilly* (1772—1808) sînt o dovadă a adoptării unei poziții creatoare față de moștenirea trecutului (monumentul lui Friederich cel Mare din Berlin).

Noua orientare generează în opera lui *Karl Friederich Schinkel* (1781—1841), reprezentantul apogeului clasicismului german unele tendințe romantice, cum sînt cele manifestate în cadrul *castelului de la Babelsberg*. Pătrunderea elementelor romantice în Germania mai poate fi exemplificată și prin apariția unor monumente comemorative de tipul edificiului circular cu cupolă de lîngă *Kehlheim* (Friederich von Gärtner).

În Franța, o mișcare favorabilă restaurării monumentelor romanice și gotice, a fost inițiată și condusă de *Prosper Merimée* și *Viollet-le-Duc*. Spre deosebire de concepția englezului *John Ruskin*, care se referă la forma exterioară a arhitecturii, față de care arhitecții trebuie să aibă o atitudine de venerație, Viollet-le-Duc a preconizat teoria unității de stil, bazată pe studiul analitic al arhitecturilor anterioare. El nu s-a mulțumit să dea o interpretare istorică și arheologică unui stil al trecutului, ci a militat pentru aplicarea principiilor construcției raționale, utilizînd tehnica și materialele noi ale secolului al XIX-lea. Printre lucrările de restaurare realizate de Viollet-le-Duc se numără *Notre Dame din Paris* și *castelul de la Pierrefond*.

Dar, arhitectura sprijinită pe stilurile care își trăiseră viața a trezit protestul spiritelor luminate ale epocii. Manifestarea acestor resentimente a generat către anii 1850 o schimbare radicală. Din păcate însă inovațiile arhitecturale ale epocii aveau să se înscrie mai mult în domeniul materialelor și tehnicii constructive, decît în acela al formelor.

O dată cu consolidarea societății burgheze capitaliste și cu accentuarea caracterului mercantil al activității artistice, arhitectura europeană a urmat procesul de trecere spre eclectism, curent care adoptă aproape toate stilurile istorice. Monumentalitatea și decorația excesivă conferă arhitecturii acestei perioade un caracter de forță, propriu societății burgheze. Eclectismul englez, adoptat de burghezie sub forma „stilului vic-

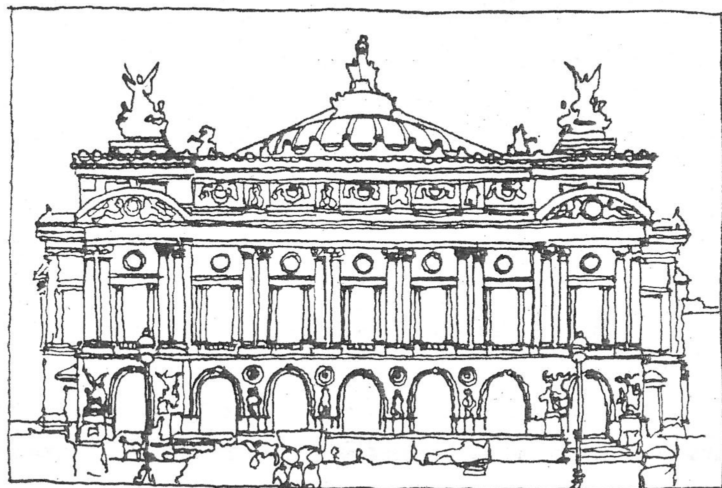

Fig. 210. Opera din Paris — vedere principală.

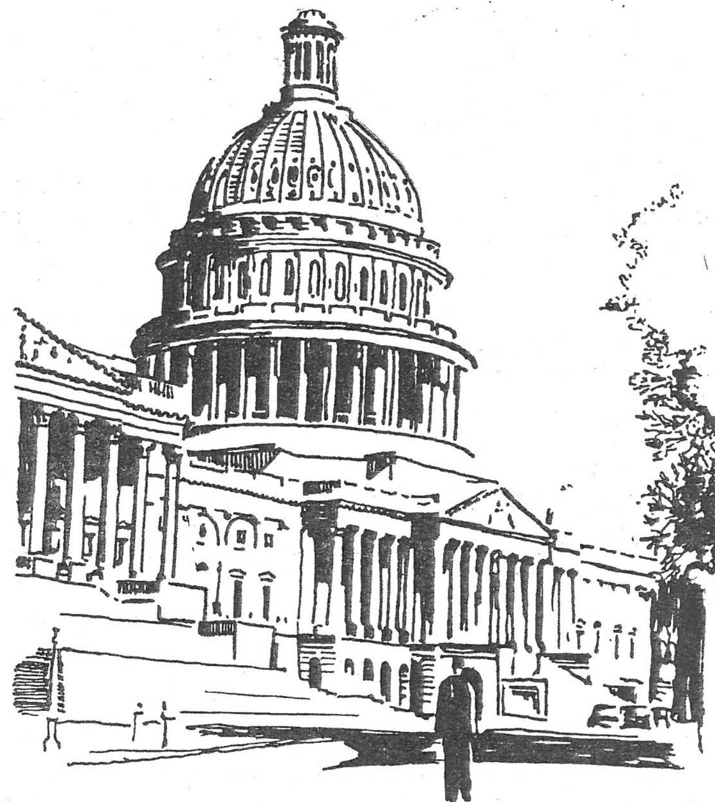

Fig. 211. Capitoliul din Washington — vedere.

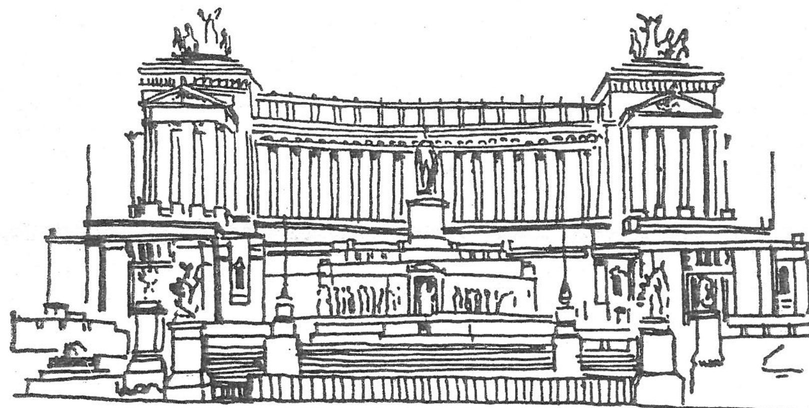

Fig. 212. Monumentul Vittorio Emanuelle din Roma — vedere.

torian“ este caracterizat de o severitate, care evoluează către tradiţionala folosire simplă şi directă a cărămizii aparente şi a pietrei, în paralel cu osatura metalică. Unele construcţii cu structuri metalice aparţin stilului victorian numai prin bogăţia decorului (Coal Exchange la Londra şi Passington Station).

În cadrul eclectismului francez se reconstruieşte şi extinde primăria din Paris într-un stil influenţat de Renaşterea franceză a secolului al XVI-lea, rezultînd o compoziţie echilibrată. Lucrările de terminare a *Luvru*-lui (arhitecţii Visconti şi Lefuel) — într-un stil punctat de exuberanţa mansardelor şi a domurilor trapezoidale, se înscriu în noul curent al eclectismului. Creaţia lui Charles Garnier, *Opera din Paris* (1862—1875) este reprezentativă pentru cel de al doilea imperiu francez (fig. 210). Stilul ei încărcat cu elemente baroce şi complicaţii decorative este în acord cu destinaţia edificiului: loc de destindere pentru clasele avute.

Eclectismul celui de al doilea imperiu francez a fost importat în întreaga lume, caracterul teatral şi grandios al acestui curent convenind gustului societăţii epocii, în vederea realizării de edificii reprezentative. Dintre acestea se pot da următoarele exemple definitorii: *Burgtheater din Viena* (G. Semper); *Capitoliul din Washington* (Th. V. Walter, fig. 211) şi monumentul lui *Vittorio Emanuelle din Roma* (Sacconi, fig. 212).

12

Arhitectura modernă

Secolul al XIX-lea constituie, mai ales în Europa, o perioadă de generalizare a unui nou mod de producţie, caracterizat prin aceea că mijloacele de producţie sînt proprietatea unei clase minoritare — burghezia — în vreme ce clasa majoritară — proletariatul — nu deţine decît propria forţă de muncă, pe care şi-o vinde pentru a-şi cîştiga existenţa. Revoluţiile burgheze consacră dobîndirea puterii politice de către burghezie şi deschid astfel drum unui nou avînt al forţelor de producţie. Pe măsura dezvoltării acestora, prăpastia care separă cele două clase se adînceşte. Contradicţiile interne ale societăţii capitaliste se ascut: între burghezie şi proletariat, între metropole şi colonii, între marile puteri imperialiste, între monopoluri, în sînul monopolurilor. Este ajunul revoluţiilor proletare, al războaielor de eliberare declanşate de popoarele asuprite din colonii. Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a marcat deschiderea unei noi ere, cea a orînduirii socialiste. În anii ce au urmat după al doilea război mondial, numărul ţărilor socialiste a crescut, rolul lor devenind din ce în ce mai important.

Principalul fenomen din domeniul producţiei materiale, legat de apariţia modului de producţie capitalist, îl constituie revoluţia industrială, consecinţă a dezvoltării tehnice. Pe plan social, aceasta determină o concentrare accelerată a populaţiei în centrele urbane, atît datorită ridicării productivităţii muncii în agricultură, prin mecanizare, cît şi ca urmare a atracţiei complexe pe care oraşul o exercită, prin concentrarea producţiei şi schimbului, prin sporirea necesităţii de forţă de muncă în industrie.

Creşterea populaţiei, în general — şi a celei urbane, în special — prilejuieşte o dezvoltare rapidă, necontrolată, a oraşelor.

O dată noul mod de producţie consacrat, apare necesitatea unei organizări corespunzătoare a spaţiului. Vechile funcţiuni se transformă, apar funcţiuni cu totul noi. Un loc hotărîtor între acestea îl ocupă producţia de tip capitalist, care nu se putea desfăşura mulţumitor decît în

structuri adecvate. Creșterea populației urbane determină o necesitate acută de locuințe. Schimbul de mărfuri generalizat inaugurează alte funcțiuni de tip comercial; organizarea producției și administrația publică pretind și ele anumite rezolvări spațiale. Sănătatea publică, învățămîntul și educația, odihna și agrementul — toate aceste funcțiuni noi sau fundamental reconsiderate, ajung să provoace o veritabilă criză a structurilor arhitecturale moștenite. Același lucru se întîmplă și cu circulația, care se dezvoltă nu numai ca trafic și distanțe, dar și prin creșterea vitezelor, prin apariția de noi mijloace de transport: trenul, vaporul, automobilul, avionul.

De-a lungul cîtorva milenii, tehnica evoluase relativ lent, prin perfecționarea și raționalizarea punerii în operă a unor materiale de construcție tradiționale: lemnul, piatra, și cărămida. Revoluția industrială, dezvoltarea științei și tehnicii în ultimul secol au permis producerea pe scară largă a unor materiale noi, cu caracteristici superioare. Este cazul fontei, al oțelului profilat, al betonului armat, al sticlei, aluminiului și ulterior al maselor plastice. Intrate în arsenalul arhitecturii, noile materiale au generat modificări însemnate. Ele se caracterizează prin omogenitate, prin posibilitatea de a fi produse pe cale industrială, deci în serie, cu o calitate relativ constantă, în profile și la dimensiuni standardizate. Această posibilitate — susținută fiind de progresele metodelor de calcul al rezistenței — determină o modificare a metodelor tradiționale de execuție, care fac loc unor tehnologii moderne, de tip industrial. Ca și în cazul funcțiunilor, noile realități tehnice se dovedesc incompatibile cu structurile și formele istorice.

Datorită noilor funcțiuni, arhitectura tradițională este nevoită să adopte materialele noi, mai eficiente și mai economice. Socotite însă inexpresive, sărace, structurile realizate din metal sau beton armat continuă să fie îmbrăcate, după moda timpului, în formele academismului. Curentul raționalist, progresist, din gîndirea arhitecturală susține necesitatea ca adoptarea materialelor și structurilor noi să fie însoțită de schimbări corespunzătoare ale formei, de conturarea unei expresii arhitecturale proprii, care să renunțe la ornamentul învechit, de factură istorică. Principiul funcționalist *forma urmează funcțiunea* dobîndește tot mai mulți adepți. O asemenea evoluție este sprijinită de activitatea inginerilor care, solicitați în realizarea unor programe lipsite de precedent, impun folosirea *la vedere* a materialelor noi. Schimbările petrecute în aceeași perioadă în artele plastice, principiile unei noi estetici ajută la conturarea unei forme arhitecturale noi, care se va impune în întreaga lume, în prima jumătate a secolului al XX-lea. Lupta decisivă între academism și modernism — tranșată net în favoarea celei din urmă — se dă în domeniul eficienței economice și sociale. Din aceste confruntări multilaterale — pe plan funcțional, constructiv și economic — se naște arhitectura modernă.

URBANISMUL. Arhitectura modernă este caracterizată prin importanța decisivă care se acordă orașului, ca o consecință a procesului ac-

celerat de urbanizare. Numărul și dimensiunile orașelor cresc, funcțiunile acestora devin tot mai complexe. Orașul închis de tip medieval este înlocuit treptat de un organism urban în continuă prefacere. Depășite teritorial de cartierele periferice, devenite inutile prin perfecționarea tehnicii militare, zidurile și turnurile de apărare sînt dărîmate sau trecute în rîndul monumentelor istorice. Dezvoltarea haotică, specula funciară, înrăutățirea condițiilor de viață fac din ce în ce mai necesară preocuparea pentru o știință a construcției și amenajării orașelor. Termenul de *urbanism* datează din jurul anului 1910. Precursorii urbanismului modern continuă preocupările mai vechi ale arhitecților Renașterii și ale socialiștilor utopici, pentru un oraș ideal, dar le conferă realismul necesar. Cercetările desfășurate de Le Corbusier în perioada dintre cele două războaie mondiale contribuie la cristalizarea principiilor; din inițiativa lui, iau ființă *Congresele Internaționale de Arhitectură Modernă* (C.I.A.M.) în cadrul cărora este elaborată, în anul 1943, *Carta Atenei*. Documentul cu acest nume cuprinde principiile de bază, admise și astăzi, în domeniul urbanismului: precizarea funcțiunilor orașului (munca, locuința, destinderea, circulația), zonificarea sa după criterii funcționale.

În țările socialiste, în condițiile unei economii planificate, sistematizarea orașelor s-a manifestat cu eficiență. După revoluție, în Uniunea Sovietică au fost întocmite primele planuri generale ale marilor orașe: cel al Moscovei, în anul 1923 (arh. A. V. Sciusev), al Leningradului, în anul 1935 (arh. L. A. Ilin, V. A. Vitman) etc.

Dezvoltat și îmbunătățit permanent, planul de sistematizare al Moscovei a pus bazele creării unei noi imagini a capitalei URSS. Construcția metroului, în mai multe etape, a permis rezolvarea problemelor de circulație. A fost restructurată Piața Roșie în ansamblul căreia, în cadrul medieval alcătuit din zidurile Cremlinului și Catedrala V. Blajenîi, se detașează mausoleul lui Lenin, construit de arh. Sciusev în anii 1929—1930 (fig. 213). În anii de după cel de-al doilea război mondial, edificarea celor 8 clădiri înalte, printre care Universitatea Lomonosov, a completat silueta orașului. Alte dotări au fost construite în ultimii ani; printre ele se numără Palatul Congreselor din ansamblul Cremlinului (fig. 214), opera arhitectului Posohin împreună cu un colectiv (1961).

Reconstrucția de după al doilea război mondial și mai ales construcția de localități noi oferă un prilej de verificare a principiilor urbanismului modern.

În această epocă au fost reconstruite orașele distruse de război: Dresda, Berlin etc.

Fig. 213. Mausoleul lui Lenin din Moscova.

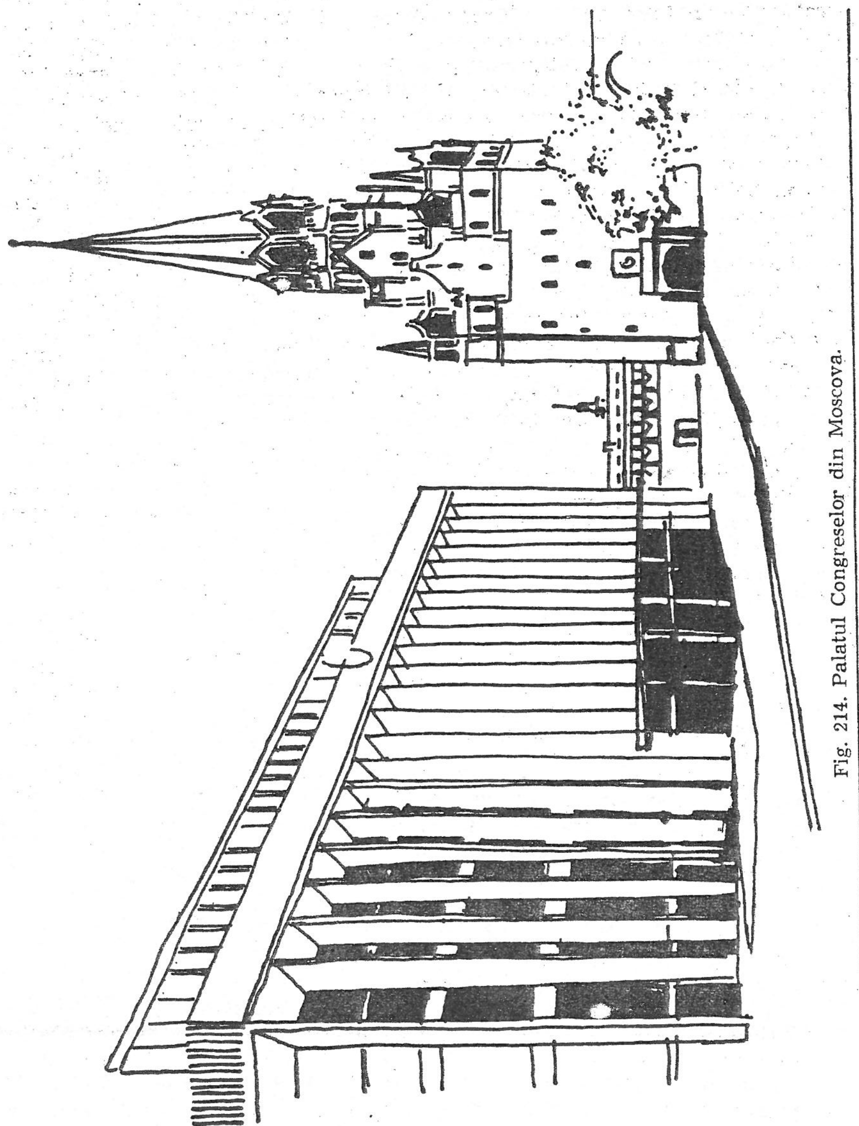

Fig. 214. Palatul Congreselor din Moscova.

La Varşovia, vechiul centru al oraşului Stare Miasto a fost refăcut în formele sale iniţiale (fig. 215).

Iau naştere oraşele satelit *(Vallingby, Tapiola* etc.); cîteva oraşe noi atrag în mod deosebit atenţia: *Chandigarh (Le Corbusier), Brasilia (Lucio*

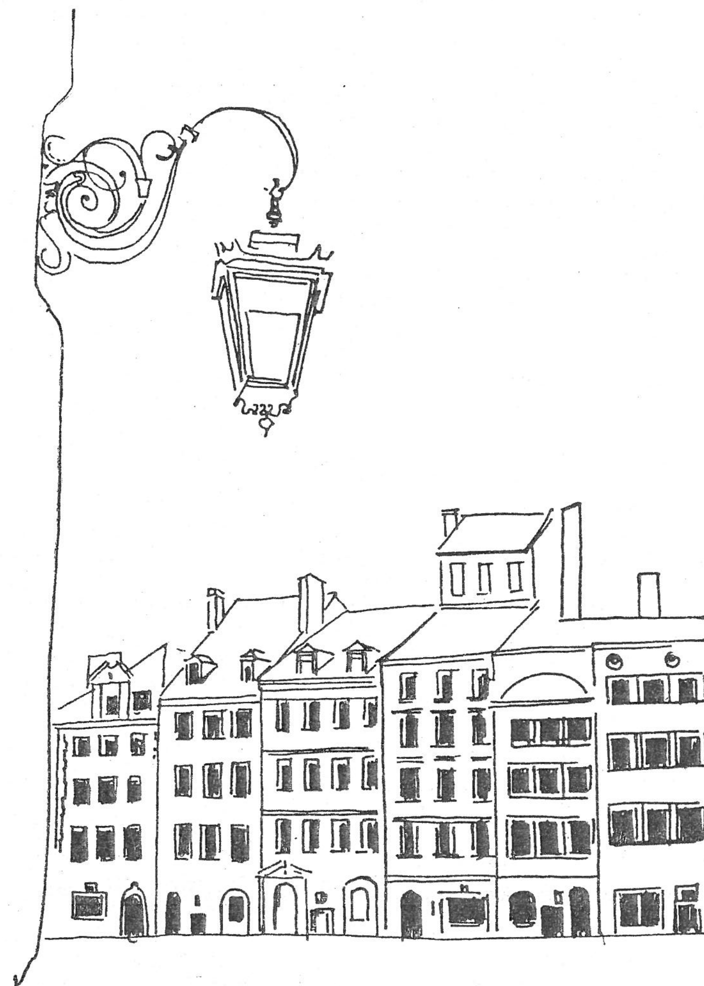

Fig. 215. Ansamblul Stare Miasto din Varşovia.

Costa). Proporțiile exploziei urbane, ale creșterii demografice obligă pe urbaniști să ia tot mai mult în considerare cea de-a treia dimensiune: verticala. Viitorul — și încă cel apropiat — pare să fie al orașelor spațiale, concepute sub forma unor construcții uriașe, a unor structuri unice tridimensionale. Această etapă va reprezenta apogeul arhitecturii moderne: orașul va deține primatul și în exercitarea funcțiunii expresive, reprezentative a arhitecturii. Astfel, unitățile de locuit ale lui *Le Corbusier*, proiectele vizionare ale lui *Frank Lloyd Wright*, îngăduie schițarea de pe acum a unei imagini a orașelor viitorului.

PROGRAME. După cum reiese din cele arătate mai sus, programul dominant pentru arhitectura modernă îl constituie însuși orașul. Totuși, arhitectura înregistrează programe caracteristice și la nivelul clădirii și al ansamblului urban. Între acestea, principalul loc îl ocupă locuințele, clădirile destinate producției, transporturilor, comerțului, clădirile de birouri, edificiile pentru învățămînt, sănătate, cultură, sport și agrement. Alături de aceste programe, continuă preocuparea pentru unicate, pentru acele clădiri care concentrează valori reprezentative deosebite. Acestea se recrutează mai cu seamă din rîndul programelor administrative (palate administrative, sedii ale instituțiilor politice la nivel statal sau regional, ale instituțiilor internaționale, săli de întruniri, de mari dimensiuni), cultural-educative (teatre, muzee, biblioteci, instituții de învățămînt superior, institute de cercetări), sportive (stadioane, săli de sport, piscine), dar și dintre cele rezidențiale (locuințele oamenilor de afaceri, ale oamenilor de stat, ale marilor personalități). În legătură cu caracterul de unicat, este de menționat faptul că el tinde să fie îmbrățișat tot mai des de ansamblu și nu de clădirea izolată.

Alături de materialele tradiționale — cărămida, piatra, lemnul — a căror tehnologie și punere în operă este substanțial îmbunătățită, arhitectura modernă recurge tot mai des, și în mod predominant, la materialele de construcție noi: oțelul laminat, betonul armat, aluminiul, sticla, masele plastice. O dată cu aceasta se răspîndește sistemul constructiv cu schelet portant — metalic sau din beton armat — și panouri care au rolul de închidere, izolare sau delimitare. Noul sistem constructiv permite reducerea structurii purtătoare la dimensiuni minime, realizarea de construcții înalte, cu un număr mare de etaje, separarea netă a elementelor purtătoare de cele purtate (planul liber, fațada liberă), permite realizarea de deschideri considerabile, de clădiri supraînălțate pe piloți (parter liber), de acoperișuri orizontale (terase, uneori plantate sau amenajate ca piscine). Fațada liberă deschide drum fațadei în întregime vitrate, ca și pereților-cortină, realizați din panouri ușoare, modulate, prefabricate. În paralel, se dezvoltă prefabricarea așa-zisă „grea", cu panouri prefabricate portante — care, rigidizate, se comportă asemănător unor cutii spațiale suprapuse — sau chiar prefabricarea integrală a unor elemente spațiale. Tehnica prefabricării favorizează transformarea șantierului într-un loc de montaj, industrializarea avansată a construcțiilor, precizia și finețea execuției. Necesitatea acoperirii unor supra-

fețe întinse cu cît mai puține puncte de sprijin în interior — mergînd pînă la suprimarea totală a acestora — determină apariția și rapida perfecționare a pînzelor subțiri din beton armat, a suprafețelor autoportante, a structurilor metalice tridimensionale, a structurilor suspendate, a tehnicii pretensionării și postcomprimării, a structurilor elastice, gonflabile sau pneumatice.

FORME ARHITECTURALE SPECIFICE. La începutul secolului nostru, arhitectura a abordat tratarea spațiului în concepția unității dialectice dintre continuu și discontinuu. Separația netă dintre spațiul interior și spațiul exterior este înlocuită cu o relație strînsă între acestea. Este astfel accentuată ideea unității organice a ansamblului, ca și a unității dintre arhitectură și cadrul natural în care evoluează aceasta. Se adoptă formula unei tratări plastice a întregului volum, astfel încît noțiunea de „fațadă principală" devine lipsită de sens. Se manifestă preferința pentru volumele simple, elementare — cubul, sfera, prisma, cilindrul, piramida, conul, — pentru suprafețele mari, netede, pentru liniile simple, pentru unghiul drept. Raporturile, proporția, ritmul, simetria, măsura, scara și echilibrul sînt reanalizate în spiritul esteticii contemporane. Se acordă o importanță considerabilă luminii, culorii; se încearcă o reintegrare a artelor plastice în arhitectură. Exprimarea fără echivoc a funcțiunii și a structurii devine principiu fundamental în proiectarea formei. Ornamentul de factură tradițională este exclus dintre resursele limbajului arhitectural, manifestîndu-se uneori o anume exagerare a sobrietății, o alunecare spre monotonie. Sînt apreciate tot mai mult, în ultimul deceniu, calitățile decorative ale însuși materialului de construcție, textura lui naturală.

*
* *

În evoluția arhitecturii moderne se pot distinge, pînă în prezent, trei etape mai importante: pioneratul, stilul internațional și maturitatea.

PIONERATUL. Precursorii arhitecturii moderne și-au desfășurat activitatea la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, în unele țări europene (Franța, Anglia, Germania, Austria, Elveția, Belgia, Olanda, Finlanda, Italia, Spania) și în Statele Unite. Este perioada afirmării oțelului și a betonului armat ca materiale de construcție, perioada formulării principiilor raționaliste în arhitectură, a primelor atacuri împotriva academismului și eclectismului, a unor încercări de înnoire a limbajului arhitectural.

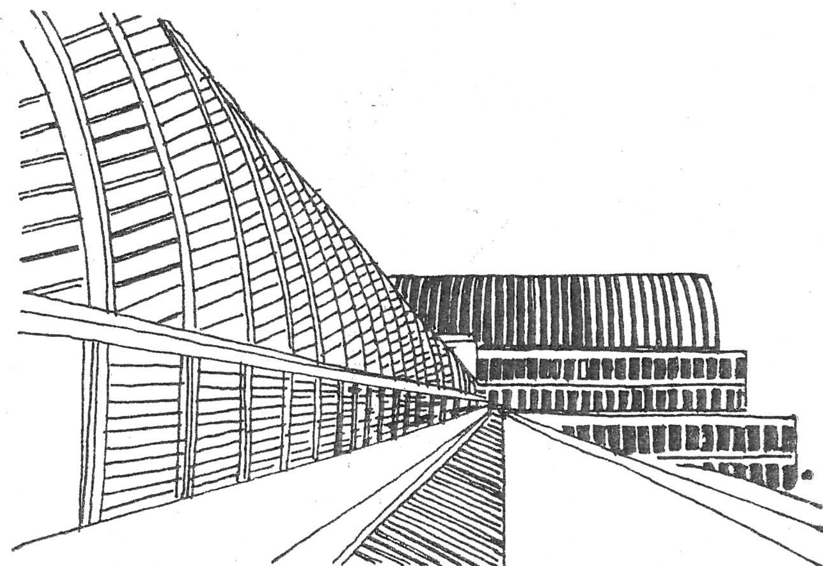
STILUL INTERNAȚIONAL. În anii dintre cele două războaie mondiale, arhitectura modernă își conturează un stil propriu care, datorită activității susținute a unor personalități și a unor grupuri de creatori — mai ales în Germania, Franța și S.U.A. — ajunge să se răspîndească nu numai în toate țările Europei, ci și în Japonia, Mexic, Brazilia, practic în întreaga lume. Acest stil, care fără prea mult temei a fost denumit internațional, era în perioada respectivă disputat și contestat,

constituia ținta unor atacuri furibunde ale arhitecților conservatori. Este deci o perioadă decisivă pentru afirmarea arhitecturii moderne, în condițiile unei lupte de idei, adeseori prea puțin principiale din partea academiștilor, de-a lungul căreia noua arhitectură și-a demonstrat viabilitatea. În paralel cu tendințele de esență funcționalistă, se manifestă și unele orientări formaliste.

MATURITATEA. După cel de-al doilea război mondial, victoria arhitecturii moderne este deplină. Din a doua jumătate a deceniului al șaselea, în întreaga lume se construiește numai după principiile sale. Abia acum se observă mai bine diferențierile marcate — naționale, locale și chiar personale. Se vorbește astfel despre diferite școli naționale: japoneză, braziliană, finlandeză etc. Rigiditatea unghiului drept și simplismul fac loc treptat unei îmbogățiri a mijloacelor de expresie. Această tendință este uneori dusă dincolo de limitele raționaliste, general admise pînă acum. Apar astfel brutalismul și neoclasicismul, curente care absolutizează rolul plasticii arhitecturale. Arhitectura modernă evoluează, se maturizează, răspunzînd și cerințelor lirice, expresive, neglijate în etapa funcționalistă. În egală măsură, ea este în prezent marcată de orientarea spre trepte mai înalte de complexitate, corespunzînd orașului și teritoriului.

O clasificare rigidă a fenomenului arhitectural contemporan este greu de stabilit, atît din cauza complexității manifestărilor unor școli sau creatori, cît și datorită evoluției în timp a creației fiecărui arhitect. Se pot distinge, totuși, în cuprinsul arhitecturii moderne, trei mari tendințe: *raționalismul tehnic,* caracterizat prin orientarea cu precădere spre problemele de structură, tendința de a situa în centrul atenției *forma arhitecturală* și *orientările de esență funcționalistă.*

RAȚIONALISMUL TEHNIC. Tendințele raționaliste s-au manifestat prin concentrarea interesului asupra rezolvării structurii de rezistență a construcțiilor. Adepții acestei orientări au susținut teza conform căreia calitățile estetice ale unui edificiu sînt rezultatul unei rezolvări logice și raționale a sistemului constructiv, ale cărui elemente nu trebuie să fie mascate ci, dimpotrivă, scoase cît mai puternic în evidență. Teoreticianul orientării raționaliste a fost arhitectul francez *E. Viollet le Duc* (1814—1879); principalele sale scrieri sînt *Dicționar rațional al arhitecturii franceze de la al XI-lea la al XVI-lea secol* (1854—1868) și *Convorbiri despre arhitectură* (1863—1872). Printre exponenții de seamă ai raționalismului se numără numeroși ingineri și arhitecți: *Joseph Paxton* (1803—1865), a cărui operă capitală este *Crystal Palace* (Londra 1851, fig. 216) — una dintre primele construcții cu structură metalică; *Gustave Eiffel* (1832—1923), cunoscut pentru *turnul Eiffel* (Paris, 1887—1889, fig. 217) ale cărui forme sînt rezultate exclusiv din structura scheletului metalic; *Tony Garnier* (1869—1948), care își datorează celebritatea proiectului său pentru *Orașul Industrial* (1901—1904) în care propunea utilizarea largă a betonului armat și anticipa multe trăsături ale arhitecturii moderne. *Auguste Perret* (1874—1954) a utilizat pentru prima oară be-

Fig. 216. Crystal Palace — Londra.

tonul armat în arhitectura civilă la *imobilul din Str. Franklin* din Paris (fig. 218). Construcțiile sale, atît în perioada de început (teatrul *Champs-Elysées,* Paris 1910—1913), cît și cele de mai tîrziu se caracterizează printr-o rigurozitate aproape clasică a formelor, în spiritul tradiției franceze (reconstrucția *portului Le Hâvre,* începută în 1947, fig. 219). *Pier Luigi Nervi* (născut în 1891) autorul palatului mic și al celui mare, ale sporturilor, la Roma (1956—1958, fig. 220), al *sălii de conferințe* din cadrul *sediului UNESCO* (Paris, 1953—1957, fig. 221 în colaborare cu Breuer și Zehrfuss) a reușit să confere calități plastice remarcabile unor elemente de structură, construcțiile sale fiind adevărate capodopere ale arhitecturii betonului armat. *Eero Saarinen* (1910—1961), autorul *patinoarului de hochei de la Universitatea Yale* (New Haven, 1958), al *aerogării T.W.A.* (fig. 222) de la aeroportul John Kennedy (New-York) se înscrie în limitele aceleiași orientări.

TENDINȚE FORMALISTE. Art Nouveau. A fost o mișcare artistică de orientare romantică, a cărei existență s-a consumat în jurul anului 1900. Ea a promovat mai ales înlocuirea ornamentelor de factură clasică cu forme rezultînd din compunerea curbelor, cu ornamente de inspirație florală sau geometrică, sinuoase, ondulate și asimetrice. A constituit o treaptă spre afirmarea unor noi forme arhitecturale. Reprezen-

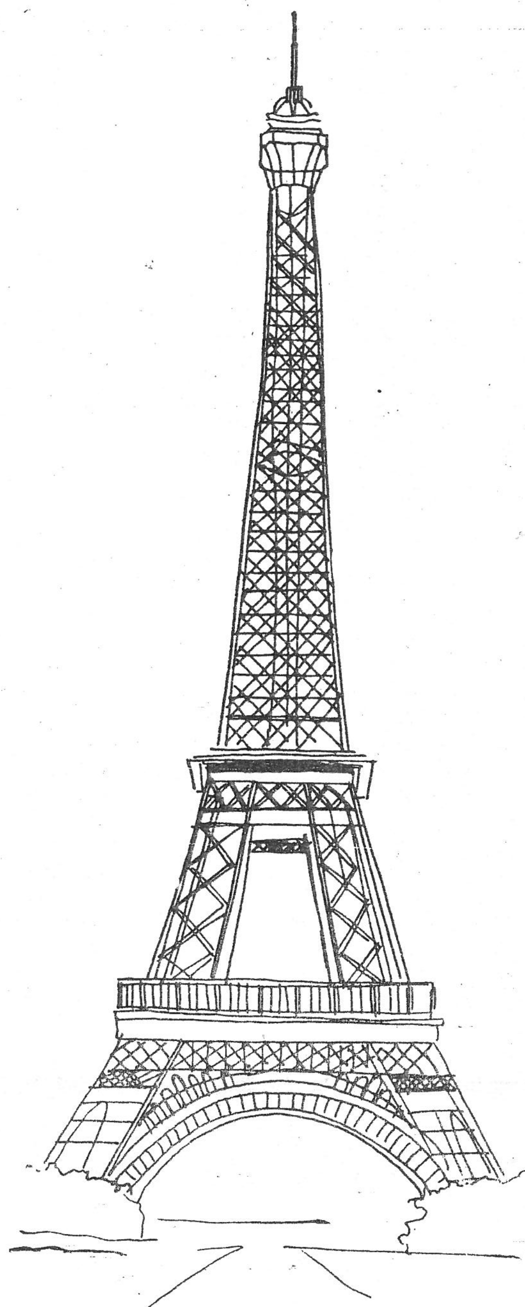

Fig. 217.
Turnul Eiffel.

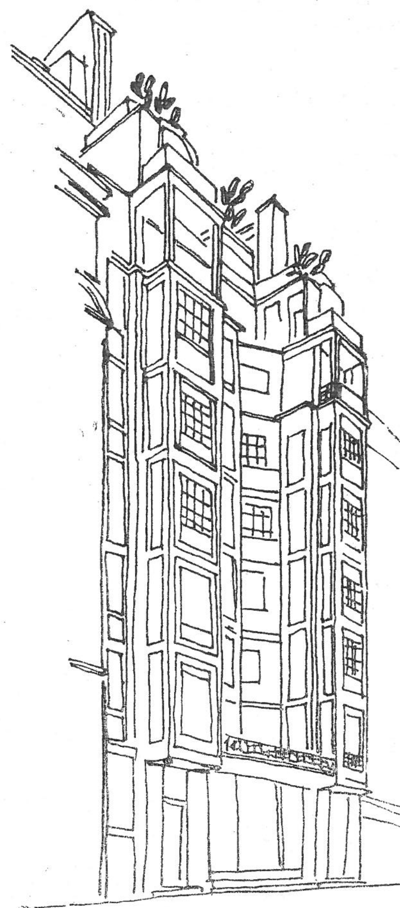

Fig. 218. Imobil din Str. Franklin, Paris.

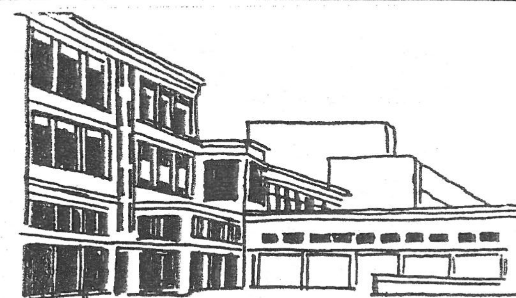

Fig. 219. Le Hâvre.

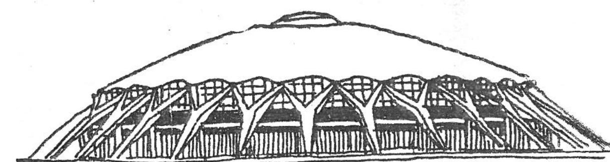

Fig. 220. Palatul mic al Sporturilor din Roma.

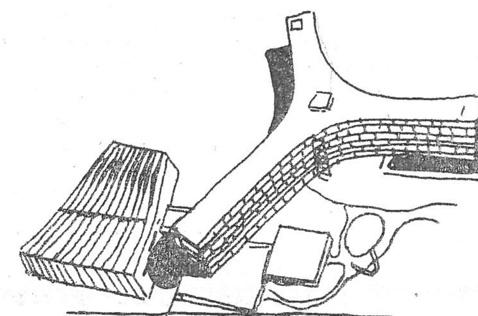

Fig. 221. Ansamblul U.N.E.S.C.O. din Paris.

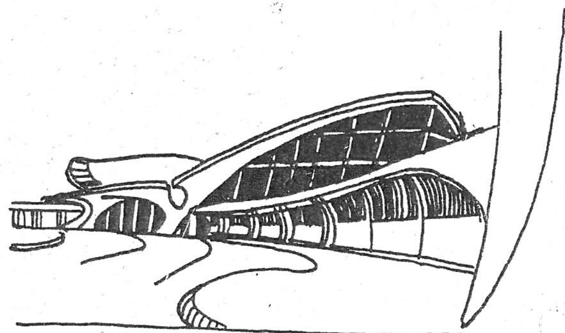

Fig. 222. Aerogara T.W.A. de la Aeroportul Kennedy din New York.

tanţii de seamă ai acestei orientări au fost *Victor Horta* (1861—1947), *Henry van de Velde* (1863—1957), *Josefh M. Olbrich* (1867—1908).

Futurismul. În arhitectură, futurismul s-a manifestat în Italia, în preajma primului război mondial, cu unele prelungiri tîrzii în perioada dintre cele două războaie. Semnificative pentru această mişcare sînt proiectele întocmite de *Antonio Sant'Elia* (1888—1916) pentru *Oraşul Nou*. Principiile expuse cu acest prilej sînt: desprinderea de orice tradiţie, mobilitatea, dinamismul, viteza.

Constructivismul. În al treilea deceniu al secolului XX, un grup de arhitecţi şi artişti — printre care *Anton Pevsner* şi *Vladimir Tatlin* (1885—1956) — au constituit o mişcare artistică pledînd pentru fuziunea picturii şi sculpturii într-o arhitectură de un tip nou, definită drept o construcţie în spaţiu. Ea recomandă utilizarea materialelor oferite de industrie (metalul, sticla, masele plastice) şi, cu toate că ar putea fi socotită de obîrşie funcţionalistă, este citată printre tendinţele formaliste datorită atenţiei pe care o acordă valorile expresive ale construcţiei. Constructivismul a fost una dintre mişcările caracteristice primilor ani de existenţă a statului sovietic.

În afară de proiectul lui Tatlin pentru monumentul Internaţionalei a III-a (fig. 223) se remarcă Imobilul Pravda din Leningrad proiectat în anul 1923 de fraţii A. şi V. Vesnin, clădirile administrative imaginate de El. Lissitzky şi Mart Stam (1924 — aşa-zisele reazemă-nori) şi proiectul lui I. Leonidov pentru Institutul Lenin din Moscova (1927).

Expresionismul. Dezvoltată în prima jumătate a secolului nostru, mai cu seamă în Germania, această mişcare arhitecturală acordă o atenţie deosebită expresivităţii spaţiului, formelor şi construcţiilor. Ea promova un romantism de orientare naţională, favorabil unui simbolism accentuat al formelor şi totodată ostil tradiţionalismului, ornamentalismului

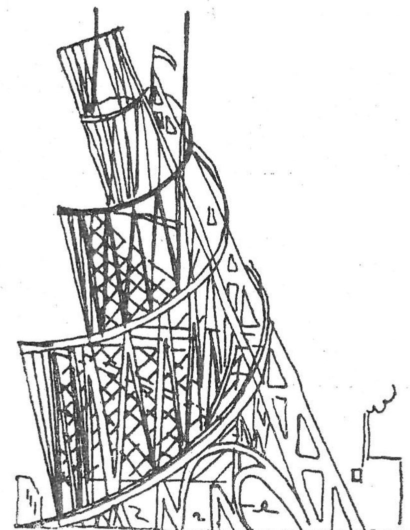

Fig. 223. Monumentul pentru Internaţionala a III-a — proiect.

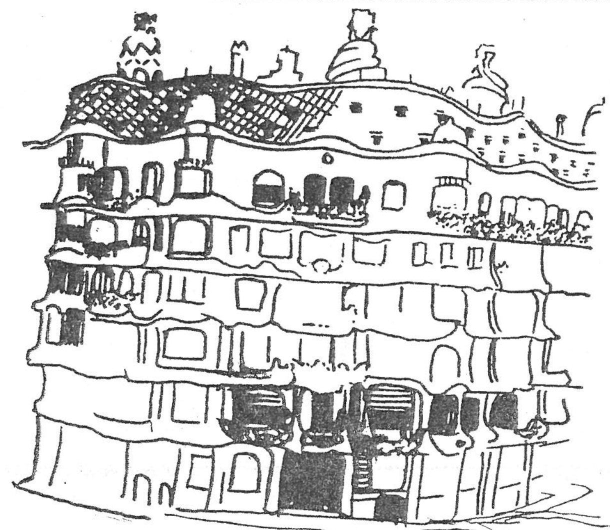

Fig. 224. Casa Milá din Barcelona.

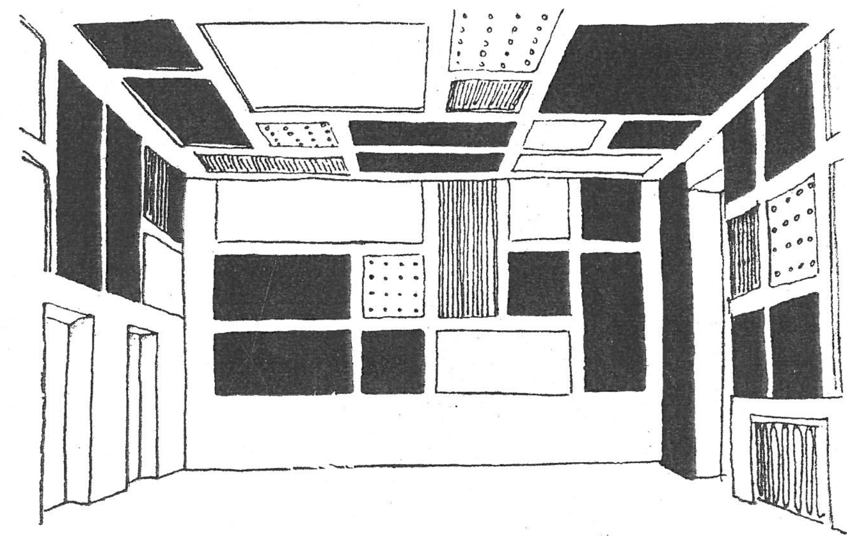

Fig. 225.

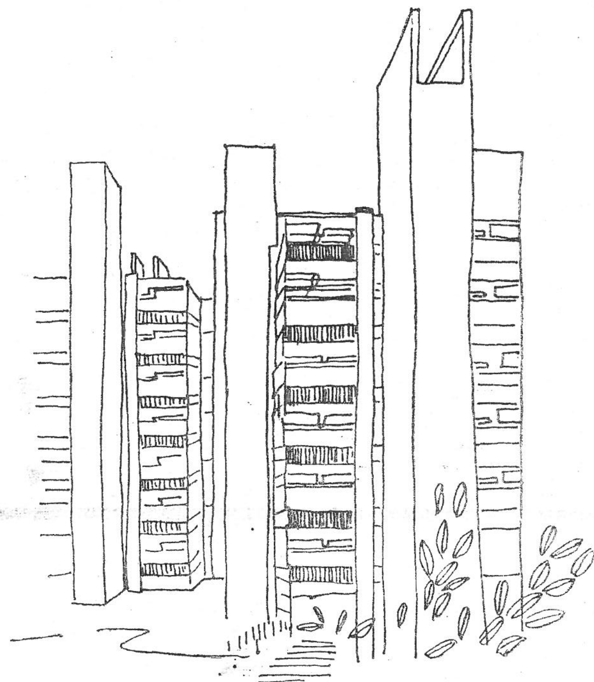

Fig. 226. Centrul de cercetări medicale de la Universitatea din Pennsylvania.

de factură clasică. În perioada dintre cele două războaie mondiale, unii reprezentanţi ai expresionismului au alunecat pe poziţii reacţionare. Prin extensie, li se atribuie calificativul de *expresioniste* şi altor curente ale arhitecturii moderne care exaltă forma, valorile expresive. Personalităţile marcante ale mişcării expresioniste au fost *Peter Behrens* (într-o anumită perioadă), *Hans Poelzig* (1869—1936), *Mies van der Rohe* (creaţiile şi proiectele de început), *Erich Mendelsohn* (1887—1953). Deşi nu este un adept al mişcării şi, în mare măsură, aparţine precursorilor arhitecturii organice, *Antoni Gaudi* (1852—1926) poate fi citat în legătură cu Expresionismul, în semnificaţia mai largă a termenului. Opera sa, realizată aproape în întregime la Barcelona, cuprinde numeroase construcţii, printre care *palatul Güell* (1885—1889), *biserica* (rămasă neterminată) *Sagrada Familia* (1883—1926) şi *casa Milà* (1905—1910, fig. 224). Lucră-

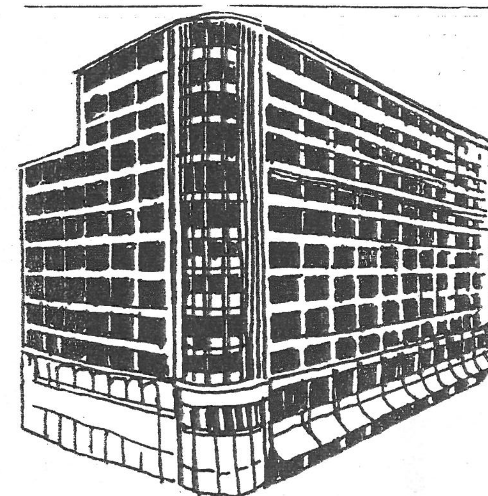

Fig. 227. Magazinele Carson, Pirie şi Scott din Chicago.

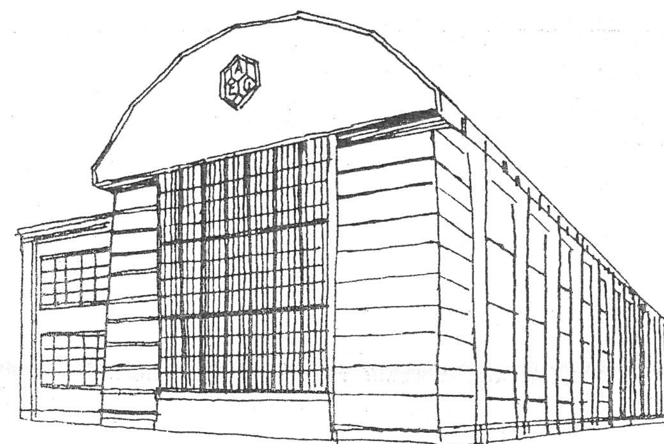
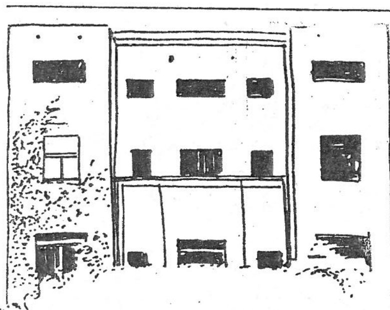

Fig. 228. Fabrica de turbine a uzinelor A.E.G. din Berlin.

Fig. 229. Vila Steiner din Viena.

rile lui Gaudi se caracterizează printr-un stil cu totul original, printr-o imaginație îndreptată către forme stranii, fluente, de inspirație organică, prin folosirea unor materiale de preț, vădind o strînsă legătură cu tradițiile Cataloniei.

De Stijl. Această grupare a activat în principal în Olanda, îndată după primul război mondial. Pornind de la principiile cubismului, a promovat o expresie arhitecturală caracterizată prin folosirea formelor elementare — cubul, paralelipipedul, dreptunghiul, pătratul, unghiul drept, suprafețele plane — prin utilizarea culorii pentru proprietățile ei spațiale, prin ilustrarea ideii de continuitate a spațiului. Personalitățile reprezentative au fost *Theo van Doesburg* (1883—1931) și *Piet Mandrian* (fig. 225).

Brutalismul. Această orientare a apărut în al șaselea deceniu al veacului nostru, ca reacție împotriva monotoniei și rigidității funcționale. Ea se caracterizează prin utilizarea materialelor brute, lăsate aparente, adeseori în starea lor naturală, prin forme agresive, de factură expresionistă. *Louis I. Kahn* (născut la 1901) este socotit reprezentantul cel mai important al brutalismului, deși multe opere ale sale aparțin orientării neo-clasiciste. Reprezentativă pentru brutalism este construcția *Centrului de cercetări medicale de la Universitatea Pennsylvania* (Philadelphia, 1958—1960, fig. 226).

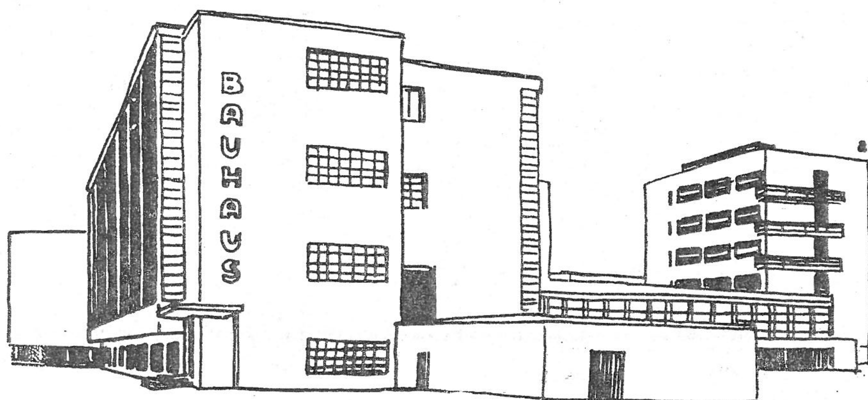
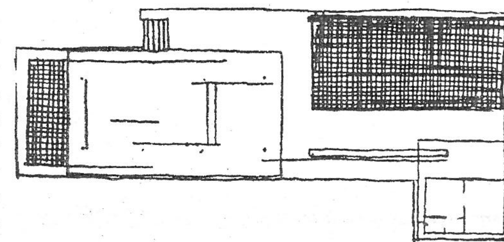

Fig. 230. Imobilul Bauhaus din Dessau.

Neo-clasicismul. Este o tendință care a însoțit arhitectura modernă de-a lungul întregii sale evoluții, dar a început să se definească mai net abia din deceniul al șaselea, mai cu seamă în Statele Unite, ca o reacție romantică împotriva geometrismului abstract de factură funcționalistă. Sînt caracteristice acestei tendințe planurile simetrice, compozițiile axiale, arcul, bolta și cupola, ordonanța. Pot fi socotite neo-clasiciste unele clădiri semnate de *Mies van der Rohe* sau *Louis I. Kahn.*

TENDINȚE FUNCȚIONALISTE. Școala din Chicago. Sub acest nume este cunoscut grupul de arhitecți care și-a desfășurat activitatea, în principal în Chicago, în ultimul sfert al veacului trecut, și care a reunit personalități ca *Henry H. Richardson* (1838—1886) — *magazinele Marshall Field,* Chicago, 1885—1887; *Louis H. Sullivan* (1856—1924) — autorul *magazinelor Carson, Pirie și Scott* (fig. 227), Chicago, 1899—1904; *Daniel H. Burnham* (1846—1912) și *John W. Root* (1850—1891), din a căror colaborare a luat ființă *Reliance Building, Chicago 1890.* Caracteristica generală a acestor realizări, în marea lor majoritate clădiri comerciale și de birouri, o constituie utilizarea structurilor metalice, verticalitatea, renunțarea la forma tradițională. Aici se elaborează tipul de construcție denumit mai apoi *zgîrie-nori. L. H. Sullivan* a formulat pentru prima oară principiul binecunoscut „forma urmează funcțiunea", care reprezintă o adevărată deviză a funcționalismului.

Precursorii europeni. În aceeași perioadă, a pioneratului arhitecturii moderne, orientarea funcționalistă a avut reprezentanți și în Europa. *Otto Wagner* (1841—1918), fondatorul Școlii din Viena, este un promotor al ideilor arhitecturii moderne, lucrarea sa reprezentativă fiind *Casa de economii din Viena* (1904—1906); *Peter Behrens* (1868—1940), întemeietor al *Industrial designului* și autor al unor clădiri industriale remarcabile, în care atenția este concentrată asupra creării unor spații optime pentru desfășurarea procesului de producție, ca de exemplu *Uzina de turbine A.E.G.* (Berlin, 1908—1909, fig. 228); printre elevii săi se numără Le Corbusier, Walter Gropius și Mies van der Rohe; *Adolf Loos* (1870—1933) a contribuit la consolidarea arhitecturii de orientare funcționalistă, atît prin articolele sale (cel mai cunoscut dintre ele fiind intitulat *Ornament și crimă,* 1908), cît și prin construcțiile cu volume simple, lipsite de ornamente, pe care le-a proiectat: vila *Steiner,* Viena, 1910 (fig. 229); *Casa Tristan Tzara,* Paris, 1926.

Fig. 231. Pavilionul german de la expoziția din Barcelona.

Bauhaus. Sub acest nume a fost înființată în 1919, la Weimar (mu-

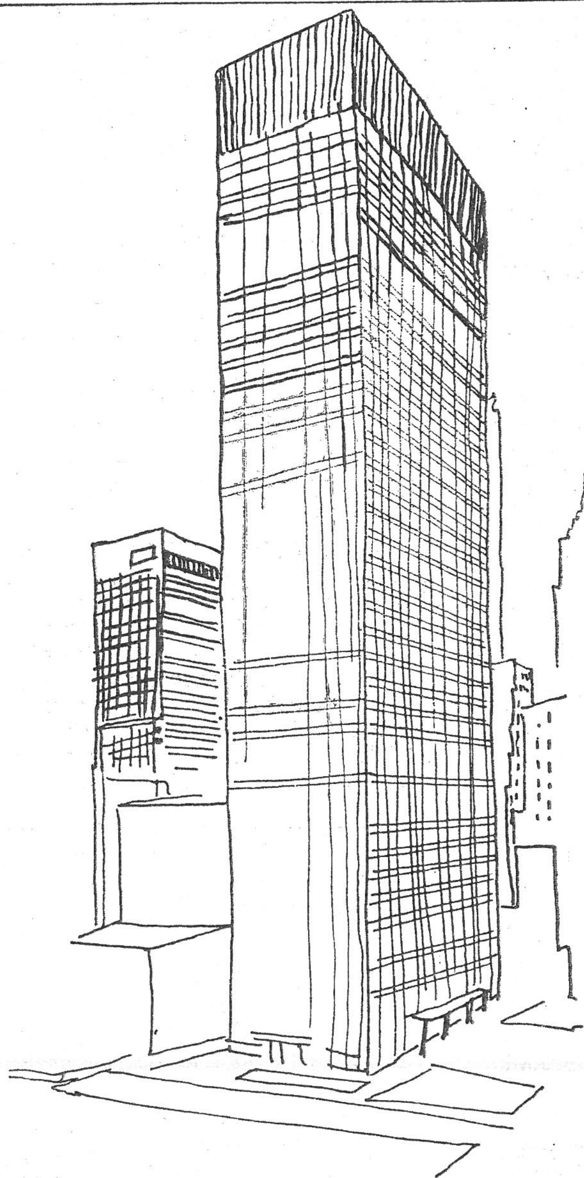

Fig. 232. Seagram Building din New York.

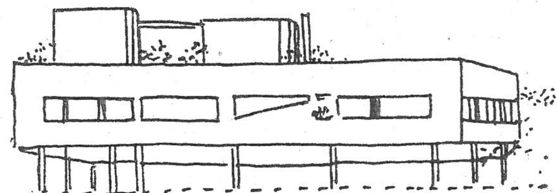

Fig. 233. Vila Savoye de la Poissy.

tată apoi la Dessau şi Berlin), o şcoală de arhitectură şi arte aplicate care a jucat un rol major în promovarea arhitecturii moderne, pînă în anul 1933, cînd a fost închisă din ordinul naziştilor. Şcoala a susţinut ideea muncii în echipă, a conlucrării dintre diferitele meserii care contribuie la realizarea construcţiilor, a cultivat estetica produsului industrial *(design*-ul), prefabricarea, studiul compoziţiei, spaţiului, formelor, culorilor, materialelor, militînd pentru o nouă sinteză a tehnicii cu arta. Întemeietorul şi animatorul Bauhaus-ului, *Walter Gropius* (1883—1968) este unul dintre cei mai reprezentativi arhitecţi ai secolului nostru. Printre realizările sale cele mai importante se numără *uzina Fagus* (Alfeld an der Leine, 1911, în colaborare cu Adolf Meyer) şi *edificiul Bauhaus* (Dessau, 1925—1926, fig. 230). Emigrat în S.U.A. din cauza persecuţiilor naziste, a înfiinţat acolo *agenţia T.A.C.*, în cadrul căreia au fost proiectate numeroase construcţii care materializează principiile Bauhaus-ului — *Harward Graduate Center* (Cambridge, Massachusetts, 1949—1950), *ambasada americană la Atena* (1961). În cadrul Bauhaus-ului au mai activat şi alte personalităţi — artişti plastici, ca şi arhitecţi: *Paul Klee, Wassily Kandinsky, László Moholy-Nagy, Marcel Breuer, Ludwig Mies van der Rohe.*

Ludwig Mies van der Rohe (1886—1969) se numără şi el printre marii arhitecţi ai veacului; a fost consecventul susţinător al unui funcţionalism zis obiectiv; a fost de asemenea un partizan al tehnologiei moderne, un teoretician al „spaţiului continuu", un reprezentant al „stilului internaţional", al arhitecturii oţelului şi sticlei. Construcţiile sale se remarcă prin rigoare şi claritate, rezultat al folosirii unor volume dintre cele mai simple, cu o vădită preferinţă pentru mari suprafeţe vitrate. Realizările lui cele mai remarcabile sînt *monumentul lui Karl Liebknecht şi Rosa Luxembourg* (Berlin, 1926), *pavilionul Germaniei la Expoziţia internaţională de la Barcelona* (1929, fig. 231), casa Tugendhat (Brno, 1930). Din perioada şederii sale în Statele Unite se remarcă construcţia *Institutului Tehnologic Illinois* (Chicago, 1940—1956), *imobilele Lake Shore Drive* (Chicago, 1950—1951) şi *Seagram Building* (New-York, 1958, fig. 232).

Marcel Breuer (născut în 1902) şi-a început activitatea la Bauhaus, unde s-a ocupat mai ales de proiectarea mobilierului. Dintre clădirile

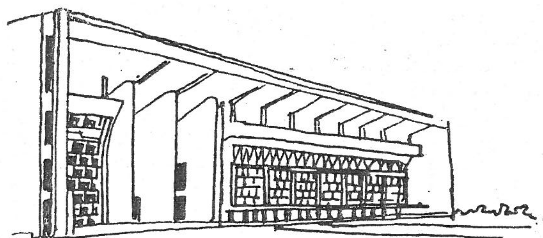

Fig. 234. Clădire publică din Chandigarh.

construite de el reține atenția *Palatul UNESCO* (Paris, 1953—1958, în colaborare cu P. L. Nervi și B. Zehrfuss, v. fig. 221), alcătuit dintr-un corp în formă de Y, cu funcție prevalent administrativă, și sala de conferințe.

Richard J. Neutra (1892—1969) a fost printre primii arhitecți europeni care au desfășurat în S.U.A. o activitate în spiritul stilului internațional. Printre lucrările sale reprezentative se numără multe locuințe. Cel mai reușit exemplu îl constituie *casa Kaufmann* (sau „Casa deșertului“, Palm Springs, California, 1946—1947), la care se remarcă legătura foarte strînsă între spațiul interior și cel exterior, realizată prin pereți vitrați, terase acoperite și descoperite, scări etc.

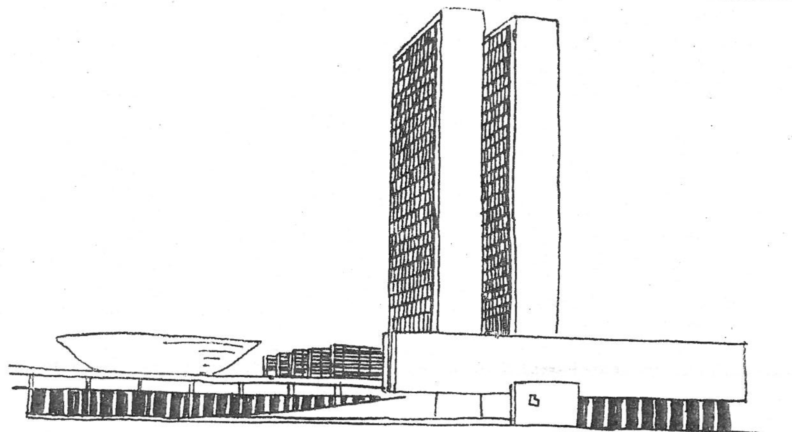

Fig. 235. Ansamblul central din Brasilia.

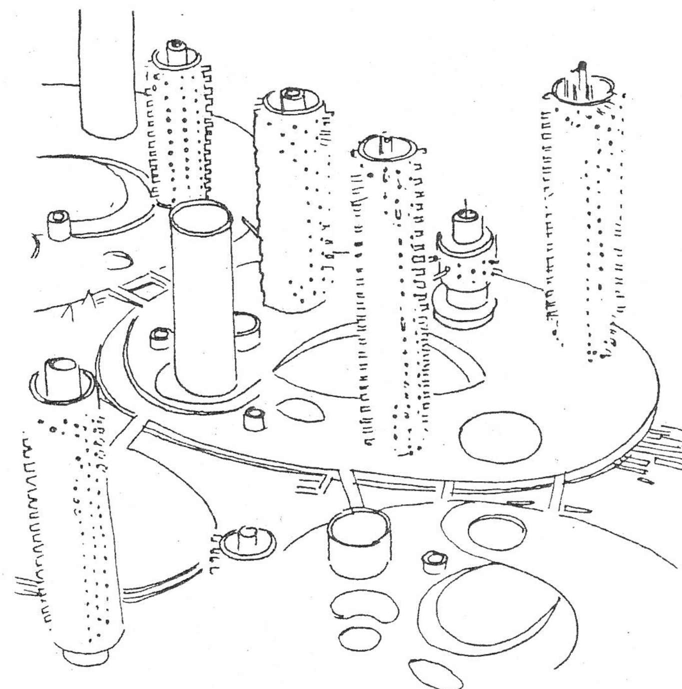

Fig. 236. Proiectul pentru dezvoltarea orașului Tokyo.

Le Corbusier (pe adevăratul său nume, Charles-Edouard Jeanneret, 1887—1965) a fost — ca și Gropius, Mies van der Rohe sau Wright — unul dintre cei mai fervenți susținători ai arhitecturii moderne. Scrierile sale teoretice (și mai ales *Către o arhitectură*, 1923), proiectele sale de vizionar *(Idee pentru un oraș contemporan de 3 milioane de locuitori*, 1922; *Planul Voisin* pentru Paris, 1925) ca și lucrările realizate, îl recomandă ca pe un creator inepuizabil, în toate domeniile arhitecturii. Creația sa a parcurs mai multe etape. Primele construcții, printre care se numără *Vila Stein* (Garches, 1927), *vila Savoye* (Poissy, 1929, fig. 233), *edificiul Centrosoiuz* (Moscova, 1930), *unitatea de locuit de la Marsilia* (1947—1952) se remarcă prin claritatea formelor rezultate din îmbinarea celor mai simple volume, respectînd principiile enunțate de autor: plan liber, fațadă liberă, acoperiș în terasă, construcția ridicată pe piloți etc. Ulterior, Le Corbusier face concesii unei înclinări către o plastică mai

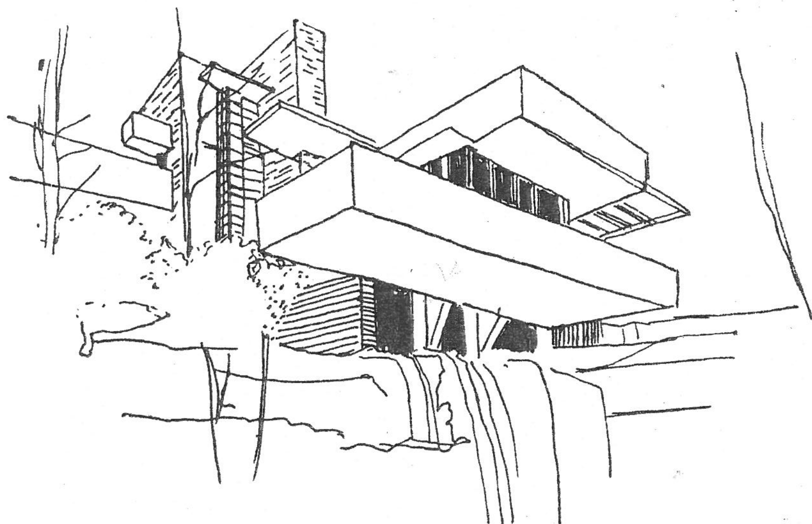

Fig. 237. Casa de pe cascadă.

complicată, ca în cazul *capelei din Ronchamp (1950—1955)* sau la *Chandigarh* (fig. 234), unde a proiectat planul general al orașului și edificiile principale (1950—1956). Variată și unitară în același timp, opera lui Le Corbusier reflectă întreaga evoluție a arhitecturii moderne, survenită de-a lungul bogatei sale vieți. Această operă impresionantă a avut o influență considerabilă în lume, mai cu seamă asupra arhitecturii braziliene (prin intermediul lui *L. Costa* și *O. Niemeyer*, cu care a colaborat) și a celei japoneze (mijlocită de elevul său, *Kunio Maekawa). Oscar Niemeyer* (născut la 1907) este unul dintre cei mai vrednici continuatori ai ideilor lui Le Corbusier. Creațiile sale reprezentative sînt: edificiile publice (fig. 235) ale noii capitale *Brasilia* (planul general, aprobat în 1957; aparține lui Lucio Costa): *palatul Aurorei* (1959), *parlamentul* (1960), *curtea de justiție, palatul Planalto, catedrala, opera, ministerele.*

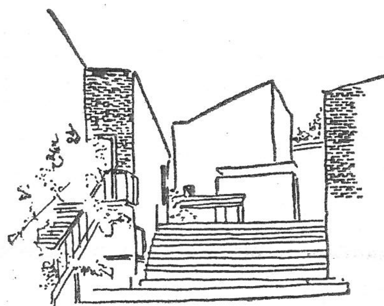

Fig. 238. Primăria din Säynätsalo.

Kenzo Tange, (născut la 1913) este cel mai renumit dintre arhitecții japonezi, creator al unei școli cu pronunțate trăsături specifice, rezultat al prelucrării creatoare a tradițiilor naționale. Opera lui cuprinde, printre altele, *Centrul Păcii* (Hiroshima), *construcțiile pentru Jocurile Olimpice de la Tokyo,* din 1964, *un proiect pentru dezvoltarea orașului Tokyo* deasupra apelor golfului (fig. 236).

Frank Lloyd Wright (1867—1959) este cel mai mare arhitect al Americii contemporane și una dintre cele patru personalități de frunte ale arhitecturii moderne. Construcțiile pe care le-a ridicat au stîrnit uimirea întregii lumi — *Casa Robbie* (Chicago, 1909), *Hotelul Imperial* (Tokyo, 1922), *Casa Kaufmann* (fig. 237) sau *Casa de pe cascadă,* (Bear Run, Pennsylvania, 1936), *Taliesin West* (Scottsville, Arizona, 1938) etc. Wright a fost întemeietorul unei orientări numite *Arhitectura organică,* orientare care pledează pentru o arhitectură asemănătoare organismelor naturale — prin unitatea cu mediul, prin echilibrul și armonia părților, prin legăturile reciproce. O asemenea orientare reunește arhitecți diferiți, printre care finlandezul *Alvar Aalto.* Numele lui *Alvar Aalto* (născut la 1898) se leagă în mod deosebit de arhitectura scandinavă, ale cărei forme specifice rezultă din adaptarea la condițiile de climă, prin folosirea materialelor locale tradiționale, în special lemnul. Printre construcțiile sale notabile se numără *biblioteca din Viipuri* (1927—1935), *Casa de cultură* (Helsinki, 1955—1958), *biserica Vuoksenniska* (Imatra, 1956—1958), *centrul cultural Wolfsburg* (1963), *primăria din Säynätsalo* (fig. 238) și altele.

13

Arhitectura pe Teritoriul României

A. EPOCA COMUNEI PRIMITIVE

Primele manifestări ale unei activități constructive pe teritoriul României datează din perioada neolitică (mileniile IV—III î.e.n.,). Către sfîrșitul neoliticului s-au constituit primele așezări sătești, amplasate în locuri protejate natural sau întărite cu șanțuri și palisade, cum este cea de la *Hăbășești*, județul Iași. Locuințele erau realizate din schelet portant de lemn cu umplutură sau, în unele cazuri, cu pereții alcătuiți din grinzi de lemn dispuse orizontal, sisteme perpetuate în arhitectura populară pînă în zilele noastre.

B. EPOCA SCLAVAGISTĂ

Destrămarea orînduirii gentilice a adus modificări însemnate în viața socială a populației geto-dacice. Pînă tîrziu, aceasta și-a dus existența în aglomerări de tip rural, activitatea constructivă limitîndu-se la ridicarea unor locuințe simple de lemn.

O dată cu constituirea statului dac, manifestările constructive au pășit pe o nouă treaptă de evoluție. Rodul progresului tehnic și artistic îl constituie așezările fortificate ridicate pe tot teritoriul Daciei. Alături de cetățile de cîmpie, cele din zonele muntoase alcătuiau sisteme complexe menite să protejeze un întreg teritoriu. Cel mai interesant ansamblu fortificat de acest fel este cel ridicat în munții Orăștiei, format din numeroase turnuri de veghe și din patru mari cetăți: *Costești, Blidaru, Piatra Roșie și Grădiștea* (fig. 239). Înconjurate cu ziduri de piatră, cuprinzînd în interior locuințe în formă de turn, cetățile dacice vădesc un

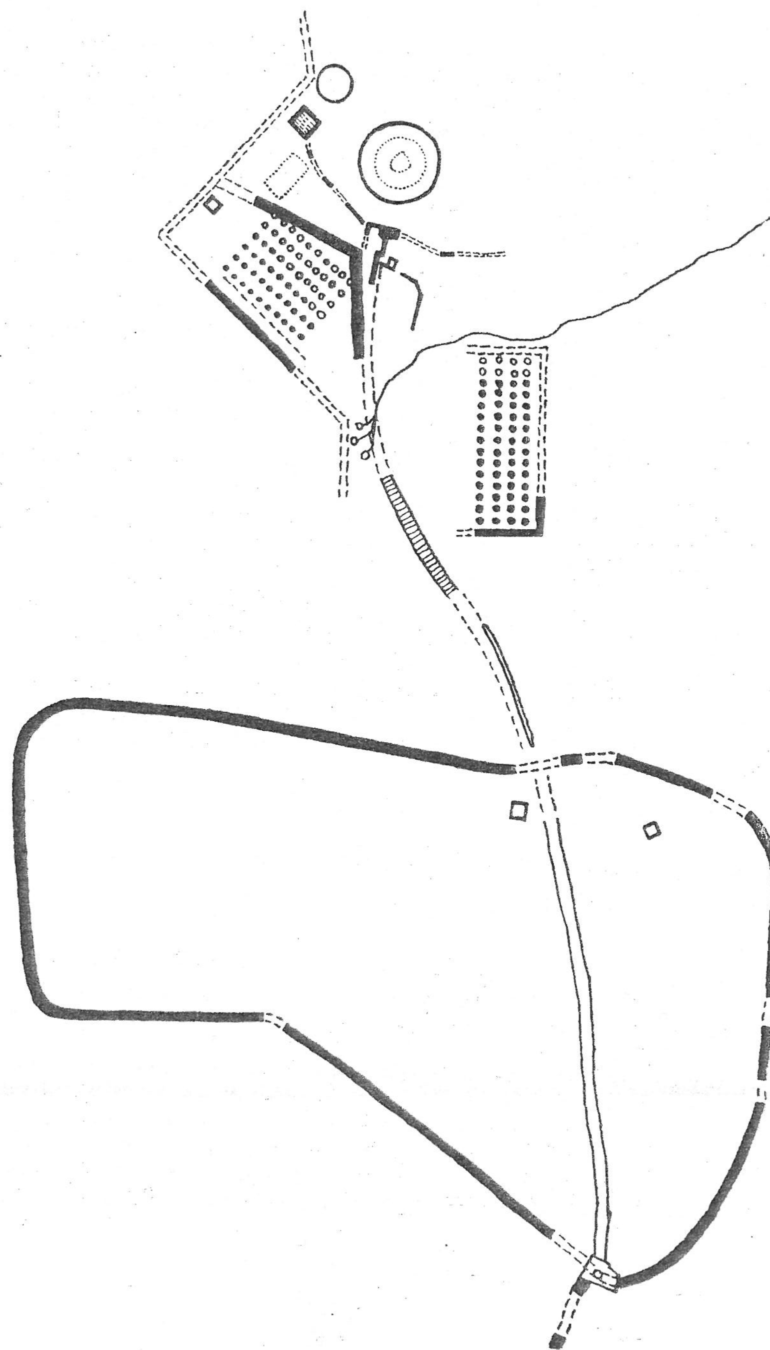

Fig. 239. Cetatea dacică de la Grădiștea Muncelului — plan.

stadiu înaintat de evoluție a tehnicii construcțiilor. Unele procedee folosite se datorează contactului cu civilizația greacă și cea romană. În apropierea cetăților—la Grădiștea și Costești—construcții speciale (unele de plan dreptunghiular, alcătuite din aliniamente de pietre cilindrice, altele de formă circulară, formate din șiruri concentrice de pietre) îndeplineau, probabil, funcția de sanctuar. Populația Daciei trăia însă în așezări de tip sătesc, în cadrul cărora, locuințele — majoritatea din lemn — erau unifamiliale, construite după procedee asemănătoare celor folosite și în epocile anterioare.

Cucerirea Daciei de trupele lui Traian a deschis calea pătrunderii formelor arhitecturale proprii imperiului roman, în așezările urbane, în vreme ce populația locală a continuat vechile tradiții ale construcțiilor de lemn.

Perioada de trecere la feudalism (secolele IV—X). După retragerea trupelor romane (anul 271 e.n.) viața orășenească din Dacia a început să decadă. Populația locală, expusă repetatelor invazii ale unor popoare migratoare, s-a limitat la ridicarea unor construcții simple, din lemn sau lut, menite să satisfacă nevoile de locuire, apărare și practicare a cultului creștin. Războaie, incendii, intemperii, au făcut ca din aceste modeste clădiri să nu se păstreze decît resturi arheologice, atestînd continuitatea de viețuire a populației daco-romane pe teritoriul țării noastre de-a lungul acestor secole tulburi. Imaginea vechilor construcții nu poate fi reconstituită decît pe baza unor analogii cu formele arhitecturii populare, a căror lentă evoluție s-a păstrat în limitele celor mai vechi tradiții.

Un loc aparte îl ocupă construcțiile din materiale durabile ridicate în Dobrogea de stăpînirea bizantină, în special în vechile orașe grecești romanizate sau în cele romane, a căror existență a continuat, fiind, în unele cazuri, reconstruite sau transformate: *Histria, Tomis, Tropaeum Traiani* (v. fig. 83).

C. ARHITECTURA PE TERITORIUL ROMÂNIEI ÎN VREMEA ORÎNDUIRII FEUDALE

Începuturile arhitecturii feudale pe teritoriul României se situează între secolele X și XII. Dezvoltarea economiei, transformările sociale care tindeau către generalizarea relațiilor de tip feudal au implicat apariția unei culturi noi, expresie a ideologiei societății feudale.

Datorită condițiilor istorice diferite, arhitectura românească feudală, păstrîndu-și unitatea în ansamblu, s-a manifestat în cadrul celor trei state în forme particulare. Dacă arhitectura din Moldova și Țara Românească, în virtutea unor raporturi strînse cu țările balcanice, a asimilat o serie de elemente proprii Europei Orientale grefate pe o concepție spațială a cărei sursă se află în arhitectura bizantină, cea a Transilvaniei s-a dezvoltat pe căi diferite. Cucerirea Transilvaniei de regatul feudal maghiar, a făcut ca activitatea constructivă să se diferențieze. Arhitectura datorată coloniștilor sași s-a orientat către succesiunea curentelor Europei Occidentale: romanic, gotic, Renaștere etc., în vreme ce populația autohtonă, în relativ puținele edificii de zid ridicate, a folosit experiența Moldovei și Țării Românești.

Caracterul unitar al arhitecturii celor trei state este strîns legat de unitatea întregii arte populare românești, care și-a pus amprenta, prin intermediul meșterilor, asupra construcțiilor reprezentative. Arhitectura feudală românească s-a caracterizat printr-o permanentă legătură cu tradiția, dezvoltîndu-se treptat, prin acumulări succesive, transformările afectînd mai mult plastica decorativă decît siluetele, rezolvările spațiale sau procedeele constructive.

1. PERIOADA FEUDALISMULUI TIMPURIU (secolele X–XIII)

Din această perioadă au rămas puține mărturii în legătură cu activitatea constructivă. Resturile unor bisericuțe găsite la *Dinogeția și Niculițel* (secolele XI—XII) sau ansamblul de clădiri religioase amenajate în stîncă de la *Basarabi* (secolul X), atestă o puternică influență bizantină. Cîteva construcții modeste — capele de plan dreptunghiular (cum ar fi biserica *Sîn Nicoară din Curtea de Argeș*) ridicate în secolul al XIII-lea în tîrgurile mai importante ale Țării Românești, precum și resturile reședinței *voievodale de la Curtea de Argeș* (fig. 240), două locuințe

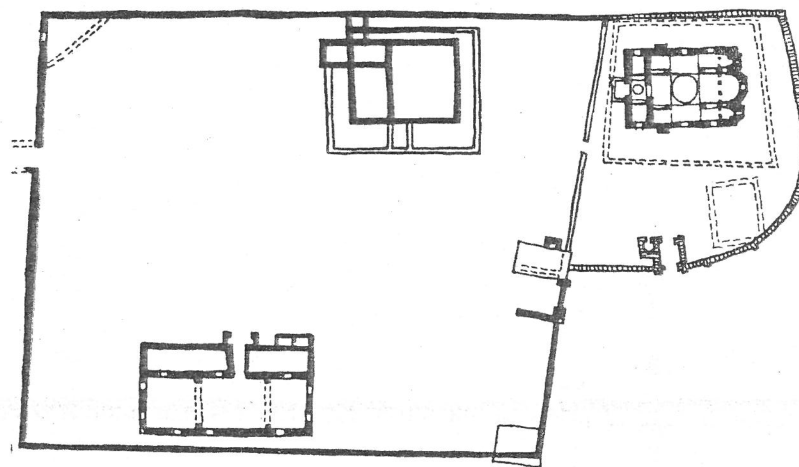

Fig. 240. Reședința voievodală din Curtea de Argeș, plan.

al căror plan cu prispă şi foişor se aseamănă cu cel pe care îl au şi astăzi casele ţărăneşti din regiune, constituie cîteva din documentele importante privind arhitectura epocii. În Transilvania se păstrează un interesant edificiu de plan central, biserica de la Densuş (fig. 241) ridicată de meşteri locali pentru populaţia românească majoritară. Monumentul, în structura căruia au fost înglobate coloane şi lespezi de piatră provenite de la aşezarea romană din apropiere — Sarmizegetusa — este înrudit tot cu modelele bizantine.

Arhitectura religioasă a saşilor s-a aflat sub influenţa şcolilor romanice din Europa Centrală. Dintre edificiile monumentale se detaşează *catedrala Sf. Mihail din Alba Iulia* începută în jurul anului 1250 (fig. 242), construcţie bazilicală de mari proporţii, avînd în faţada principală o nişă amplă flancată de două turnuri din care se păstrează unul singur. În întreaga Transilvanie s-au ridicat numeroase biserici de dimensiuni ceva mai modeste — unele bazilicale — cu cîte trei nave, cum sînt cele de la Herina (fig. 243) şi Cisnădioara, ambele din veacul al XIII-lea — altele simple, alcătuite dintr-o singură navă. În ultima jumătate a secolului al XIII-lea, la unele construcţii romanice cum ar fi *mănăstirea ordinului cistercian de la Cîrţa* elemente disparate anunţă apariţia, în secolul următor, a arhitecturii gotice: ferestre terminate în arc frînt, profile şi piese decorative etc.

2. PERIOADA CENTRALIZĂRII ŞI CONSOLIDĂRII STATELOR (secolele XIV–XVI)

ŢARA ROMÂNEASCĂ. Constituirea statelor centralizate ale Ţării Româneşti şi Moldovei a adus modificări sociale de mare însemnătate în modul de viaţă şi în concepţiile artistice, impunînd ridicarea unor monumente reprezentative, reflectare a cerinţelor şi ideologiei noii societăţi.

Pînă către 1450, orientarea arhitecturii româneşti a oscilat între cele două curente artistice de mare prestigiu — cel occidental cunoscut prin monumentele Transilvaniei şi cel bizantino-balcanic. Influenţa occidentală a fost mai puternică în arhitectura militară: cetăţile, cum ar fi cea de la Poienari (fig. 244), erau aşezate pe înălţimi, avînd un plan neregulat adaptat la configuraţia terenului.

În arhitectura religioasă, necesităţile funcţionale ale cultului ortodox au condus spre folosirea unor modele de sursă bizantină în interpretări locale.

Tipul clasic bizantin al crucii greceşti înscrise a fost utilizat pentru prima oară în forme monumentale la *biserica Domnească Sf. Nicolae* din *Curtea de Argeş*, circa 1350 (v. fig. 240 şi 245). Construcţia este remarcabilă prin logica structurii de boltire exprimată cu claritate în forme şi volume exterioare, precum şi prin simplitatea plasticii decorative, paramentul fiind realizat din rînduri de cărămidă alternate cu asize din piatră brută.

Fig. 241. Biserica din Densuş, faţadă.

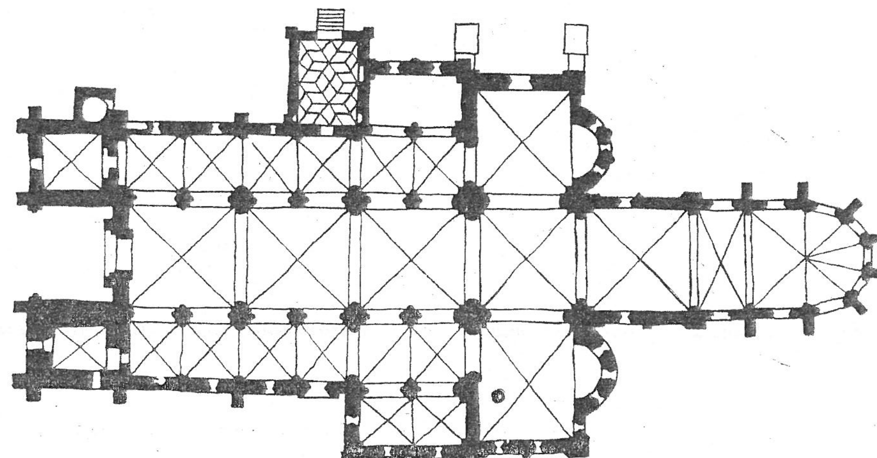

Fig. 242. Catedrala Sf. Mihail din Alba-Iulia, plan.

Fig. 243. Biserica din Herina, vedere.

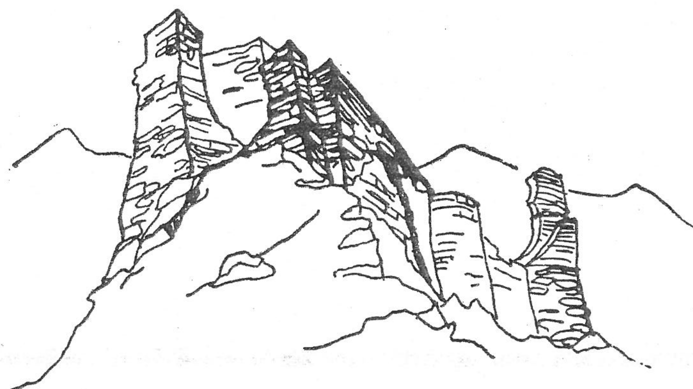

Fig. 244. Cetatea Poienari, vedere.

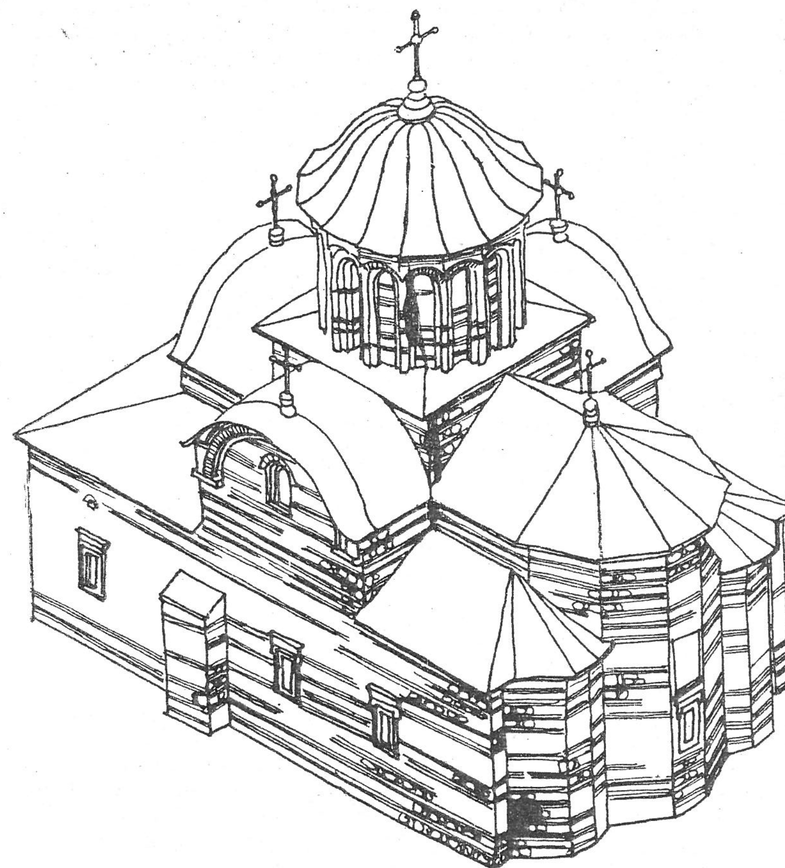

Fig. 245. Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş — (perspectivă axonometrică).

O pondere foarte mare în evoluţia arhitecturii din Ţara Românească a avut-o tipul de edificiu cu naos trilobat deasupra căruia se ridica o turlă, folosit în special la bisericile marilor mănăstiri — *Cozia, Tismana, Argeş, Dealu* — întrucît trilobul rezolva mult mai bine cerinţele funcţionale specifice desfăşurării cultului.

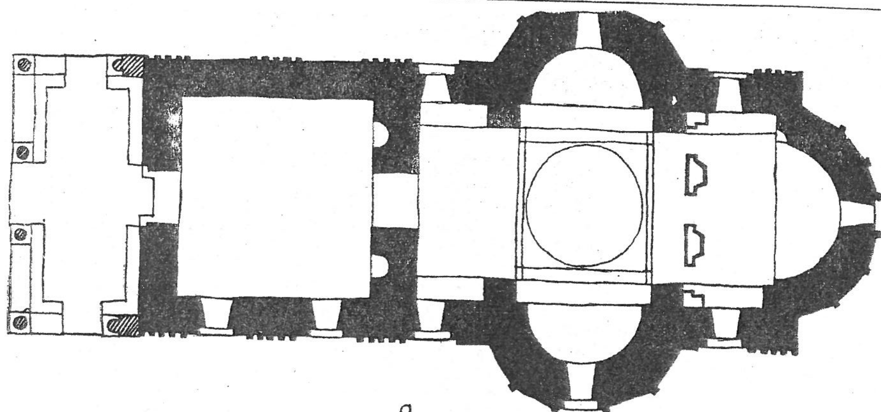

Fig. 246. Biserica mănăstirii Cozia:
a — plan; b — vedere.

Edificiul care a devenit model pentru majoritatea monumentelor ridicate în Țara Românească în secolele următoare, a fost ctitoria lui Mircea cel Bătrîn, *biserica mănăstirii Cozia* (1388, fig. 246). Caracteristic este sistemul logic de rezolvare al naosului cu turla rezemată pe un sistem de 4 bolți cilindrice și cu arce săpate în grosimea zidurilor laterale. Paramentul tradițional realizat din rînduri de cărămidă alternate cu piatră a fost îmbogățit cu brîie, arcaturi, elemente sculpturale, ceramică smălțuită etc.

Șantierul de la Cozia a favorizat formarea unor echipe locale de meșteri care, după încercări modeste, au pus bazele unei epoci de mare înflorire a arhitecturii în primii ani ai secolului al XVI-lea. Experiența acumulată a permis meșterilor să realizeze edificii originale în care, păstrînd spiritul bizantin, au recurs la rezolvări cu caracter inovator.

Biserica mănăstirii Dealu, ridicată în anul 1500, ctitoria lui Radu cel Mare (1495—1508, fig. 247), are un naos asemănător celui de la Cozia și un pronaos dezvoltat, deasupra căruia se ridică două turle mai mici. Fațadele, în întregime din piatră, sînt decorate cu arcaturi dispuse pe două registre, despărțite printr-un brîu, formulă care a devenit apoi caracteristică monumentelor Țării Românești. Bogate elemente sculpturale de factură armeano-georgiană decorează turlele.

Edificiul care s-a bucurat de cea mai mare faimă a fost *biserica mănăstirii Argeșului* (1517—1521, fig. 248) destinată să răspundă funcției complexe de mausoleu al familiei ctitorului, Neagoe Basarab (1512—1527). În acest scop, păstrînd tipul de naos al Coziei, pronaosul a fost supralărgit și divizat prin intermediul a 12 coloane care delimitează și separă spațiul central de compartimentele laterale unde se află mormintele. Cele patru turle, una deasupra naosului și trei ridicate pe pronaos, generează o siluetă plină de dinamism. Fațadele impresionează prin bogăția decorației și prețiozitatea materialelor folosite. Panourile și rozetele, ancadramentele ferestrelor și ale portalului, brîul median, turlele, cornișa, sînt împodobite cu elemente sculpturale de factură armeano-georgiană sau otomană.

Biserica mînăstirii Snagov (primul sfert al secolului al XVI-lea), edificiu înrudit cu cele de la Muntele Athos (plan trilobat cu boltire caracteristică tipului structural în cruce greacă înscrisă), avea un pronaos amplu, deschis către exterior, susținut pe coloane de cărămidă, care, ulterior a fost închis. În secolele următoare, spațiul deschis — pridvorul — a apărut ca o încăpere distinctă precedînd pronaosul. Pridvorul a devenit apoi un element caracteristic arhitecturii muntenești.

Din arhitectura civilă s-au păstrat urme foarte puține. Cîteva resturi de construcții ridicate în secolele XIV—XV pot fi identificate printre adaosurile epocilor mai tîrziu în cadrul ruinelor *Curții Domnești de la Tîrgoviște sau București*, fără a permite însă reconstituirea unor imagini caracteristice.

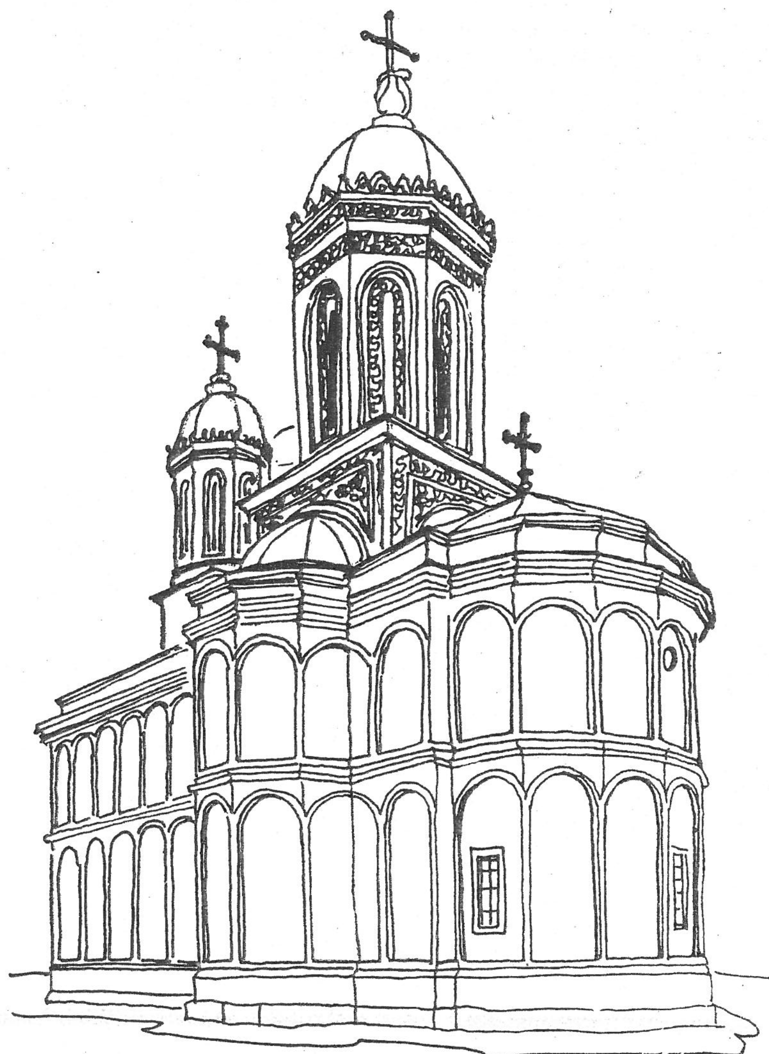
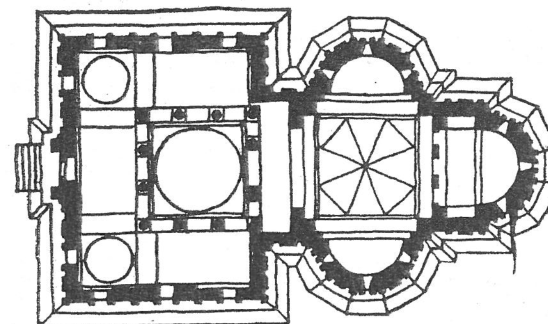

Fig. 247. Biserica mănăstirii Dealu, vedere.

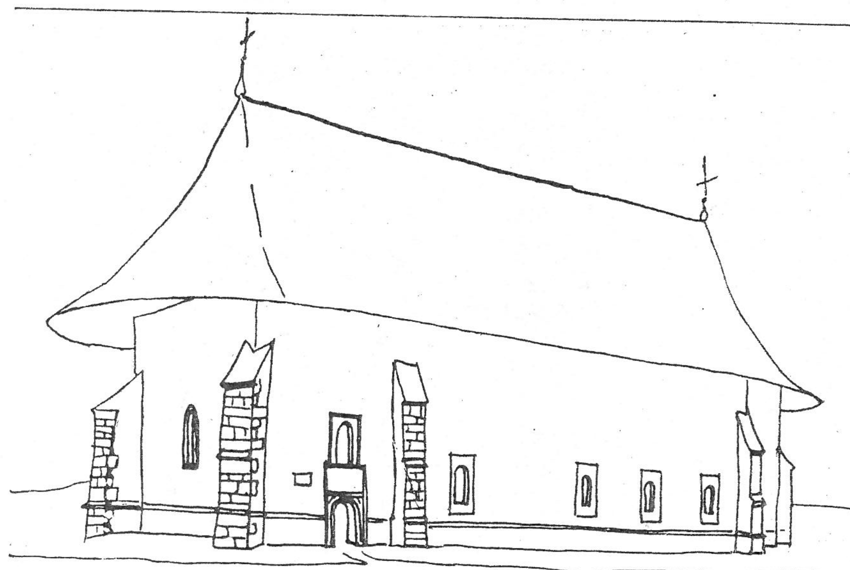

a

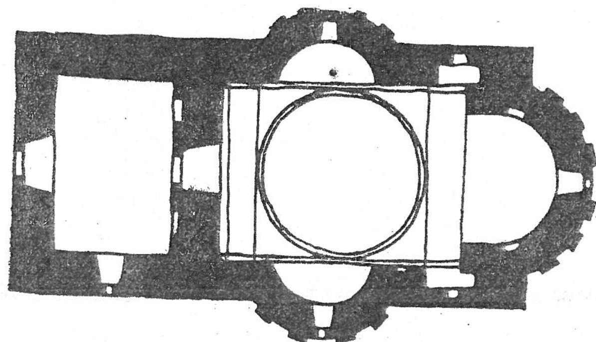

b

Fig. 248. Biserica mănăstirii Argeșului:
a — plan: b — vedere.

Fig. 249. Biserica Sf. Nicolae din Rădăuţi, vedere.

MOLDOVA. În primii ani de existenţă independentă a statului moldovean (a doua jumătate a secolului al XIV-lea), sub domnia voievozilor Muşatini, arhitectura a oscilat ca şi în Ţara Românească între curentul occidental şi cel bizantino-balcanic. Biserica din Rădăuţi, ctitoria lui Bogdan (1359—1365, fig. 249) este o adaptare a bazilicii romanice cu trei nave la cerinţele cultului ortodox. Învelitoarea, foarte înaltă cu pante

Fig. 250. Biserica Sf. Treime din Siret, plan.

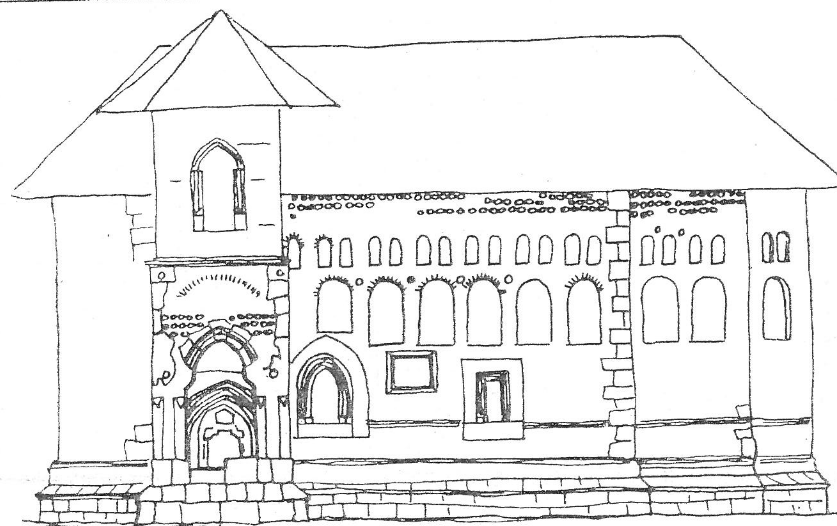
repezi, îşi găseşte însă corespondenţa în formele arhitecturii populare. *Biserica din Siret* (fig. 250), de plan trilobat, se apropie de modelele bizantine. În structura de boltire s-a aplicat pentru prima oară o formulă care a fost adoptată apoi în întreaga arhitectură moldovenească: o calotă pe pendentivi sprijinită pe patru arce în consolă.

O intensă activitate constructivă s-a desfăşurat în vremea domniei lui Alexandru cel Bun (1400—1432) cînd, alături de ctitoriile primilor domnitori Muşatini *(mănăstirea Neamţului)* s-au ridicat marile ansambluri mănăstireşti de la *Bistriţa, Probota, Humor, Moldoviţa.* Dar din toate aceste construcţii ale epocii nu s-au păstrat decît cîteva resturi arheologice, neconcludente.

Moldova a cunoscut cea mai intensă activitate constructivă în vremea domniei lui Ştefan cel Mare (1457—1504). Cu toată varietatea tipurilor structurale folosite, monumentele acestei perioade dovedesc o remarcabilă unitate stilistică, rod al maturităţii artistice a meşterilor constructori.

În arhitectura religioasă, cele mai simple edificii sînt cele de plan rectangular, acoperite cu boltă cilindrică, cum ar fi biserica din *Bălineşti* (1494, fig. 251).

Mult mai numeroase au fost construcţiile cu plan trilobat şi turlă ridicată deasupra naosului. Pentru acoperirea spaţiului interior al naosului s-a folosit un sistem de boltire cu totul original: 4 arce în consolă determinau un pătrat de la care, printr-un sistem de pendentivi se trece

Fig. 251. Biserica din Bălineşti, faţadă.

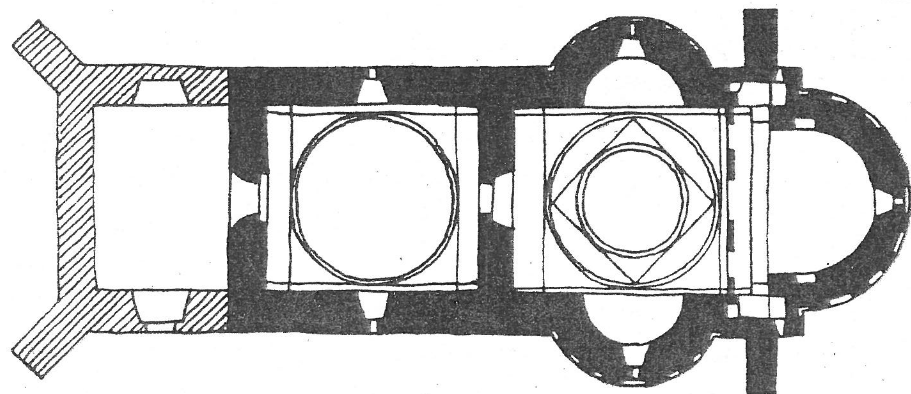

Fig. 252. Biserica mănăstirii Voroneț:
a — plan; *b* — vedere.

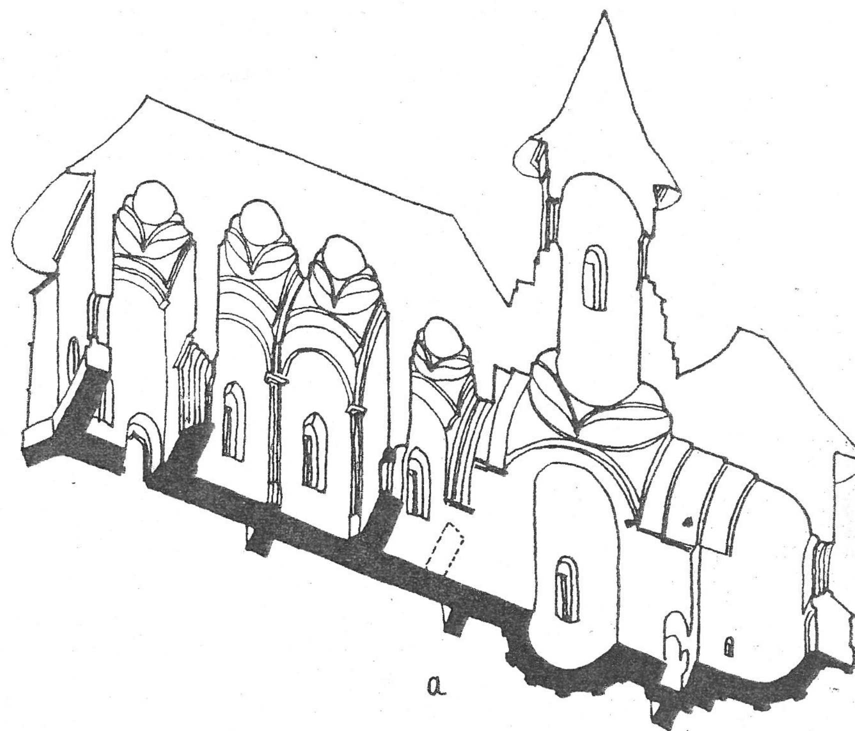
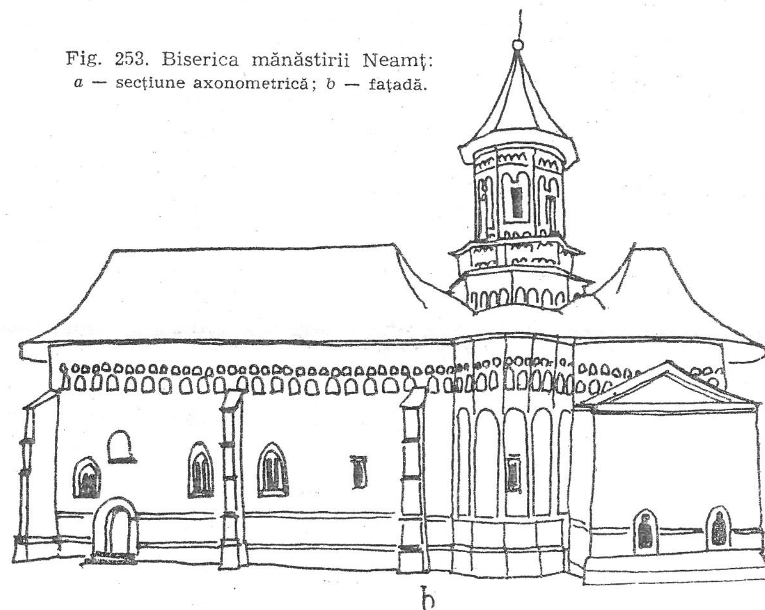

Fig. 253. Biserica mănăstirii Neamț:
a — secțiune axonometrică; *b* — fațadă.

la un tambur cilindric; în acest tambur, pentru micșorarea deschiderii, erau înscrise alte 4 arce paralele cu diagonalele pătratului de bază, deasupra cărora, prin intermediul unui alt registru de pendentivi, se ridica turla. Creație proprie a meșterilor locali, sistemul moldovenesc de boltire oferea o soluție constructivă logică și imprima spațiului interior un dinamism accentuat. În exterior, bazele stelate ale turlelor îmbogățeau imaginea plastică a siluetei bisericii. Alături de biserica mănăstirii Voroneț, fig. 252 (datînd din 1488, dar mărită prin adăugirea unui exonartex odată cu pictarea fațadelor în vremea lui Rareș), edificiul cel mai reprezentativ aparținînd acestui tip, atît din punctul de vedere al structurii cît și al plasticii monumentale și decorative, este *biserica Înălțării de la mănăstirea Neamțului* (1497), alcătuită dintr-o succesiune de încăperi: exonartex, pronaos, gropniță (încăpere destinată mormintelor), naos și altar, fiecare compartiment fiind acoperit cu bolți în sistemul moldovenesc (fig. 253).

Un alt grup este alcătuit din edificii de plan rectangular fără turlă, acoperite cu un șir de cupole rezemate pe sisteme de arce în console, și avînd uneori abside laterale amenajate în grosimea zidului *(bisericile Sf. Ion din Piatra Neamț, 1498 și Tăierea capului Sf. Ion din satul Arbore,* 1502, fig. 254).

În exterior, silueta monumentelor epocii lui Ștefan cel Mare este în general avîntată, cu accentuarea sensului vertical, trăsătură care s-a menținut în arhitectura moldovenească și în secolele următoare. Sistemul specific de fragmentare al acoperișului pentru fiecare corp în parte evidențiind turla contribuie la crearea unei imagini dinamice. Zidurile sînt construite din materiale aparente, cărămidă și piatră. Efectul plastic se evidențiază prin profilatura soclurilor de piatră, prin ritmul creat de contraforții exteriori, printr-o discretă subliniere a părții superioare a edificiului și a absidelor cu ocnițe și firide. Ancadramentele ușilor și ferestrelor sînt realizate după modelele goticului transilvănean. Interesante efecte cromatice rezultă din folosirea unor elemente decorative de ceramică smălțuită, divers colorată (discuri, farfurioare, butoni etc.).

De domnia lui Petru Rareș este legată a doua perioadă de mare avînt a arhitecturii moldovenești. Păstrînd elementele structurale ale epocii anterioare, meșterii vremii au introdus o serie de formule cu caracter inovator. În compoziția edificiilor a intrat un nou element, pridvorul deschis, menit să protejeze intrarea (biserica *mănăstirii Humor,* 1530 și *biserica mănăstirii Moldovița,* 1532 — fig. 255).

Modificarea esențială s-a manifestat în modul de înțelegere cu totul original, unic în lume, al decorației fațadelor. Întreaga construcție este îmbrăcată, de la soclu pînă la cornișă, cu fresce reprezentînd scene religioase, alcătuind zone suprapuse sau compoziții monumentale. Pe lîngă rolul educativ politico-religios pe care îl avea, acest înveliș strălucitor contribuie la realizarea unei perfecte unități între monument și

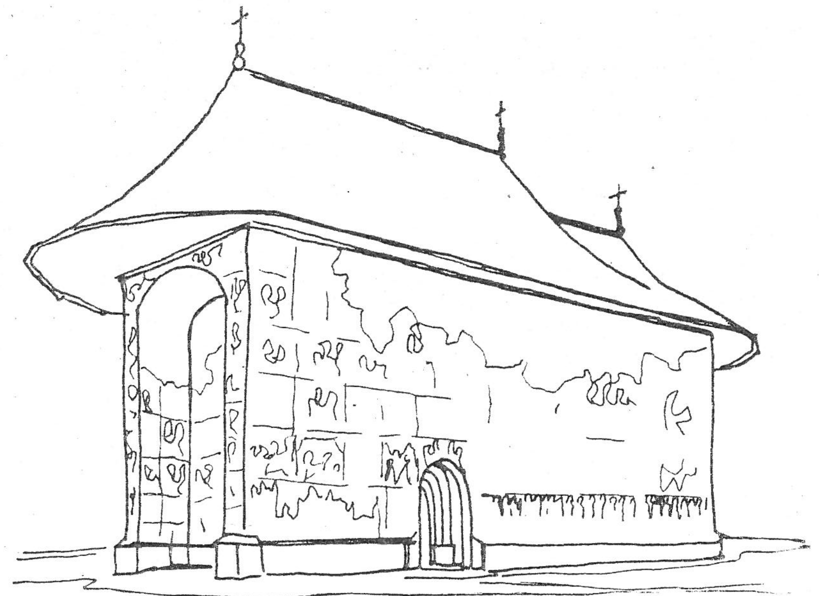

Fig. 254. Biserica Sf. Ioan din satul Arbore, vedere.

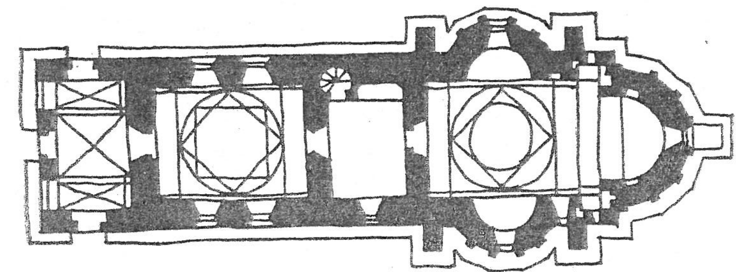

Fig. 255. Biserica mănăstirii Moldovița, plan.

peisajul înconjurător. Ideea nouă a pictării exteriorului bisericilor a fost aplicată nu numai edificiilor noi: *Humor, Moldovița,* ci și altora mai vechi *(Voroneț,* v. fig. 252, sau *Arbore,* v. fig. 254).

Arhitectura militară în Moldova este reprezentată prin numeroasele cetăţi menite să apere frontierele sau principalele aşezări urbane: la *Baia, Bîrlad, Roman* construcţii din lemn şi pămînt, iar la *Neamţ, Suceava, Roman,* construcţii monumentale din piatră.

Cetăţile Neamţ şi *Suceava* (fig. 256), ambele ridicate în al doilea sfert al secolului al XIV-lea, erau construcţii de plan rectangular cu turnuri pătrate la colţuri. În interiorul incintelor delimitate de ziduri groase şi înconjurate de rîpi abrupte sau şanţuri de apărare, erau dispuse perimetral diferite construcţii alcătuind o curte interioară. Pe lîngă rolul militar, cetatea Sucevei îndeplinea şi funcţia de locuinţă voievodală fortificată.

Sub domnia lui Ştefan cel Mare, au fost executate importante lucrări de modernizare, în vederea adaptării cetăţilor Suceava şi Neamţ la noile condiţii de luptă determinate de apariţia artileriei. În acest scop, cetăţile au fost amplificate; cea de la Suceava a fost înconjurată cu un nou zid de apărare, prevăzut de data aceasta, cu turnuri cilindrice. Un caracter fortificat aveau şi mănăstirile, de la care, din această perioadă se păstrează

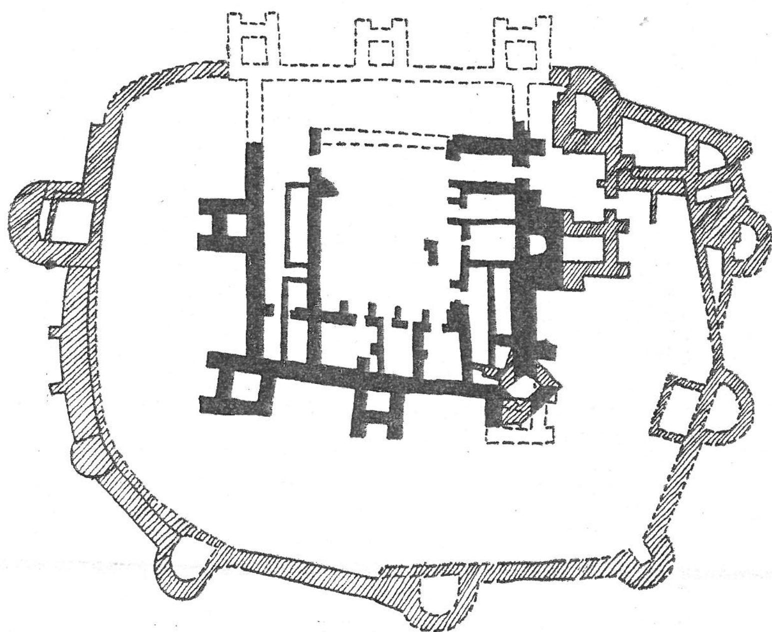

Fig. 256. Cetatea Sucevei, plan.

numai cîteva resturi, printre care *turnul Tezaurului* şi *fragmente din zidurile de incintă ale mănăstirii Putna.* De altfel, nici din arhitectura civilă a epocii nu s-au păstrat decît cîteva ruine aparţinînd unora din numeroasele curţi domneşti ale voievodului: *la Piatra Neamţ, Hîrlău, Cotnari, Vaslui.*

Ceva mai bine conservate sînt însă *mănăstirile* ridicate în vremea lui Petru Rareş la *Moldoviţa* şi *Probota,* în cadrul cărora se păstrează şi cîteva construcţii civile.

TRANSILVANIA. În Transilvania, începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea a avut loc o importantă campanie de construcţie. Comunităţile săseşti din principalele aşezări urbane Sibiu, Sebeş, Cluj, Bistriţa, Sighişoara, se întreceau în edificarea unor biserici parohiale cît mai monumentale. O dată depăşită perioada de tranziţie dintre arhitectura romanică şi cea gotică, formele adoptate de constructori au fost cele ale goticului tîrziu, preluate din Europa Centrală. Pe lîngă echipele de constructori de formaţie occidentală s-au instruit şi meşterii autohtoni care au reuşit să imprime arhitecturii transilvănene unele trăsături particulare. Specificul goticului din Transilvania şi-a avut sursa atît în tradiţiile locale, cît şi în anumite condiţii naturale şi economice proprii. De aici a rezultat o anumită masivitate a zidurilor, o atenuare a verticalismului, absenţa arcului butant, decoraţia ponderată etc.

În construcţia marilor edificii religioase s-au folosit cele trei tipuri structurale caracteristice goticului. *Biserica Evanghelică din Sibiu,* (fig. 257), începută în anul 1350, a fost rezolvată în sistemul bazilical. De o mai mare răspîndire s-a bucurat formula creată de şcoala germană: biserica de tip *Hallenkirche* în care cele trei nave acoperite cu bolţi avînd naşterea la acelaşi nivel, generează o imagine spaţială unitară *(Corul bisericii din Sebeş* început în 1370, *biserica Sf. Mihail din Cluj,* fig. 258, 1350). Un al treilea tip, cel cu o singură navă, amplă, este reprezentat, între altele, de *biserica reformată din Cluj* (1486—1494).

În structura de acoperire s-au folosit curent bolţile încrucişate susţinute pe arce de ogive. Către anul 1450, pătrunderea formelor goticului flamboyant s-a manifestat prin introducerea sistemelor de acoperire bazate pe o reţea de nervuri (bolţile de la Sf. Mihail din Cluj — v. fig. 258 —, sau cele de la biserica reformată din acelaşi oraş), precum şi schimbarea facturii decoraţiei ca în cazul portalului sudic al bisericii Negre din Braşov. Un mare număr de construcţii modeste au fost ridicate în satele transilvănene — interesante interpretări la scară redusă a formelor şi structurilor gotice folosite la edificiile orăşeneşti.

Populaţia românească a continuat să construiască biserici de zid de dimensiuni relativ modeste cum sînt cele din Hunedoara, Feleac sau Vad (fig. 259), în compoziţia structurală a cărora se îmbină procedee întîlnite curent în arhitectura romanică sau gotică cu rezolvări inspirate din arhitectura Ţării Româneşti şi Moldovei, legate şi de necesitatea

Fig. 257. Biserica evanghelică din Sibiu, vedere.

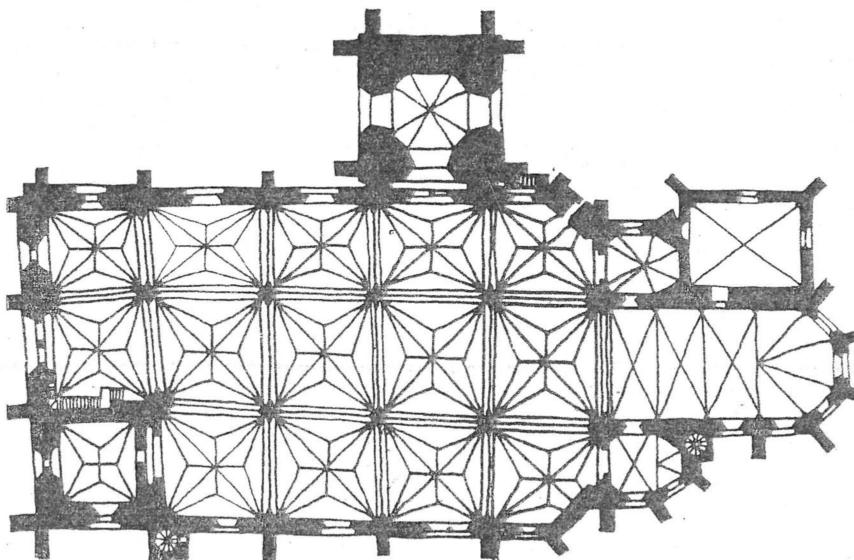

Fig. 258. Biserica Sf. Mihail din Cluj, plan.

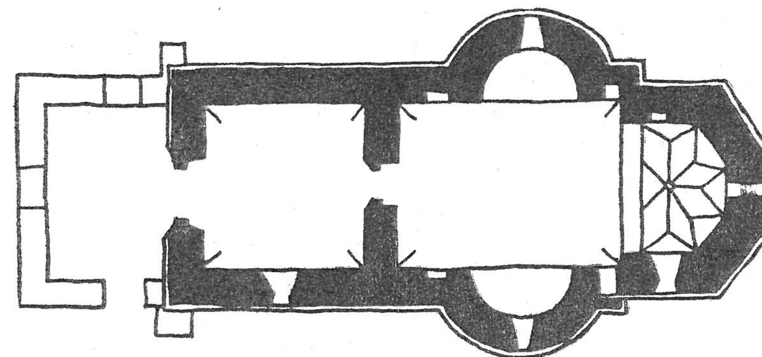

Fig. 259. Biserica ortodoxă din Vad, plan.

adaptării edificiilor respective la cerințele cultului ortodox. Foarte numeroase au fost în schimb construcțiile de lemn — biserici sau locuințe — ridicate de meșterii români. Neputînd rezista timpului datorită perisabilității materialelor, formele lor se regăsesc în arhitectura populară mai recentă care reproduce modelele tradiționale.

Nesiguranța politică, războaiele dese și amenințarea permanentă pe care o constituia Imperiul Otoman, au fost motivele principale care au condus la ridicarea unui număr mare de fortificații. Dintre fortărețele și castelele feudale, cel mai reprezentativ a fost *castelul familiei Huniazilor din Hunedoara* (fig. 260). La începutul secolului al XV-lea, pe locul unui fort mai vechi, din ordinul lui Iancu de Hunedoara, a fost ridicată o cetate cu caracter pur militar. Către 1450 s-au inițiat importante lucrări care, continuate și sub Matei Corvin, au fost menite să amplifice și să transforme vechea cetate într-o fastuoasă reședință nobiliară.

Castelele feudalilor, ridicate în locuri izolate, erau alcătuite dintr-o locuință — donjon, cuprinsă în cadrul unei incinte fortificate *(cetatea de la Cîlnic*, secolul al XIV-lea). *Castelul de la Bran* construit la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea este replica monumentală a unei locuințe feudale.

Încă din secolul al XV-lea, în arhitectura militară s-a constituit un nou program, specific Transilvaniei: cetăți de apărare construite de comunitățile sătești, ca loc de refugiu din fața invadatorilor. În acest scop bisericile, uneori ele însele fortificate (Homorod, Dîrjiu, Saschiz), erau înconjurate cu incinte de ziduri prevăzute cu felurite dispozitive de apărare, în vreme ce în interior, lipite de zidurile incintei, se aflau locuințe

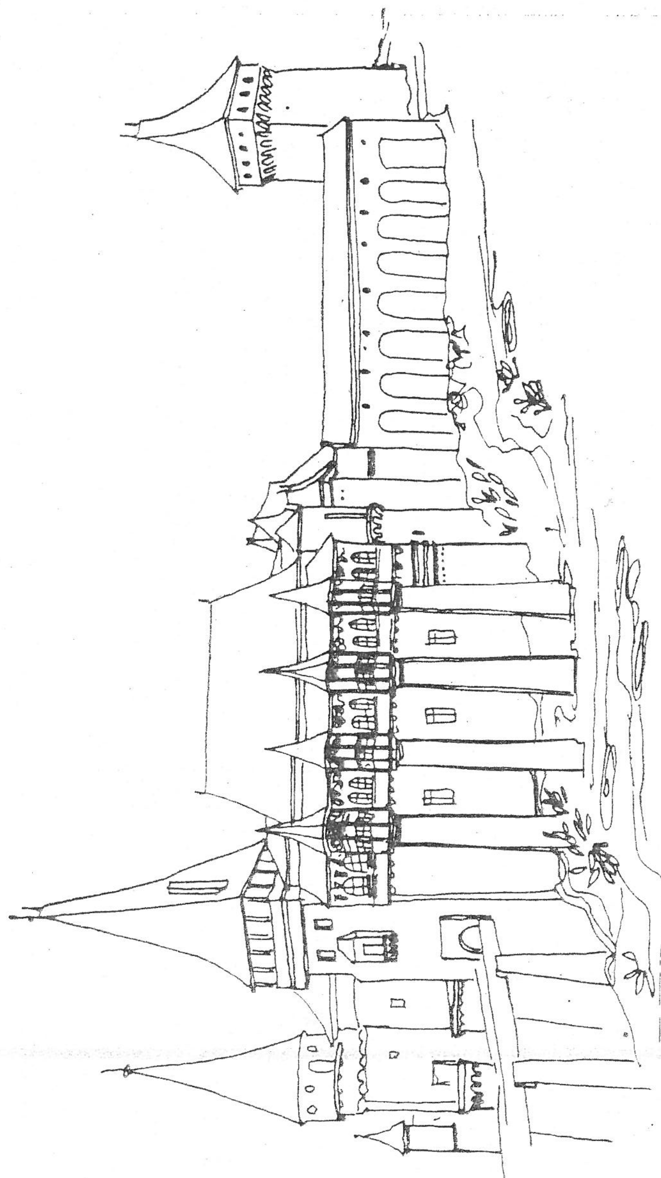

Fig. 260. Castelul Huniazilor, vedere.

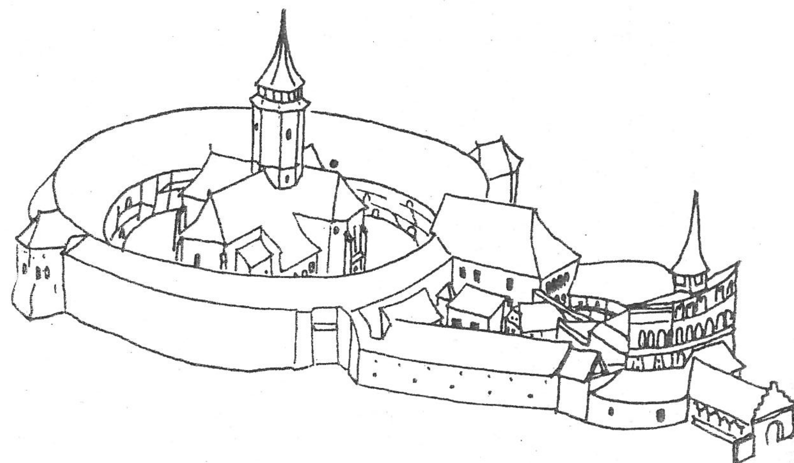

Fig. 261. Cetatea Prejmer, vedere.

și diferite magazii pentru depozitarea bunurilor. Din cele aproape 300 de astfel de cetăți construite în secolele al XV-lea și al XVI-lea s-a păstrat un număr foarte mare, printre cele mai reprezentative fiind *cetățile din Prejmer* (fig. 261), *Hărman, Rupea, Cisnădie.*

Importanța din ce în ce mai mare pe care o dețineau orașele, precum și necesitățile de apărare au fost factorii care au determinat înconjurarea lor cu puternice ziduri prevăzute cu drumuri de strajă, metereze, turnuri, etc. În cadrul incintei orășenești, adaptată de obicei la configurația terenului, locuințele erau dispuse de-a lungul unor străzi sinuoase, cu parcele înguste dictate de economia de teren. La *Sighișoara*, se păstrează aproape intactă imaginea caracteristică a orașelor feudale ale Transilvaniei.

Către sfîrșitul veacului al XV-lea, importante schimbări sociale, reflectate în ideologie prin pătrunderea unor elemente ale umanismului, au transferat interesul din domeniul construcțiilor religioase către arhitectura civilă orășenească. Alături de cele cîteva locuințe păstrate, în special în Bistrița (fig. 262), construite către 1480, unele edificii cu caracter public ilustrează înnoirile în concepția organizării cadrului de viață urban: *Primăria din Sibiu sau Halele* din același oraș (secolul al XV-lea). În aceeași perioadă s-a conturat fizionomia piețelor centrale din principalele orașe ardelenești.

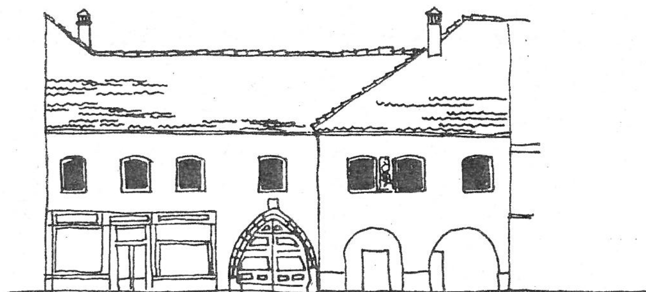

Fig. 262. Casă la Bistrița Năsăud.

3. PERIOADA DOMINAȚIEI OTOMANE

ȚARA ROMÂNEASCĂ (a doua jumătate a veacului al XVI-lea — veacul al XVII-lea). În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o dată cu întărirea în Țara Românească a dominației otomane, s-a produs o accentuată scădere a mijloacelor economice, fenomen resimțit și în arhitectură. Locul monumentelor de mari dimensiuni, realizate din materiale costisitoare, luxos decorate, a fost luat de construcții de mai mici dimensiuni deși nu mai puțin numeroase. Cu mijloacele modeste ce le stăteau la dispoziție — cărămidă, piatră de rîu și tencuială — meșterii constructori au reușit să creeze construcții de mare valoare artistică, prelucrînd modelele celor mai reprezentative edificii anterioare.

În rezolvarea structurii și a planului au fost preluate principalele prototipuri mai vechi: al Coziei, al bisericii mănăstirii Dealu, al bisericii mănăstirii Argeșului etc.

Inovațiile datorate meșterilor locali s-au manifestat prin crearea unui nou mod de rezolvare a plasticii decorative.

Cele mai numeroase biserici ale epocii aveau fațadele subliniate cu rînduri orizontale de cărămizi, alternînd cu fîșii de tencuială, iar acestea divizate în panouri prin cărămizi verticale (*paraclisul bolniței mănăstirii Cozia*, 1542, fig. 263, *biserica Curtea Veche din București*, circa 1550). Numeroase monumente de acest tip aveau fațadele împărțite în două registre printr-un brîu de cărămizi de format special. Registrele erau decorate cu arcaturi avînd arhivolta plată, adîncită în raport cu fața zidului sau conturată cu toruri din cărămizi cu capătul rotunjit. Această formulă a atins limita măiestriei la *biserica mănăstirii Mihai Vodă din București* (1591 — fig. 264).

La începutul secolului al XVII-lea s-a construit foarte puțin. O dată cu urcarea pe tron a lui Matei Basarab (1632) începe o eră nouă în arhi-

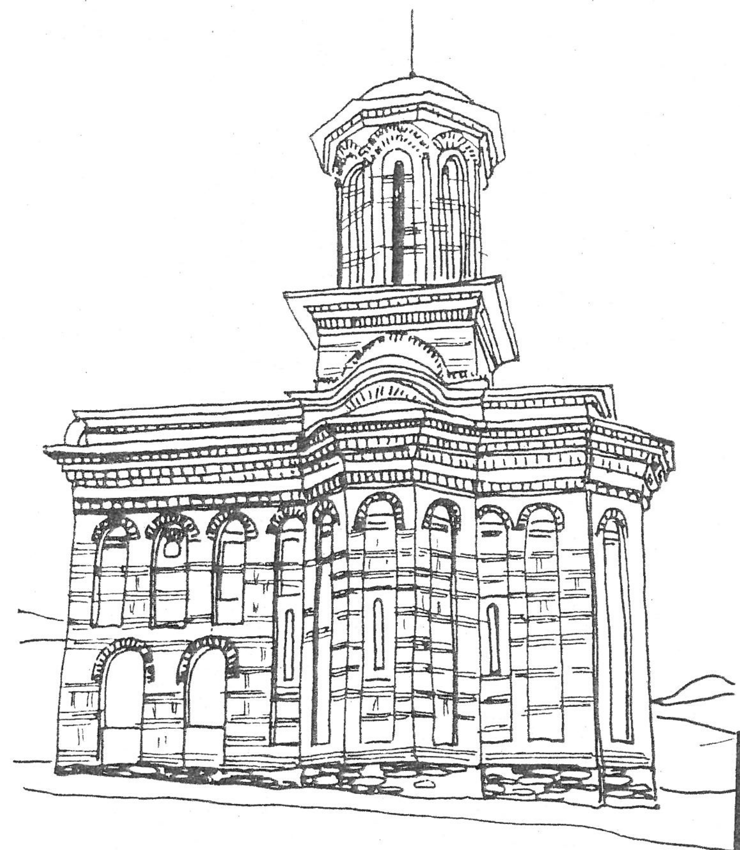

Fig. 263. Paraclisul bolniței mănăstirii Cozia.

tectura Țării Românești. Ca o consecință a unei relative independențe față de Imperiul Otoman se constată o creștere lentă a producției de mărfuri și o intensificare a schimburilor, și implicit o oarecare dezvoltare a orașelor. Această perioadă se caracterizează și prin apariția unor elemente de progres în viața social-culturală.

În domeniul programelor laice, *curțile și conacele boierești* aveau să aibă un rol însemnat, meșterii constructori preocupîndu-se de adaptarea terenului la compoziția arhitecturală. Atît *conacul din Băjești* (1666)

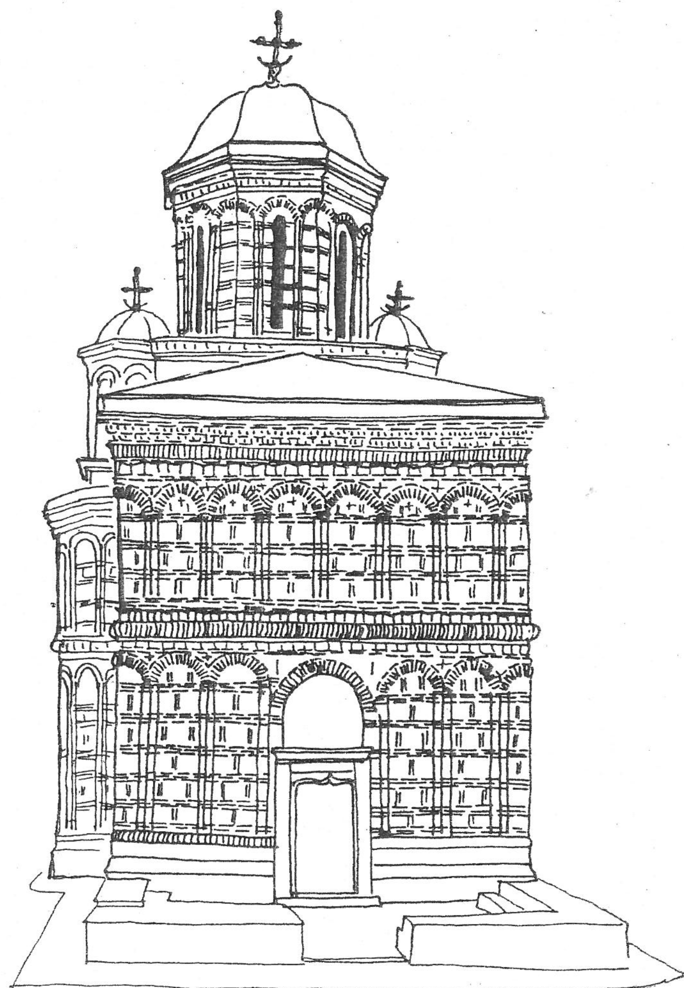

Fig. 264. Biserica mănăstirii Mihai Vodă din București.

fig. 265, cît și *casa de piatră din Herești*, edificată în aceeași perioadă, oferă exemple de compoziții ordonate. *Casa boierească din Coțofeni* (1653) și *casa Cantacuzinilor din Măgureni* (fig. 266, 1661—1671) înfățișează

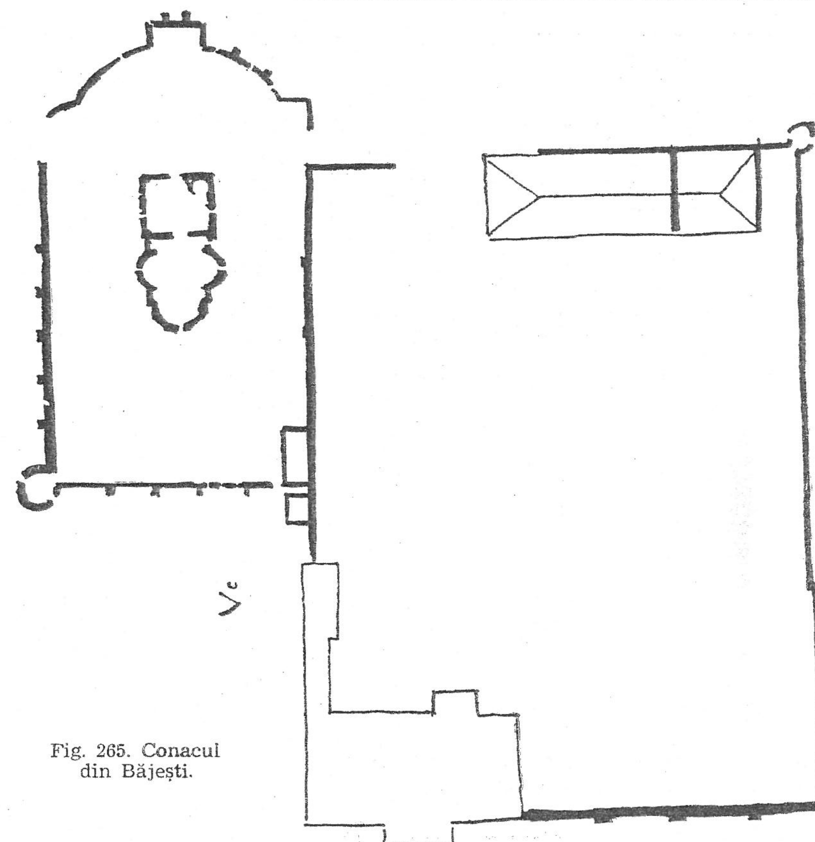

Fig. 265. Conacul din Băjești.

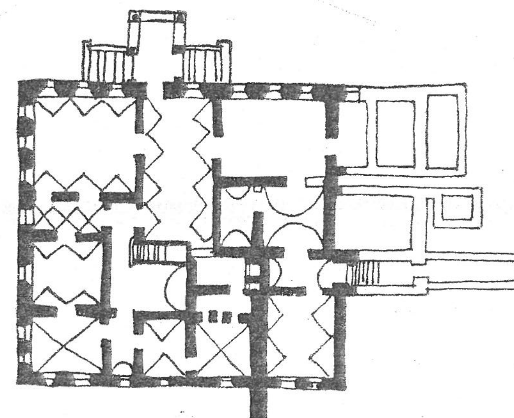

Fig. 266. Casa din Măgureni.

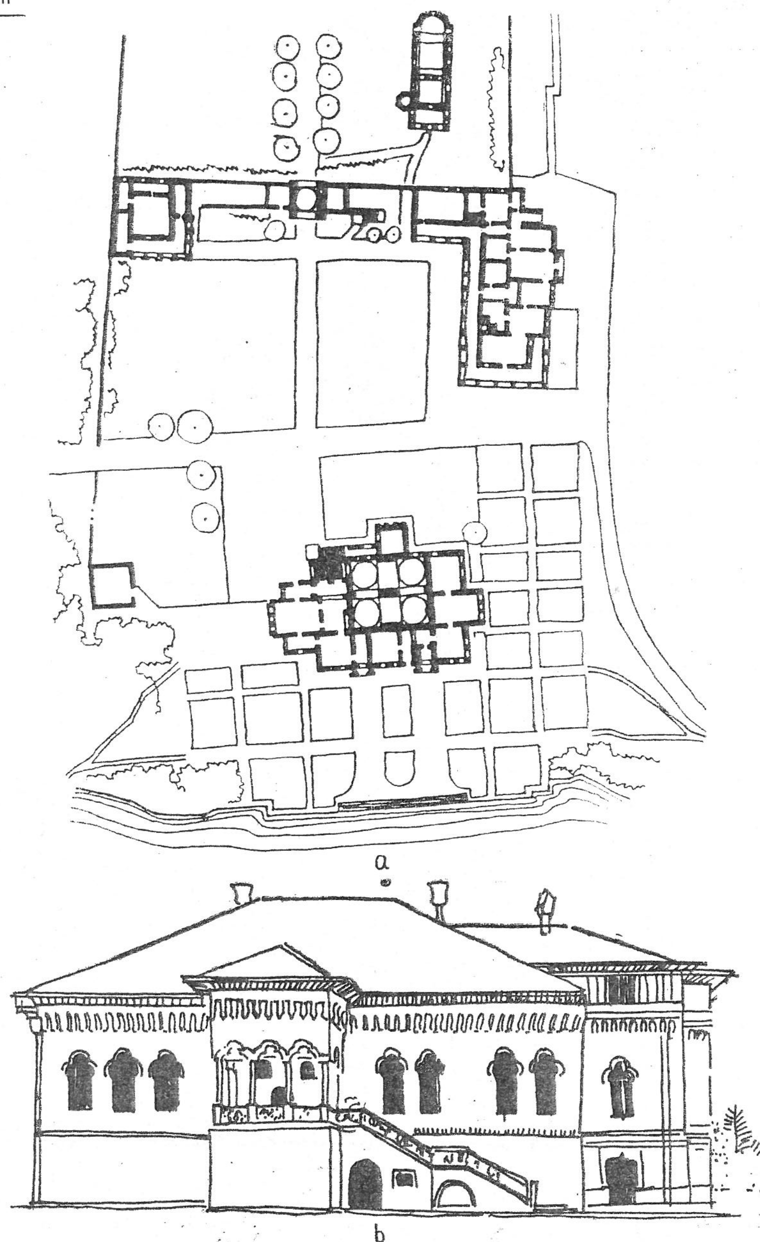

Fig. 267. Palatul de la Mogoşoaia:
a — plan ansamblu; *b* — faţadă.

planuri dezvoltate, compuse pe două şi respectiv trei caturi. Accesul la parterul înalt se făcea printr-o scară exterioară alipită unui foişor. Semnificativă pentru schimbul de experienţă între meşterii Ţării Româneşti şi cei ai Transilvaniei este folosirea în cadrul acestor realizări a bolţilor semicilindrice cu lunete şi mai ales a celor de intersecţii cu muchii intrate şi lunete.

O dată cu mutarea capitalei ţării la Bucureşti (1660), palatul voievodal de la Curtea Veche este extins şi restaurat. *Palatele* ridicate de Constantin Brîncoveanu la Mogoşoaia, Potlogi şi Doiceşti, în mijlocul unor incinte, oferă exemplele unor compoziţii clare şi ordonate (fig. 267, *a*). Partea cea mai atrăgătoare a acestor palate este faţada cu terasa acoperită *(loggia)*, opusă celei care primeşte foişorul tradiţional, cu intrarea şi este în general, reflectată de oglinda unui lac.

Hanurile, organizate pe principiul mănăstiresc, uneori cu o biserică în mijlocul incintei, aveau şi o funcţiune comercială pe lîngă cea de adăpostire a călătorilor.

În cadrul arhitecturii *mănăstirilor* se face remarcată o diminuare a caracterului de apărare, în favoarea dezvoltării funcţiilor domestice. Noile principii compoziţionale, precum şi progresele realizate de meşterii epocii în ce priveşte o bună rezolvare funcţională şi o împletire a acesteia într-un ansamblu monumental corespunzător ca plastică decorativă şi ca forme arhitecturale, sînt puse în evidenţă la mănăstirile: *Hurez* (1690—1694) (fig. 268), *Antim* (1715) şi *Văcăreşti* (1716—1722).

În această perioadă, *bisericile* înfăţişează o mare varietate de forme. La biserica din Strehaia (1645) de plan dreptunghiular alungit, încheiată spre răsărit cu o absidă şi încoronată cu un turn-clopotniţă, ridicat deasupra pronaosului, accesul la turn este asigurat de o scară sub formă de melc (amenajată într-un turnuleţ special alipit uneia din faţadele laterale, fig. 269).

În cadrul *mănăstirilor Brebu* şi *Gura Motrului*, edificate la jumătatea veacului, meşterii prelucrează modelul de la Dealu, înfăţişînd un plan trilobat cu trei turle.

Bisericile de plan trilobat cu pronaosul supralărgit şi fragmentat cu puncte de sprijin izolate pentru susţinerea bolţilor, oferă exemple ale interpretării bisericii lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeş: bisericile marilor complexe mănăstireşti de la *Căldăruşani* (fig. 270) (1638); *Mitropolia din Bucureşti* (1654—1658); *Cotroceni* (1679); *Hurez* (1692); *Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti* (1706) şi *Văcăreşti*.

Ctitoria din Tîrgovişte a domnului moldovean Vasile Lupu, *biserica Stelea* (1645), oferă exemplul îmbinării de elemente moldoveneşti şi munteneşti, constituind un punct de plecare spre noi formule de plastică decorativă, în arhitectura epocii (fig. 271).

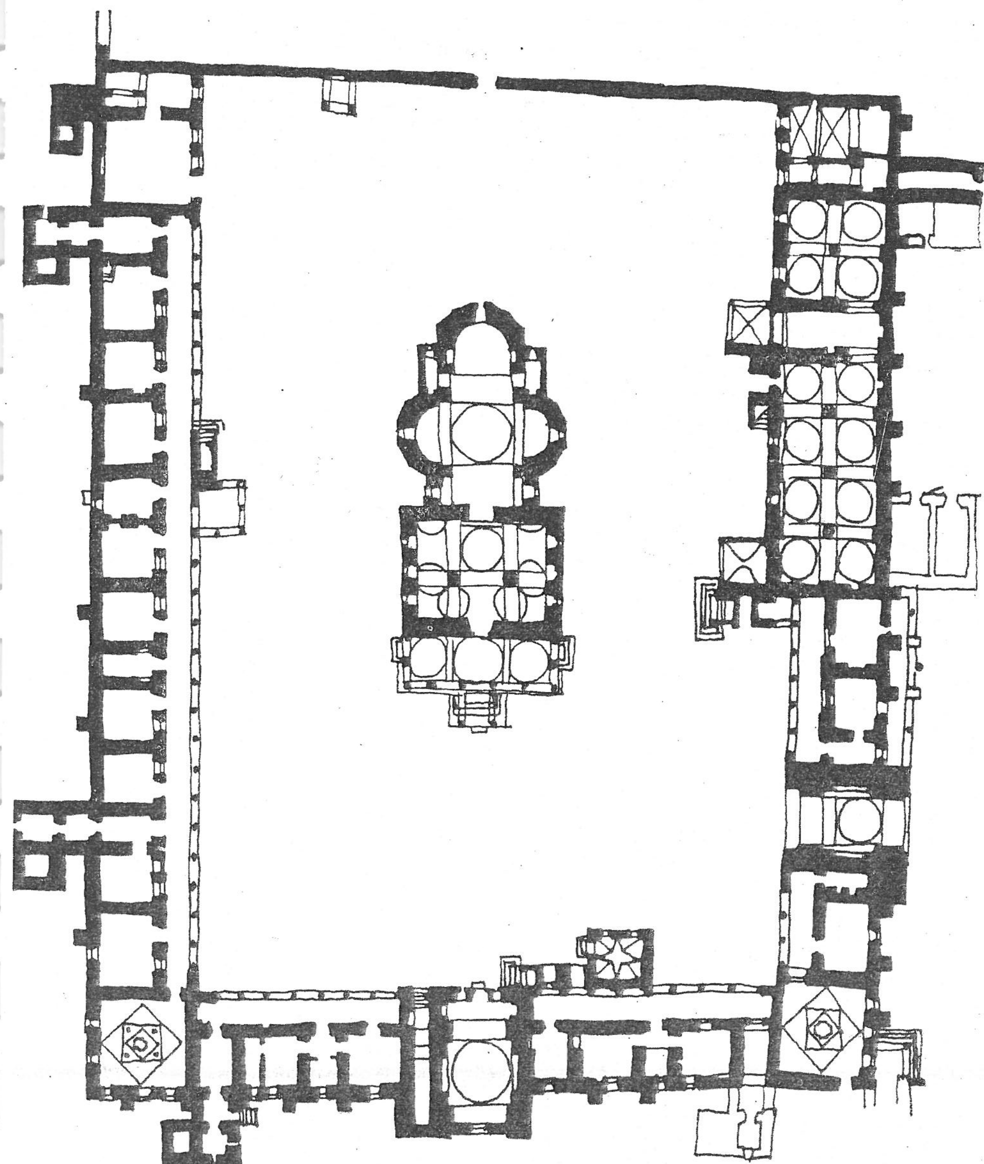

Fig. 268. Mănăstirea Hurez, plan.

Fig. 269. Biserica mănăstirii Strehaia — vedere.

Cele mai multe din bisericile amintite au fațada de vest precedată de un pridvor deschis, susținut pe coloane. Fațadele sînt în general tencuite, împărțite în două registre printr-un brîu median, zonele care re-

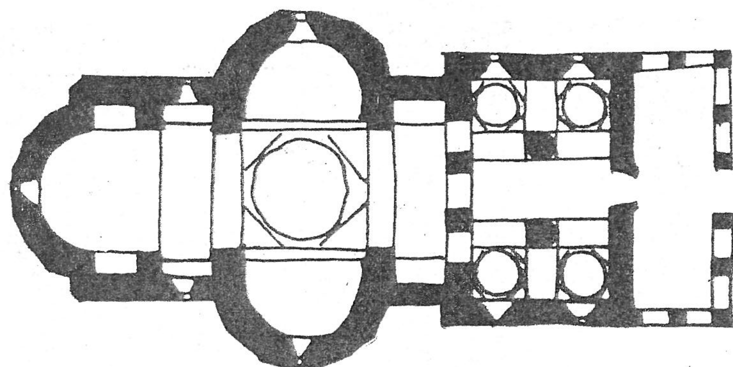

Fig. 270. Biserica mănăstirii Căldăruşani — plan.

Fig. 271. Biserica Stelea din Tîrgovişte — faţadă.

zultă fiind decorate cu arcaturi oarbe, drepte sau terminate în arcuri de cerc formate din muluri rotunjite care dau impresia de a fi lipite pe faţade.

MOLDOVA. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, activitatea constructivă s-a caracterizat printr-un ritm mult încetinit. Cele mai importante monumente au fost datorate lui Alexandru Lăpuşneanu (1552—1561, 1563—1568). În afară de refaceri şi completări ale unor construcţii mai vechi, Lăpuşneanu a fost ctitorul unor mari edificii religioase: *biserica mănăstirii Bistriţa,* ridicată pe locul vechii ctitorii a lui Alexandru cel Bun şi *mănăstirea cetate de la Slatina.*

Ducînd mai departe experienţa meşterilor vremii lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş, la biserica mănăstirii Bistriţa a fost reprodus modelul oferit de biserica lui Rareş de la Probota, iar cea de la Slatina s-a inspirat de la biserica Sf. Ioan din Piatra Neamţ. Interesante ca rezolvare spaţială şi ca plastică a volumelor, ambele edificii ilustrează, prin sărăcia decoraţiei, precaritatea mijloacelor materiale ale epocii.

Biserica mănăstirii Suceviţa, (fig. 272), ctitoria fraţilor Movileşti (1582—1584) este monumentul care a îmbrăcat pentru ultima oară somptuosul decor de fresce exterioare.

La sfîrşitul secolului al XVI-lea arhitectura moldovenească înregistrează o cotitură bruscă. Alături de fondul local al arhitecturii feudale, meşterii moldoveni au folosit şi prelucrat pe de o parte, elemente împrumutate din arhitectura Ţării Româneşti şi pe de altă parte, unele formule decorative noi de provenienţă orientală sau de origine occidentală, trecute prin sfera de influenţă a Poloniei şi Rusiei.

Monumentul care a dat tonul noii orientări este *biserica mănăstirii Galata* (fig. 273), construită în anul 1584 lîngă Iaşi, ctitorie a lui Petru Şchiopul. Elementele noi care apar o dată cu construirea acestei biserici sînt datorate schimbului de experienţă cu meşterii din Ţara Românească şi anume: zidul plin care separă naosul de pronaos este înlocuit prin trei arcade sprijinite pe coloane; pronaosul este supraînălţat cu o turlă; absidele sînt luminate prin trei ferestre şi faţadele, împărţite în două registre printr-un brîu, sînt decorate cu arcade oarbe ale căror arhivolte sînt adîncite în raport cu faţa zidului.

Biserica mănăstirii Dragomirna, construită către anul 1609, exceptînd exonartexul poligonal, prezintă acelaşi plan tradiţional moldovenesc, modificat de influenţele venite din Ţara Românească. Particularitatea esenţială a acestui monument constă în folosirea de noi elemente decorative: motive florale stilizate, nervuri cu toruri răsucite (bolţile, pilaştrii, arcele, brîul median exterior); faţadele, de o înălţime mare în raport cu lăţimea, sînt divizate în panouri verticale printr-o serie de pilaştrii legaţi între ei la partea superioară prin două şiruri de arcaturi în acoladă. Eleganta turlă construită din piatră este în întregime decorată cu elemente florale

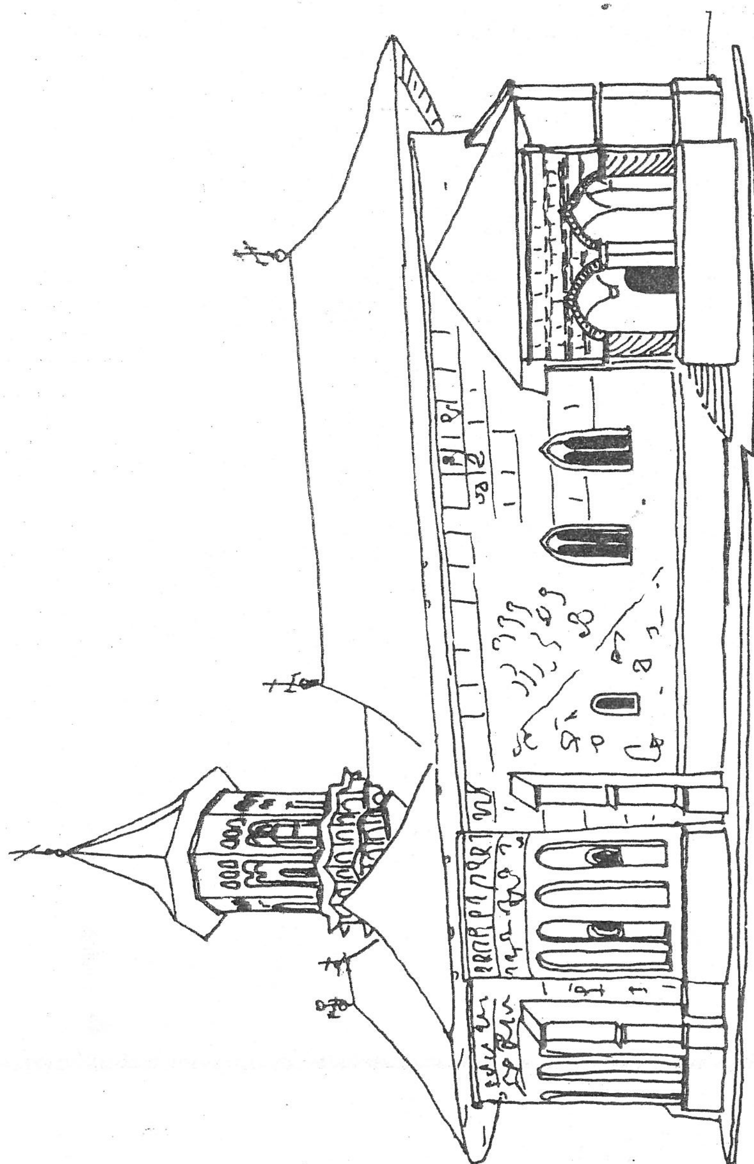

Fig. 272. Biserica mănăstirii Sucevița, fațadă.

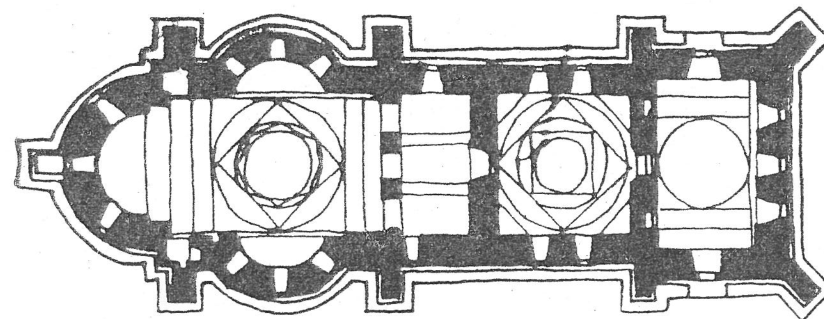

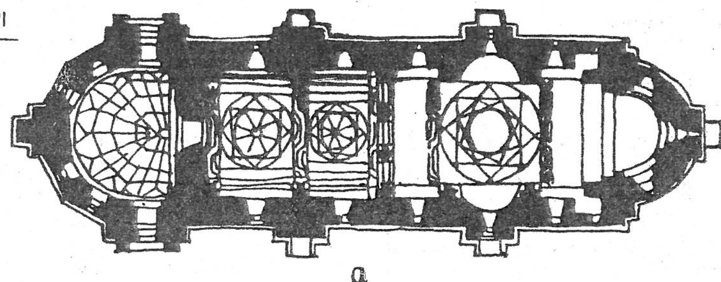
Fig. 273. Biserica mănăstirii Galata — plan.

și profile în spiritul Renașterii (fig. 274). Dragomirna exercită o serie de influențe asupra unor monumente aparținînd secolului al XVII-lea, dintre care cele mai importante sînt bisericile mănăstirilor: *Solca* (1612—1620), *Bîrnova* (1630) și *Trei Ierarhi*. Edificată în anul 1639 biserica mănăstirii Trei Ierarhi din Iași este inspirată în ceea ce privește planul de Galata (cu excepția gropniței, care lipsește). În schimb, elementul decorativ al torsadei cît și structura și decorul turlelor sînt imitate după Dragomirna. Ceea ce conferă acestei clădiri un caracter pronunțat de originalitate este însă decorația exterioară a fațadelor. Sculptate în relief plat, ornamentele de piatră prezintă în general motive geometrice de proveniență georgiano-armeană, mai rar arabo-otomană și cîteva de factură barocă occidentală (fig. 275).

Cea de a doua ctitorie a lui Vasile Lupu și ultima din monumentele însemnate ale arhitecturii feudale moldovenești, *biserica mănăstirii Golia* din Iași a fost construită între anii 1650 și 1660. Planul acestei biserici de dimensiuni foarte mari respectă cerințele programului tradițional. Arhitectura exterioară aparține însă unui stil nou pentru Moldova: parament de piatră fățuită și decor de pilaștri clasici, cu baze și capiteluri corintice (fig. 276).

Mănăstirile, edificate în număr mare, unele fiind fortificate, prezintă planuri rectangulare, cu clădiri—anexe, de diferite funcțiuni adosate zidurilor de incintă. Pe lîngă biserică, dintre clădirile mănăstirești, cele care prezintă în general o însemnătate mai mare sînt sălile de mîncare *(trapezele)*, ca cele de la *Dragomirna* și *Cetățuia* (fig. 277).

Arhitectura urbană, cunoscută din descrierile — de cele mai multe ori subiective — ale călătorilor sau ale cronicarilor, păstrează un caracter rural. La Iași, care a înlocuit Suceava devenind capitala Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu, curtea domnească nu diferea, în linii

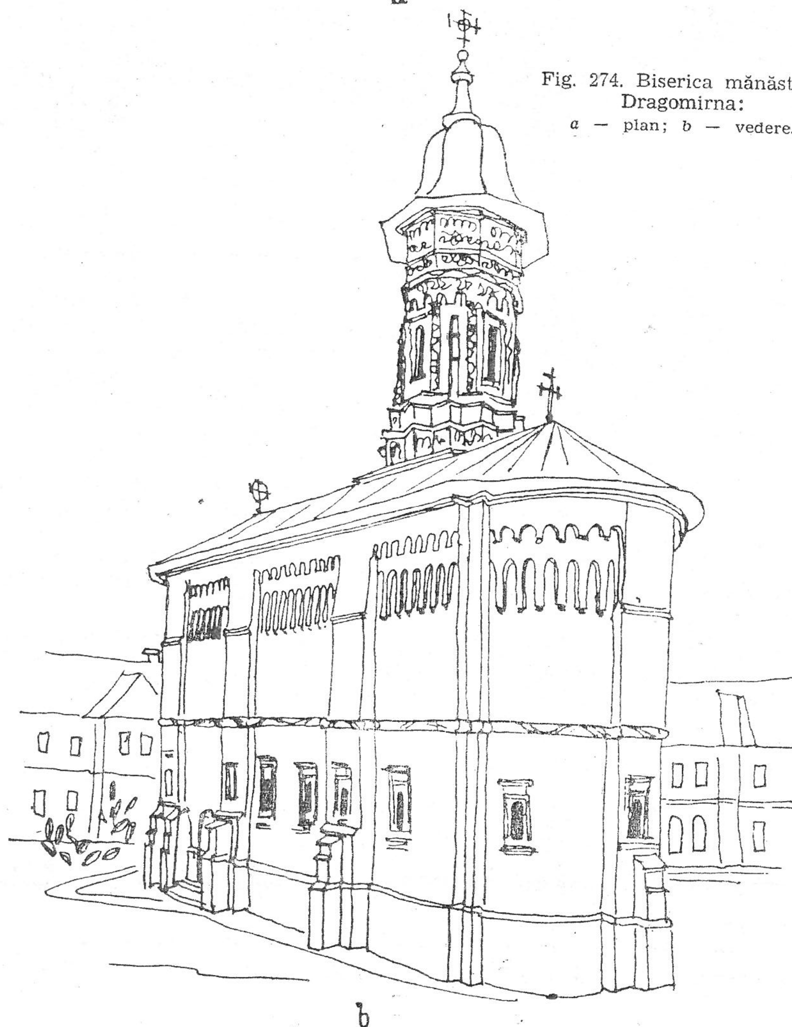

Fig. 274. Biserica mănăstirii Dragomirna: *a* — plan; *b* — vedere.

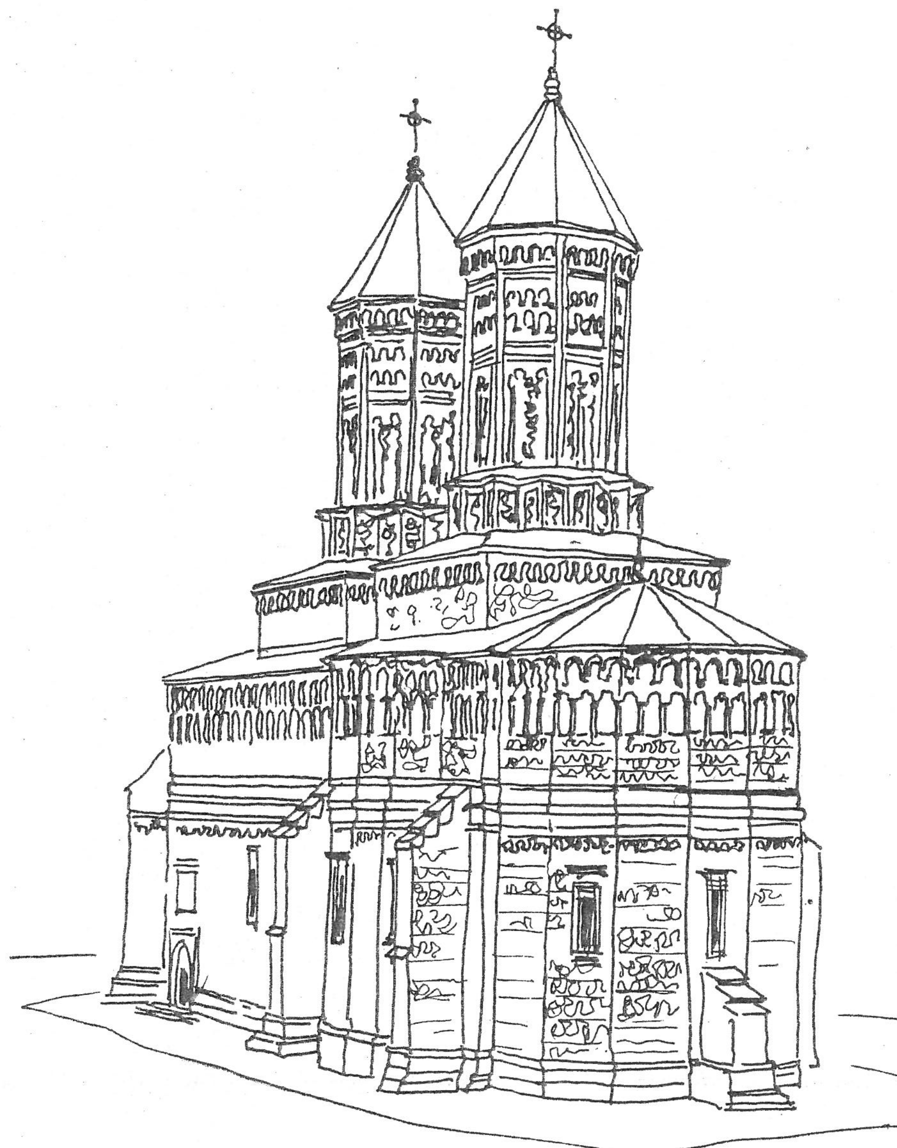
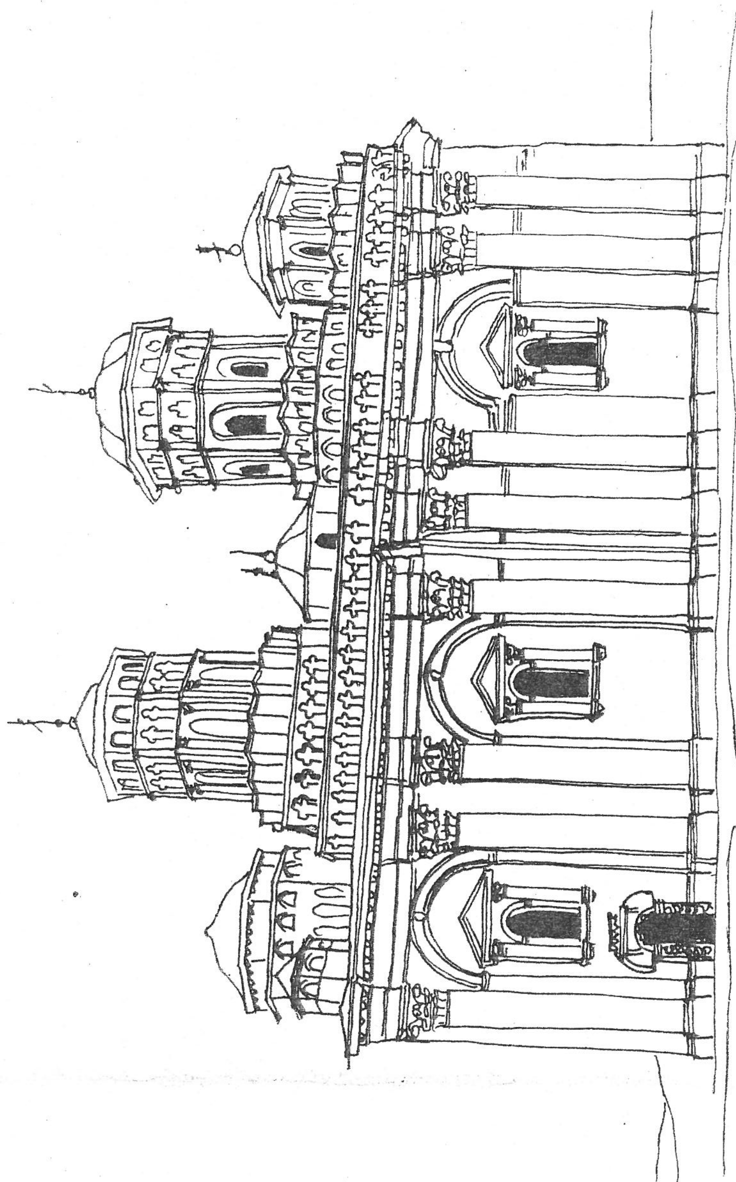
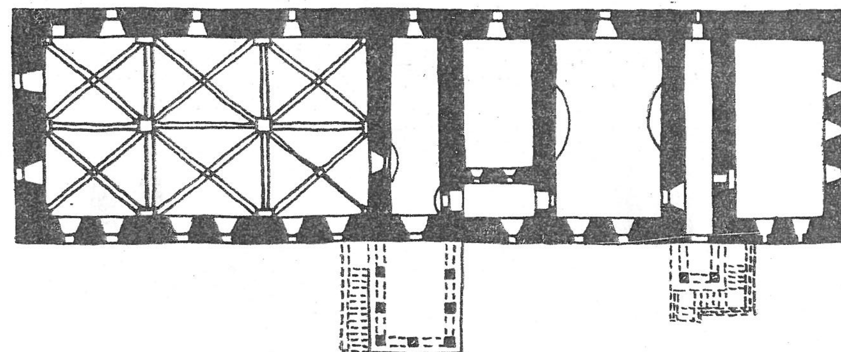

Fig. 275. Biserica mănăstirii Trei Ierarhi din Iași.

Fig. 276. Biserica mănăstirii Golia din Iaşi.

Fig. 277. Trapeza mănăstirii Cetăţuia (plan).

generale, de aspectul unei mănăstiri. Incinta fortificată cuprindea casa domnului, a doamnei şi a copiilor, o baie turcească, încăperile de recepţie (sala tronului, cancelarii etc.) şi un paraclis. Camerele erau boltite şi aveau pereţii îmbrăcaţi în plăci de faianţă şi covoare orientale. Printre monumentele de arhitectură civilă care s-au păstrat la Iaşi, demnă de menţionat este clădirea cu cinci arcade, cunoscută şi sub numele de *Casa Dosoftei.*

Printre *casele domneşti,* datînd din această perioadă, se disting cele de la mănăstirea Cetăţuia, cu două caturi, cuprinzînd pivniţe şi un apartament de cinci camere.

Conacele, dintre care se păstrează unele vestigii la Şerbeşti, Pribeşti şi Paşcani (fig. 278), exemplifică programul de reşedinţă boierească în mediul rural.

TRANSILVANIA. În secolul al XVI-lea, fenomenul cel mai interesant înregistrat în arhitectura Transilvaniei, fenomen ce avea să se întindă pînă în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, a fost adoptarea formelor Renaşterii, care a avut loc concomitent cu difuzarea culturii umaniste.

Primele mari realizări construite în formele noului stil, au fost două palate episcopale ridicate la Oradea şi Alba Iulia, astăzi dispărute. Cel mai vechi monument aparţinînd Renaşterii din Transilvania este *capela Lazo,* alipită faţadei de nord a catedralei romano-catolice din Alba Iulia. Construită în anul 1512, modesta clădire prezintă faţade cu elemente provenite din Nordul Italiei, în timp ce în interior, bolta cu nervuri aparţine goticului tîrziu (fig. 279).

În mediul urban, răspîndirea Renaşterii este semnalată începînd cu deceniul al patrulea al secolului al XVI-lea. Compunerea planurilor a

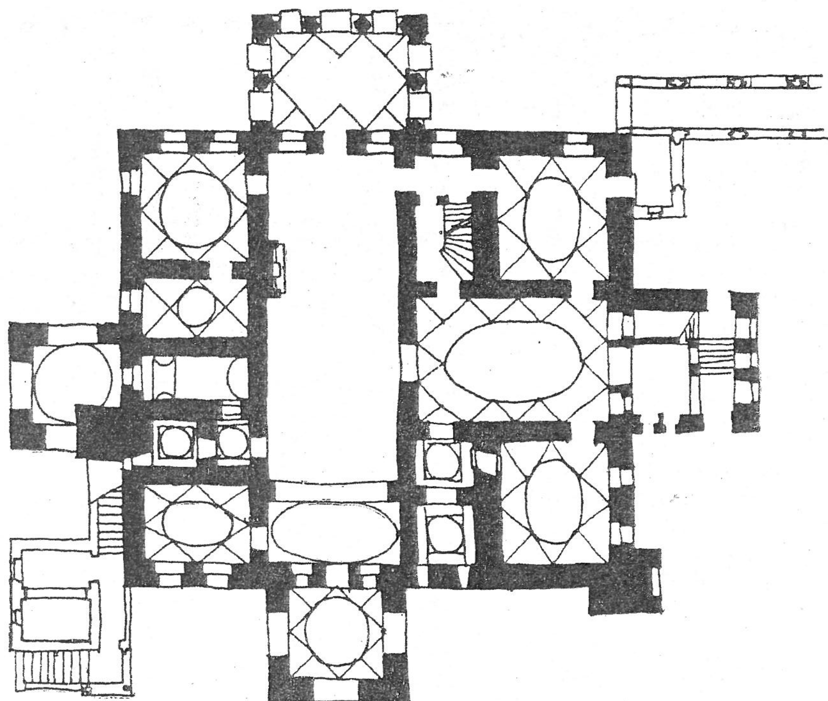

Fig. 278. Casa Cantacuzino din Pașcani, plan.

fost subordonată spațiilor urbane moștenite din perioda feudală, astfel încît trăsăturile noului stil nu se întîlnesc decît în unele sisteme de boltire și la detalii (ancadramente de uși și ferestre, portale). Din puținele exemple păstrate sînt demne de amintit *Casa Haller din Sibiu* (fig. 280) datînd din mijlocul secolului și fosta casă a *„argintarului" din Bistrița* (către 1560).

În absența vestigiilor urbane, adevărata măsură și expresie a arhitecturii Renașterii în Transilvania este oferită de seria castelelor edificate de nobilime la țară. Reprezentativ pentru tipul de plan la care principalele părți cu diferite funcțiuni ale castelului sînt grupate într-o singură construcție situată în mijlocul curții, este *castelul de la Criș* (fig. 281), construit după anul 1550 și înconjurat de o incintă realizată în secolul al XVII-lea.

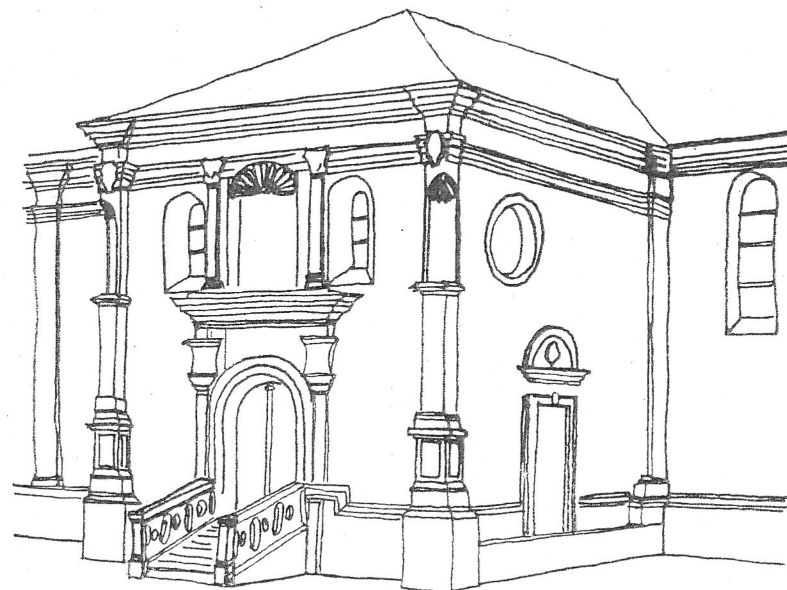

Fig. 279. Capela Lazo de la catedrala din Alba Iulia.

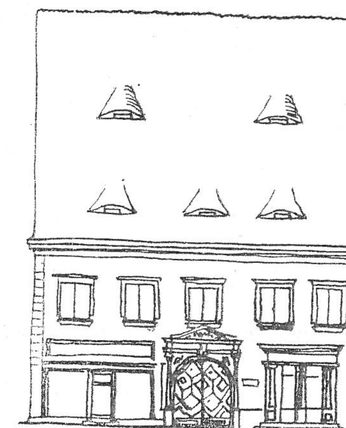

Fig. 280. Casa Haller din Sibiu, fațadă.

Fig. 281. Castelul de la Criş — vedere.

În ceea ce priveşte plastica decorativă, aceasta se rezumă, la fel ca în oraşe, la înfrumuseţarea elementelor de detaliu — portale, ferestre şi uşi — executate din piatră ale căror profile şi ornamente sînt caracteristice stilului Renaşterii. Nu s-au utilizat nicăieri, pentru sublinierea faţadelor, ordonanţe de coloane sau pilaştri de origine clasică. Arcadele care intră în compoziţia arhitecturală a unor galerii deschise sînt susţinute de colonete scunde din piatră de genul celor ale loggiei de pe faţada principală a castelului de la Criş (v. fig. 281).

În secolul al XVII-lea, judecînd evoluţia şi formele după monumentele păstrate, se constată existenţa a două categorii de castele feudale. O primă categorie este aceea a castelelor care, deşi dotate cu locuinţe fastuoase, îndeplinesc în primul rînd funcţia de apărare, fiind în acest scop puternic fortificate. Astfel de castele-cetăţi s-au păstrat la *Făgăraş* (fig. 282), *Racoşul de Jos şi Medieşul Aurit*. Toate, cu excepţia nucleului central al celui de la Făgăraş (ale cărui începuturi se aşază în veacul anterior), sînt databile din prima jumătate a secolului al XVII-lea. În formele generale ale planurilor şi volumelor acestor castele se remarcă aplicarea principiilor compoziţionale, caracteristice Renaşterii italiene.

Categoria a doua o formează *castelele de locuinţe* la care funcţia de apărare este redusă, prevalînd caracterul deschis al faţadelor. Din punc-

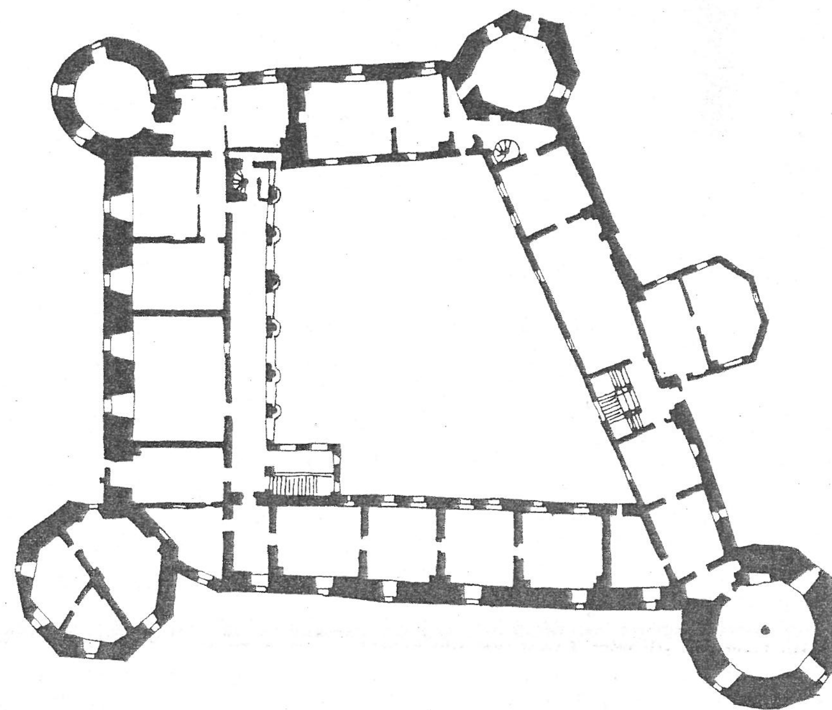

Fig. 282. Castelul de la Făgăraş — plan.

tul de vedere al formelor de plan, această categorie prezintă două variante:

— castele cu plan regulat, format din patru aripi de clădiri dispuse simetric în jurul unei curți interioare (*castelele de Bonțida și Iernut*, 1648—1660);

— castele de reședință, cu plan compact și volum prismatic prins sub un singur acoperiș înalt (*„Magna Curia" din Deva* și *castelul din Sînmiclăuș* 1668—1673).

Curiile, clădirile de locuit ale nobilimii în cadrul moșiilor, au galerii deschise sau foișoare care provin din prelucrarea unor forme de esență populară (*Curia Bendi din Ozun*).

Locuințele orășenești avînd prăvălii și depozite la parter și camere de locuit la etaj, mai păstrează astăzi doar unele elemente izolate din vechea lor arhitectură (bolți, ancadramente etc). *Hanurile din Mediaș și Sibiu* („La mielul alb"), cît și *Casa Ujhelyi* din Cluj și casa — farmacie construită în stilul Renașterii la Gherla (1746), oferă exemple păstrate într-o stare întrucîtva mai apropiată de cea originală.

4. PERIOADA REGIMURILOR TURCO-FANARIOT ȘI AUSTRIAC (secolul al XVIII-lea)

În cadrul *arhitecturii religioase* în Țara Românească majoritatea bisericilor mențin planul tradițional. Motivul frecvent al decorației fațadelor rămîne acela al arcaturilor oarbe, adesea polilobate și în acoladă. Această formulă s-a bucurat de o mare apreciere în decursul secolului al XVIII-lea, exemplarul cel mai izbutit fiind biserica *Stavropoleos* din *București* (1724—1730, figura 283).

În Moldova, către mijlocul secolului al XVII-lea, după o perioadă de manifestări datorate influenței arhitecturii muntenești, se constată o întoarcere la unele forme tradiționale (biserica din cimitirul Suceviței, 1772) în paralel cu o nouă formulă concretizată de cîteva monumente de factură barocă (*sfinții Teodori din Iași*, 1761).

În domeniul *arhitecturii civile*, trebuie menționată în primul rînd persistența unor forme cristalizate din secolul trecut, dezvoltate și adaptate la noile cerințe.

În ceea ce privește *locuința orășenească* a boierilor, nu s-au păstrat exemple, unele elemente fiind furnizate de gravurile epocii, de cîteva descrieri ale călătorilor sau de săpăturile arheologice. Trăsătura caracteristică a acestor case deriva din planul amplu, cu un mare vestibul central, fațadele cu decroșuri, acoperișul cu o streașină mult ieșită în afară și curtea înconjurată de ziduri înalte, cuprinzînd nenumărate construcții anexe de aspect variat (*Casa banului Dumitrache Ghica din București*).

Fig. 283. Biserica Stavropoleos.

Semnificative pentru arhitectura epocii au fost unele case boierești și domnești în compoziția cărora intrau multe elemente de origine orientală, musulmană. Ansamblul cel mai important a fost palatul — între timp dispărut fără urme — care fusese edificat la Iași, lîngă actuala mănăstire Frumoasa, din ordinul și pentru uzul lui Grigore Ghica II (1726—1733). Sub impulsul aceluiași curent de proveniență țarigrădeană au fost ridicate la Iași cîteva fîntîni, de o frumoasă factură barocă (fîntîna adosată zidului mănăstirii Golia, 1766) și o serie de chioșcuri — edicule de agrement, care sporeau farmecul parcurilor din jurul unor conace boierești sau mănăstiri.

În Țara Românească, casele boierești de țară nu difereau mult de cele urbane, fiind în general o adaptare și amplificare a casei țărănești. În regiunea deluroasă a Olteniei, se întîlnește în schimb un tip aparte de locuință boierească fortificată: *cula*. Apariția și dezvoltarea culei oglindește agitația socială a epocii, revoltele țărănești, activitatea haiducilor și desele incursiuni ale bandelor de jefuitori veniți din provinciile marginale ale Imperiului Otoman, cărora feudalii locali erau nevoiți să le facă față. Tipul cel mai răspîndit de culă se prezintă sub forma unui edificiu

prismatic cu plan pătrat sau rectangular, avînd ziduri groase şi trei-patru caturi scunde (fig. 284).

În Transilvania, formele Renaşterii s-au menţinut pînă în al doilea sfert al secolului al XVIII-lea. Totuşi, începînd din a doua jumătate a aceluiaşi veac, aceste forme s-au îmbogăţit cu elemente de factură barocă. După instaurarea dominaţiei austriece, barocul introdus de autorităţi se manifestă ca un stil oficial prin construcţii militare, cum au fost *cetăţile de la Cluj* (1710) şi *Alba-Iulia* (1714—1738).

Primul edificiu religios aparţinînd barocului transilvănean este *mănăstirea iezuiţilor din Cluj* (1718—1724) din care se păstrează numai biserica şi care a dat tonul noii orientări. Printre construcţiile ulterioare se menţionează *catedrala catolică din Timişoara*, edificată după planurile lui *Emmanuel Fischer von Erlach*, şi, mai ales, *catedrala catolică din Oradea*, începută în 1752 de arhitectul italian *Giovanni Ricca*, apoi continuată de vienezul *Franz-Anton Hillebrand* (1762—1770, fig. 285).

Bisericile româneşti ridicate pentru populaţia ortodoxă majoritară, deşi construite cu mijloace mai modeste, prezintă unele exemple valoroase, printre care se pot cita cele din *Geoagiul de Sus, Răşinari* (1750),

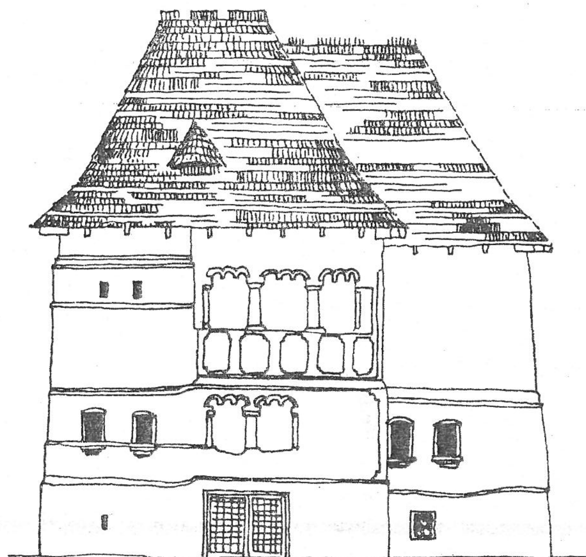

Fig. 284. Cula veche din Măldăreşti.

Fig. 285. Catedrala catolică din Oradea.

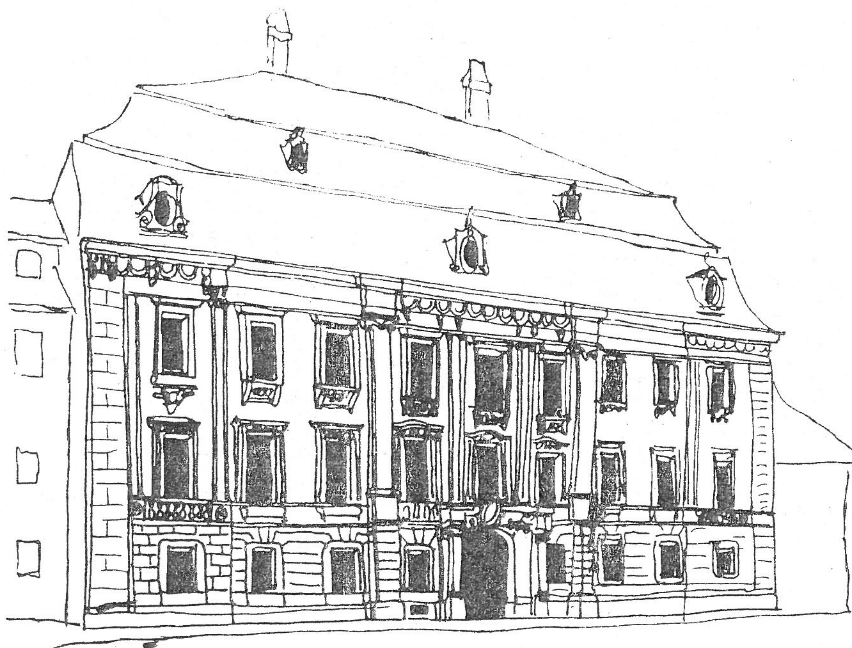

Fig. 286. Palatul Bruckenthal din Sibiu, fațadă.

catedralele din Blaj (1738—1765) și *Lugoj* (1759—1760) și biserica *Sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, restructurată între anii 1733—1765, pe lîngă care, în 1760, a fost reconstruită în stil baroc vechea școală românească.

Printre *marile reședințe orășenești*, edificate în perioada barocă, caracteristice sînt: *palatul episcopal din Oradea* (1762—1770), vast edificiu compus din trei aripi cu trei niveluri; palatul *Bánffy din Cluj* (1774—1785), edificiu perfect simetric avînd o curte interioară și *palatul Bruckenthal din Sibiu* (1788—1785) a cărui ordonanță clară anunță clasicismul (fig. 286). În mediul rural cele mai reprezentative *edificii nobiliare* sînt castelele *Haller din Coplean, Teleki din Gornești* (1772—1778) și, în sfîrșit, extinderea în 1750 a *castelului de la Bonțida*.

Arhitectura *locuințelor orășenești* prezintă în general restructurări și adăugiri ale clădirilor existente din perioada precedentă (piața mică din Sibiu, latura de nord a pieții centrale din Bistrița etc.).

5. EPOCA DE DESTRĂMARE A FEUDALISMULUI ȘI DE FORMARE A RELAȚIILOR CAPITALISTE
(ultimul sfert al secolului al XVIII-lea – 1848)

Intensificarea activității constructive în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea s-a datorat dezvoltării rapide a orașelor în urma sporirii schimburilor comerciale. Au fost stabilite totodată reguli de limitare a extinderilor și s-au luat măsuri pentru reglementarea alinierii străzilor și edificarea de case din materiale durabile, neinflamabile. Cu începere din al patrulea deceniu al secolului s-au ridicat planuri cadastrale și s-au întocmit și executat proiecte de restructurare a unor orașe vechi (Giurgiu și Brăila), și de construire, după planuri prestabilite, a altora noi (Turnu Severin, Turnu Măgurele).

În Transilvania se relevă desfășurarea unor preocupări urbanistice în general bine organizate al căror rezultat a fost crearea unei importante rețele rutiere și a unor noi cartiere într-o serie de orașe, după planuri întocmite în prealabil (Arad, Oradea, Lugoj, Timișoara).

La înnoirile care au avut loc în construcții au participat alături de meșterii locali, arhitecți și constructori străini, care, potrivit nevoilor resimțite de societatea epocii, au contribuit la introducerea noului stil: clasicismul, apreciat în acea vreme de întreaga Europă. În *arhitectura religioasă* se face remarcată la început o sinteză originală între tradiție și inovația clasicizantă, introdusă în plastica decorativă exterioară ca la *biserica Sf. Gheorghe* din cadrul mănăstirii *Neamț* (în jur de 1795).

Printre monumentele la care prezența noului stil determină atît formele de plan cît și arhitectura și decorul fațadelor mai reprezentative sînt: bisericile *„Ruset" din Botoșani* (1825) și *Sf. Spiridon din Iași* (1805), bisericile de tip central *„Rotonda" din Lețcani* — Iași (1795) și *Teiul Doamnei din București* (1833), în sfîrșit, monumentala biserică a *mănăstirii Frumoasa de lîngă Iași* (1836).

Această perioadă excelează însă în domeniul *arhitecturii civile*, care absoarbe majoritatea investițiilor, clasicismul pătrunzînd pînă în cele mai modeste cartiere ale orașelor și chiar în sate. După compoziția planurilor, palatele și casele boierești se pot împărți în două categorii:

— o categorie la care tradiționala compunere a casei boierești pe două niveluri se menține, dar prezintă o înlocuire a balconului cu scară exterioară, fie printr-un portic pe două niveluri, alcătuit din ordine suprapuse și alipit în axa clădirii, fie printr-o ordonanță de coloane, cu sau fără fronton, acuzînd intrarea *(Universitatea Veche din Iași*, 1795—1799; palatul „de pe ziduri" de la Mănăstirea Frumoasa de lîngă Iași 1819, fig. 287, și fosta casă Kretulescu din București);

Fig. 287. „Casa de pe ziduri“ de la mănăstirea Frumoasa din Iași.

— o a doua categorie, din care fac parte clădirile cu planuri mai dezvoltate compuse, ca și fațadele, în spiritul clasicismului. Printre exemplarele reprezentative de acest fel se pot cita: casele *Balș* (circa 1800) și *Bașotă* (1833) din Iași și palatele *Ghica-Tei* (1822, fig. 288) și Știrbey (circa 1835) din București.

În Transilvania, clasicismul apare în jurul anilor 1800, mai întîi sub formele unui baroc tîrziu, simplificat, mai ales în decorația unor palate și case nobiliare din Cluj, Sibiu și alte centre (palatele *Teleki* și *Toldalaghi—Korda* din Cluj). Însă la începutul secolului trecut, clasicismul se manifestă în Transilvania prin forme de o remarcabilă simplitate (clădirea fostului *Colegiu Reformat* și casa *Zsombory*, ambele din Cluj).

Creațiile cele mai reprezentative ale *arhitecturii populare* care ni s-au păstrat datează din această perioadă.

Unitatea manifestărilor de artă populară de pe întreg teritoriul țării constituie trăsătura esențială a artei populare românești. Totuși, în limitele acestei unități se înscriu o serie de particularități arhitecturale, proprii marilor regiuni ale țării. Casa țărănească este compusă în general din două sau trei încăperi, uneori mai multe și adesea dispuse pe două niveluri. Pe fațada principală — longitudinală — a casei, adesea orientată înspre sud, se găsește mai întotdeauna prispa (fig. 289), o galerie

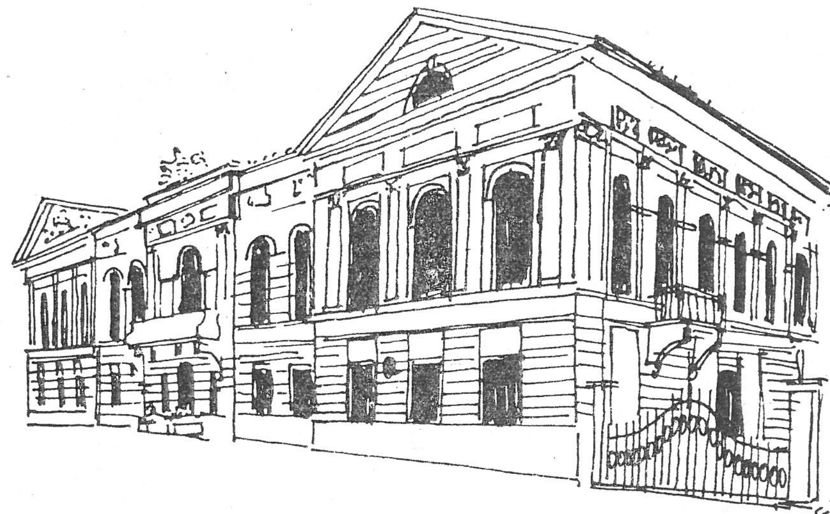

Fig. 288. Palatul Ghica Tei din București, vedere.

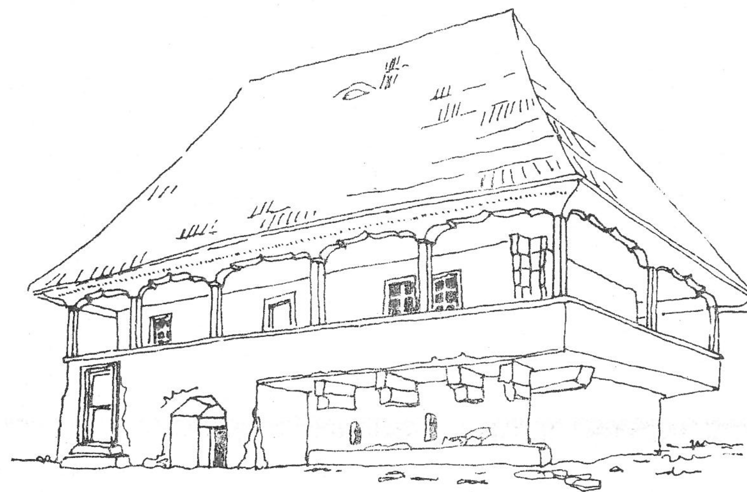

Fig. 289. Casă țărănească cu prispă.

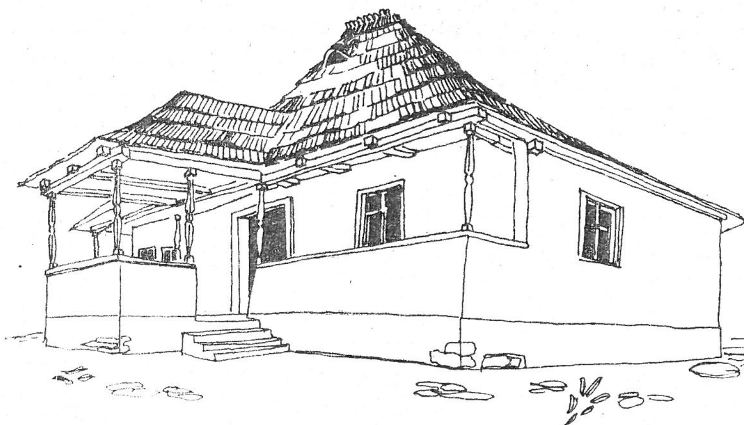

Fig. 290. Casă țărănească cu foișor.

deschisă pe stîlpi, care ocupă fațada în întregime, sau foișorul (fig. 290) care nu ocupă decît o parte a fațadei. Formele și motivele decorative ale acestor două elemente imprimă casei caracterul ei local și specific.

Derivînd din formele simple ale casei țărănești, bisericile de lemn, monumentale mai mult prin formele arhitecturale — decît prin dimensiuni, prezintă trăsături specifice pentru fiecare regiune a țării. Cele mai reprezentative sînt bisericile transilvănene, ale căror elemente esențiale — pridvorul, acoperișul și turnul — determină caracterul lor specific, original și pitoresc (bisericile din Maramureș — fig. 291).

Casele boierești și locuințele urbane prezintă elemente tradiționale ale arhitecturii populare, ca și unele case cu o structură evoluată, construite de marii proprietari de pămînturi (Casa Glogoveanu din Glogova — jud. Gorj).

În paralel cu elementele specifice, arhitectura caselor orășenești este contaminată și de unele forme și ornamente caracteristice Orientului musulman: ieșiturile sub forma de „mușarabié"-uri la etajele unor case; ornamente de stuc de factură exotică folosite la ancadramente și la decorarea interioară și exterioară a pereților (casa Hagi Prodan din Ploiești); în Dobrogea, separarea locuinței în apartamente distincte pentru bărbați și femei.

Diferite genuri de edificii prezintă trăsătura înrîuririlor reciproce dintre arhitectura cultă și cea populară: case cu prăvălii, hanuri orășenești și de drumul mare, unele biserici, mai ales în Țara Românească. Fațadele

acestor biserici, divizate în două registre, sînt adesea pictate aproape în întregime cu scene profane și motive realiste, încîntătoare prin naivitatea lor.

D. EPOCA MODERNĂ (1850–1944)

1. PERSISTENȚA CLASICISMULUI. ROMANTISMUL ȘI ECLECTISMUL OCCIDENTAL. ARHITECTURA DE FORME NAȚIONALE

Constituirea, în anul 1859, a statului român prin unirea celor două principate și proclamarea independenței în anul 1877, au creat condițiile unei rapide dezvoltări a capitalismului și au dus la apariția unei serii de instituții corespunzătoare noii suprastructuri: administrative, politice și ideologice.

Între anii 1877—1916 este consemnată o intensă activitate în domeniul urbanismului, avînd drept consecință modificarea aspectului multor așezări urbane.

Noua orientare a arhitecturii, datorată impulsului dat de societatea timpului, se reflectă, pe de o parte, prin persistența formelor clasicismului și pe de altă parte, prin apariția romantismului, importat din Occident, mai întîi în Transilvania.

Edificiile reprezentative aparținînd primului curent sînt — alături de *Teatrul Național din București*, construit între anii 1846—1852 după planurile arhitectului austriac *Josef Heft* — edificiile datorate arhitectului român *Alexandru Orăscu: Vechea Universitate din București* (fig. 292) distrusă de bombardamente, *Noua Mitropolie din Iași* etc.

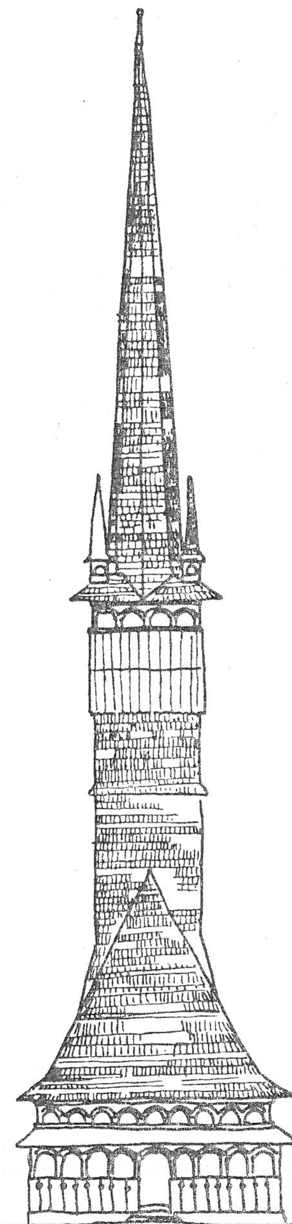

Fig. 291. Biserică de lemn din Șurdești — Maramureș, fațadă.

Din cel de al doilea curent fac parte o serie de edificii publice și private, construite în deceniile 5 și 6 ale secolului trecut (*Casa Universitarilor* din București).

Arhitectura preferată a epocii este cea caracteristică academismului de școală franceză. Printre numeroasele monumente care fac parte din această categorie, se înscriu: la București *Banca Națională*, construită între anii 1883 și 1885 (arh. Cassien Bernard), *Palatul Ateneului* (1888, arh. Albert Galléron), *Palatul de Justiție* (1895, arh. Al. Ballu), *Palatul* C.E.C. (1900, arh. Paul Gottereau), *Facultatea de Medicină* și *Ministerul Agriculturii* (ambele opera arh. Louis Blanc), *Poșta Centrală* (arh. Alex. Săvulescu); la Craiova, fostul *palat de Justiție* (arh. Ion Socolescu).

Către finele secolului trecut, un grup de tineri arhitecți români devin pionierii unei arhitecturi bazată pe folosirea unor elemente de proveniență națională.

Printre realizările de seamă compuse în spiritul ideii de afirmare a unui specific național se remarcă creațiile arhitectului *Ion Mincu* (1851—1912) — Bufetul de pe Șoseaua Kisseleff, 1892, — fig. 293 — și Școala

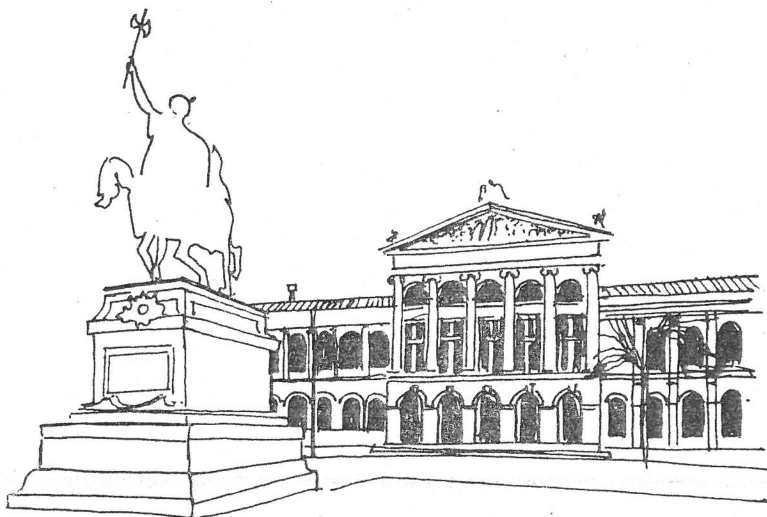

Fig. 292. Vechea universitate din București.

Centrală de fete, 1890, operele lui *Petre Antonescu* (1873—1965) — palatul Consiliului Municipal (1910) și Banca de Credit și Investiții (1915—1923) și, în sfîrșit, cîteva din clădirile realizate după planurile lui *N. Ghica—Budești* (1869—1943) — palatul Muzeului de istorie a Partidului Comunist Român de pe șoseaua Kisseleff. Din cadrul arhitecturii eclectice, demne de semnalat sînt în București: *Biblioteca Centrală de Stat* (arh. St. Burcuș), *Casa Armatei* și *Camera Deputaților* (arh. D. Maimarolu), cît și unele reședințe particulare.

2. PERIOADA DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

După primul război mondial, condițiile dezvoltării economiei naționale, caracterizată prin creșterea volumului producției agricole și industriale și a comerțului intern și extern, au condus la consolidarea capitalismului. Aceste circumstanțe au determinat și creșterea volumului construcțiilor atît prin crearea unor noi cartiere de locuințe în București cît și prin noi programe de edificii publice și particulare impuse arhitecturii acestei perioade: imobile cu birouri, bănci, case de raport cu mai multe apartamente, vile burgheze confortabile și case modeste, economice.

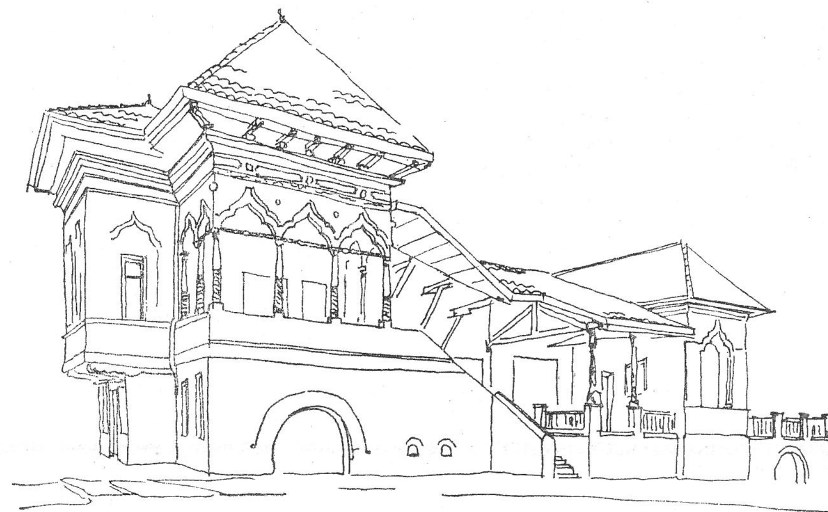

Fig. 293. Bufetul de pe Șoseaua Kiseleff.

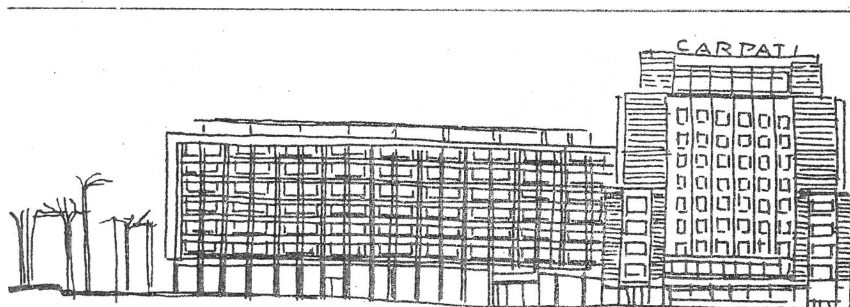

Fig. 294. Hotelul Carpați din Brașov, fațadă.

Stilul dominant în arhitectura acestei faze este o continuare a celui preconizat anterior de școala națională și bazat pe principiul afirmării specificului național în artă.

Între anii 1929 și 1933 (perioadă a unei crize economice) este semnalată o creștere sensibilă a volumului imobilelor cu apartamente de închiriat — reflexul retragerii capitalurilor din băncile falimentare. În perioada următoare crizei se integrează o serie de creații valoroase ale unor arhitecți care s-au sustras caracteristicilor negative ale celor două curente — tradiționalist și modernist — promovînd o arhitectură de înaltă măiestrie profesională. Personalitatea creatoare a acestor arhitecți — printre care se disting în mod special: Horia Creangă (1893—1943), Duiliu Marcu (1885—1966), Octav Doicescu (n. 1902) și Henriette Delavrancea — se conturează prin adoptarea unor metode juste de creație, primii doi impunînd stilul nou, modern, de largă circulație în toate țările Europei, iar ultimii fiind continuatorii în forme noi a curentului de afirmare a specificului național.

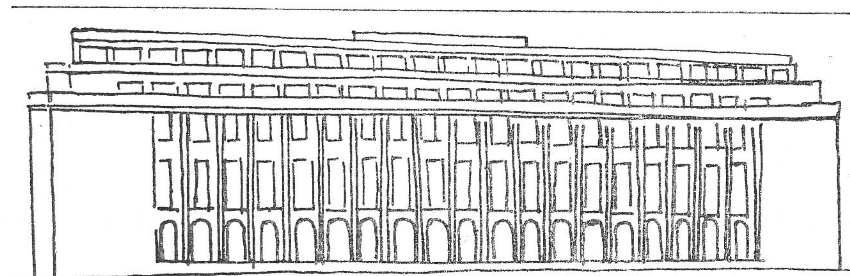

Fig. 295. Palatul Președinției Consiliului de Miniștri din București, fațadă.

Printre realizările arhitecturale de seamă, aparținînd curentului modernist, se înscriu: *blocul de pe Bulevardul Bălcescu nr. 35 din București* (arh. Horia Creangă) și *hotelul „Carpați“* (fost „Aro“) din Brașov (arh. Horia Creangă și H. Georgescu, fig. 294); *Președinția Consiliului de Miniștri* (fig. 295) și *Academia militară* (arh. Duiliu Marcu); *Sanatoriul Toria* din Transilvania (arh. Grigore Ionescu); *hotelul Internațional* (fost Rex) de la Mamaia (arh. G. M. Cantacuzino); palatul *Ministerului Transporturilor* (arhitecți Călugăreanu, Miclescu și T. Săvulescu sub consilieratul lui Duiliu Marcu) etc.

E. PERIOADA DE LA SFÎRȘITUL CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL PÎNĂ ASTĂZI (1944–1970)

Primei etape a procesului transformărilor revoluționare — începute îndată după 23 august 1944 — îi corespunde în arhitectură, în urma distrugerilor provocate de război, o fază de reconstrucție, privind mai ales clădiri industriale, clădiri publice și de locuit. Alături de diverse lucrări inginerești (drumuri, poduri, tuneluri) au fost realizate clădiri cu o îngrijită și atrăgătoare ținută arhitecturală: *aerogara Băneasa* (fig. 296) (arhitecți: M. Alifanti, A. Damian, N. Bădescu și Pompiliu Macovei) și *Fabrica de confecții București* (arhitecți: Mircea Alifanti, I. Ghica-Budești și Krohmalnic). În domeniul construcției de locuințe, cartierele *București—Ferentari* (arh. Gh. Popov, H. Hornstein și V. Cristodulo), *Brașov—Steagul Roșu* și cartierul muncitoresc din *Hunedoara* sînt caracteristice pentru felul în care — urmărind concepțiile urbanismului funcționalist — au fost imaginate în această etapă posibilitățile de rezolvare a problemei locuinței.

După naționalizarea mijloacelor de producție, în anul 1948, și elaborarea planurilor de stat, se înființează sectorul de stat al proiectării, eveniment care s-a reflectat pregnant și în arhitectură.

Clădiri industriale și de transport. Dintre cele peste 500 de realizări de unități industriale construite pînă în prezent, un număr însemnat ilustrează aportul arhitecturii în acest domeniu, prin excelență utilitar: *Combinatul de cauciuc Jilava și Fabrica de lînă pieptănată București* (arh. Ion Ionescu și Gabriel Petrescu), *Fabrica de produse lactate Constanța* (arh. Ileana Iotzu), *Uzina de aluminiu Slatina* (arh. Rodica Ciobanu și Marcela Pușchilă) etc.

În domeniul arhitecturii de transport, demne de citat sînt *gările feroviare din Constanța și Brașov* (arh. Teonic Săvulescu și Florin Ionescu), precum și *gara aeriană și aeroportul de la Otopeni* (fig. 297), lîngă București (autor arh. Cezar Lăzărescu).

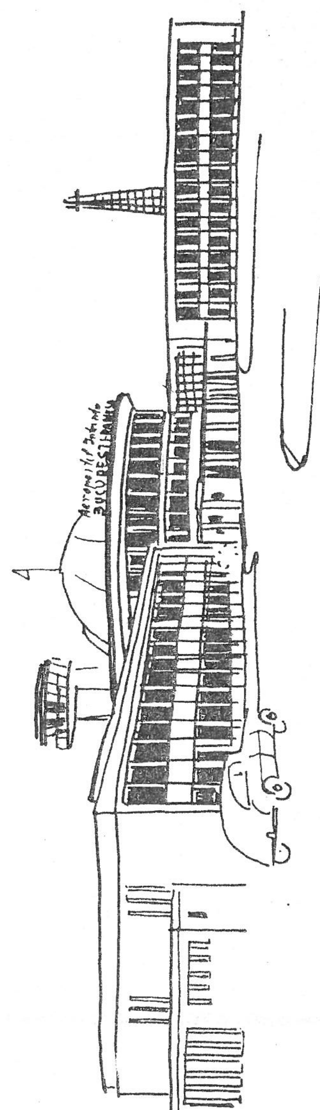

Fig. 296. Aerogara Băneasa.

Clădiri cu caracter social-cultural. Începuturile acestei activități au fost marcate de realizarea *Combinatului Casei Scînteii* (arh. H. Maicu, N. Bădescu, M. Locar, M. Alifanti, L. Staadecker), urmat de seria construcțiilor ridicate în perioada 1950—1955, *Opera Română* (arh. Octav Doicescu), *Complexul sportiv 23 August* (arh. W. Juster și G. Filipeanu), *Cinematograful „Înfrățirea între popoare"* (arh. N. Porumbescu, D. Bacalu și Tr. Stănescu) și alte edificii.

După 1956, eliberată de unele constrîngeri normative și excese decorative, arhitectura românească înregistrează o nouă etapă, căreia îi aparțin următoarele realizări: *Palatul Radiodifuziunii din București* (fig. 298, arhitecți T. Ricci, L. Garcia, și M. Ricci), *Circul de Stat* (fig. 299, arh. N. Porumbescu și C. Rulea), *Centrul de Televiziune București* (arh. T. Ricci și alții) și, în sfîrșit, cîteva *teatre în aer liber* (Teatrul din Mamaia). Dintre teatrele cu caracter permanent se cuvin a fi menționate teatrele *din Botoșani* (arh. L. Strulovici) și *Brașov* (arh. E. Voinescu, T. Iconomu și Liliana Dinescu), precum și cele recent realizate la *Craiova* (arh. Al. Iotzu, O. Ciurea și Gertrude Rudich), *Tîrgu Mureș* (arh. C. Săvescu, Marina Bordenache, M. Sava, ș.a.) și mai ales în București; *Teatrul Național* (arh. H. Maicu, R. Belea, N. Cucu).

Dintre edificiile cu funcții complexe de natură culturală (casele de cultură), ridicate în diferite orașe ale țării, o valoare deosebită are *casa de cultură din Suceava* (fig. 300, arh. N. Porumbescu).

Construcții de școli și de adevărate palate destinate învățămîntului superior — printre care se pot cita: *Institutul Politehnic de la Iași* și

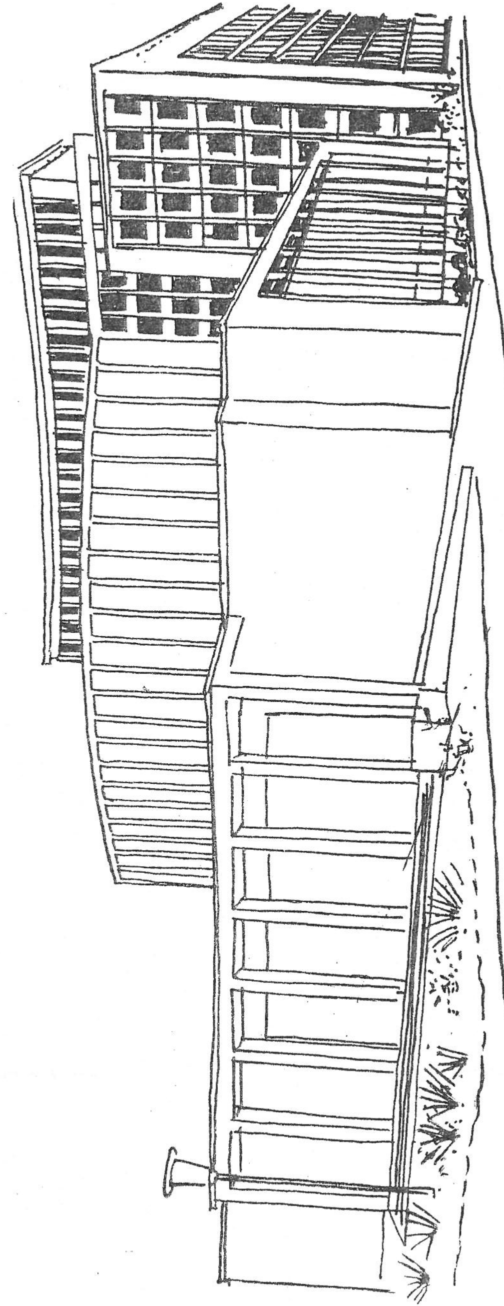

Fig. 298. Palatul Radiodifuziunii din București, fațadă.

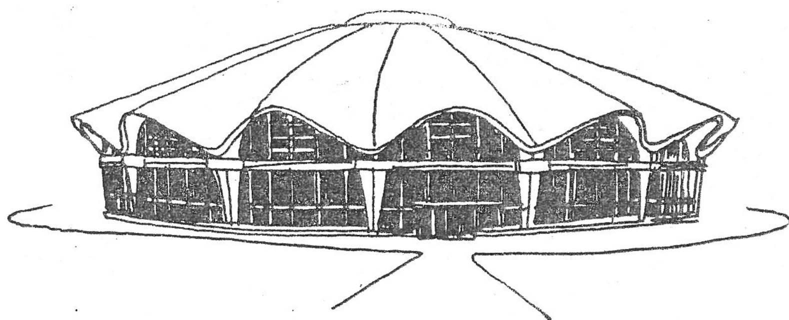

Fig. 299. Circul de stat din București.

Institutul Cărbunelui din Petroșeni realizate după planurile arh. Richard Bordenache, și în special complexul Institutului Politehnic din București, realizat de un colectiv condus de arh. Octav Doicescu. Este semnalată de asemenea construirea a nenumărate complexe sociale în București, Cluj, Tg. Mureș etc.

Alături de lucrările de restructurare, amenajare și dotare a unor clădiri spitalicești existente, încă din anul 1945 se face simțită preocuparea pentru realizarea de spitale, sanatorii, preventorii, policlinici, creșe și cămine de zi pentru copii, institute de cercetare medicală, cît și pentru amenajarea a numeroase baze sportive.

Dintre programele menționate, demne de relevat sînt *marile spitale* ridicate în cîteva orașe ale țării, *Institutul clinic de pediatrie „Emilia Irza"* din București (arh. Grigore Ionescu), *spitalele din Suceava* (arh. Mihai Enescu, C. Cherea, Bunescu și A. Mureșanu), *Constanța* (arh. I. Pușchilă, Gh. Dumitrașcu și D. Chituc) ș.a.

Construcții de locuințe și ansambluri urbane. Avîndu-se în vedere factorii determinanți care intervin în problema construirii de apartamente au fost stabilite — prin normative speciale — condiții obligatorii de respectat în proiectarea și executarea clădirilor de locuit. Paralel cu creșterea volumului construcțiilor cu apartamente, a sporit și preocuparea dispunerii acestora în ansambluri variate, arhitecții încercînd — nu însă întotdeauna cu rezultate pozitive — să confere ansamblurilor o amprentă proprie, specifică localităților și regiunilor. De asemenea se remarcă uneori preocuparea de îmbinare favorabilă a noului cu vechiul, acesta fiind menit să păstreze trăsăturile specifice ale fiecărei localități.

În proiectare s-a început o susținută acțiune de întocmire a unor proiecte tip pentru locuințe și dotări, iar în execuție s-a trecut la industrializarea și mecanizarea lucrărilor.

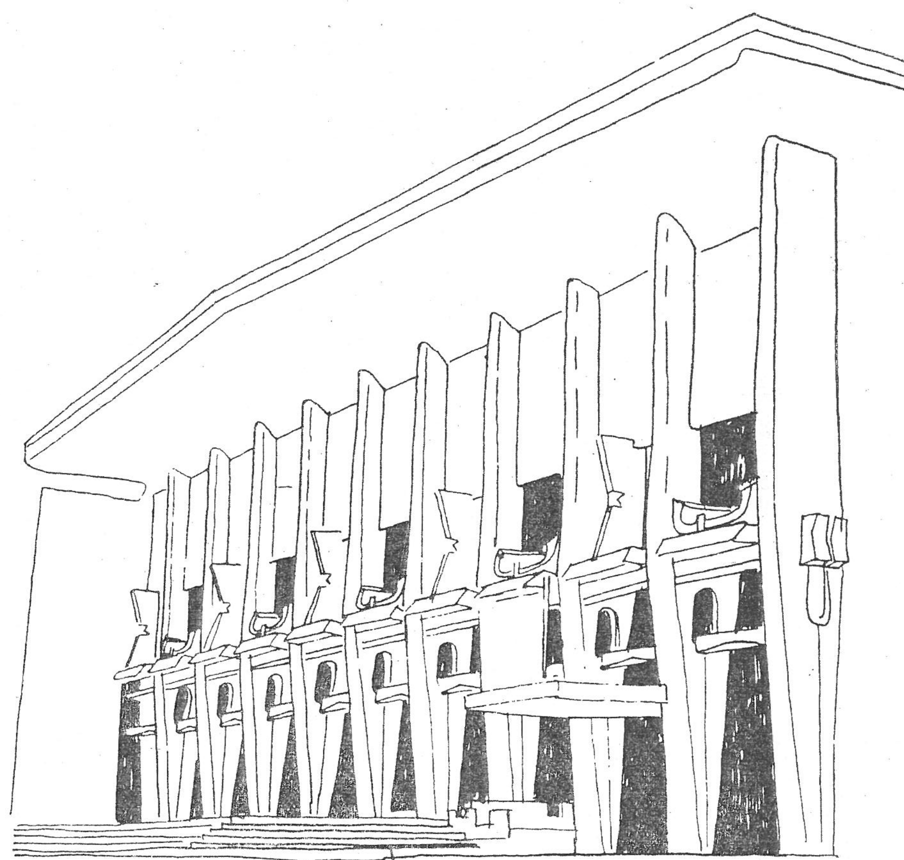

Fig. 300. Casa de cultură din Suceava, fațadă.

După anul 1948, în problemele de urbanism au intervenit trei soluții: executarea de „plombe" pe terenurile libere, restructurarea unor centre sau artere importante orășenești și realizarea de mari ansambluri dotate complex, pe terenuri libere sau slab construite în București și în celelalte orașe ale țării.

În cadrul problemei dificile a mobilării litoralului Mării Negre cu felurite clădiri, lucrările au început pe baza unui plan general de sis-

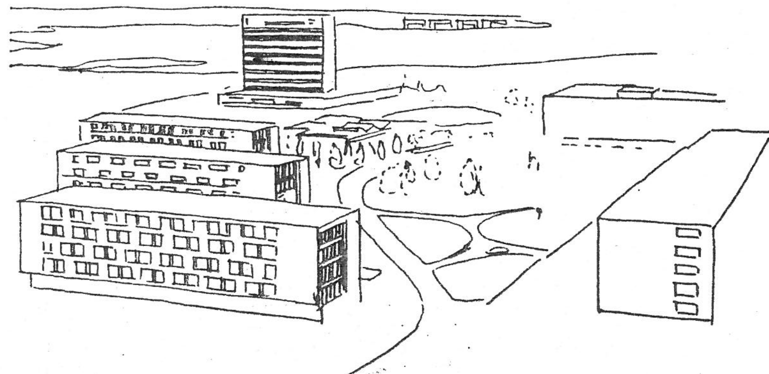

Fig. 301. Stațiunea Mamaia, vedere.

tematizare, întocmit sub îndrumarea arhitectului Cezar Lăzărescu. În prezent, multitudinea realizărilor de hoteluri, restaurante, magazine, cluburi, vile, case de odihnă și sanatorii, vădește o varietate de combinații plastice în majoritatea cazurilor originale și armonizate cu peisajul înconjurător (fig. 301 și 302).

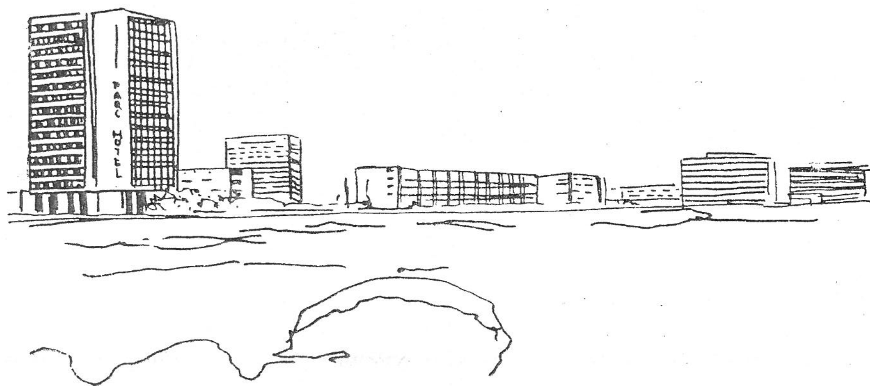

Fig. 302. Hotelul Parc din Mamaia, vedere.

Stațiunea Mangalia Nord, care a luat ființă în anul 1967, prezintă o ambianță mai puțin monumentală și imagini mai pitorești. În prezent, stațiunea a fost extinsă și spre sud (Venus, Jupiter, Saturn).

Pentru organizarea creșterii turismului internațional și cazarea a feluriți călători, s-au realizat în ultimii ani hoteluri cu un grad de confort sporit. *Hotelurile Parc* (fig. 302, arh. Violeta Constantinescu și Gabriela Bădiceanu—Gheorghiu) și *Perla* (arh. Mina Laurian, Virginia Petrea și Cristina Kedzerska), realizate la Mamaia, *Carpați* la Brașov (v. fig. 294, arh. I. Rădăcină). *Ceahlău* la Piatra Neamț (arh. I. Iotzu ș.a.), *Europa* la Eforie Nord (arh. Cezar Lăzărescu și colectiv) și în sfîrșit *hotelurile Nord și Intercontinental* din București, sînt exemple reprezentative.

Succinta enumerare a unora dintre cele mai însemnate realizări din ultimii 25 de ani este menită să prezinte, pe de o parte, bilanțul pozitiv al activității constructive, și pe de altă parte, să stimuleze rezultate mai bune.

Acest uriaș volum al construcțiilor realizate în anii din urmă a schimbat profund înfățișarea patriei. Toate edificiile construite, atît cele cu caracter economic, cît și cele social-culturale, au fost create pe baza celor mai moderne cuceriri ale științei arhitectonice, ale tehnicii de construcție.

Amploarea și ritmul ridicat de construcții se reflectă în mod convingător în prevederile noului plan cincinal. Investiții în valoare de peste 200 de miliarde de lei sînt prevăzute pentru ridicarea de noi obiective industriale, clădiri social-culturale, locuințe.

Toate aceste realizări determină într-o măsură importantă ridicarea gradului de civilizație al vieții întregului nostru popor, generează înnoiri profunde nu numai în imaginea tot mai prosperă pe care o oferă astăzi România Socialistă, dar și în activitatea economică, socială și culturală de fiecare zi a maselor largi de oameni ai muncii.

BIBLIOGRAFIE

1 * * * *Encyclopédie illustrée d'architecture*. Paris, 1964.

2 * * * *Encyclopaedia of Modern Architecture*. Londra, 1963.

3 * * * *Vseobşciaia istoria arhitecturî v 12 tomah*, vol. 3, 4, 6. Leningrad-Moskva,, 1966.

4 Bordenache Richard. Conspecte şi breviare după cursul de Istoria Arhitecturii Universale (ţinut la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu", privind arhitectura Mesopotamiei, Egiptului antic, Greciei antice, Romei antice şi a Evului Mediu). Bucureşti, Biblioteca Institutului de arhitectură „Ion Mincu".

5 Champigneulle Bernard, et Ache Jean. *L'architecture du XX-e siècle*. Paris, 1962

6 Constantinescu Miron, Daicoviciu Constantin, Pascu Ştefan. *Istoria României — Compendiu*. Bucureşti, 1969.

7 sir Fletcher Bannister, *A History of Architecture on the Comparative Method*. Londra, 1961

8 Ionescu Grigore. *Istoria arhitecturii în România*, vol. I. Bucureşti, 1963, vol. II, Bucureşti, 1965.

9 Ionescu Grigore. *Arhitectura în România, perioada anilor 1964—1969*, Bucureşti, 1969.

10 Locar Marcel. *Conspecte şi breviare după cursul de Istoria Arhitecturii Universale* (ţinut la Institutul de arhitectură „Ion Mincu" privind arhitectura Renaşterii, a barocului şi a clasicismului). Bucureşti, Biblioteca Institutului de Arhitectură „Ion Mincu".

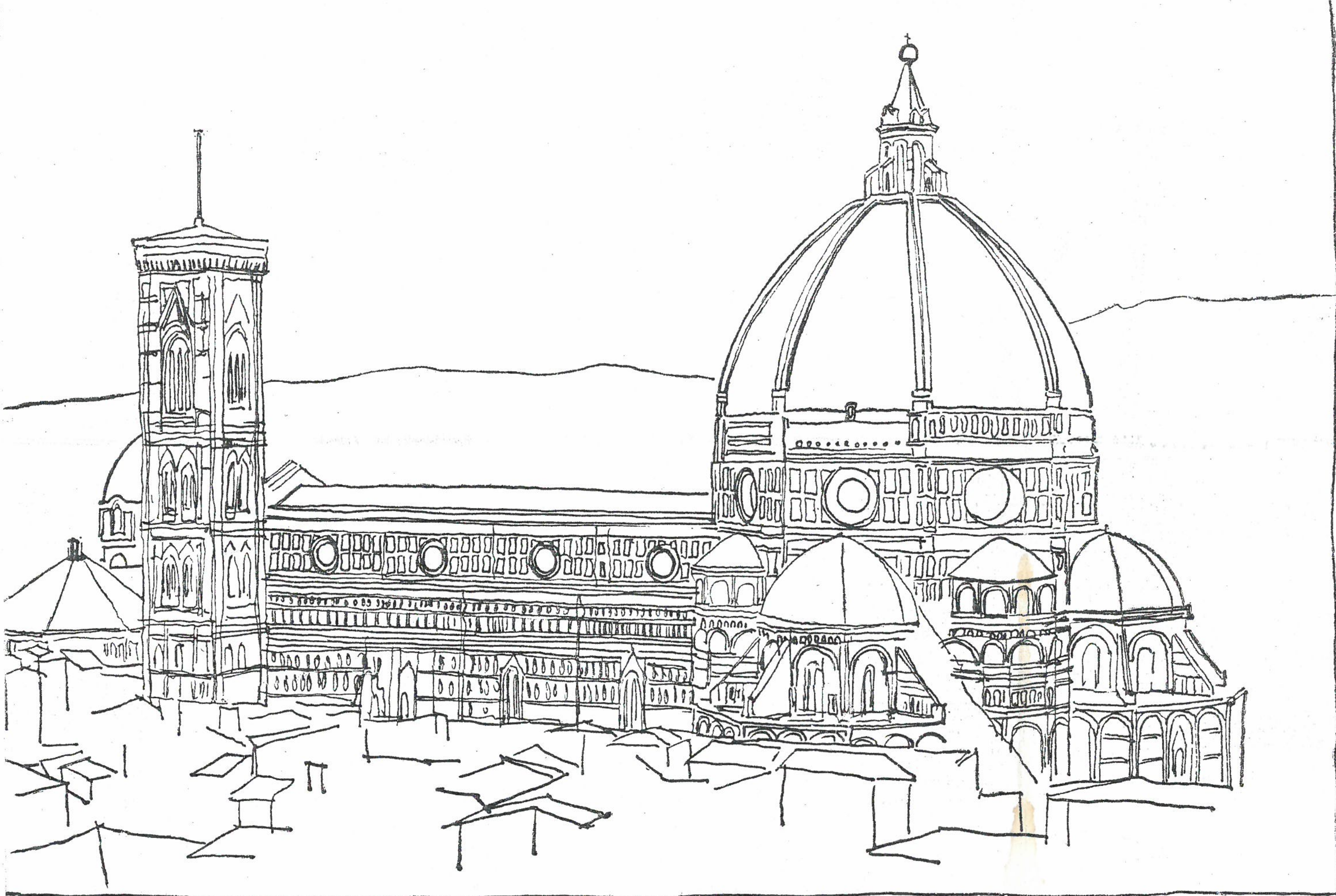
11 Mihailov B. *Vseobşciaia istoria arhitecturî*. vol. I, II. Moskva, 1958.

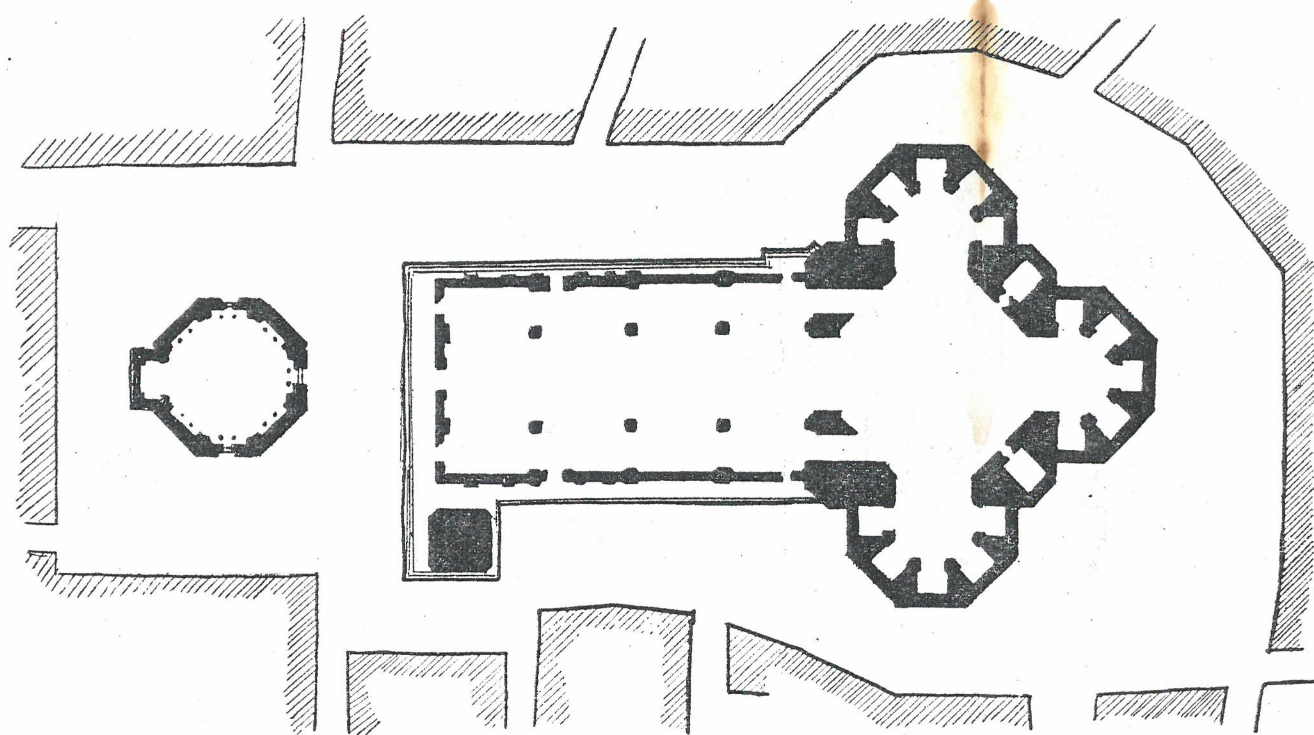
12 Perogalli Carlo. *Storia dell'architettura*, vol. I, II. Milano, 1967.

13 Pevsner Nikolaus. *Génie de l'architecture européenne*, Paris, 1965

14 Vătăşianu Virgil. *Istoria artei europene — epoca medie*, vol. I. Bucureşti, 1968.

CUPRINS

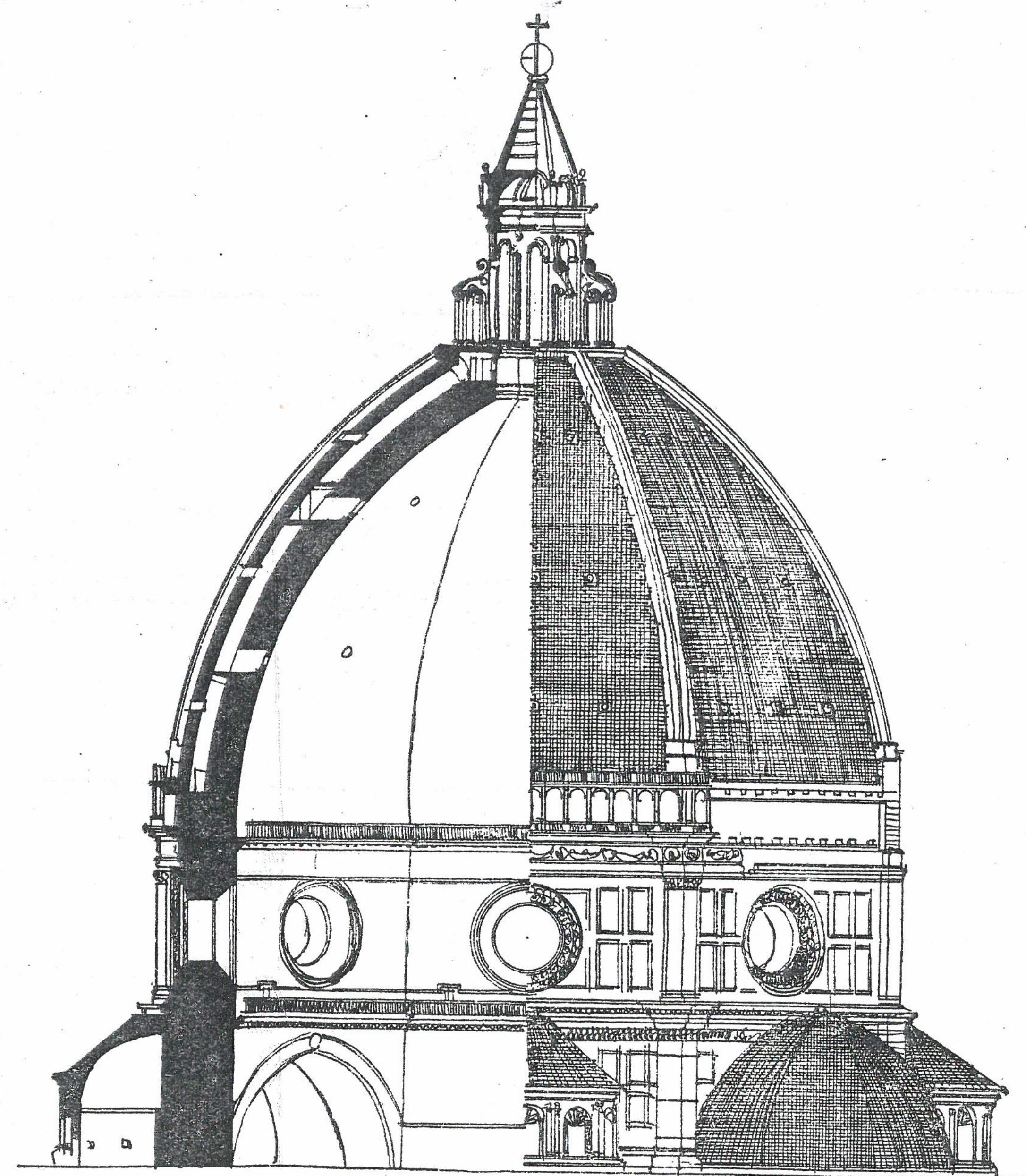
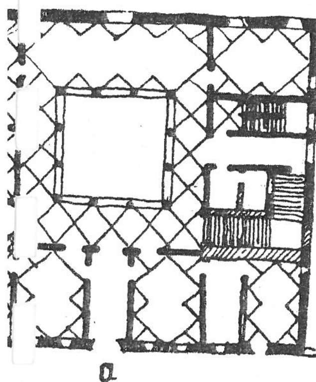

Fig. 132. Catedrala S-ta Maria del Fiore din Florența:
a — siluetă generală; *b* — plan; *c* — cupola.

b

Fig. 134. Palatul Medici — Riccardi:
a — plan; *b* — faţadă.

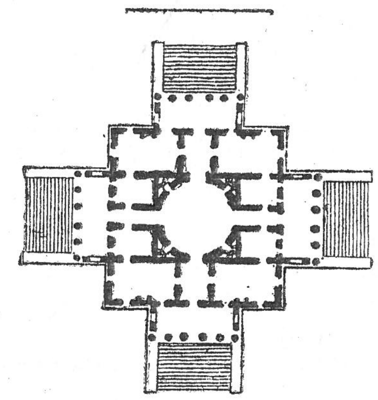
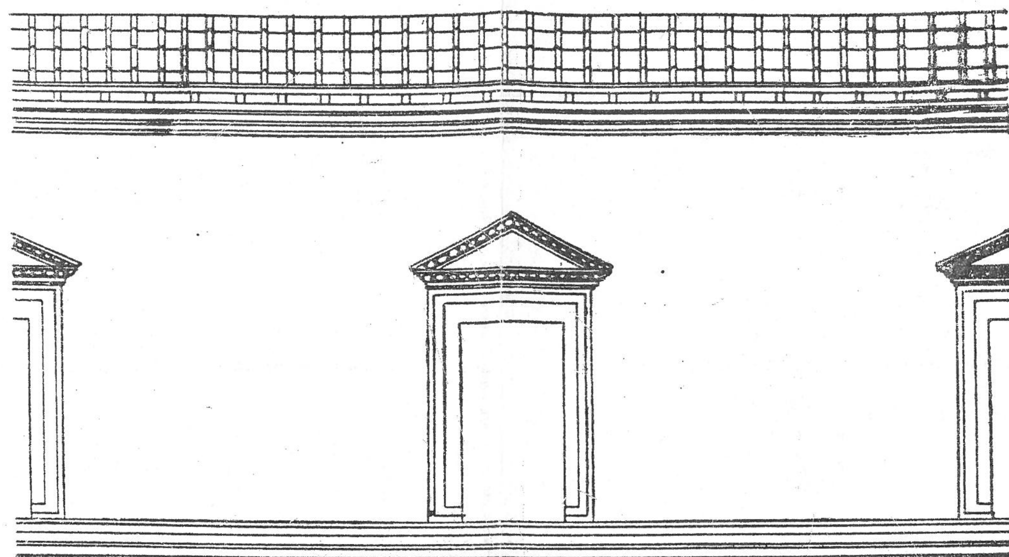
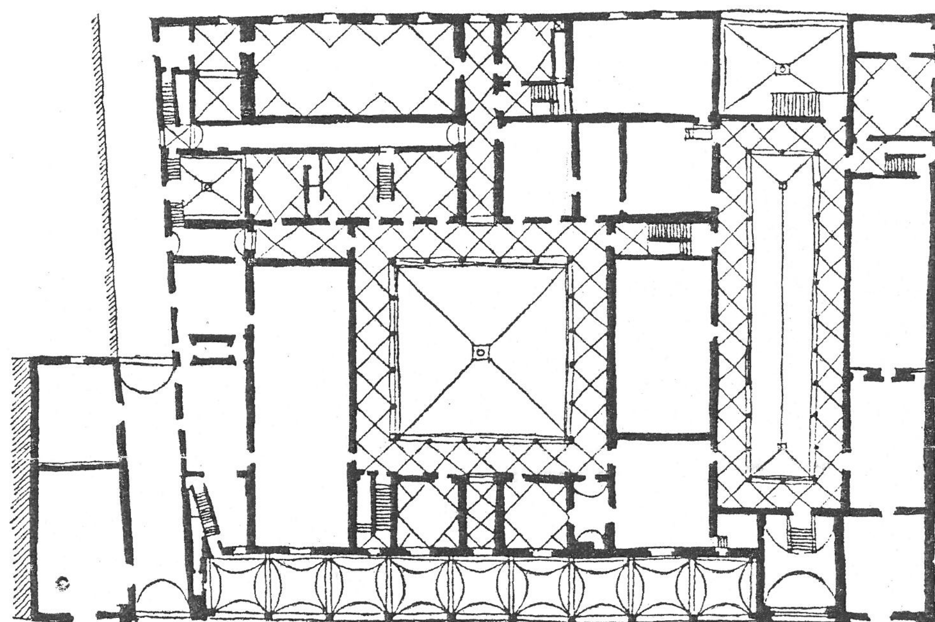

Fig. 135. Vila Rotonda lîngă Vicenza: plan şi faţadă.

5

Fig. 136. Ospedale degli Innocenti din Florenţa:
a — plan; *b* — detaliu de travee, faţadă.

10 0 10 20

a

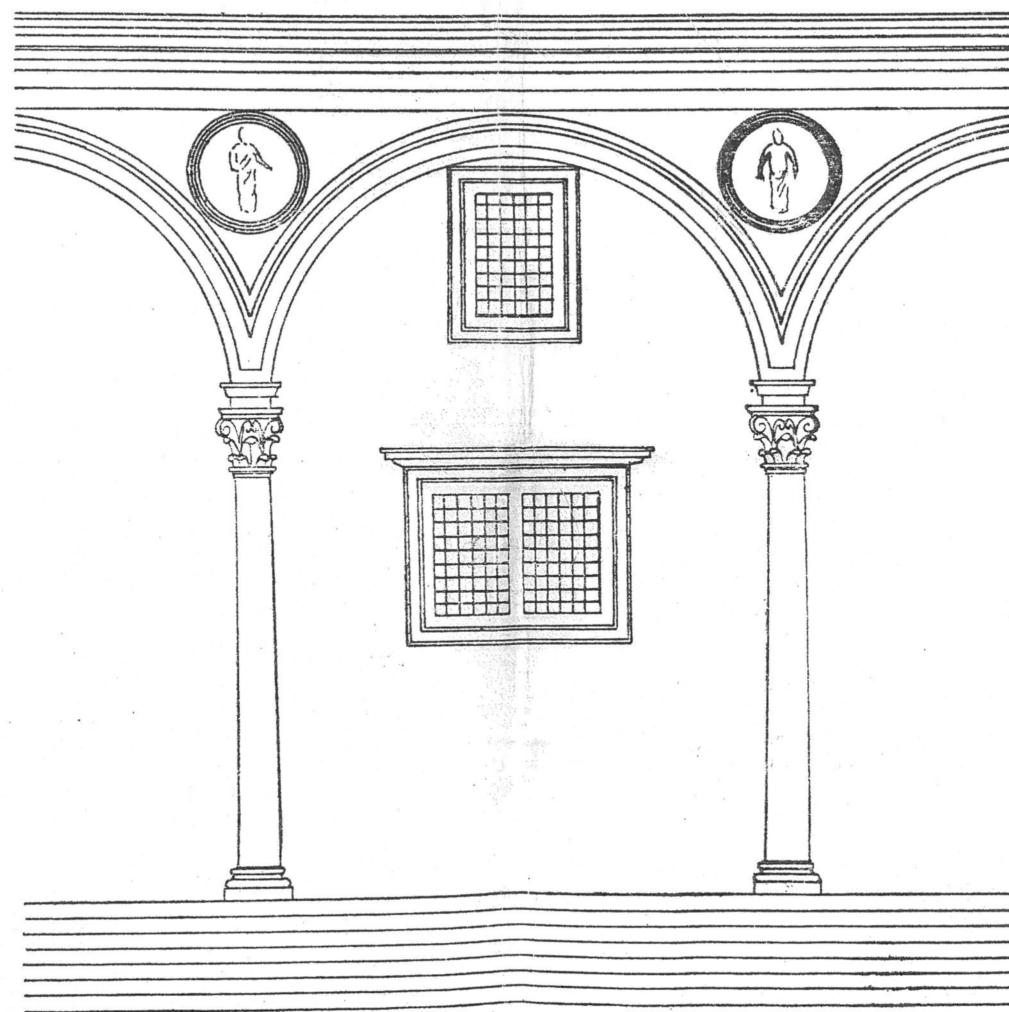
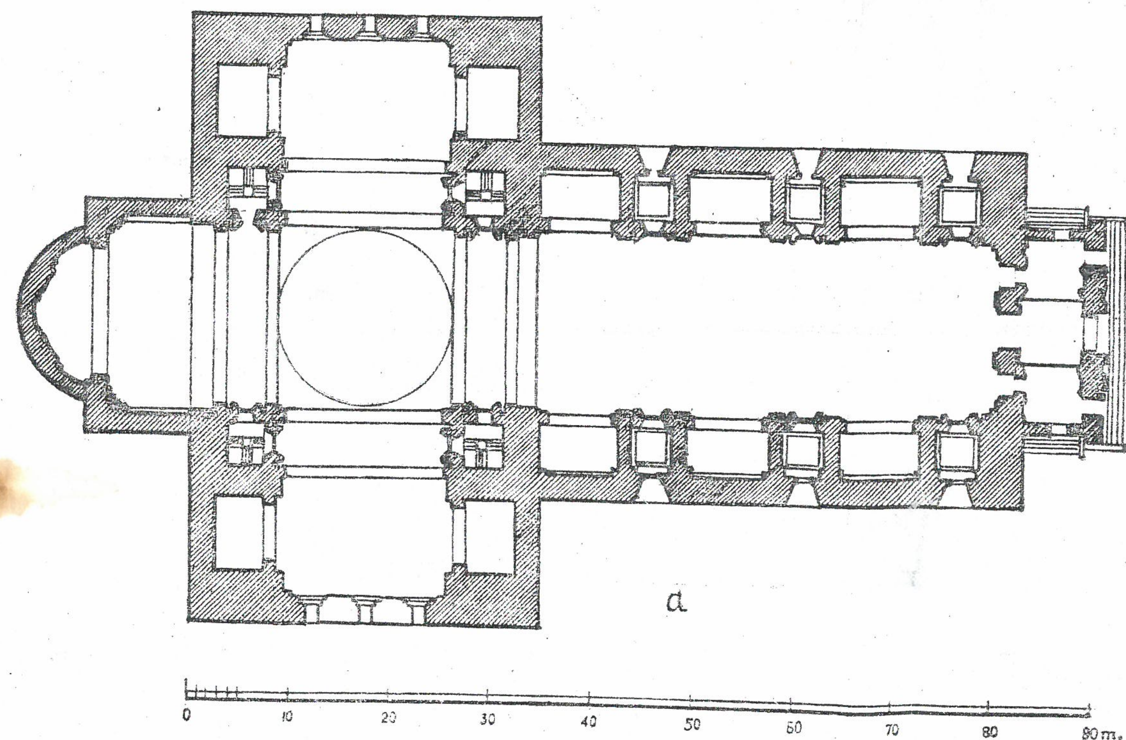

Fig. 137. Sant'Andrea din Mantua:
a — plan; *b* — fațadă.

b

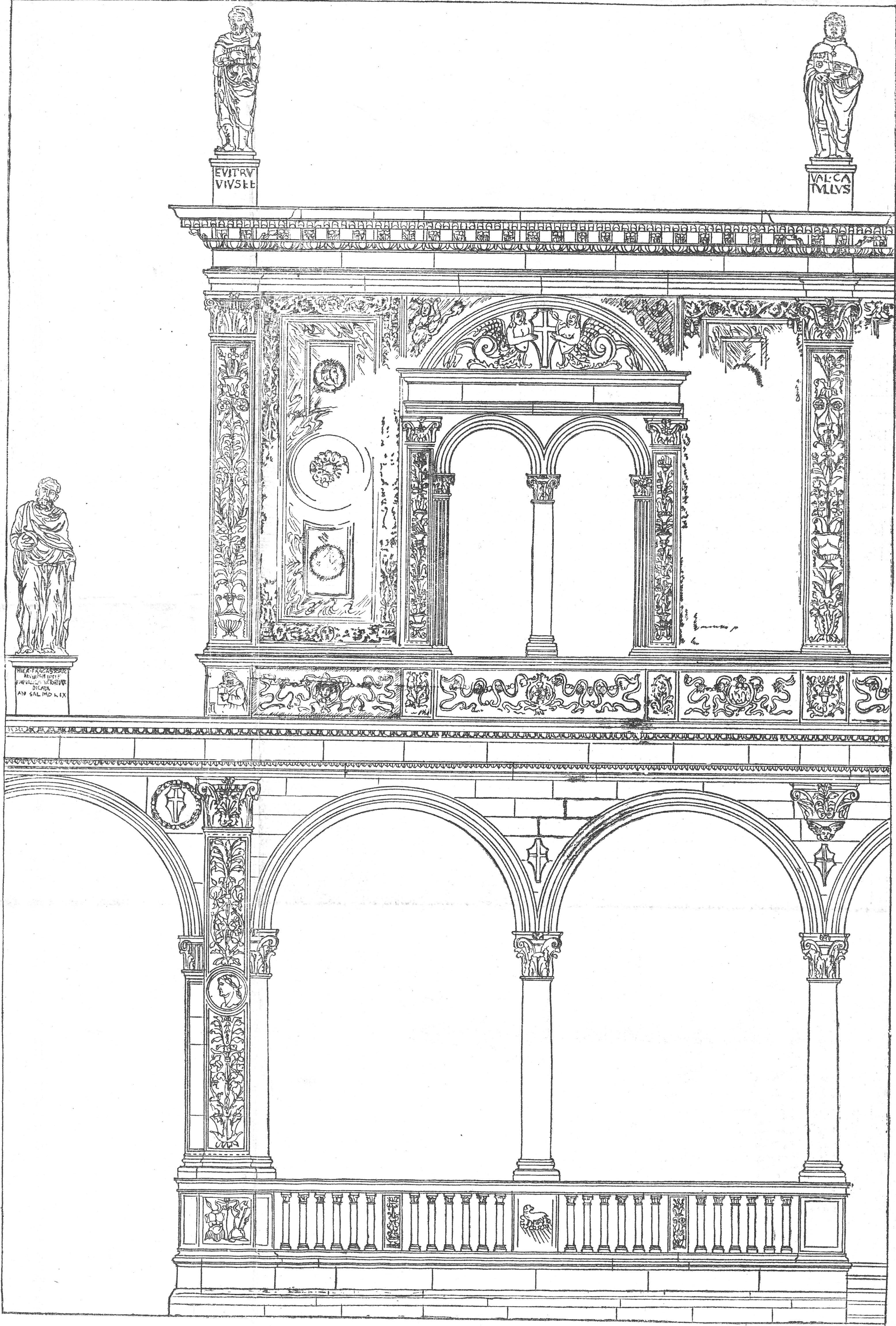

Fig. 142. Loggia del Consiglio din Verona — detaliu.

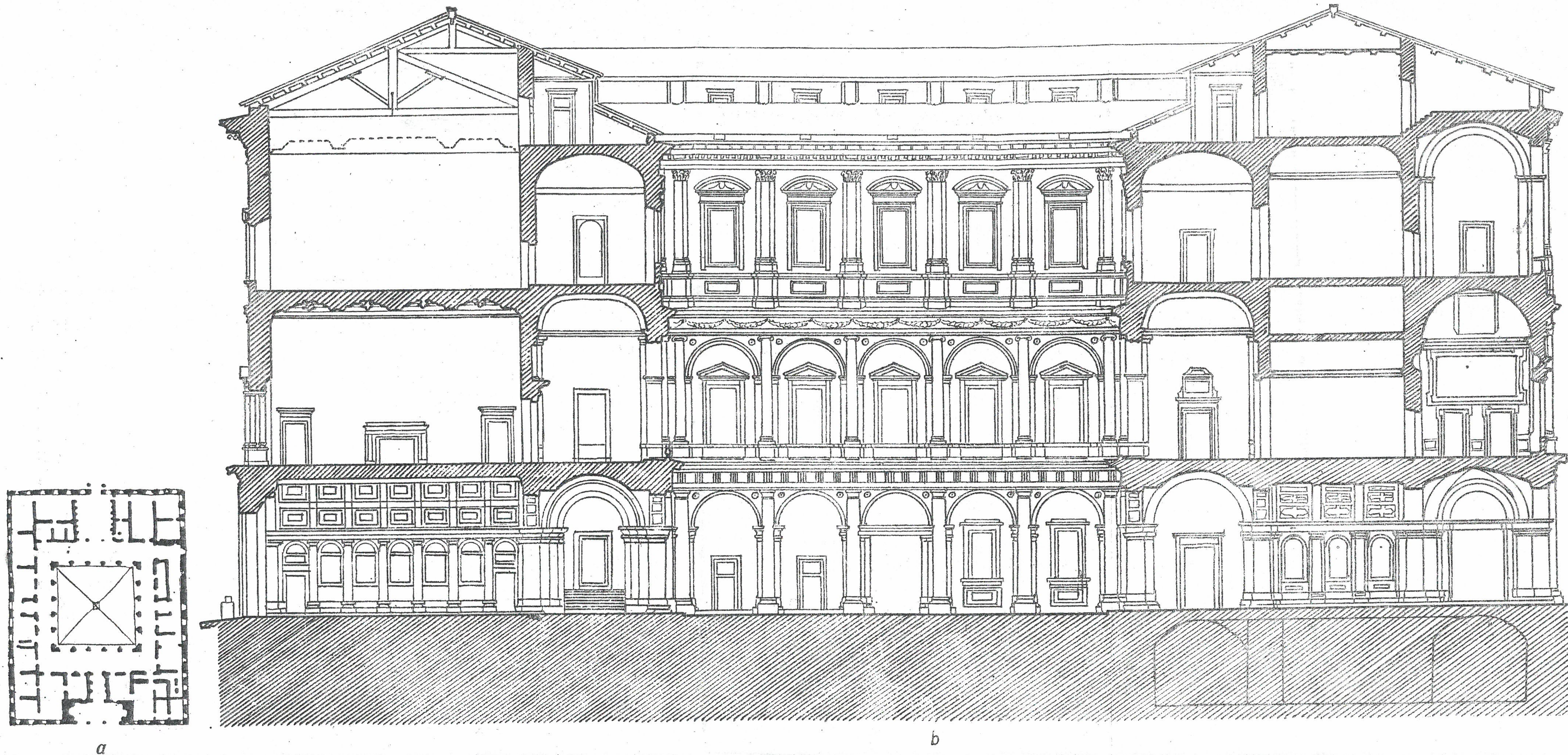

Fig. 154. Palatul Farnese din Roma:
a — plan; *b* — secție.

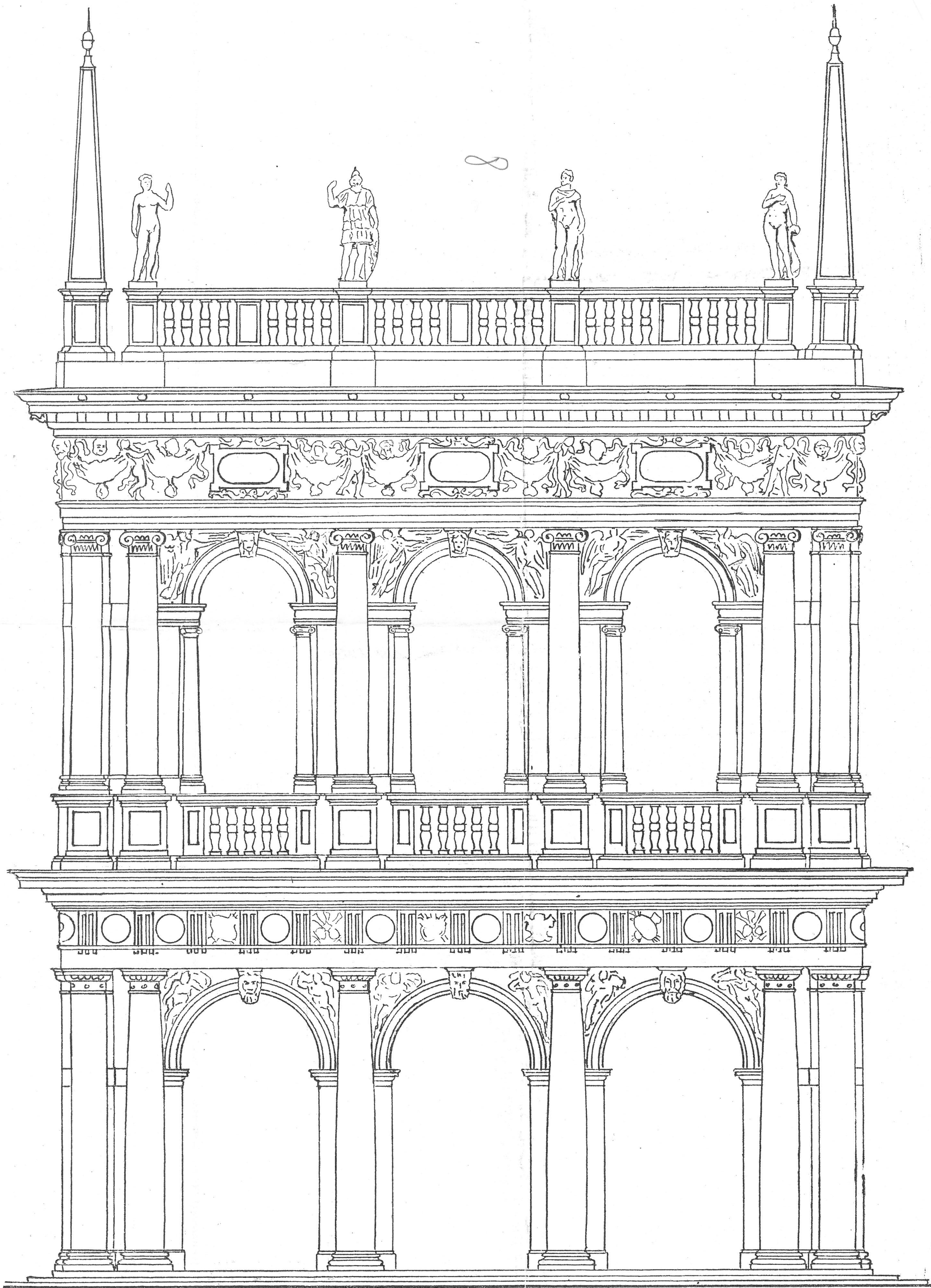

Fig. 155. Biblioteca San Marco din Veneția, detaliu fațadă.

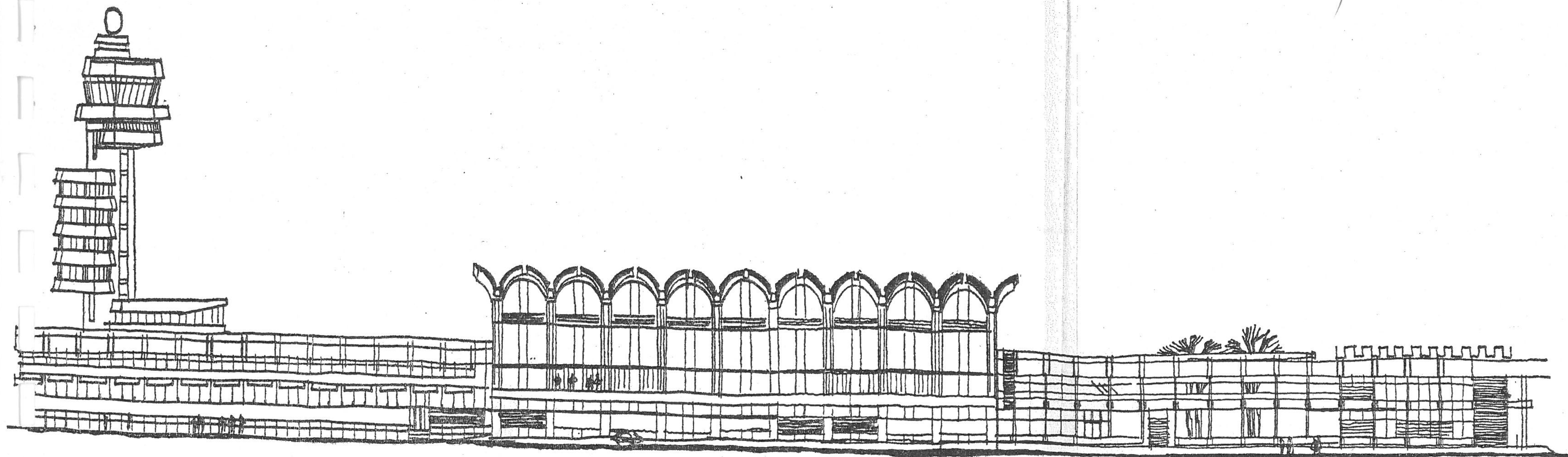

Fig. 297. Aerogara Otopeni.

itecturii — între pag. 270—271

9